ספר

באר דוד

שאלות ותשובות
וגם כמה חידושים ופלפולים
בדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים ז"ל

מאת הרב הגאון הקדוש
מוה"ר **דוד שלמה פרענקל** זצ"ל הי"ד
בן הגאון מוה"ר משולם פייש זצ"ל מדעברעצין
וחתן הגאון מוה"ר בן ציון בלום זצ"ל מח"ס אות ציון ושו"ת שיבת ציון
בהגאון האדיר המפורסם בעל שו"ת בית שערים זצ"ל

מורה צדק לעדתו
בק"ק ב' אויפאלא

נעתק עתה לראשונה
מחוברת אחת שנשארה לפליטה
ממה שהספיק לרשום בימי חייו הקצרים

נערך והוגה לביה"ד ע"י ר' לבי המגער נ"י

ניו יארק יע"א
שנת תש"ס לפ"ק

Published by

Mishne Halachoth Gedoloth Institute

Under the leadership of
Rabbi Menashe Klein
of Ungvar
Dean of Yeshiva Beth Shearim
1578 53rd Street
Brooklyn, NY 11219

❖

לרכוש ספר זה או תקליטור תורני של כל הספרים
עם תוכנית חיפוש ובתבנית צילום, להתקשר:

To purchase printed copies of this volume or a Compact Disk containing all the volumes in searchable text files & PDF format, contact:

Toll Free (888) 498-8642 **ארה"ב**
New York (718) 851-0806 **ניו יורק**
Israel (02) 587-0613 **ארץ ישראל**
MishnaHalachos@mail.com

❖

תרומתכם תאפשר לנו להמשיך בהפצת תורה בישראל

Your financial contribution is appreciated as it will help us continue to spread torah through publishing seforim and making them available on computer.

נא לשלוח תרומתכם החשובה:

Please send your generous donations to:
Machon Mishne Halachos
3301 W. Strathmore Ave.
Baltimore, MD 21215
USA

❖

כל הזכויות שמורות תשס"ד
Copyright © 2004

ר׳ צבי מקוריסטשוב
בן ר׳ אברהם
חתן ר׳ נחום מטשערנאביל
(מאור עינים)

ר׳ אהרן מסיסוב
בן ר׳ צבי
(אבן ישראל)
בן הבעש״ט הק׳

ר׳ אברהם
מסקווירא

ר׳ שמעון שלמה
מגיד מישרים סאווראן

ר׳ משה צבי
מסאווראן
(לקוטי שושנים)

ר׳ שמעון שלמה
מסאווראן

מגזע הר״ר העשיל, ר׳ יהודה
זונדל מחכמי הקלויז דבראד,
רח״כ דספורס, הש״ך, מהר״ם
לובלין ולמעלה בקודש

ר׳ ברוך מסאווראן

ר׳ ישכר דוב באב״ד
אב״ד בוסקא
(אוצר י״ד החיים)

ר׳ בנימין יהודה ליב
ר״י חיי עולם ירושלים
מגזע ר׳ דוד מלעלוב ר׳ משה
מלעלוב והיהודי הק׳ מפשיסחא
(תורת היהודי הקדוש)

ר׳ משה צבי
מסטאנוויץ

מגזע ר׳ אשר מסטאלין
ר׳ אהרן מקארלין

ר׳ יצחק מאיר
מסטאנוויץ

ר׳ בן ציון בן אב״ד ארא
מגזע הברוך טעם
ר׳ שמעלקא מניקלשבורג
ולמעלה בקודש

ר׳ משה ישראל
ברנשטיין

ר׳ יהודה זונדל
מסטאנוויץ - סאווראן
(רמזי דברים)

ר׳ שמואל אהרן
וועבער

כ״ק הה״צ
מסאווראן שליט״א

הכלה הרבנית
דינה תחי׳

ר׳ יעקב קאפיל חסיד
מגזע הס״ז והב״ח והרע״ב
ולמעלה בקודש

ר׳ מנחם מענדיל
מקאסוב
(אהבת שלום)

ר׳ דוד מזאבלטוב
(צמח דוד)

ר׳ יוסף מטיברוב
נכד האוהב ישראל מאפטא,
ר׳ מיכל מזלאטשוב,
ר׳ אליעזר ליבר מבארדיטשוב

ר׳ יוסף יהושע אהרן מלעלוב, מגזע
ר׳ דוד צבי שלמה מלעלוב, ר׳ אלימלך
מליזענסק, ר׳ שמעלקא מניקלשבורג
הפלא״ה, החוזה מלובלין, היהודי הק׳
מפרשיסחא, ר׳ משה מפשעווארסק, ר׳
נטע מחעלים, ר׳ מאיר מאפטא ר׳ שלום
מבעלזא, ר׳ שמעון מירוסלב, ר׳ מרדכי
דוד מדומבדובא

ר׳ פישל ברנשטיין
מגזע ר׳ דוד מלעלוב
היהודי הק׳ מפשיסחא
ר׳ אשר מסטאלין

ר׳ משה אדלר
מרא דאתרא שיכון
הרבנים ירושלים

ר׳ משה ליב מסאסוב
(חדושי הרמ״ל)

ר׳ יחזקאל פאנעט
אב״ד קארלסבורג
והמדינה
(מראה יחזקאל)

ר׳ ליבוש פאנעט
מטערצאל

ר׳ ישראל זאב פאנעט
מטעגלאש

ר׳ יוסף יוזל
בן ר׳ יצחק פרנס
ומנהיג בוורמייזא

מגזע השר רבי
שמשון ווערטהיימר
אב״ד ורינן
ומצר״פ בכמה קהילות

ר׳ אליעזר זאב זצ״ל
הי״ד

מגזע הרב מלובלין
והרב המגיד מקאמונמקא
ולמעלה בקודש

ר׳ יהודה דוד ראטענבערג
אב״ד ס׳ פעטער
(תהלה לדוד)

ר׳ יצחק יעקב
אב״ד שאמשאן

ר׳ עמרם בלום
אב״ד מאר, חוסס, אויפאלא
(שו״ת בית שערים)

ר׳ בן ציון בלום
אב״ד סארוואש ואויפאלא
(שו״ת שיבת ציון)

כ״ק מרן גאב״ד
אונגוואר שליט״א
(משנה הלכות)

הרב דוד שלמה שליט״א
רב קרית אונגוואר
ירושלים

מגזע מהר״ל מפראג
צמח צדק ורבי ר׳ העשיל
ר׳ אדם בע״ש
ולמעלה בקודש

ר׳ משה נחום
ראזענבוים
אב״ד וואדשאן

ר׳ עמרם חסידא
מנר״כ בצפת

ר׳ חיים יוסף דוב
כהנא העללער
מקראסנא

מגזע ר׳ דניאל
מחכמי פראווינצא
מגולי ספרד

ר׳ דוד שלמה פרנקל
(באר דוד)

מגזע התוי״ט
ולמעלה בקודש

ר׳ יהודה הכהן
אב״ד סיגעט
(קונטרס הספיקות)

ר׳ יחיאל הכהן
אב״ד סאלקא

מגזע חסידי אושוואר

ר׳ משולם פייש
מדעברעצין

בן

חתן

ברכה מרובה במדה גדושה
להאי גברא רבה ויקירא נכד המחבר
בנש"ק שלשלת היוחסין ה"ה הרה"ג וכו'
כש"ת ר' צבי האגער שליט"א
חדב"ן כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א
אשר מסר מזמנו ועתו ובמסירת נפשו מהחל ועד סוף
ולאפשר להוציא לאור ספר הק' הזה
זכות המחבר יעמוד לו ולזרעו עד עולם

מפתח הספר

עמ'

בפתח הספר ח

דברים אחדים ט

תולדות המחבר יג

סי' א' טעה ובירך על תפילין של ר"ת האם צריך לחזור ולברך כשמניח תפילין של רש"י יז

סי' ב' לערוך שעון מערב שבת כדי שידלק החשמל בשבת ולכוון את מחוגיו בשבת (נדפס בתל תלפיות אב / אלול תרצ"ו) כד

סי' ג' האם רשאים אנשי צבא ללכת אצל רופא ויעשה מלאכה בשבת כדי לשחררם מעבודת הצבא ליום השבת לג

סי' ד' באיזה אופן מותר לתת בגדים לגוי למכרן ביו"ט ומקום השוק מחוץ לעיר לט

סי' ה' אחד שעובד בצבא ומוכרח לגלח זקנו בשבת איזה עדיף לעשות במשיחה בעצמו או ע"י עכו"ם בתער ג

סי' ו' האם מותר לפתוח דלת בשבת שתהא למחיצה נד

סי' ז' אשה שהותר לה לתת בבית רחמה מוך הנימס אי שרי לה לעשות כן בשבת ויו"ט סא

סי' ח' לחלוב אצל עכו"ם בשבת כדי שיהיה לו חלב לאלתר במוצ"ש (נדפס בתל תלפיות תשרי / כסלו תרצ"ו) סו

סי' ט' סיום מס' שבת וקישור סוף המס' לתחלתה ע

סי' י' חמץ שיש לישראל אחוז מהמניות אם יש בו חשש חמץ שעבר עליו הפסח עב

סי' י"א בסוגיא דמצות צריכות כונה פא

סי' י"ב ביאור שיטת הרמב"ם בסוגיא דמצות צריכות כונה פה

סי' י"ג בסוגיא דמצ"כ, ובענין הרהור כדבור פח

סי' י"ד בסוגיא דבני בתירה ריש פ"ו דפסחים צה

סי' ט"ו	סיום מס' ביצה וקישור סוף המס' לתחלתה	צז
סי' ט"ז	האם שרי ליתן סחורה לפועלי עכו"ם בחוה"מ באופן שיהיה לו הפסד, והמלאכה נקראת על שמו	צט
סי' י"ז	אחד שכפאוהו לבנות סוכה ביו"ט האם מקיים מצוה כשאוכל וישן בה	קג
סי' י"ח	האם יש חיוב לעקור ולילך מביתו לעיר אחרת כדי לקיים מצות ד' מינים ביו"ט	קח
סי' י"ט	שו"ב ששחט אוז ולא הספיק לבדוק הסימנים ויש אומדנות שנשחט כדינו	קיב
סי' כ'	דין אוז שנתחב ראשו לרגע במים רותחין ועדיין לא נמלח	קטז
סי' כ"א	עוף שפרח לתוך קדרה רותחת ומיד הוציאוהו מה דין התבשיל	קכה
סי' כ"ב	אנשי צבא שיש להם יורה שבשלו בה טריפות ואינם יכולים ללבנו אם יש להכשירו בהגעלה	קכח
סי' כ"ג	אנשי צבא שנזונים בנו"ט וישנם שאינם רוצים להתגאל במאכלות אסורות האם מותר להם להחליף מנותיהם עם יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות	קל
סי' כ"ד	ישוב מהשגות הגאון בעל אמרי יהודה זצ"ל על סימן הקדום - בדיני לפנ"ע	קלב
סי' כ"ה	אנשי האקרו"ט הטילו מס על כל בני הקהלה לצרכי ציבור האם מותר לקנוס את אלו המאחרים לשלם בסכום גבוה יותר	קלו
סי' כ"ו	אשה שהטילה מים בשעת וסתה ולא בדקה עצמה ולא הרגישה כלום אם מהני לה בדיקה אחר זמן וסתה (נדפס בקונטרס בית דוד שלמה בסוף שו"ת משנה הלכות ח"ג)	קמג
סי' כ"ז	ישוב מהשגות דודו על סימן הקדום - חזקת צדיקת אי הוי מכח חזקת הגוף או מכח רוב - איסורי דרבנן אם הם איסור גברא או איסור חפצא	קנב
סי' כ"ח	כלה שעונה בינונית שלה בליל חופתה אם יש חשש איסור לקבל זריקה לעצור הדם לימים אחרים (נדפס בתל תלפיות ניסן / אייר תרצ"ו)	קנד
סי' כ"ט	שאלה להגאון בעהמח"ס שו"ת מהרש"ג זצ"ל אודות אשה שמצאה טיפות דם בכלי המיוחד למ"ד ואינה זכורה אם זה היה מקודם לז"נ	קסב
סי' ל'	תשובה מחותן המחבר הגאון ר' בן ציון בלום זצ"ל בענין הנ"ל	קסג

סי' ל"א אחד שקיבל על עצמו לתת מעשר מן רווחיו ומטה ידו מה דינו אם צריך חרטה או אם מהני התרה קסה

סי' ל"ב בענין פסול תעשה ולא מן העשוי במזוזה (נדפס בתל תלפיות תרצ"ח עמ' קט"ו / קכ"ז) קעא

סי' ל"ג בדין ב"ד בתר ב"ד לא דייקי ודיון ארוך בענין חזקת רבנות קעג

סי' ל"ד מכתב תשובה מאת הגאון בעמח"ס בנין דוד זצ"ל - בענין מחילת ירושת הרבנות קפג

סי' ל"ה הדרן למס' ב"מ וקישור סוף המס' לתחלתה קפד

סי' ל"ו תשו' מהגאון ר' בן ציון בלום זצ"ל אל חתנו המחבר - ביאור מאחז"ל גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה ופלפול בדין עדל"ת והמסתעף קפו

סי' ל"ז כמה הערות בשם רבינו המחבר מתוך כת"י שו"ת שיבת ציון מחותנו הגאון זצ"ל קצג

ד"ת מהמחבר לפ' נח קצח

◆ ◆ ◆

קו' משנת דוד מאת מרן הגאון גאב"ד אונגוואר שליט"א קצט

בירור בענין קנין סיטומתא במידי דלא מועיל בהו קנינים [רשלב"ל כו'] ובקידושי אשה - מאת הרה"ג ר' דוד שלמה קליין שליט"א רב דקרית אונגוואר ירושלים רח

חידו"ת בסוגיא דמשיב אבידה ב"מ דף ג' - מאת חתן אחות המחבר הגאון מוה"ר משה שמואל כהן שליט"א ר"מ בירושלים עיה"ק ריד

◆ ◆ ◆

תוכן הענינים ריח

בפתח הספר

מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, בהגלות נגלות לראשונה ספר "באר דוד" הכולל תשובות וחידושים, עלים בודדים, שנשארו לפליטה מהרבה חידושי תורה מאת הרב הגאון הקדוש מוה"ר דוד שלמה פרענקל זצ"ל הי"ד, חותנו של יבדלחט"א אדמו"ח גאב"ד אונגוואר שליט"א.

ספר זה נעתק ממחברת שרשם המחבר לעצמו, ממה שהשיב לשואליו בדבר ה' זו הלכה, וכמה פלפולי תורה וחידושים שכתב למזכרת. חלק מהתשובות נערכו באמצע שנות המלחמה בצבא העבודה, שם לן בעומקה של הלכה לברר דינים הנוגעים למעשה, להנצל מאיסורים ולקיים מצוות ה' בשלימותם, ומסר נפשו ללמוד וללמד לשמור ולעשות (ראה לדוגמא בסימנים ג', ה', י"ז, י"ח, כ"ב, כ"ג). ולפי מעט השנים וריבוי התלאות יש להתפלא תורתו מתי נעשית - ומתוך שחסידים היו תורתם משתמרת, שנשתמרו חידושי תורתו למעלה משישים שנה עד הלום.

מאחר שהספר לא היה ערוך לדפוס היה מן הצורך בהרבה מקומות להוסיף להשלים ולתקן כמה דברים ולהכניס מראי מקומות בתוך דברי המחבר [ולפעמים הוכנסו בסוגרים מרובעים]. גם בנו של המחבר הרה"ג ר' משולם פייש פרנקל שליט"א עבר על כל הספר והגיה במקום הצריך. ובכל זאת יראה המעיין כי הרבה דברים באו בקיצור נמרץ והמחבר הסתפק בציון; וע' וכו' ולפי"ז מתו' וכדומה. המחבר מתוך ענותנותו לא רשם את שמות ומקומות השואלים, רק במק"א רשם שהתשובה על דברי הגאון מסקעלהיד, ובסי' כ"ו נודע לנו ממקבל התשובה למי כתבה, וכן בתשו' כ"ז שהשיב לדודו כנראה בעל ילקוט הגרשוני שאתו היה מיודד במאד.

כעת יוצא ספר זה לאור, לרגל שמחת הנשואין של נכדו הנקרא על שמו, גיסי הרה"ג מוה"ר דוד שלמה קליין שליט"א, רבה של קרית אונגוואר בירושלים עיה"ק, עם ב"ג הכלה החשובה מרת דינה תחי' בת ש"ב הה"צ המפורסם שלשלת היוחסין מוה"ר יצחק מאיר הגר שליט"א רבה של שיכון הרבנים בירושלים עיה"ק, ויה"ר שזווגם יעלה יפה ויראו דורות ישרים מבורכים מתוך שמחה ונחת לאורך ימים.

ובודאי נחת לו להמחבר, שיהיו שפתותיו דובבות, וימליץ טוב בעדנו, ויהי נועם ה' אלקינו עלינו,

המו"ל

דברים אחדים

לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים (קהלת ג:א) אמר החכם הגם שמדרך האדם להשתדל בפרט בעניני עוה"ז אעפ"כ דע כי לכל זמן ולא יועיל שום השתדלות קודם שיבא הזמן, ועת לכל חפץ שאפי' לא ישתדל הרבה ואפ"ה אם החפץ בא עתו יבא אליו בעתו, ובזוה"ק הכל תלוי במזל אפי' ס"ת שבהיכל, אמרו ז"ל (ילקוט שמעוני רמז תרנ"ה) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים, (תהלים י"ב ז') אמרות ה' אמרות אחרות בשר ודם אינן אמרות, א"ר תנחום בר חנילאי בנוהג שבעולם מלך בשר ודם נכנס למדינה בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קלוסן ואמר להן למחר אני בונה לכם מרחצאות ודימוסיאות ומכנים לכם את המים ישן לו ולא עמד היכן הוא והיכן אמרותיו, אבל הקב"ה אינו כן אלא וה' אלקים אמת שהוא אלקים חיים, תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ישב הקב"ה ודרש וחקר ובחן וצרף את כל התורה כולה ומיום שנברא העולם עד אותה שעה וכל דבר שהוא מדברי תורה דורשו וחוקרו וצורפו ברמ"ח פעמים כנגד רמ"ח אברים שבאדם ואח"כ הוציאו מפיו וקבעו בתורה שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות וכל דבר ודבר שקבע בתורה אם זז ממקומו קמעא קמעא קלקל את כל העולם כולו וכו' בעליל לארץ מזוקק שבעתים א"ר ינאי כל דבר ודבר שהקב"ה אמר למשה א"ל מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור א"ל רבונו של עולם מתי נעמוד על הבירור של הלכה א"ל אחרי רבים להטות רבו מטהרים טהור רבו מטמאים טמא, ר"א בשם ר' יונתן אמר תלמיד ותיק היה לו לר"ע מטהר את השרץ במ"ט פנים ומטמא במ"ט פנים, וכן תני ר"ח תלמיד ותיק הי' לו לר"מ וסומכוס שמו מטמא את השרץ במ"ט פנים הוי מזוקק שבעתים, ר"ש בן פזי פתר קרייא בפ' פרה שיש בזה מז', ז' פרות, ז' שריפות, ז' הזיות, ז' כבוסים, ז' טמאים, ז' טהורים, ז' כהנים, אם יאמר לך אדם חסרים הם אמור לו אף משה ואהרן בכלל היו ע"כ ע"ש ועיין עירובין י"ג ע"ב בשינוי קצת.

ויש לדייק חמדה גנוזה שברא הקב"ה תתקע"ד דורות לפני בריאת העולם הלא פשיטא ופשיטא שתורת ה' תמימה ושלימה בכל מיני השלמות אשר לא יתארהו ולא יחשבהו עין, וחקירה ודרישה ובחינה וצירופה של תורה למה, ומה הוא ואיזה טעם יש בה, האמנם המדייק בלישנה שם שכתב קודם שנברא העולם וכו' וכל דבר שהוא מדברי תורה דורשו וחוקרו וצורפו ברמ"ח פעמים כנגד רמ"ח איברים שבאדם, ומדאמר וכל דבר שהוא מדברי תורה נראה שיש בתורה דבר שהוא מד"ת ויש שאינו מדברי תורה, וכל דבר שהוא מדברי תורה לאחר צירוף רמ"ח פעמים כנגד רמ"ח איברים הוציאו מפיו וקבעו בתורה, נראה בעליל ביאור הדברים דהתורה כולה שברא בה העולם שנבראת תתקע"ד דורות יש בה דברים שהם מדברי תורה וגם יש דבר שהוא מישוב העולם ומשעה שברא התורה תתקע"ד דורות עד שעה שנברא העולם ומיום שנברא העולם עד אותה שעה כל דבר שהוא מדברי תורה דורשו וחוקרו וצורפו ברמ"ח פעמים צירוף אחר צירוף כנגד רמ"ח איברים שבאדם ולאחר שכבר נשלם כל הצירוף הוציאו מפיו וקבעו בתורה כלומר שיהי' קבוע בקביעות גמור וכיון שצירפו רמ"ח פעמים ונעשו אמרות טהורות בלי שום תערובות מבריאת העולם רק תורה בלבד ולכן אם זז מקומו קמעא ממקום שקבעו קלקל את כל העולם כולו, כמו האדריכל שקובע מקום העמודים מהבנין ואם זז הקבלן מקומו יתקלקל כל הבנין או

יפול לגמרי כן בתורה ולכן המשנה בתורה ומזיז הקבועות מחרימין אותו מדה כנגד מדה, שמחריב את הרמ"ח צירופים.

ויש להבין כיון שיש דבר שאינו מדברי תורה ולמה ומה צורך בזה וצ"ל דהאי חלק ניתן לאומות העולם כמ"ש לעבדה ולשמרה ויומם ולילה לא ישבותו כבהמות נדמו ומותר האדם מן הבהמה עין כי הכל הבל ועליהם נאמר ראה שאין העולם מתקיים ושיתף מדת הרחמים למדת הדין שלא נתנה להם תורה אלא שבע מצות ב"נ שרובם ועיקרם על חיים הגשמיים בעוה"ז והאמונה בו ית' והם לא נבראו אלא לשמש את בני ישראל ופעם אמרתי דזה היתה כונת אבינו יצחק לברך את עשו כי חשב שכבר בא הזמן והיו מלכים אומנך וגו' ונתנה התורה לישראל ונכנסת ברמ"ח אבריהם ולא בשאר אומות, ולכן גוי שלמד תורה חייב מיתה וכתיב (איכה ב' ט') טבעו בארץ שעריה וגו' מלכה ושריה בגוים אין תורה ואמרו חז"ל איכ"ר ב' י"ז אין תורה אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין דכתיב והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובדי' א') ואם יאמר לך יש תורה בגוים אל תאמין דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה. (איכה ב' ט') ועל חז"ל אלו אומרים הריני מתעטף גופי בציצית כן תתעטף רוחי ונשמתי ורמ"ח אברי וכו' באור הציצית העולה תרי"ג ולפי שתורת ה' תמימה משיבת נפש בתמימות ושלמות מכל הבחינות. וכבר גילה האריז"ל בלקוטי תורה פ' בראשית כי כל העולמות נבראו בתורה וכל הנבראים הם ע"ב כי בשם ע"ב נברא העולם ועיין זוהר פ' אחרי ע"ג ע"א הסתכל באורייתא וברא עלמא, וע"ז נאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהלים י"ט ח') וכיון שהיא תמימה ולכן הזז מקביעות מקלקל וע"ז נאמר לא תוסיפו ולא תגרעו ובריקנטי פי' ר' מנחם הבבלי כמו כדור שהוא שלם בשלימות ואם מוסיף או גורע בצד אחד ע"כ גורע מהשלמות.

והוסיף במדרש ואמר ובדעתו של הקב"ה שלא ליתן פ"פ לבהמה ומתוך שנתן פתחון פה לנחש קלקל את העולם כולו וכו' ולכן בעליל לארץ מזוקק שבעתים אמר ר' ינאי כל דבר ודבר שהקב"ה אמר למשה א"ל מ"ט פנים טמא, פי' דלכאורה כיון דאמרות ה' אמרות טהורות וקב"ה טהור מאיפה ירדה טומאה לדרוש פנים לטומאה וכמתרץ דבדעתו של הקב"ה שלא ליתן פ"פ לבהמה ומתוך שנתן פ"פ לנחש שהיתה ערום מכל חיות אעפ"כ קלקל את כל העולם כולו ומאז שנתקלקל העולם ירדה טומאה מזוהמת הנחש ולכן בעליל לארץ מזוקק שבעתים, ואמר ר' ינאי שמכאן כל דבר ודבר שהקב"ה אמר למשה א"ל מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור שהוא מקלקול הנחש, אשר נתן לו פ"פ כדכתיב והנחש הי' ערום מכל חית השדה וגו' ויאמר אל האשה (בראשית ג' א) ועיין א"ע יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות וכו' ואחרים אמרו שהוא השטן וכו' והישר בעיני שהם דברים כמשמעם והנחש הי' מדבר והיה הולך בקומה זקופה וכו' ע"ש והנה מפורש בחז"ל להדיא כדבריו דמתוך שנתן פ"פ לנחש קלקל את העולם כולו.

ולאחר הקלקול שנתערב טוב ברע ממילא איכא מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא וצריך לברר ולהוציא יקר מזולל הטהור מהטמא ולטהר את הכל, ולכן תמה ואמר רבש"ע מתי נעמוד על הבירור של הלכה דכיון שנתערב הצירוף שנצרף כל הני שנין ושוב נתערב טהור וטמא יחדיו צריך לצרף ולברר מחדש הטוב מהרע א"ל מעתה לית לן ברירה אלא ניזל בתר רוב והרוב הוא

המברר רבו המטהרים טהור וגם החלק הטמא יתברר ויחזור למקום הקדושה רבו המטמאים טמא אלא דא"כ האיך יתברר ויטהר שאדרבה הטהור נמי כשימעט יפול תחת הטומאה וע"ז מייתי ר"א בשם ר' יונתן אמר תלמיד ותיק היה לו לר"ע שהי' מטהר את השרץ במ"ט פנים ובגמ' עירובין בק"ן טעמים כלומר שאם ח"ו יהי' כולו טמא אז תלמיד ותיק יטהר את הטומאה בק"ן טעמים ואולי בבחינת כולו הפך לבן טהור הוא ובב"ד שכלם מחייבין פוטרין אותו מיד ואולי הוא בגדר בריאת העולם שמתחלה עלה במחשבה להבראות במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים שותף מידת הרחמים למדת הדין ולא עוד אלא שהקדים מדת הרחמים והוא מדת הבריאה כשיתגבר ויהי' הרוב טמאה והולכין בתר רוב אז ממילא תתהפך כחומר חותם וטהור הוא ומטהרין בק"ן טעמים, ומה"ט ים של שלמה מחזיק ק"ן שיעורי מקואות טהרה נגד הני ק"ן טעמים לטהר הטמאים ח"ו, וכן תני ר"ח תלמיד ותיק הי' לו לר"מ שהי' מטהר (ועיין תוס' שהקשו רבותא לפלפל פלפול של הבל ולהנ"ל אתי שפיר שהרי צריך לטהר הטומאה ולהוציאה ועיין תשו' הרמ"א והארכתי בהקדמה לשו"ת משנ"ה ח"ח) ולהוסיף אמר הוי מזוקק שבעתים שאם לא יטהר ורק השרצים במ"ט או בק"ן טעמים ומה תהא באדם כי יטמא ואמר מזוקק שבעתים ופתר רשב"פ קרא בפ' פרה שיש בזה מז' והם כלם באו לטהר כלל ישראל ובראשם ז' כהנים ואם יאמר לך אדם חסרים הם ואין בכחם לטהר את הכל אמור לו אף משה ואהרן בכלל היו נמצא שע"י יתוקן הכל ויהי' כולו טהור.

והנה אמרו ז"ל הכל תלוי במזל אפי' ס"ת שבהיכל וזה יותר מיובל שנים אחר החורבן הנורא שעבר עלינו ועל כלל ישראל ובאותה הגזירה נעדרו מיליאנים מאחינו בנ"י על קדה"ש הי"ד שנרצחו ונהרגו ונשרפו ע"י הנאצים הארורים ועוזריהם ימ"ש וזכרם לנצח מתחת השמים לא תשכח, ובגמ' ע"ז כשכרכו את רחב"ד עם ס"ת והציתו בו את האש ושאלו תלמידיו רבי מה אתה רואה והשיב גוילין נשרפין ואותיות פורחות באויר א"ל אף אתה פתח פיך ויכנס הבל בפיך אמר מוטב שיקחנו מי שנתנו ע"ש, הנה תלמידיו שאלו את רבם רבי מה אתה רואה על העתיד הרי אם בארזים נפלה שלהבת והציתו בו את האש עם הס"ת מה נענה אנן השיב להם גליונות נשרפים ואותיות פורחות באויר כלומר האותיות ישארו ולא ישרפו וישאר תורה שבע"פ אמרו לו רבי פתח פיך כלומר אמור מה שהוא ואמר מוטב שיקחנו אין להרהר ואין לדבר. והנה כלל החזיון ראינו שבעונ"ה נשרפו הגליונות והנה גם בתוך גם שנשאר זכר קטן מכ"ק מו"ח חוברת אחת שנשארה לפליטה לאחר החורבן והי' מונח אצל גיסו הדגול של המחבר איש מורם מעם הרב החסיד מוה"ר שמואל יהודא בלום זצ"ל בכתי"ק ובחותמו של המחבר זצלה"ה הי"ד, תשובו' וענינים שכתב בבירורו כמה הלכות למעשה וסתם ח' תורה וזה יותר מחמשים שנה שהכתי"ק מונח כאבן שאין לו הופכין, והנה יד ה' הי' בעוזרי חתני בבני הרה"ג וו"ח בנש"ק פרי עץ הדר מוה"ר צבי הגר שליט"א שזירז עצמו וזירזני להוציא לאור הכתי"ק הנ"ל והוחלט בינינו אי"ה להוציא לאור את הנשאר לפליטה והגם כי מצער הוא ותחי נפש מורינו הרהגה"צ המחבר הי"ד, ותהי שפתותיו דובבות בקבר עדי יבא ינון ולו יקהת עמים.

ואמרו ז"ל סימנא מילתא והנה שנים מנכדי מו"ח הנקראים על שמו זמן נשואיהם בשעטו"מ בקרוב ה"ה בני היקר הרב הגאון וכו' מוה"ר דוד שלמה קליין שליט"א מרא דאתרא

דקרית אונגוואר רמות ירושלים עיה"ק, יתן ה' שזכות זקנו המחבר הגה"ק יגן עליו שזווגו יעלה יפה יפה ויזכה לבנות בית נאמן בישראל ולנהוג נשיאותו ברמה לשם ולתפארת אבותינו ואבות אבותינו אמ"ם. והשני הב' החשוב פרי עץ הדר כמר דוד שלמה פרענקעל נ"י בן גיסי היקר הרב הגאון מוה"ר משולם פייש פרענקל שליט"א, בן כ"ק מרן המחבר הי"ד, וי"ר שזקנם עם שאר צדיקים ימליצו טוב בעדיהם ובעדנו אמ"ם.

והברכה אחת לך אבי ברך ממקור הברכה, לכל המשפחה החשובה, ה"ה בנו החשוב מוה"ר יעקב מאיר פרענקל ומשפחתו החשובה. בנו החשוב מוה"ר עמרם ומשפחתו החשובה. בנו הרב הגאון וכו' כש"ת מוה"ר משולם פייש ומשפחתו החשובה. בתו האלמנה הרבנית חי' שרה דזעקאב ומשפחתה. בתו מרת רחל עם בעלה מוה"ר יוסף בלייער ומשפחתו החשובה.

כן הנני לקבוע ברכה לבני ובנותי היקרים חתני כבני בנש"ק הרב הגאון ר' יהושע יואל וינברג שליט"א עם בתי צפירת בית הרבנית מרים מלכה תלי"ט ונכדי היקר בנש"ק הב' אברהם מרדכי אלטר שליט"א. חתני כבני בנש"ק הרב הגאון ר' יעקב יצחק בידערמן שליט"א עם בתי צפירת בית הרבנית מרת רחל לאה תלי"ט ונכדי היקרים שליט"א. בני הרב הגאון מוה"ר דוד שלמה ומשפחתו שליט"א. בני הרב הגאון מוה"ר עמרם ומשפחתו שליט"א. בני הרב הגאון מוה"ר משה ומשפחתו שליט"א. חתני כבני בנש"ק הרב הגאון מוה"ר צבי הגר שליט"א עם בתי צפירת בית הרבנית פיגא רשקא תלי"ט ונכדי היקרים שליט"א.

ובסיום הדברים אתפלל תפלה קצרה י"ר שיהיו דברי אלו לנחת רוח לבוראי וליוצרי וישמע תפלתינו מעתה ועד עולם ונזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות בבריות גופא ונהורא מעליא, ונהי' אנחנו וצאצאינו כלנו יודע שמיך ולמדי תורתיך לשמה עדי יבא ינון ולו יקהת עמים כעתירת אדם מיעוט לעולם החותם בלב ונפש

מנשה הקטן

תולדות המחבר

העתק מקו' בית דוד שלמה הנדפס בשו"ת משנה הלכות סוף מ"ג
כפי שנמסרו ע"י גיס המחבר הרה"ח היקר משכיל לאיתן מ"ח וכו' ר' שמואל יודא בלוס ז"ל
עם הוספות נכבדות

הרב המחבר מוה"ר דוד שלמה פרענקל זצ"ל נולד בשנת תרס"ג ל"ב בעומר לאביו הגאון הצדיק ר' משולם פייש פרענקל זצ"ל. הרב ר' משולם פייש נתייתם בגיל צעיר מאביו הה"צ ר' יעקב מאיר אשר התייחס לגזע תרשישים גאונים וחסידים. אבי זקינו מצד אביו גאון וחסיד נהירין ליה שבילי דקבלה היה ראש של בעלי מקובלים הנקראים בפי כל אשווארער חסידים, וידוע ומקובל אשר בכל שבוע במוצאי ש"ק התאספו יחד חבריא קדישא הדין לסעודת מלוה מלכה והיה להם אז גלוי אליהו, והזהיר את אשתו הצדיקת שלא תפתח את הדלת ולא תכנס לבית כל זמן שהותם שם, ופעם אחת לסיבה פתחה את הדלת וראתה אור גדול כאור החמה באמצע היום ונבהלה מאוד ומיד סגרה הדלת ולאחר שגמרו נכנס לביתו ואמר שכיון שלא יכלה לעמוד בנסיון בע"כ יסתלק מן העולם בקרוב וכך הוה.

מוה"ר ר' משולם פייש זצ"ל כיהן כרב ור"מ בעיר הגדולה דעברעצין בהונגריה. בשעת פטירתו קרא לאשתו הרבנית מרת רבקה ע"ה ואמר לה בזה הלשון אינני מפחד כלום ממיתתי כי ב"ה אני מניח בעולם הזה אלף תלמידים, לומדי וגדולי התורה. מקום מנוחתו נמצא בדעברעצין וזה נוסח מצבתו:

פ"נ איש חי רב פעלים
תהלתו בקהל חסידים ממללים
גדול שימושו בעדת צדיקים וגדולים
מגזע חסידי אשוואר הידועים במפעלים
הרב הה"ג סוע"ה החסיד האמיתי
מו"ה **משולם פייש** זצ"ל
נפטר בש"ט יום ב' סיון תש"א לפ"ק
מתנהג בחסידות בלהב
שונא שקר חנופה ורהב
והעמיד תלמידים רבים
לעשות רצון קונם חובבים
מנגד השליך בו רהבים
פלל ערך בגילה ורעדה
ידיו רב לו בתורה ועבודה
ים התלמוד למושב לו אוה
שקד בלימודו עד רוחו למרום שבה
ת נ צ ב ה

ושם הוריו מ' יעקב מאיר ויוטא נ"ע

אמו הרבנית מרת רבקה היתה בת הרה"ח הנגיד מו"ה משה חיים ווינקלער ע"ה, ת"ח ובעל צדקה מפורסם, מחשובי חסידי צאנז. מממונו הקדיש לבנין ירושלים בבניית בתים לצדקת כולל ר' מאיר בעל הנס העומדים עוד כיום בבתי ווארשא. הוא התייחס לגזע דיינים וגאונים מפורסמים גדולי תורה מגולי שפאניא, נכד הקדוש ר' דניאל מחכמי פראווינצא אשר מסר נפשו על קידוש השם בשעת הגירוש ומאז התורה מחזרת על אכסניא שלה דור אחר דור (נמסר ע"י ש"ב הרה"ג ר' דניאל בריסק ז"ל שנשא שם ר' דניאל הקדוש ראש המשפחה). הרבנית רבקה נפטרה י"ד סיון תשכ"ה ומנו"כ בהר המנוחות.

בוצין בוצין מקטפיה ידיע וגם במעלליו יתנכר נער ובעודו באבו כבר נראו בו סימני טהרה ופרישות וחסידות מלבד השקידה הנפלאה בלימודו שהיתה בו, וכמעט לא מש פומיה מגירסא יומם ולילה לבד הלחם אשר הוא אוכל והיה נזהר מאוד מבטול זמן ובשמירת הלשון ודבור, לא הסתכל חוץ מד' אמות שלו וכולם ראו בו עתידות גדולה. העיד הרה"ח ר' אליעזר קנאפפלער ז"ל מדעברעצין שבהיות הרב ר' דוד שלמה כבר שיתסר היה פותח את הקלויז בכל לילה בשעה שתים אחר חצות ללמוד תורה.

הרב ר' דוד שלמה למד תורה אצל אביו הגאון זצ"ל, בישיבת אונגוואר המעטירה אצל הרבנים הגאונים ר' אברהם יוסף גרינוואלד ור' יוסף אלימלך כהנא זצוק"ל, ואצל הרב הגאון ר' שאול ראזענבערג זצ"ל אב"ד ראצפערט אשר סמכו ידיהם עליו, (קו' בית צדיק הנספח לספר שערי ציון מבעל מראה יחזקאל). זמן קצר למד גם בישיבת מאקווא, ומצא כדי מדתו עד שיצא עליו שם בגבורים לומדי התורה נושאי דגלה, כעילוי עצום בעל כשרון נפלא בבקיאות וחריפות, ודחיל חטאין.

בימים ההם כשהגיע לפרקו נשא לאשה את הרבנית היקרה הצדקת טובת לבב מד' אשה משכלת מרת מרים ע"ה בת הגאון הקדוש מרן ר' בן ציון בלום הי"ד אבדק"ק סארוואש. הרבנית מרים נולדה בכ"ה סיון שנת תרס"ד, (יחוסה הרם מובא בהקדמה להגדה ערבי פסחים ושו"ת בית שערים). סיפר גיס המחבר הרה"ח ר' יוסף דוב בלום נ"י ששבת הראשונה לאחר נישואי הרב ר' דוד שלמה היתה שבת הגדול והגאון ר' בן ציון דרש בשמעתתא כנהוג ובשלש סעודות דרש החתן פלפול ארוך על דברי חותנו והת"ח של העיר סארוואש התפלאו מגודל חריפותו.

חותנו הגאון ר' בן ציון בלום זצ"ל קבל עליו לפרנסו ולהחזיקו בכל הצטרכותו בכדי שיוכל להקדיש ימיו ושנותיו ולהשלים עצמו בתורה ועבודה כי ראה בו בתורתו ומדותיו משכמו ולמעלה גבוה מכל עם, וכמו שרבים נבאו לו עתידות גדולה. כך ישב על התורה ועבודה יומם ולילה ולא פנה אל שום דבר. למד ולימד וכתב חדושי תורה רבות בשנים, ביום היה הוגה בתורת ה' ובלילה רושם חידושיו עלי גליון, וחבל על דאבדין כי רובם נאבדו בעונ"ה בימי הזעם.

בשנת תר"צ נתקבל הגאון ר' בן ציון זצ"ל למלא מקום אביו הגאון האדיר המפורסם מרן ר' עמרם בלום זצלה"ה בעל שו"ת בית שערים ועוד חיבורים אשר נודע בשערים המצוינים בהלכה ובקדושתו כאחד הראשונים, בבערטיא אוי-פאלא, לקח אתו את חתנו הנ"ל ומשפחתו ותיכף נשא חן בעיני כל רואיו, אז התחיל לישא בעול עם הרב אב"ד בהוראה

וברבנות והיתה מצודתו פרוסה בביה"מ בית עמרם ומשם למד ולימד לבני ישראל דרכי ד' ותורתו בשמעתתא ואגדתא ולהורות להם הדרך ילכו בה.

כשהיה דודו הגאון בעל ילקוט הגרשוני (חתן הגאון מח"ס שו"ת בית שערים) עובר אורח בב' אויפאלו היה משכבם בחדר אחד, ולא היו ישנים כל אותו הלילה, כי לא פסק פומייהו מגירסא, והיה הגאון בעל ילקה"ג מחדש חידושים ועומד ממטתו לכתבם (מפי גיסיו יבלחט"א).

והנה אמרו ז"ל אין הקומץ משביע את הארי כי בזמן ההוא כבר התחילו הצרות מהרשעים והמצב הכלכלי ירד למאוד והדחקות והעניות גדלה מיום ליום והעיר גדולה ואנשים בה מעט שיוכלו להחזיק כי לבד מהה"צ הגאב"ד דק"ק הנ"ל והרב המחבר היו עוד ב' דיינים בקהלה, וכלה פרוטה מן הכיס עד שכמה פעמים לא היה פרוטה לכסא דהרסנא להכין לצרכי שבת אז החליט בהסכמת חותנו הגאון ר' בן ציון זצ"ל לעשות חנות קטנה כדי להשלים קצת חסרון הפרנסה, וגם שם לא נח ולא שקט מדברי תורה והיה גופו בחנות ולבו בביהמ"ד כאשר תעיד עליו תשובה אחת [סי' כ"ו] שנכתבה ג"כ בחנות הנ"ל וקנאת סופרים מתבטאת מתוך דבריו שם בכותבו "שאני יודע בך שאתה לומד בהתמדה" וכדומה, כה המשיך דרכו בקדש איזה שעות בחנות ויומם ולילה בביהמ"ד בית עמרם מרביץ תורה והוראה, עד שעלה הכורת הרשע ימ"ש בשנת התש"ד. וברוב חסידותו בשנות המלחמה כשלא חיממו את המקוה רק פעם א' בשבוע תבר גזיזי דברדא ונחת וטבל. כאביו הה"צ ר' משולם פייש היה מקושר לצדיקי בית סיגט - סטמר והיה נוסע מדי פעם על שב"ק.

בימים האיומים לעם ישראל שנזדעזעה בהם העולם בשנת תש"ד אחר חג הפסח נלקחנו שנינו הרב המחבר ואני להבדיל בחל"ח בצבא העבודה למחנה אחד, גם שם ראיתי גודל מסירת נפשו בעד כל קוץ וקוץ ועל כל מצוה קלה ומנהג ישראל כחוט השערה ממש עד אין לשער ולספר וכ"ש להאמין בעידנא ריתחא זו אשר היה שבור ורצוץ בגוף ונפש מן העבודה ומן התעניתים עלתה שועתו אל האלקים מן "העבודה" (עולה בזכרוני שפעם אמר לי שאפי' על ניגון ומזמור אחד מזמירות של מוצש"ק לא יוותר ח"ו) הצער של ביטול תורה וקיום המצוות היו על פניו תמיד, ובכל רגע אשר יד שונאינו הניחה קצת מיד שב וחזר לתורתו ותפלתו. אך למותר להדגיש אשר לא התגאל ח"ו בפתבגם בשום דבר כי אם הלחם אשר הוא אוכל ועליו לבדו יחיה האדם [ועי' בפנים הספר שו"ת סי' כ"ג].

במחנה הצבא נסחבנו למקומות שונות עד שנתקרב צבא הרוסי ואז עלה בידינו לערך ארבעים אנשים ממחננו בדרך נס ממש לנוס ולהמלט מתחת ידי הנאצים ימ"ש (ובעונ"ה לערך שבעים מחברנו נתפסו במחבואם ונהרגו שמה ע"י האנשים ההונגרים ובתוכם ידידי הצדיק תמים ר' שם טוב מייער הי"ד) ואחרי נדוד מסכנה לסכנה הגיע השעה הנשקפה כמו שחר ונפלנו בשבי צבא הרוסים ימ"ש. בצפיותנו צפינו שבמשך איזה ימים נשוב למקומות מושבותינו מלפנים, אבל גם אלה תפשו בנו ולא הרפו ממנו.

וכרגע לא אוכל להתאפק מבלתי הזכיר חסדי ד' אשר עשה עמדי. בוקר אחד עמדנו בתור כנהוג יצא כרוז במחנה כל חולה יצעד מן התור וילך לביתו ואני הייתי אז חולה מאוד בשחפת עם חום גדול והיה יום קר ומעונן בסתיו ומטר סוחף אבל לא רציתי להשאיר אותו צדיק כבוד גיסי היקר לבדו ולהפרד ממנו והחלטתי לילך אתו במחלתי עד אפיסת כחי והלכתי רגלי ביום הזה לערך כ' ק"מ וישנתי בטחב כמה לילות מבלי שום טיפול

רפואי, ואני בטוח שמלבד זכות אבותי הקדושים הגאונים נבג"מ זכות אותו צדיק הגן עלי והיינו דאהני לי שגם כמה פעמים אח"כ היה כפסע ביני ובין המות והשאירני הבורא ב"ה בחיים לאויש"ט, ותיתי לי שבכל משך היותנו יחד חסתי עליו ושמשתיו בכל יכולתי.

הרוסים תחת לשלוח אותנו לבתינו כאשר הבטיחו לנו מיום ליום הובילו אותנו ממחנה למחנה וסבלנו יסורים וצרות רבות תחתיהם עד שהגענו בשנת תש"ה לפאקשאני [על יד בוקארעסט] ברומאניא בדרך לשלחנו לסיביר. הצרות גברו וקשה כח הסבל וצרות האחרונות מידי הרוסים ימח שמם משכחות הראשונות מהנאצים ימ"ש, וכ"ק גיסי נזהר מכל דבר טמא אבל גופו השבור והרצוץ לא יכול לקבל עוד ופתאום קודם הפסח נחלה גיסי היקר הנ"ל הוא החולי אשר ימות בה, והגם שמחלה בגופו אבל פניו מלא תקוה אשר על ידי זה תבא גאולתו כי הוליכוהו לבית החולים שמחוץ למחנה וציפה שמשם יצא חפשי וילך וישוב לביתו. והנה למרות חליו שהתגברה עליו שמר את עצמו כל ימי הפסח שלא לאכול ח"ו משהו חמץ כמובן היה הדבר קשה מאוד במצב כזה וכמעט שלא אכל כל משך ימי החג. בין כה לכה אחר שלשלת ארוכה של שקרים ומרמה מצד הרוסים הוליכו אותי עם שלש מאות יהודים אחרים לארכאנגעלסק ברוסיא הצפונית ומשם נתפרדה החבילה ביננו, גיסי היקר נשאר בביה"ח ואני מצד שני נלקחתי לרוסיא.

כל ימי היותי ברוסיא חשבתי על גיסי היקר אשר הנחתיהו בביה"ח. רק לאחר שנה בשבי ברוסיא קבלתי הידיעה המזעזעת במכתב מאחי היקר ר' יוסף דוב הי"ו אשר בעונ"ה כ"ק גיסי היקר החזיר נשמתו בטהרה ונאסף אל עמיו ביום ל"ב בעומר שנה הנ"ל שנת תש"ה בביה"ח הנ"ל והאנשים שהעידו על מותו ספרו נפלאות מעבודתו עבוה"ק בביה"ח עד הרגעים אחרונים מימי חייו. בן מ"ב שנה היה בפטירתו וסימנך וצדיקים ילכו "בם" בגימטריא הכי הוה מיום ליום כי ביום ל"ב בעומר נולד ונתקיים בו צדיקים הקדוש ברוך הוא ממלא שנותיהם מיום ליום בבחינת ואת מספר ימיך אמלא.

מהאגרת הנ"ל נודעתי ג"כ מהשמועה אשר בעונ"ה נפלה עטרת ראשינו ונלקח מאתנו ארון אלקים מחמד עינינו אאמו"ר הגאון הקדוש מרן ר' בן ציון בלום הי"ד יצתה נשמתו בטהרה בגעטא בודאפעסט תחת הנאצים, מזלעפות רעב ביום כ' טבת התש"ה והובא לקבר במרתף בית הגעטטא שם ע"י ידידיו ותלמידיו ומעריציו ואמי מורתי הצדיקת הרבנית מרת גאלדע תחי' לאיוש"ט דשנים ורעננים אתנו [ע"ה, נפטרה ו' אייר תשכ"ו ומנו"כ בארה"ב] ואחר הפסח הובא למנוחתו כבוד בבית הקברות החרדי בבודאפעסט זי"ע ועל כל ישראל.

אלין מילין דקשוט אשר עלתה בידי לתאר קצת תואר האיש ומעשהו ווי להאי שופרא דבלי בעפרא דלולי גבר אויב היה גיסי הנ"ל עולה במעלות לגדולה עד דוד הגדיל כאחד הגאונים ועכשיו שלא זכינו נשארנו בעונ"ה לבדנה, ונשארה אשתו אחותי הצדיקת הרבנית מרת מרים ע"ה הרכה והענוגה מאד אשר במסירות נפשה עזרה לבעלה עם ששה ילדים ועשתה הכל כדי להקל המשא ממנו שיוכל לישב על התורה והעבודה כאות נפשו.

הרבנית מרים סבלה הרבה צרות ולא יכלה עוד וביום ח' מנחם אב שנת תשי"א החזירה נשמתה ליוצרה בארצנו הקדושה ומנוחתה כבוד בפתח תקוה, (גם שמה נרמז בשם הספר באר דוד). יה"ר שזכותם יגן על יוצאי חלציהם ועלינו ועל כל ישראל תנצב"ה והי"ד.

ספר

באר דוד

סימן א'

נשאלתי מאחד שטעה וסבר על תפילין של ר"ת שהם תפילין של רש"י והניחם בברכה מה דינו אם צריך לחזור ולברך עוד הפעם כשמניח תפילין של רש"י משום דהוי הפסק בין ברכה למצוה או דלמא אינו צריך לברך עוד הפעם:

הנה בשו"ת דברי חיים ח"ב יו"ד סי' פ"ב כתב בסוף התשובה בקיצור נמרץ שיש לו בקבלה מתלמידי לובלין שאם זה שטעה היה רגיל להניח שני זוגות תפילין בכל יום אזי א"צ לחזור ולברך עוד הפעם כשמניח של רש"י אבל אם אינו רגיל להניח תפילין של ר"ת וטעה והניח תפילין של ר"ת בברכה אזי צריך לחזור ולברך כשמניח תפילין של רש"י עכ"ל. וראיתי בקיצור אחד שהביא בשם חסד לאברהם בסתם דכשטעה והניח תפילין של ר"ת בברכה אזי צריך לברך כשמניח תפילין של רש"י ולא מחלק בין היכא שהוא רגיל להניח שני זוגות בכל יום ובין היכא שאינו רגיל להניח רק תפילין של רש"י, אבל אין ספר זה תחת ידי שאוכל לעיין בו לראות טעמו, וגם בספר ד"ת אינו מבדר הלכה זו רק כתב דאית לי' בקבלה כך:

ונחזי אנן טעם ד"ז, לכאורה נראה דהוי הפסק בין ברכה למצוה, דהא לשי' רש"י וכן אנו נוהגין כרש"י הוי הנחת תפילין של ר"ת כרצועות בעלמא, ועיי' באו"ח סי' ר"ו ס"ג ובמג"א סק"ד דכדי שאילת תלמיד לרב הוי הפסק בין ברכה למצוה, וא"כ מה מועיל לענין ברכה מה שהוא רגיל להניח שני זוגות בכל יום סוף סוף הוי הנחת תפילין של ר"ת הפסק בין ברכה למצוה כיון דלשי' רש"י הוי תפילין של ר"ת כרצועות בעלמא. הנה המחבר סי' ל"ד ס"ב הביא שלשה אופנים לענין הנחת תפילין של רש"י ור"ת, חד מנהון שיניח השני זוגות תפילין בפעם אחת דהא מקום יש בראש להניח שני זוגות תפילין או אם אינו יודע לכוין המקום להניח שניהם יחד אזי יניח כדברי האחד ש"י וש"ר ויסלקם מיד ויניח אחרים על סמך ברכה ראשונה לפי גרסת הטו"ז במחבר וי"א שאם לא יוכל להניח שני זוגות בבת אחת יניח של רש"י ויברך עליהם ויהא עליו בשעת ק"ש ותפלה ואח"כ יניח תפילין של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע והי' אם שמוע עכ"ל:

מה שכ' המחבר שאם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שני זוגות בפעם אחת אזי יניח כדברי האחד ויסלקם מיד אין בנו כח להבין דמה מועיל שיסלקם מיד הא מ"מ הוי שיעור הפסק בין ברכה למצוה, דהא אליבא שיטה אחת הוי תפילין של שיטה השני' כרצועות והוי כעסק בדברים אחרים וחמן הנחתן וחלילתן הוי בודאי כשיעור שאילת שלום תלמיד לרב דהוא זמן קצר מאוד, ואם הנחתן לא הוי הפסקה עי' בתוס' ברכות דף י"ד ע"ב בד"ה ומנח תפילין ומצלי ודו"ק, א"כ לא יסלקם מיד אלא יקרא ק"ש ויתפלל בהם והיסח הדעת לא הוי דהא לא הסיח דעתו עדיין מן המצוה, כמו שמצינו בטלית באו"ח סי' מ' סי' י"ד ברמ"א דכשנשאר עליו טלית קטן לא הוי היסח הדעת, ואי משום שקורא ק"ש ומתפלל בהם יש חשש הפסק כיון דתפילין זו אינם בודאי תפילין יש חשש

להפסק גדול בין ברכה למצוה, ז"ל דכיון דאנו חוששין לשיטה זו מחויבין אנחנו לקרות ק"ש ולהתפלל בהם כדי שלא יהא כמעיד עדות שקר בעצמו, עיי' ברכות דף י"ד, וממילא כי היכא דהנחתן לא נחשב להפסקה משום דהוי לצורך מצות תפילין ה"נ לא יהא ק"ש ותפלה הפסק דזה הוי נמי כצורך תפילין, ועיי' במחבר יו"ד סי' י"ט שאם הפסיק לצרכי שחיטה א"צ לחזור ולברך, ועיי' באו"ח סי' קס"ז ס"ו, ועיי' יו"ד סי' כ"ח ס"כ וז"ל דלא יכסה עד שיבדוק הריאה ואם נמצא ספק טריפה יכסנה בלא ברכה ולא הוי בדיקת הריאה הפסק משום דכל זה הוי צורך מצוה וכשחיטה אריכתא דמיא ודו"ק:

הגם דהכא הוי להיפוך הנחת תפילין לצורך ק"ש ולא ק"ש לצורך תפילין, דהא יכול להניח תפילין אפי' אם לא יקרא בהם ק"ש, מ"מ נראה לי שאין לחלק שלא ודלא אחת היא, דהא מה שצריך לקרות ק"ש בתפילין בא מכח מצות תפילין דמפני מה הוי הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו משום שצריך להיות עליו תפילין בשעה שאומר וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפות בין עינך הוי ק"ש כצורך תפילין ולא הוי הפסק:

ול"ק ממה שכתב המג"א סי' רע"א סקי"ד בשם הרינב"א דמה שהוא מוכרח להפסיק בין ברכה למצוה או בין ברכה לאכילה עבור איסור לא הוי הפסקה כמו גדול לתורי שאסור לאכול עד שיתן לבהמתו, היינו משום דהוי איסור דאורייתא דלב"ח דאורייתא, אבל היכא שהוא מפסיק משום איסור דרבנן הוי הפסק ע"ש, א"כ הכא מה שנראה כאילו מעיד עדות שקר בודאי לא הוי איסור תורה ויהא נחשב להפסקה ז"א דלקרות ק"ש בתפילין הוי כצורך תפילין וכצורך סעודה דמיא ולא הוי הפסק, וכיון דהנחת תפילין לא הוי הפסק בין ברכה למצוה ה"נ לא יהא נחשב להפסק ולהיפך הדעת ק"ש דהוי כצורך תפילין:

(אלא דקשיא לי על דברי המג"א שהביא בשם הרינב"א דמשום הכי ל"ה הפסק אם אמר גדול לתורי בין ברכה לאכילה דלעב"ח דאורייתא דהא איתא בפסקי תוס' ע"ז דף י"א דלעב"ח אינו אסור אלא כשמצערה בלי שום ריוח עכ"ל, וכן האריך מהרא"י בפסקים וכתבים סי' ק"ה שכל דבר שיש לו צורך להאדם לית בי' משום לעב"ח עיי' ברמ"א באה"ע סי' ה' ועיין בשו"ת עב"י מ"ת יו"ד סימן יו"ד, א"כ אם לא יפסיק ולא יתן לבהמתו לאכול נמי שרי לי' לאכול קצת קודם שיתן לבהמתו כדי שלא יהא ברכה לבטלה דלית בי' משום לעב"ח מה"ת כיון דאית לי' ריוח שלא יעבור על איסור ל"ת, וזה נמי נקרא צורך, עי' תוס' פסחים דף ה' ע"ב ד"ה לא אמרי' ממון, ועיי' תוס' כתובות דף י' ע"א ד"ה ממון שהותרה לצורך, ועוד אם הוא רעב לאכול שרי לי' לאכול מה"ת קודם שיתן לבהמתו משום לעב"ח דהא אית לי' ריוח שמשקיט רעבו ואין לך צורך גדול מזה, ועיי' במג"א סי' תקע"א ובמגיא בהלכות מקי הגוף ונפש שכ' וז"ל כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו ולא לגייסו ולא לצערו בשום צער אפי' במניעת איזה מאכל או משהה אא"כ עושה דרך תשובה עכ"ל, מגמרא ל"ק על פסקי תוס' ומהרא"י דאע"ג דליכא מה"ת משום לעב"ח

דהא יש לו ריוח במה שאוכל קודם שיתן לבהמתו איסור ל"מ ושאר הרוחים שכ' מ"מ רבנן אסרו כדי לזרזו ואסמכוהו אקרא מ"מ לא הוי הפסק דאפילו איסור דרבנן נמי ל"ה הפסק, אבל על דברי מג"א בשם הרילב"א קשיא. ודוחק לומר דהוי דרשה גמורה ונתמי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת והוי כלא מחסום שור בדישו אע"ג דאית לי' ריוח, זה דוחק כמובן ממילא ודו"ק):

ועוד ק"ש ותפלה לא הוי היסח הדעת בלי שיטי מקום, עיין במחבר או"ח סי' קע"ח ס"ו, וכיון שכתב המחבר שיסלקם מיד משמע סובר שיש לחוש שחד מהני זוגות תפילין לא הוי רק כרצועות בעלמא ויש משש הפסק בין ברכה למצוה, א"כ הדק"ל דמה מהני מה שיסלקם מיד הא מ"מ איכא משש הפסקה כדי שאילת תלמיד לרב:

ועוד אפילו שוין הן השני זוגות מכת ספק מ"מ לא הוי רק חד זוג ואמאי לא הוי הנחת תפילין של שי' אחת הפסק בין ברכה למצוה לשיטה השני', הא הפסיק בדברים אחרים ומה מועיל מה שיסלקם מיד ...

[כאן חסרים שני עמודים וחבל על דאבדין]

... מברך כמו שכ' ואין מכאן שום ראי'. ועוד קשיא לפי מה שכתב המג"א סי' קפ"ד משש ר"ש מיון דכל היכא דאיכא דאורייתא ודרבנן ביחד צריך להחמיר אף בדרבנן דאל"כ הוי זלזול ע"ש, א"כ אמאי פסק הוא עצמו בסי' תקפ"ה ס"ג בספק אם יצא בתקיעת שופר שצריך לחזור ולתקוע משום ספיקא דאורייתא ולא יברך ואמאי הא הוי דאורייתא ודרבנן ביחד ואיכא זלזול אם לא יברך:

אבל לפי מה שכתבתי דהיכא שעושה מכת ספק הוי כחצי שיעור כחצי מצות עשה וכמו שבאיסור אע"ג דמ"ש הוי מה"ת מ"מ לא הוי רק איסור תורה בעלמא, עיי' תוס' שבועות דף כ"ג ע"ב ד"ה דמוקי לה ע"ש, ועיין במקנה קדושין פ"א ד"ה כיולא בדבר אמה אומר הוא לא ידע ואשם עכ"ל, ה"נ כאן במ"ע שעושה מספק לא הוי רק כמ"ש כחצי עשה ולא מקנו על מ"ש ברכה ומ"ש, ושפיר מביא תוס' ראי' ממה שמברכין על ספק ק"ש דלא משא הוי דרבנן דאי משום דהוי ספק תורה לא הוי מברכין כמו שכתבתי, אלא ודאי היינו טעמא שמברכין משום דילמא מקיים מצות עשה מה"ת, ומביא שפיר ראי' דלא משא הוי רק דרבנן, ודו"ק כי קצרתי ומ"ש:

ובזה אתי שפיר מה דקשיא לי לשי' הטו"ז אה"ע סי' קכ"ד שכתב דמה שיש משש בריה בשני גיטין הוי מעיקר הדין ולא מצד תומרת, וגם הגוב"י באה"ע סי' ל' עשה מקנה משום משש בריה שלא יאמרו לבעל ולסופר שצריך עוד גט ע"ש, קשה א"כ בשני זוגות תפילין של רש"י ור"ת נמי יש משש בריה דהא מצות צריכות כוונה, עיין באו"ח סי' ס"א וסי' תקפ"ח, ואם לא כיון לא יצא, והיכא שמניח שני זוגות זא"ז איכא לכאורה בל תוסיף, אעכ"ח שמתנה שאותם שהם כשרים באמת הוא מניח עבור מצוה והשניים יהיו כרצועות בעלמא ואיכא משש בריה וא"ל דבמידי דעשי' א"ל כונה דהא בחלילה נמי

איכא מעשה ואעפ"כ העלה הקצות החושן ס"ס ער"ה דכוונת החלילה היא כוונת המצוה וכן כ' הב"מ וכן בשו"ת חת"ס אה"ע סי' קע"ז דלא כח"ל, רק על הטו"ז לא קשיא כ"כ די"ל כמו שכ' המהר"ם שיק אה"ע סי' ל"ה ע"ש, אבל לשי' הטוב"י קשיא. [עי' בקו' משנת דוד בסוף הספר]:

אבל לפי מה שכתבתי לעיל דהיכא שעושה המצוה מכח ספק בודאי הוא עושה קצת מצוה כח"ש דהא עושה מצות בורא שצוה עליו לעשות מכח ספק, א"כ הכא בשני זוגות תפילין שמכוון בשני זוגות לקיים מצות בורא שצוה להניח שניה היכא שמסופק א"ל להתנות שחד מנהון יהא כרצועות בעלמא כדי שלא יהא ב"ת דבלא הכי נמי ליכא ב"ת דהא אינו מוסיף דהא מחויב להניח שניהם מה"ת, וכיון דעושה בשניהם מצות בורא שפיר יצא ולא שייך ברירה ודו"ק:

ואפשר דהיינו טעמא דמג"א סי' קס"ז סקט"ז ח"ל ולא ישיח עד שיכלה הפרוסה מיהו אם שח בעודו לועס א"ל לחזור ולברך, עיין בסי' ר"י הלועס א"ל לברך, א"כ עיקר הברכה על הבליעה ול"ע עכ"ל. ולריך להבין דברי המג"א דא"כ דהלועס א"ל לברך אמאי אם שח בעודו לועס א"ל לברך עוד הפעם הא הוי הפסק בין ברכה לאכילה ואמאי נשאר בל"ע, וי"ל דכיון דלועס התחלה דאכילה דכך דרך האכילה ואית בי' נמי קצת הנאה חשבינן לי' כאכילה עצמה והוי כאילו שח באמצע האכילה, והא תינח אם לועס ע"מ לאכלו ואכלו הוי התחלה דאכילה אבל היכא שלועס ופולט לא הוי התחלה דאכילה ולא הכשר דאכילה אינו חשוב שיהא צריך לברך עליו, עיין כעין זה בטוב"י מ"ת או"ח סי' כ"ד לענין מל ולא פרע ע"ש:

וא"ת א"כ אמאי נשאר המג"א בל"ע, י"ל דאע"ג דנחשב כהתחלה דאכילה מ"מ בשח בינתים מוכרחים אנו לומר דמשום הכי א"ל לחזור ולברך משום דהוי כבאמצע הסעודה והשאר נגרר אחר התחלה, הא תינח היכא דאכל אכילה חשובה אבל היכא דלא הוי רק כהתחלה ולא אכילה ממש דהא הלועס א"ל לברך לא מסתבר שהסעודה יהא נגרר אחר הלעיסה, עיי' במג"א סי' קס"ז סק"ז ובדגול מרבבה שם שאין העיקר הסעודה נגרר רק אחר אכילה חשובה ודו"ק וא"ש:

ועתה נחזור לראשונות דמה שכתב המחבר שיסלקם מיד ה"פ דכיון דשני זוגות תפילין שקולין ובכל אחת מקיים קצת מצוה ע"כ לי אם יקרא ק"ש בזוג אחת ולא נראה כמעיד עדות שקר בעצמו, ומה שיסלקם מיד ר"ל אם רוצה יסלקם מיד ואינו מחויב לקרות ק"ש בכל זוג בפ"ע, אבל אם רוצה יקרא ק"ש גם בהם, ממילא לפי שי' זו ליתא דין צריך בשש שאם שכח והניח תפילין של ר"ת קודם ובירך עליו ולא סילקם מיד שא"ל לחזור ולברך עוד הפעם על תפילין של רש"י דלא הוי הפסק כמו שכתבתי לעיל, ובכל זמן שיש עליו תפילין הוא עוסק במצות תפילין דהכי היא המצוה שיהא עליו תפילין כל היום אלא משום שצריך תפילין גוף נקי ושלא יסיח דעתו מהם נהגו שלא יהא עליו תפילין כל היום רק בשעת ק"ש ותפלה עיי' באו"ח סי' ל"ז ס"ב ודו"ק:

אלא אפילו לפי מה שכתב המחבר שיש קודם של רש"י ויברך עליהם ואח"כ יש תפילין של ר"ת על סמך ברכה ראשונה משום דעיקר כרש"י נמי איכא קצת מצוה בהנחת תפילין של ר"ת ולא הוי הפסק, ומה שכ' המחבר שיברך על של רש"י קודם לאו משום דאם יברך על של ר"ת הוי הפסק בין ברכה למצוה דעיקר מצוה היא תפילין של רש"י, אלא משום דנראה לו יותר קרוב לודאי שתפילין של רש"י עיקר, ע"כ יברך על תפילין דאית בי' מצוה יותר, ומצאתי כעין זה בתג"א סי' מ' סקט"ז בשם האגודה וז"ל על טלית של משי נהגו שלא לברך אלא מברך על של צמר ומסירו ולובש של משי עכ"ל, אע"ג דטלית של משי ושל שאר מינים נמי מיבין בציצית לכל הפחות מדרבנן ולדידן אפי' מה"ת, מ"מ נוהגין לברך על של צמר שבזה מקיים המצוה בודאי מה"ת לכ"ע בלי שום חשש, וה"נ יברך על תפילין של רש"י דטפי קרוב שיוצא ידי חובה בתפילין זו מבתפילין של ר"ת, אבל מודה גם שיטה זו שבתפילין של ר"ת איכא קצת מצוה ולא הוי הפסק בין ברכה למצוה, ע"כ אם החליף וברך על תפילין של ר"ת לא הוי הפסק כמובן:

ועוד כיון שקיבל על עצמו להניח שני זוגות בכל יום ואפי' לא קבל ע"ע אלא שנהג כך נעשה עליו חובה, עיי' ביו"ד סי' רי"ד ס"א והכא בתפילין כיון שיש שי' ר"ת וכמה גאונים שצריך להניחם אין לה התרה, עיי' בתג"א סי' תקנ"א סק"ז, ועיי' בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ק"ז לענין חלב עכו"ם, ממילא הוי עליו חובה להניחם והוי כמב"מ שאינו חוזר, עיי' בראב"ד פרק יו"ד מהלכות תפלה, ועיי' בתג"א סי' ק"ז סק"ג ע"ש, ואפילו לא הוי חובה זו שקבל ע"ע לחוש לדעת יחיד דומה לחובה שצריך להניח תפילין של רש"י מ"מ לא הוי הפסק עיי' בתג"א סי' ר"ט סק"ה וז"ל וקשה דליהוי הטעמת המיס הפסק בין ברכה לשחיית היין כמ"ש בס' קס"ז, ואפשר דסבירא לי' דטעימה כיון שהיא ג"כ אכילה לא הוי הפסק, ועיי' בסי' ק"מ ס"ג ובטו"ז שם דהיכא שבירך ע"ד לקרות בפרשת היום וטעה וקרא בפרשה אחרת לא הוי הפסק משם דהוי נמי קריאת של תורה אע"ג דעל קריאה זו א"צ לברך שכבר נפטר בברכת התורה שחרית אעפ"כ לא הוי הפסק בין ברכה לקריאה משום דהוי נמי קריאת התורה אע"ג דאינו מחובת היום, וה"נ כן הוא לענין תפילין דלא הוי הפסק וא"צ לברך עוד הפעם:

ואפשר דע"ז סומכין החזנים שכופלים תיבות הרבה פעמים כדי לבטל קולם כיון שהתיבות הללו הם ממין התפלה לא מקרי הפסק, אבל באמת ז"א דהתיבות שכופלים אין להם שום פי' בפ"ע כי אינם כופלים כל הענין רק קצת תיבות לבד ועם התפלה אין להם שום שייכות שהתפלה בא מכח חובה והתיבות שכופל הם רשות והוי כמבשא"מ לגמרי ונתשב להפסקה, עיין ברמב"ם פרק י' מהלכות תפלה שאין להתפלל תני תפלה חובה ותני תפלה נדבה ואפי' בדיעבד אין מצטרפים ולריך להפסיק, הגם שיש לחלק ולפרש דברי הרמב"ם באופן אחר מ"מ מדברי המג"א ומחלית השקל סי' ק"ז נראה כמו שכתבתי, ועיין בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' ל"א שהאריך הרבה בטוב טעם ודעת שאסור לעשות כן:

ועוד רמ״ שאין כאן שום חשש ברכה לבטלה
מחמת הפסק דהא אלו שחוששין לשי׳
ר״ת ומניחים שני זוגות תפילין אמאי אין
חוששין לשי׳ ר״ת ג״כ לענין ברכה שמברך על
תפילין של רש״י דלילמא תפילין של ר״ת
עיקר והוי תפילין של רש״י הפסק בין ברכה
למצוה, וטפי יש לחוש משום חשש ברכה
לבטלה יותר ממה שיש לחוש שאינו מקיים
מצות עשה אפי׳ היכא שמבטל מצות עשה
בקום ועשה כ״ש בשב ואל״ת, עיי׳ בטו״ז
או״ח סי׳ ח׳ סק״ח ובפנים מאירות ח״ג
ס״ט והביאו השערי תשובה סי׳ כ״ז סקט״ז
דחשש ברכה לבטלה חמיר טפי מחשש שמא
לא קיים המצוה, ועיין בשו״ת נוב״י או״ח
מ״ת סי׳ ד׳ שמתרץ למה נהגו המדקדקים
לחוש לדעת ר״ת במה שחולק על רש״י
בסידור הפרשיות של תפילין ולמה לא חשו
במה שנחלק עליו באופן הנחתן שיהי׳ שוכבות
ע״ש, אלא ודאי היינו טעמא משום שאין כאן
שום חשש ברכה לבטלה בשום אופן וכו״ק:

ועוד לדידן מלבד שהרב האי גאון וכמה
גאונים קיימי בשי׳ ר״ת יש למנהגנו
יסוד עפ״י הזוהר והאר״י ז״ל שהם אמרו
שאלו ואלו דא״ת, ועיי׳ במג״א סי׳ כ״ה
סק״כ דכל היכא שבעלי קבלה אינם חולקים
על הגמרא נמי אין אנו יכולין לכוף לנהוג כן
עכ״ל, נראה מלשונם שעיקר לעשות כן
ובפרט הכא שיש כמה גאונים שכ׳ דדברי
ר״ת עיקר ובעלי הקבלה כתבו שאלו ואלו
דא״ת בודאי נכון להניח שני זוגות, ומנינו
הרבה פעמים שחוששין לדעת בה״ג אפי׳ לא
מסתבר אפי׳ להקל כ״ש להחמיר עיי׳ בש״ך
יו״ד סי׳ כ״ה סק״ב וה״ג יש לחוש להחמיר
לשי׳ הזוהר והאר״י ז״ל שאמרו שאלו ואלו
דא״ת אע״פ שאין אנו יורדין לסוף דעתם
ונכון להניח שני זוגות, ומובן ממילא שאין
שום חשש הפסקה וברכה לבטלה ואי״ל לחזור
ולברך עוד הפעם כשמניח תפילין של רש״י
ודו״ק:

שוב מצאתי בכרתי ופלתי סי׳ י״ט שמסתפק
בשוחט שנטרפה אם צריך לחזור ולברך
עוד הפעם משום דהוי הפסק בין ברכה
למצוה ורצה לומר מכח סברא דלא הוי הפסק
דהא קיים מצות שחיטה שציונו המקום ב״ה
שאם רוצה לאכול ישחוט העוף או הבהמה
אלא שאח״כ נתגלה שאסור לו לאכול ולא הוי
הפסק ונשאר בצ״ע ע״ש:

בהשקפה ראשונה הייתי רוצה לומר דדמיא
למה שכתב הריטב״א ומביאו
השערי תשובה או״ח סי׳ קנ״ח סק״א שאם
נטל ידיו לאכילה ובירך ברכת נטילת ידים
ואח״כ נמלך ואינו רוצה לאכול לא הוי ברכה
לבטלה כיון שהמצוה היא כך כשאדם רוצה
לאכול יטול ידיו, וה״ג שאם רוצה לאכול בשר
ישחוט והא שחט, וכן משמע ברמב״ם בריש
הלכות שחיטה שכ׳ מ״ע לשחוט מי שרוצה
לאכול בשר, וכן משמע בסמ״ג עשין מ״ע
לשחוט מי שרוצה לאכול בשר:

אבל שוב נחמתי שאין הדיון דומה לרמ״
ואין הדמיון עולה יפה, דשאני התם
בנטילת ידים לאכילה שנטל ידיו לאכילה כדבעי
למיהוי וגמר המצוה של נטילת ידים כדת
וכהלכה ואם רוצה לאכול אוכל, אבל הכא
בשחיטה שאם נטרפה ואינו ראוי לאכילה

משום טריפה משום שחיטה שאינו ראוי לאכילה לא עשה ולא כלום, והוי ברכה לבטלה:

מ"מ נראה לי דלא הוי הפסק בין ברכה לשחיטה כיון דס"ס הוי שחיטה דהא מהני להוציא מידי נבילה, הגם שאין לברך על שחיטה כזו דלא כמהרש"ל שמביא הש"ך ביו"ד סי' י"ט, מ"מ שחיטה מקרי דהא מהני לה לטהרה מידי נבילה, עיין חולין דף פ' זבחים דף ס"ט ע"א דאמר רבא, ועיי' במחבר יו"ד סי' ט"ז ס"ט, וכיון דשחיטה היא לא הוי הפסק כמו שכ' לעיל ראי' משחיית מים בין ברכה לשתיית יין ומקורא בתורה והפסיק בפרשה אחרת ודו"ק, עכ"פ נשמע מדברי כו"פ דלא מקרי הפסק היכא שעסק באותו ענין, וה"נ בתפילין. ועי' בהגהות וחדושי הרש"ש נדרים דף נ"ט בד"ה ודע דק"ל על הרמ"א:

ואחר כותבי כל זאת מצאתי עוד בתב"ש סי' י"ט סקכ"א בשוחט ונתנבלה בידו אפילו הראשונה א"צ לחזור ולברך ומביא ראי' מתקיעת שופר שתוקעין כל הספיקות ולא הוי הפסק כעין מה שכ' למעלה, ושמחתי מאוד כי כיוונתי קצת לדעתו הגדולה והרחבה, הגם שיש לדחות ראי' מתקיעת שופר לשחיטה דשאני שופר דכל הקולות שתוקע הוא חלק מן המצוה אז לכל הפחות כמו הכשר מצוה ע"כ לא הוי הפסק, אבל הכא בשחיטה שאין שום שייכות שחיטה זו שנתנבלה לשחיטה לאחרי' אפשר דהוי הפסק דהוי כעסק בדברים אחרים, מ"מ נראה גם לשי' התב"ש שכ' כן בשחיטה פשיטא דבתפילין לא הוי הפסק כמובן ממילא:

ומצאתי לדברי תב"ש ראי' מדברי מג"א סי' תפ"ט ס"ק י"ב דאם בירך ע"ד למנות כראוי וטעה ומנה שלא כראוי ואח"כ סופר כראוי א"צ לחזור ולברך אע"ג דספירה ראשונה לא הוי שום ספירה, והסכים עמו הח"י סקי"ט ע"ש, והוא הדבר אשר דיבר התב"ש. אלא דקשיא לי מדברי מג"א זה על דברי טוב"י אה"ע מ"ת סי' פ"א שכ' דטעמא דמג"א שכתב בסי' קפ"ז בשם הרשב"א וז"ל במקום שאמרו שלא לחתום והוא חתם או איפכא לא יצא כתב הטוב"י שהוא משום שהפסיק בדיבור, ולפי דברי מג"א סי' תפ"ט הנ"ל, ז"א דהא כי היכא שאינו נחשב להפסקה מה שטעה ה"נ לא הוי הפסק מה שחתם בטעות, אלא ודאי היינו טעמא דמג"א משום דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא, והכי נראה פשטות דברי מג"א ודו"ק:

ואפשר שאפילו מי שאינו רגיל להניח שני זוגות בכל יום וטעה והניח תפילין של ר"ת בברכה ממילא לא הי' בדעתו על של רש"י שצריך לחזור ולברך די אם יברך ברכה אחת ברכת להניח דממנ"פ יצא לשי' ר"ת כבר יצא ידי חובה לגמרי ולשי' רש"י דלא יצא הא לשיטתו די אם יברך על תפילין ברכת להניח בלא שם ומי משום שאנן נוהגין כרש"י לענין תפילין ולענין ברכה כר"ת מ"מ הא כתב הש"ך ביו"ד סי' נ"ד סק"ט וז"ל ומ"מ לרשב"א מותר מטעם אחר וא"כ לכ"ע שרי, וה"נ כן, ועיי' בשו"ת רעק"א שהביא הפתחי תשובה סי' ר"א סק"י ותמצא שאף שאינם מטעם אחד לא תפסינן ב' חומרות בהדדי וה"נ כאן ודו"ק:

ועי' בחוס' חולין פ"ד ע"ב בד"ה תקיעת

שופר וכו׳ שכתבו דגבי טומטום שהוא ספק איש או אשה לא הוי אפילו צורך קצת מה שמצד ספק צריכה לתקוע כיון דלגבי ספק שהיא נקיבה א״ל כלום:

ועי׳ בב״י או״ח סי׳ תרס״ב וז״ל מיהו יש לומר דשאני הכא דנטלו לשם מצוה לברך עליו ועדיף טפי משנטלו בחול אחר עשייה ע״ש:

ועי׳ בשו״ת ברית אברהם מאו״ח סי׳ ז׳ דאם משתמש בהן לספק קדושה לא מקרי הורדה לחול אפי׳ אם באמת הוא חול והביא סמוכין לזה מדברי תשובת הר״ן שהובא יו״ד סי׳ רכ״ח במי שנדר שלא יהי׳ בשבת בעיר דמתירין לו קודש השבת דאי ספיקא דאורייתא מה״ת לחומרא צריך לצאת מן העיר קודש השבת ממילא מקרי חלות הנדר קודש שבת אף דאינו אלא מספק, וה״נ בזה:

ועי׳ בשו״ת מהרש״ם מ״ג סי׳ כ״ט, ועי׳ במי׳ רע״א לאו״ח סי׳ ל״ב סקט״ז, ועי׳ בתשו׳ גבורת אנשים לאבי הש״ך סי׳ מ׳ מפורש דהיכא דלאחד דיעה כשר אסור למחוק ולא מקרי ע״מ לתקן:

ועי׳ בחוס׳ פסחים דף קט״ו ע״א בד״ה מתקיף לה רב אסדא לאחר שמילא כריסו, ועי׳ בטו״ז או״ח סי׳ קל״ז סק״ד ובסי׳ רע״ט בטו״ז יו״ד סק״ב:

ועי׳ במג״א סי׳ ר״ו סק״ד שפוסק דהיכא שנפל הפרי מידו והגבי׳ א״ל לחזור ולברך ע״ש:

סימן ב׳

נשאלתי מאחד שרגיל להעריך כלי מורה שעות וועקער בערב שבת כדי שידליק העלקטער בהשכמת הבוקר בשעה ה׳ שיראה ללמוד אך בחורף בלילות הארוכות שבשעה ה׳ כבר קידש היום ואם מעמידו שידליק לשעה ה׳ אזי ילוק הנר בלילה ע״כ שואל ומבקש התרה להסגירו מיד אחר הערכה בלשון שנעשה לזה ואחר שעה ה׳ בליל שבת יסלק את הלשון וממילא ידלק הנר בזמנו:

ונראה לפענ״ד דשרי דהא במה שפותח אינה עושה שום פעולה בגוף הדלקה רק שמסיר המניעה והדלקה נעשה מכח הערכה שנעשה בערב שבת ומסיר המניעה אינה נחשב לעשי׳, עי׳ בב״ש אה״ע סי׳ קכ״ה ס״ק י״א שהביא בשם הלבוש דאם נתייבש האות ואח״כ נפל הדיו ונטל הדיו כשר דל״ה חק תוכות כיון דלא עשה שום דבר אלא מגלה הכשרו אע״ג דבלא נטילת הדיו לא היה יכול לקרות דהא האות אינה נראית ובנטילת הדיו נתקן מ״מ לא נפסל מטעם חק תוכות כיון דאינה עושה בחקיקה זו גוף האותיות רק שמסיר המניעה המונע מלהיות אותיות וה״נ כאן אינו מדליק

בסילוק הלשון רק שמסיר המונע מהדלקה, הגם שהטו"ז שם ובאו"ח סי' ל"ב ס"ק ט"ז חולק על הלבוש ופוסל ומביא דמות רמ"י מבור דחייבו רחמנא ואם כסהו פטור כיון דכיסה נתבטל הבור כאילו לא היתה ה"נ נתבטל אותו כתב שהי' קודם הכסוי, ומו אמרינן שם שמי שגילה אותו המגלה הוא חייב והכורה הבור פטור, א"כ ה"נ עכשיו בגלוי הכסוי נעשה האות וכתב הראשון הלך לו, ומו נראה דודאי יש לדמותו למי שסמס בעפר בור שכרה חבירו לאמרינן מעשה הראשון נסתלק ה"נ נסתמה האות הראשון עכ"ל:

לבאורה נראה מדבריו הקדושים שמסיר המניעה נמי נחשב לעשי', אבל באמת לא זכיתי להבין את דבריו הקדושים דהא מה שפטור היכא דכיסהו ואם גילהו חבירו חייב חבירו הוא משום דכ' בפ' קרא ולא יכסנו ומדכתיב ולא יכסנו ש"מ דבכסוי הוא פטור והפותח הכסוי נקרא בעל הבור וחייב, עי' בסמ"ע סי' ת"י סק"ב, והיינו טעמא משום דבכסוי יצא מרשות אדון זה לענין ניזקין ובגילהו חבירו נכנס ברשותו לענין ניזקין ולא משום דנסתלק מעשה של ראשון, והא רמ' מגל"ח פסחים בסוגיא דהבודק צריך שיבטל הוכיח דהיכא שזכה אחר האחרון חייב דמה שעשאו הכתוב ברשותו היינו היכא דאינה ברשות שום אדם אבל אם בא אח"כ לרשות אחר הראשון פטור, אלמא דאינה תליא באם נסתלק מעשה של ראשון או לאו, ה"נ בכסוי לא נסתלק מעשה של ראשון רק כיון שכיסהו יצא מרשותו לענין ניזקין מגזה"כ, ואדרבה משם רמ' להיפך דבכסוי לא נסתלק מעשה הראשון דאי נסתלק למה לי קרא:

ומה שכתב דדומה לסתם הבור בעפר נראה לפענ"ד דשאני בור דנסתלק שם בור לגמרי וליכא בור כלל דבור נקרא על שם החלל והיכא דטממה וליכא חלל נתבטל שם בור לגמרי, אבל הכא הדיו הלחה לא נתערבב עם הבשר והוי רק כמו כסוי בעלמא ודומה להמוליא בור וכסהו וחזר וגילה בעל הבור חייב וזה האחרון פטור, עי' בח"מ סי' מ"י ס"ג, נראה בעליל דבכסוי נשאר שם בור ומעשה הראשון וה"נ בדיו. ולו יהא כדברי הטו"ז דפסול היינו טעמא משום דהוי מב"מ עם האותיות ומינה מחריב בה, עי' זבחים דף ג' ועי' בר"ן ר"ה פ"ד, ומבטל העליונה את התחתונה והוי כתב אדם, אבל במסיר המניעה גם הטו"ז מודה דל"ה ככתיבה חדשה ואינו נפסל משום חק תוכות, דהא בעפרות זהב לא פליג על המחבר סי' ל"ב ס"ג דמכשיר דל"ה ח"ת משום דלא עשה פעולה חדשה בגוף האותיות רק שהסיר המונע:

ועי' במג"א סי' ל"ב ס"ק כ"ג דאם נטף השעוה וסילקה מותר ואין כאן חק תוכות עכ"ל, וכ"כ בפ"ח, הגם שדברי המג"א סותרים זא"ז דבסי' ש"מ סק"ד ליין תוספתא וב"ח, והב"ח ס"ל לפי מה שהבינו האחרונים דאם מסלק את השעוה בשבת חייב משום כותב, א"כ דחייב משם כותב אמאי ל"ה ח"ת, דהא הוי כתיבה חדשה, הא ל"ק אמאי חייב בשבת דהא ל"ה רק חקיקה, עי' בב"ש סי' קכ"ה סק"ג ובסי' קכ"ו דחייב בחקיקה דהא ברשימה בעלמא נמי חייב, ועי' במג"א סי' ש"מ סק"י, ובאמת כ"כ הר"ן שבת פרק הבונה, ופלא על ב"ש שלא הביא דבריו, אבל קשיא אמאי לא הוי לשי' במסיר השעוה ח"ת, עי' במחבש"ק שהרגיש בזה

ונשאר בל"ע. וי"ל דלכתחלה חושש המג"א לסי' הב"ח ע"כ החמיר לענין שבת, אבל בדיעבד לפסול ס"ת ותפילין אינו חושש לסי' ומפרש התוספתא שממנו הוציא הב"ח דין זה באופן אחר כמו שהבין המעיל צדקה, עי' במחצה"ש ס"מ סק"ד, ונטילת השעוה מעל האותיות ל"ה ככותב:

אבל מ"מ נראה לכאורה מדברי המג"א וב"ח דבמסיר המניעה נמי נחשב עשי' א"כ ניחוש גם כאן במסלק הלשון, אבל באמת לא הבנתי בדברי הב"ח כוונת האחרונים שבסילק השעוה מאותיות חייב משום כותב, דזה אינו כיון שלא כתב האות רק הסיר המניעה ל"ה כותב אלא דחייב משום מוחק היכא דמגלה שני אותיות שהי' תחת השעוה, ואי משום דל"ה מוחק ע"מ לכתוב ל"ק דאינה צריכה להיות דוקא ע"מ לכתוב אלא ע"מ לתקן, עי' ברמב"ם הל' שבת פי"א ה"ט דכתב המוחק ע"מ לקלקל פטור, נראה מדבריו דאם אינו מקלקל רק מתקן חייב אפי' שלא ע"מ לכתוב, וכן כתב בהל' י"ז המוחק את הרשום לתקן הר"ז תולדות מוחק וחייב, נראה דעיקר שיהא מחיקה משובה, ה"נ כאן במה שהוא מוחק את השעוה לגלות האותיות הוי מחיקה משובה והוי מלאכת מחשבת וחייב משום מוחק:

וגם לפי מה שכ' הח"א דמשמע מדברי הרא"ש פרק כלל גדול דעיקר החיוב בשביל מחשבת כתיבה, ובאמת משמע גם ברש"י שבת דף ע"ה ד"ה מחק אות אחת, וז"ל שאין מלאכת מחיקה משובה אלא ע"מ לכתוב, [מכאן עד סוף הסי' העתקנו מקו' תל תלפיות הנמצא בשינוי לשון קצת מכתה"י] ועיין בב"י או"ח סי' ש"ז שכ' דבקורע אינו חייב אפי' במתקן אלא בקורע ע"מ לתפור, ועיין במג"א בסי' הנ"ל סק"י ובמחה"ש"ק שם, ומסתמא ה"נ במוחק אינו חייב אפילו במתקן רק ע"מ לכתוב והכא במסלק את השעוה ל"ה ע"מ לכתוב אלא לגלות האותיות ואמאי חייב משום מוחק, מ"מ נראה לי שהמחשבה שיהא נראה האותיות הוי כמו מחשבת כתיבה דהא מוחק ע"מ לכתוב חייב אפי' במוחק ע"מ שיכתוב חבירו או אפי' עכו"ם וחייב אעפ"י שלא כתב אח"כ, עי' בשו"ת בית שערים או"ח מח"ז שר התורה זי"ע בסי' קכ"ד, וכן משמע בשבת בפרק המצניע לזרע ולדוגמא ולרפואה חייב אהולאה אפי' בכ"ש חזר והכניסו אינו חייב אלא כשיעורו, משמע דחייב אהולאה אעפ"י שלא זרע לבסוף כיון דמחשבתו הי' לזרוע הוי הולאה משובה, וה"נ במוחק כיון דמחשבתו ע"מ לכתוב הוי מחיקה משובה אע"ג שלא כתב אח"כ אלמא דאינו חייב על המחיקה מחמת מלאכת כתיבה שנעשה אח"כ:

א"ב ה"נ חייב היכא שהי' כוונתו למחוק ע"מ שיהא נכתב מאליו במקום המחיקה שני אותיות דהיינו שיתגלה שני אותיות הנכתבים, והוי כמו מוחק ע"מ לכתוב, דהא חושב שע"י מחיקה יהא שם כתיבה, אבל משום כותב אינו חייב דלא עדיף מהיכא שהיו כתובים שני אותיות קודם שבת וקרבם להדדי בשבת דאין חייב משום כתיבה דאין כאן פעולה חדשה בגוף האותיות עי' בטו"ז סי' ש"מ סק"ב:

ועוד למה יגרע מסגירת ספר שהאותיות מסודרים מבחוץ דל"ה כתיבה עיין

בשו"ת רמ"א [סי' קי"ט], ועוד דהוי כתיבה כלאח"י ופטור בשבת ודומה למולך דס מדין השינים דכ' המג"א סי' שכ"ח סקנ"ג דאסור והתניא כתב דהוי רק מדרבנן דהוי כלאח"י אע"ג דהמולך דס מדין השינים מולך דרך כך מ"מ כיון דאין דרך מליה כך פטור דהוי כלאח"י, ה"נ בנטילת השעוה אע"ג דהמגיה עושה לפעמים כתיבה ע"י מחיקה מ"מ דרך כתיבה ל"ה דדרך כתיבה היא להולך הקולמוס עם דיו לעשות אותיות, עי' שבת ל"ד ע"ב כותלת משוס כותבת ועיין ברש"י שם ד"ה משוס כותבת שמוליכה מכחול סביב העין כאדם המוליך קולמוס סביב האות, ואם ע"י מחיקה נמי איכא כתיבה א"כ המקנח המכחול סביב העין נמי יהא חייב משוס כותב לס"ד דכותלת חייב משוס כותב כיון דלפעמים המגיה או הכותב מוחק סביב האות, וזה לא עלה על דעת אדם מעולם:

ועיין ברש"י שבת מ"ו ד"ה איסורא דאורייתא וז"ל כיבוי אב מלאכה הוא חרץ ליכא איסור דאורייתא דחופר כלאח"י היא דחופר דאמר לקמן תולדה דחורש וחייב ה"מ חופר כדרכו בארץ וקרדום עכ"ל אע"ג דמיירי התם אפי' הוי דשא"מ כמתכוין מ"מ פטור דהוי' כלאח"י, ואמאי הא הרבה אנשים גוררין כסא ועושין חרץ באופן זה וא"א כמתכוין דמי ואמאי הוי כלאח"י, א"ו כיון דאין דרך חורש בכך הוי מלאכה כלאח"י:

ועיין בנשמת אדם הל' שבת כלל ל"א דלשי' הרמב"ם דחובל חייב משוס מפרק דהיא תולדה דדש א"כ במניח דבר המושך הוי כלאח"י אע"ג דדרך ב"א לעשות כן כיון דאין דרך מפרק בכך ה"נ ל"ה דרך כתיבה כך, ולו יהיבנא דל"ה כלאח"י ואיתא דאי' שהבאתי דשאני התם דאין דרך אב מלאכה בכך ע"כ פטור בתולדה כיון דבאב ל"ה כה"ג בשוס פעם, אבל הכא בכתיבה שהיא אב מלאכה עושין לפעמים כך שמתקנים הכתיבה ע"י מחיקה ול"ה כלאח"י:

אבל לא משמע כן ברש"י כתובות דף ס' דכ' דהוי מפרק כלאח"י לפי שאין דרך לינק כה"ג, א"כ משמע מה שהיא דרך לעשות כן גרע ול"ה כלאח"י אע"ג דמפרק הוי תולדה דדש ואין דרך דישה בפיו וגם משבת דף קל"ג ע"ב לא משמע כן ע"ש לפי שעה איני יודע למה ל"ה כלאח"י מ"מ אפי' ל"ה כלאח"י מ"מ ל"ה כתיבה רק גרס כתיבה, דהא האותיות נעשית מאליהם ע"י מחיקה, עיין רש"י גיטין דף כ' ע"א ד"ה מ"מ וז"ל והעץ נשאר כמו שהי' בדפוס מאליה, אלמא דזה נקרא שנעשה מאליה ע"י גרמא, ועיין באו"ח סי' תרל"ה החוטט בגדים ועשהו סוכה אינה סוכה ומה שעושה אח"כ הוי תולמה"ע, אלמא דבמה שחוטט ונעשה סכך מאליה ל"ה עשי' אלא גרמא לבד וכהנה הרבה, וגרמא שרי בשבת עיין ברמב"ם היסה"ת דעשי' אסור אבל גרמא מותר אפילו בשאר איסורין:

ומה שכ' הנוב"י או"ח מ"ת סי' י"ז דאסור לגרוס מחיקת השם שלא לצורך מצוה היא משוס בזיון השם אבל במקום אחר שרי גרמא לגמרי אפי' שלא לצורך מצוה, ועיין ברמב"ם ריש הל' שבת ה"ה, ועיין במחבר או"ח סי' של"ד סכ"ב, ועיין במג"א סי' תקי"ד דגם הרא"ש סובר דגרמא שרי לגמרי ואפי' לשי' האוסרים ל"ה רק איסור דרבנן

מ"כ אמאי חייב במוחק השעוה מהאותיות משום כותב דהא הכתיבה ל"ה רק ע"י גרמא, הגם שמצינו במו"ק ד"ב במנכש והמשקה מים לזרעים לר"י חייב משום זורע, ועיין בכ"מ דמיירי שעוקר עשבים רעים מתוך הטובים וזה סיבה שיצמחו ביותר העשבים הטובים וכן הזומר חייב משום זורע, לכאורה הוא דומה לכתיבה ע"י מחיקה, אבל באמת אינו דומה לזה דשאני המס שיש הרבה אופנים זורע, והא רא' דזומר נמי הוי אב מלאכה עיין ברמב"ם פ"ז ולא תולדה והמשקה הוי תולדה דליה אבל כתיבה ע"י מחיקה בודאי ל"ה אב מלאכה:

ובאמת תמיה לי רא' הב"ש סי' קכ"ה סק"ג שמביא רא' דבמחקיקה חייב בשבת כיון דחייב ג"כ על רושם, מה רא' היא זו שאני רושם שנעשה ע"י מעשה ובמחקיקה נעשה הכתב ע"י גרמא וגרמא ל"ה עשי', ובאמת מכה זו פסולה מקיקה בס"ת תפילין ומזוזות דהוי כמו תולמה"ע. ומידי דהוי הכותב בשאול אע"ג דהוי כתיבה תמה ונאה ביותר ובגט כשר בדיעבד ובתפילין מסתפק הסה"ת עי' בב"י או"ח סי' ל"ב ובב"ש סי' קכ"ג סק"ד כתב דיניחס בלא ברכה, ואעפ"כ בשבת פטור משום דהוי כלאח"י דל"ה מלאכת מחשבת, ובאמת תמוה רא"ת הב"ש סי' קכ"ה סק"ג שמביא רא' דבמחקיקה חייב בשבת כיון דחייב ג"כ על רושם מה רא' היא זו הא בחקיקה מיירי גם אם היא כתיבה תמה ונאה ביותר אלא שאין נכתב בדרך כתיבה, והא רא' דל"ה דרך כתיבה עי' באו"ח סי' תרל"ה החוטט בגדיש ועשהו סוכה אינה סוכה ומה שעושה אח"כ הוי תולמה"ע, אלמא במה שחוטט ונעשה סכך לא הוי עשי' כלל רק גרמא:

ובאמת איסור חק תוכות הוי נמי משורש זה דל"ה וכתב כיון דל"ה רק גרמא בעלמא, וע"ז מביא רא' מרושם שנעשה כדרך הרושמים דהוי עשי' ודרך עשי' לחקיקה דאינה נחשב לעשי' ולדרך עשי' שאני רושם שנעשה כדרך חייב, אבל חקיקה דלא נעשה כדרך שכותבים פטור מידי דהוי הכותב בשבת בשאול כתב נאה מאוד פטור והכותב בימין אעפ"י שאינה נאה חייב דהוי כדרך הכותבים וה"נ ברושם, וגם מי' הר"ן שבת פרק הבונה קשיא לי גבי נטל גגו של ח' ונעשה שני זיין דחייב הקשה הרשב"א הא הוי חק תוכות, ומי' הר"ן ז"ל דאין מכאן רא' דזה ל"ה ח"ת דלגבי שבת ליכא קפידא בין ח"ת לח"י דכל היכא דהוי מלאכת מחשבת מיחייב שהרי מוחק ע"מ לכתוב נמי חייב, אבל במידי דבעינן כתיבה דלחזי כתיבה כה"ג אין לנו עכ"ל דג"כ קשיא מה רא' מימי דחייב בח"ת משום דבמלאכת מחשבת חייב אדרבה כיון דצריך להיות מלאכת מחשבת פטור בכלאח"י והא נמי כלאח"י הוי דדרך כתיבה היא לכתוב ולא למחוק, וגם ממומק ע"מ לכתוב אין רא' דשאני המס שמחק כדרך שמוחקים ודו"ק:

ולולא דמסתפינא הייתי אומר פי' מדש בדברי הר"ן, דמה שכתב דלגבי שבת אין קפידא בין ח"ת לח"י דכל היכא דהוי מלאכת מחשבת מיחייב, דהרי מוחק ע"מ לכתוב נמי חייב, ר"ל דכל היכא דהוי מלאכת מחשבת חייב ה"נ חייב אע"ג דלענין כתיבה

ל"ה מלאכת מחשבת דהוי מ"מ כלאח"י וגרמא מ"מ לענין מוחק הוי מלאכת מחשבת אע"ג דל"ה ע"מ לכתוב, דהא מוחק ע"מ לכתוב אע"ג שלא כתב אח"כ חייב משום דכוונתו הי' לכתוב, אלמא דחיוב המחיקה אינה בשביל מלאכת הכתיבה שנעשה אח"כ רק כיון שהי' כוונתו לכתוב במקום הזה הוי מחיקה חשובה הכא שמחק כדי שיהי' במקום הזה שני אותיות דהיינו מח' שני זיין ונעשה מחשבתו חייב מכ"ש, דהוי מחיקה חשובה וחייב משום מוחק, אבל במידי דבעינן כתיבה דלהוי כתיבה כה"ג אין לנו ודו"ק וא"ש:

אבל מדברי רשונים לא משמע כן אלא דחייב משום כותב, ואפשר דסברי דהוי כתיבה ע"י מחיקה במשכן, ולכן נחשב למלאכה גמורה אע"ג דהוי ע"י גרמא, כדאמר ר"א ב"ק דף ס' ע"א הנ"מ לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה אבל הכא גרמא בעלמא ובמזקין גרמא פטור ע"ש, ולכאורה מקשי הא גרמא פטור אף בשבת כמבואר בשבת ק"כ אלא וודאי הפירוש דמלאכת זורה אינו נחשב לענין שבת לגרמא כיון דכך הי' במשכן וכך הוא דרך זורה, ומ"ש מלאכת מחשבת אסרה תורה הכונה מאי דהוי במשכן נחשב למלאכת מחשבת, וה"נ לענין כתיבה אע"ג דהכתב ע"י גרמא חייב משום דכך הי' אף במשכן ודו"ק:

ועוד י"ל דכוונת הר"ן לתרץ קושית הרשב"א דלגבי שבת אין קפידא לח"ת לח"י דכל היכא דהוי מלאכת מחשבת מיחייב כיון דמחשבתו לתקן שיהא ס"ת כשר אעפ"י שלא תקנו הוי מלאכת מחשבת, ומיתי רא' ממוחק ע"מ לכתוב אע"ג שלא כתב אח"כ חייב כיון שבשעת מחיקה הי' כוונתו ע"מ לכתוב הוי מלאכת מחשבת, ה"נ כיון דכוונתו הי' לתקן הס"ת אע"ג דלא תיקן רק קצת דראוי ללמוד ממנה והוא אינה רולה בתיקון זה רק שיהא הספר כשר ומוכרח למחוק מ"מ ל"ה מלשאל"ג כיון דכוונתו הי' לתקן, עיין בתוס' שבת דף ק"ו ע"א ד"ה בחובל וגריך לכלבו, ושוב מצאתי שהח"א הרגיש קצת בזה, ועיי' בשו"ת בית מאיר סי' קכ"ה הביאו הפ"ת א"ה סי' קכ"ה סקי"ג ודו"ק וא"ש:

ועוד יש לתרץ קושית האחרונים בית מאיר וח"א שהקשו על הר"ן לרבא בנטל תגא דדלי"ת דחייב משום דהוי ככותב אות אחת והשלימה כיון דהספר פסול אמאי חייב, עפי"מ שהעלה בתנחת חינוך מוסך השבת אות כ"ז דמכה בפטיש ל"ש מה"ת רק במה שהוא תיקון בטבעו של עולם, אבל היכא דהוי גמר מלאכה מחמת מצוה ל"ה מכה בפטיש ע"ש:

ואפשר דהיינו טעמא דמג"א סי' תס"ו סק"ח ובסי' ת"ק סקי"ב דלא שייך איסור בורר במין אחד אע"ג דבורר האיסור מתוך ההיתר כיון דלא הוי בורר לפי טבעו של עולם דלפי טבעו של עולם ל"ה פסולת, וכן כתב הר"ן פרק חבית גבי חולה ד"ה ואחרים חולקין, הגם שמדברי רש"י בילה כ"ז ע"ב בשריפת קדשים לא משמע כן ע"ש אבל כן מסיק בתנחת חינוך לדבר ברור, א"כ דתלוי בטבע של עולם אפשר דהיכא דהוי גמר מלאכה לפי טבעו של עולם אע"ג דל"ה גמר ותיקון עפ"י מצות התורה נמי חייב, ע"כ שפיר חייב בנוטל תגא דדלית כיון דתיקון לפי טבעו שלו דבמקום הזה צריך להיות ריש

ועתה הס"ת שלם כשאר ס"ת רק דאינו יוצא בה מצות כתיבת ס"ת ואינו יוצא בה קריאת התורה אעפ"כ הוי גמר מלאכה לפי מנהג דרך העולם וחייב משום מכה בפטיש וא"ש:

ועיין ברמ"א או"ח סי' תרכ"ו דמותר לעשות הסוכה תחת הגגות העשויות לפתוח ולסגור ומותר לסגרן מפני הגשמים ולחזור ולפתחן, וגם המג"א לא כתב רק שיכסה בכשרות ואח"כ מותר לסגרן ולפתחן ול"ה תולמה"ע כיון שאין עושה גוף הדבר דהסכך הוא מכבר רק שמסיר המניעה, אלמא דמסיר המניעה ל"ה עשי', ועיין בשו"ת נוב"י חיו"ד סי' קל"ז דהיכא דאין הנסרים גורמים שום טהרה אלא מניעת הפסול שעתיד לבא לא מקרי זה הווייתו ע"י דבר המקבל טומאה ע"ש:

ועוד מפורש יצא בדברי רמ"א יו"ד סי' של"ח ס"א וח"ל אבל אם יש דבר שגורם עיכוב יציאת הנפש מותר להסירו משם דאין זה מעשה כלל אלא שמסיר המונע עכ"ל, מכל הני מקומות נראה בעליל דבהסרת המניעה אינה נחשב כעושה דבר זה אשר הסיר ממנו המניעה, ולא דמי' לבידקא דמיא דע"י סילוק הדף חייב בכח ראשון עיין סנהדרין ע"ז וחולין ט"ז, וחשיב כח גברא לענין נט"י עיי' או"ח קנ"ט ס"ט אע"ג דל"ה רק מסיר המניעה, דשא"ה שעושה קצת מעשה בזמים הבאים מכח ראשון שהיו נסמכים על הדף או הברזא וא"א שלא יסכשך בהם:

וראיה קצת מתוס' ע"ז נ"ט ע"ב ד"ה אתי עכו"ס ושו"ע יו"ד קכ"ז ס"ד שאי אפשר שלא יסכשך בהם, אבל הכא בנ"ד בסילוק הלשון אינו מזיז כלל הגלגלים ואינו מסייע כלל, ועוד דשא"ה דמיס שבאים מכח הראשון באים רק מכחו ע"י שנטל הדף ואין כח אחר מעורב בו וליכא למימר שבאו מכח אחר רק מכחו ולכן שפיר חייב, אבל בסילוק הלשון שבנ"ד אינו מתנועע רק ע"י המורה השעות והוי רק מסיר המניעה להחלקה נעשה מכח מורה השעות שהעריך בע"ש, ועיין בכו"פ סי' ז' דבמיס מכח הראשון לא אירי רק באופן שאין כח אחר מעורב בו, ועיין בס' שעות חיים סק"ג הביאו בדרכ"ת סי' ז' דהא דמחלקי' בין סביבה ראשונה לוקא כשעומדת מאלי' מחמת סתימת המיס אבל מוכני שעומדת רק מחמת שקושרין המוכני וכשמתיר הקשר היא הולכת אפי' בסביבה ראשונה פסולה דמניעת העיכוב לא מקרי כחו ע"ש ועיי' בתבו"ש יו"ד סי' ג' סק"ב שיש לחלק בין בידקא דמיא להך דהכא ע"ש:

והכא בכלי מורה השעות בהסרת המניעה הלשון ל"ה אפי' מסיר מניעה גמור דהא אינו נדלק בשעה שמסיר הלשון אלא לאח"ז והוי כמו סוף לבוא, ובסוף לבוא אפילו במלאכה גמורה אינו חייב לחד מי' המוס' סנהדרין דף ע"ז ד"ה סוף חמה לבוא ע"ש, ועיין במג"א סי' שכ"ח ס"ק נ"ג ובמחה"ש"ק שם שכ' וח"ל אבל דבר המושך דס וליחה אפשר דמותר דאינו מושך הליחה מיד בשעת הנחה, ועיין בנשמת אדם כלל נ"א דכ' דלכן כתב המג"א אפשר דחייב דמסתפק במי' המוס' סנהדרין דף ע"ז ד"ה סוף חמה לבוא ע"ש, ועיי' בפנ"י ביצה דף כ"ב בד"ה

המסתפק דהיכא דלאינה נעשית המלאכה מיד אלא לאח"ז ממילא ליכא איסור תורה:

ואפשר דזה כוונת רש"י שבת דף ע"ד ד"ה תנור חייב שמונה שכ' אבל גבי חבית ליכא משום מכה בפטיש דמאליה נגמרה מלאכתו בתנור, וקשה ע"ז אמאי חייב באופה ומבשל דג"כ נעשה מאליה, אבל לפי הנ"ל י"ל דשאני אופה ומבשל דמיד שאופת את הקדירה על האור או הפת בתנור מתחלת האפיה ובישול, וכמו שמצינו בשחיטה שמנקב את הוושט יש כאן טריפה וכי גמר שחיטתו מיתכשרת, עי' רש"י חולין דף כ' ע"ב, והא אין טריפה אחר להכשירה אלא וודאי משום דמתחילה ועד סופה נחשב שחיטה:

ובעין זה מצינו גמי בתוס' חולין דף ק' דלא אמרינן חתיכה עצמה נעשה נבילה דרך הילוכו ולא הוי טריפה אפילו רגע אחת, וה"נ באפיה ובישול משעה שאופת את הקדירה על האור או הפת בתנור מתחלת המלאכה בשעת מעשה, אבל גמר מלאכה מכה בפטיש דאינה אלא לבסוף דהא גמר ל"ה רק ברגע אחרונה בשעה שנגמרה ול"ש למימר דהתחלה הוי מיד דהא התחלה הוי הבישול ואחר שנתבשלה בא הגמר מכה בפטיש, עיין בפ"ק דע"ז דף י"ט הגיע לכיפה שמעמידים בה ע"ז אסור לבנותה, וקאמר ר"א בגמרא דאם בנה שכרו מותר, ומפ' משום דישנה לשכירות מתחילה ועד סוף ואימת קמיתסר במכוש האחרון ובמכוש האחרון ליתא בה שום פרוטה ואי שייך בגמר מלאכה התחלה אמאי שכרו מותר דהא כל המלאכה הוי חלק מגמר מלאכה דהוי ע"ז ונוטל שכר ע"ז, אלא ודאי דגמר הוי במכוש האחרון ואין לה שום שייכות עם המלאכה הנעשה עד עתה, ממילא הוי המעשה עתה והמלאכה לאח"ז מאליה ע"כ פטור משום מכה בפטיש ודו"ק וא"ש:

ומה שפליאה בעיני דברי הגמ"ר שהביא המג"א סי' רנ"ב סק"ה שכ' דהיכא דמכר לעכו"ם חפץ בערב שבת אסור לעכו"ם להוליא בשבת חפצו מבית ישראל משום דעכו"ם לא קנהו עד שיוציאו וא"כ ה"ל כמכרו בשבת, וגם בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' ר"ה הביא בשם רעק"א שאסור לעשות שיחול הקנין בשבת ואמאי הא איסור מו"מ ל"ה רק מדרבנן, עיין במחבר חו"מ סי' רל"ה סכ"ח ובאו"ח סי' ש"ו סי"א, וכיון דבמלאכה גמורה בשבת היכא דאינה נעשה המלאכה מיד רק לאח"ז יש שי' שסוברים דפטור ובערב שבת מותר לזרוע אף שנקלט בשבת עיין שבת פ"ב דפותקין מיס לגינה אע"ג דהקליטה הוי מלאכה בפ"ע ונעשה המלאכה בשבת עיין במנחת חינוך מוסף השבת אות ב', ואעפ"כ שרי מו"מ דל"ה רק גזירת חכ"ל בודאי שרי לעשות בערב שבת שיחול הקנין בשבת דהא הישראל אינו עושה ואינו מדבר כלום בשבת, ובאמת ממיר התה"ד הביאו המג"א סי' של"ט סק"ח ובש"ך יו"ד סי' ש"פ סקי"ב לתת המעות מערב שבת ע"מ שיחול הפדיון בשבת, וכן אי' בירושלמי פי"ח דשבת עומד אדם מערב שבת ואומר הר"ז תרומה למחר ודו"ק. [עי' בהערות משנת דוד בסוף הספר]:

ועיין במנחת חינוך במצות שבת באות י"א דכל מלאכת שבת ממלאכת המשכן ילפינן ע"כ אינו חייב במכה בפטיש רק באופן שהי' במשכן דהיינו ברגע אחרון בשעת מעשה,

אבל היכא שנעשה לאח"ז מאליה ע"ז אינו חייב משום מכה בפטיש, וסברא זאת שייך ג"כ בהבערת אש שבשבת הי' מיד תיכף בשעת מעשה ולא לאח"ז כמו כאן בכלי מורה שעות, ע"כ ליכא חיוב חטאת אפילו בהעמידו בשבת, ועוד דבהמעריך כלי מורה שעות בשבת ומדליק מיד נמי ליכא איסור תורה, ואפשר דאפי' איסור דרבנן ליכא כיון דל"ה רק גרמא, עיין בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' קנ"ז שמבאר כן דל"ה רק גרמא:

א"ב כאן בנ"ד בכלי מורה שעות במה שמסלק את הלשון לא הוי רק מסיר את המניעה מגרמא העתיד לבוא ושרי, וגם מראית עין ליכא בנ"ד כיון דאין עושה כלום בשעת הדלקה רק הרבה קודם הדלקה ולא יטעה דהא רואה המורה שעות אם ידליק מיד או לאו, ועיין ברמ"א או"ח סי' תקי"ד ח"ל ומותר להעמיד נר במקום שהרוח שולט כדי שיכבה אבל אסור להעמידו שם אם כבר הרוח מנשב, וגם המג"א בסק"י אינו חולק על הרמ"א רק משום דא"א להבחין אבל בלא"ה שרי בעתיד לנשב אח"כ, והכא דאפשר להבחין כמ"ש בודאי שרי, ובפרט לצורך מצוה שיראה בבוקר ללמוד בודאי שרי לסלק הלשון בלילה כדי שידליק את הנר בבוקר דאפי' אם יסלק את הלשון בשעה שידליקו ליכא איסורא, מ"מ מהיות טוב יסלק את הלשון ע"י עכו"ם או תינוק:

עוד נשמע מדברי רמ"א הנ"ל דשרי לפתוח נר העלעקטער בשבת קודם ששולט כח עלעקטער, דיש מקומות שאין עלעקטער שולט רק בעתים קבועים והוי כמו בעתיד לנשב, ולפי הנ"ל שיש הרבה שיטות שסוברים דבעתיד אינה חייב והכא איכא נעשה המלאכה ע"י אפי' בעתיד דל"ה רק כאחד שופת את הקדירה ואחד נותן את האור אח"כ דפטור השופת את הקדירה:

(וצ"ע בדברי הטו"ז או"ח סי' שכ"ח סק"א שכתב שבמה שפותח הישראל פיו קודם שיולא העכו"ס שאינו הוי מסייע שיש בו מעשה ודומה לניקף ואסור, משמע דאסור מה"ת, אמאי ל"ה כאחד שופת את הקדירה ואחד נותן את האור שופת את הקדירה פטור, ופטורי דשבת דפטור אבל אסור ל"ה רק מדרבנן, עיין ברמב"ם הל' שבת פ"א ה"ג, ועוד עיין במוס' יבמות דף ל' ע"ב ד"ה כולה ח"ל ואר"י דשאני כלאים דעיקר האיסור בשעת לבישה שלבש באיסור אבל כאן לא מתחייב עד אחר שנתעטף ואחר שנתעטף דמיתחייב שב ואל תעשה הוא, ולפי דברי הטו"ז שבמה שפותח הישראל פיו קודם שהולא העכו"ס שאינו הוי מסייע להולאות השן הכא שנתעטף הישראל בעצמו ויושב בה בודאי אגלאי מילתא למפרע דהוי התחלה, עיין ב"ח או"ח סי' ל"ב הביאו המחה"ק סקי"א דלא אמרינן דגריר בתר התחלה רק כשישראל גומר אבל כשעכו"ס גומר לא אמרינן דגריר בתר התחלה שהתחיל הישראל ודו"ק ול"ע):

מ"מ י"ל כיון דאם פותח העלעקטער בזמן ששולט כח עלעקטער חייב חטאת גזרינן קודם זמנו אטו בזמנו, ועוד דגם בשופת את הקדירה לא שרי לכתחילה עי' ברמ"א או"ח סי' רנ"ג דלא שרי רק ע"י עכו"ס, הגם שיש לחלק חדא דהתם מיירי היכא שנותן את האור מיד בשעה ששופת את הקדירה, אבל היכא

שלא יהא האור רק לאח"ז כמו הכא בעלעקטער אפשר דשרי אפילו ע"י ישראל, ועוד דבשערי תשובה בסי' הנ"ל כתב דאין מהך דאחד שופת את הקדירה רמי' דהתם הישראל שהוא בר חיובא נתן את האור הלכך יש כאן פטור אבל אסור, משא"כ היכא שהעכו"ס הוא הנותן ואפי' ע"י ישראל יהא שרי, והכא בעלעקטער בא כח עלעקטער ע"י עכו"ס אפשר דשרי לפתוח אפילו ע"י ישראל, ועוד דבלא"ה מוכרחים אנו לומר שכח עלעקטער בא ע"י גרמא כדי שלא יהא

החשש דשמא ירבו לעשות כח עלעקטער גם בשביל ישראל ואז אסור להנות מאורו עי' באו"ח סי' רע"ו וסי' שכ"ה וכ"כ מהרש"ם, וממילא לא נעשה כאן מלאכה גמורה בהדלקה זו ע"י שוס אדם איכא סברא שמותר אפילו ישראל, מ"מ כיון דהרמ"א אוסר בשופת את הקדירה ע"י ישראל והכי נהגין, ועוד דחיישינן קודם זמנו אנו בזמנו, ומשום שבת דממילא דלא אתי לזלזולי לא שרינן לפתוח העלעקטער קודם שנולד כח עלעקטער רק ע"י עכו"ס כנלע"ד:

סימן ג'

נשאלתי מאנשי הכא שהיו עובדים עבודת הכבא, והי' נהוג שם שמי שיש לו מיחוש דהיינו שאינו בקו הבריאה הולך אצל הרופא והוא מבקרו ואם אמת הדבר אז נותן לו תעודה על יום או יומים חופש ממלאכה, אם שרי לילך בשבת אצל הרופאים שהם ישראלים, כיון דבשעת הביקור מדליקים הפמוט כדי שיחזו בגרונו וכותבים כתב חרות ומחללים שבת עי"ז, והרבה פעמים אינם מוצאים שום מיחוש, וממילא אינם נותנים חופש, ונמצא שחילל שבת ע"י בחנם, והי' שם איזה מ"מ אשר הרופאים נותנים להם חרות על שבת קודש אבל אך ורק בחנאי שיבואו לביקור בשבת כשאר אנשים, ומבקרים אותם ג"כ ע"י פמוט וכדומה כדי שלא ירגישו בדבר, אם נכון והגון לילך אצל הרופאים הישראלים או מוטב שילך למלאכה:

נראה לי דהיכא שאינו ברור שיתן לו הרופא חופש ממלאכה רק שהולך אצלו שאולי יאבה הרפא להסכים שישאר בבית ולא יהא מוכרח לילך למלאכה, מכח ספק זו בודאי אסור שרופא יחלל שבת בשבילו, דמהיכא תיתי יהא שרי לחלל שבת מחמת ספק שאולי יפטור עצמו עי"ז ממלאכה שעושה מחמת הכרח אונס, דהוה מלאכה שאצל"ג כמ"ש מהרי"ק שורש קל"ג וברש יוסף שבת דף ע"ב ובשו"ת רדב"ז, והמלאכה שעושה הרופא הוה מלאכה הצריכה לגופה, וא"ל שהמלאכה שעושה הרופא הוה ג"כ מלאכה שאצל"ג שאינו עושה זה רק מחמת חוק המדינה שמחייב אותם שיבקרו את אנשי הכבא ולכתוב תעודת חופש לאותן שהם חולין ואין לו שום תכלית, הא תינח לאותן שיצא בחמת מיחוש, אבל לאותן שאינו מוצא שום מיחוש רק

שהולכים שיתן להם תעודת חופש בתורת טובה, ובפרט לאותן מ"ח שיודע בודאי שאין להם שום מיחוש ואינו נותן אלא מחמת טובה, והוה מלאכה הצריכה לגופה:

ועוד אפילו יימא דהוה שאצל"ג מ"מ סוף סוף גורם להרופאים שיחללו את השבת במלאכה דרבנן ועובר על לפני עור לא תתן מכשול דאורייתא, עי' בשו"ת בית מאיר ופני' דעכ"פ אינו פחות איסור ממה שנותן אבן בדרך או שנותן לו עצה שאינה הגונה, דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך אלא היכא שעושה איסור כדי שיציל את חבירו מאיסור חמור, אבל היכא שגם חבירו לא יעשה עבירה חמורה ממנו אין אומרים חטא ואסור לו להלל שבת בשבילו, ואם הולך מכשילו, ועי' במג"א ס"ס ש"ו ובדרמ"א סי' שכ"ח:

אמת הדבר שהאדם עצמו מחויב לעשות תחבולות וכל התפעלות להגלל מעבירה שאונסים אותו, דהא מחויב ליתן את כל הון ביתו כדי שיציל את עצמו שלא יעבור על ל"ת עי' בר"ן ובדרמ"א או"ח סי' תרנ"ו וביו"ד קנ"ז, ומחויב לעבור על עבירה קלה כדי שיפטור א"ע מעבירה חמורה, כדאמרינן בעירובין דף ל"ב ניחא לי' לאדם לעשות איסור קטן כדי שלא יעשה חבירו איסור גדול ע"י, ועי' בשו"ת חיים שאל ס"ו ובשו"ת בית שערים חיו"ד סי' תכ"ה:

ועי' במחצית השקל סי' רמ"ח ס"ק וי"ו שכתב דהיכא שעושה דבר לפני שבת שעי"ז יהא מוכרח לחלל שבת ע"י אונס בהיתר גמור עובר בעשה דביום השבת תשבות, והוה מצות עשה דרבנן ע"ש. ולי נראה טעמא אחרינא דכיון דכתיב בשבת שמירה אסור לגרוס דבר שעי"ז יבא לידי חילול שבת, עי' בסוכה דף ל"ה ע"ב אתרוג של תרומה טהורה לא יטול פליגי בה רב אמי ורב אסי חד אמר מפני שמכשירה וחד אמר מפני שמפסידה, ועי' ברש"י בד"ה שמכשירה שכ' ואסור לגרוס טומאה לתרומה דכתיב משמרת תרומתי אמר רחמנא עשה לה שימור, ובמה שמכשירה יכול לבוא לידי טומאה ולא הוי שמירה:

ועי' בע"ז דף כ' ע"ב ת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות, ועי' ברש"י בד"ה זריזות זרז ונשמר קודם לכן שלא תבא עבירה לידו כי הכא דאינו מהרהר לבא לידי טומאה, נשמע דהיכא דכתיב שמירה צריך להיות עומד על המשמר שלא יבא לידי עבירה זו:

ועי' בסוטה דף ה' אזהרה לנסי רוח מנין מהכא ורס לבבך ושכחת וכתיב השמר לך פן תשכח את ה', וכדרבי אבין אמר אילעא דאמר כל מקום שנאמר השמר ופן ואל אינו אלא ל"ת, נשמע מזה דמשום דכתיב השמר אסור לעשות דבר שעי"כ יבא לידי שכחה שלא יהא שמור, וה"נ אסור לעשות דבר שעי"כ יבא לידי מלאכה שלא יהא השמר נשמר, ועי' בסוטה דף ה' ע"א ברש"י אקורבנייהו וח"ל ומצוה על אדם שיעמוד וישמור על קרבנו ונפקא לן בספרי מתשמרו להקריב לי במועדו ומי שיכול ליכנס בעזרה נכנס ואלו שלא הי' יכולות מפני שהיו מחוסרות כפרה עומדות

בחלל שער נקטר שלא נתקדש עכ"ל משמע דלשון שמירה הוה המתנה:

ועי' בתענית דף כ"ז שהביא תחילת הפ' לו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ע"ש ברש"י בד"ה הכי קאמר שכתב וגומ' בולמי כוונתו על ספרי דמסיפא דקרא יליף כמ"ש רש"י בסוטה, ופלא על אגדות מהרש"א שכתב נראה לי דמסיפא דקרא סמיך דכתיב תשמרו להקריב במועדו הא רש"י כתב זה בפ' והביא הספרי ודו"ק. ועי' בח"א כלל ס"ח סע"ז ז"ל שיהי' ממתין ומצפה מתי תבוא לידו המצוה לקיימה דכתיב ושמרתם לעשותם ר"ל המתינו לעשותם כמו ואביו שמר את הדבר ע"כ:

מכל זה נראה דהיכא דכתיב לשון שמירה צריך שמירה ממש, ושמירה שייך ג"כ שיעשה התפעלות שלא יבא לידי חילול שבת, ובפרט היכא שיכול לעשות אחה פעולה לעכב ולא עיכב ל"ה אונס ונענש, עי' ברמ"א יו"ד סי' רל"ד סי"ב, ועי' בתוס' בילה דף כ"ה ע"ב בד"ה אורח ארעא מ"מ כל זה לא נאמר אלא לו, אבל על אחרים אינו מוטל שיעשו עבירה בשבילו כיון דאונס רחמנא פטרי', עי' ברמ"א או"ח סי' שכ"ח ודו"ק:

ועי' בשו"ת מהר"ם שיק סי' רס"א שכתב דבכלל ושמרתם את משמרתי יש ללמוד ג"כ לצריך לעשות דברים המביאים למשמרת מצוה, ועי' בסי' רי"ז, ובשו"ת שואל ומשיב ח"ג סי' פ"ז דכל היכא דכתיב שמירה לא מהני רוב וחזקה, ואפשר דהייו טעמא דחמירא סכנתא מאיסורא משום דכתיב בלשון ושמרתם את נפשותיכם ודו"ק:

ואין לומר דמה שנותן הרופא כתב תעודה על חופש בתורת טובה שישמרו את השבת הוה מלאכה שאצל"ג משום שמתכוין למצוה, כמ"ש המהרש"א ב"ב דף קי"ט גבי מקושש זה נלפחד לבשר שמים מתכוין, עי' בפנ"י דף ע"ב שחולק על המהרש"א ומסיק דהוה מלאכה הצריכה לגופה, ועוד דא"כ כל מלאכה שעושה ישראל עבור חולה יהא נחשב למלאכה שאצל"ג ולא משמע כן בכל הפוסקים:

אלא י"ל לכאורה כיון דרופא מחלל שבת בלאו הכי שאין משמר את השבת כלל, ממילא במה שמוסיף לחלל שבת על ידו אינו עובר לפני עור לא תתן מכשול, רק דהוה מסייע ידי עוברי עבירה, עי' בריטב"א ע"ז דף ו"ו בד"ה ת"ל לפ"ע הכא במאי עסקינן בתרי עברי דנהרא, הגם שגם זה הוא עון גדול כמ"ש הטור ח"מ סי' שנ"ו ז"ל אסור לגנוב מן הגנב שוס דבר והקונה ממנו עון גדול היא שמסייע לידי עבירה, מ"מ ל"ה רק איסור דרבנן ע"ש, ואיסור אמירה הוה קיל משאר איסורי דרבנן שעושה בידים, והכא אינו עושה האיסור רק ע"י אמירה:

וי"ל דטעמא דאסור לסייע לידי עבירה הוה משום דכל ישראל ערבין זל"ז כמ"ש הריטב"א, ע"כ הכא בנידון דידן י"ל דכי היכא שאמרו חייך קודמין לחיי חבירך בענין הגוף ה"ה בענין נפש, עי' בשערי תשובה סי' תרנ"ח ס"ק י"ב שכ' ז"ל הרב החסיד גדול כבודו אך במצות ה' אין חולקין כבוד לרב, דיומר אדם קרוב אצל עצמו לעשות מצוה שציוה הקב"ה משום אדם, ושבמוהו ע"ש, ואפשר דה"ה דאין לחוש לערבות היכא שבא

לתקן מ"ע, ועי' בשע"ת מו"ח סי' תפ"ד ס"ק ד':

ועי' בספר מוגל מאש סי' מ"ה שהקשה למאי דקימ"ל ביו"ד סי' קנ"ז דלעבור בל"ת צריך לבזבז כל ממונו כדי שלא יעבור על ל"ת, מ"כ תורה שהייבה שבועות מודה במקלת ושבועה נגד עד אחד ומשמע דמותר לזה להשביעו שלא יאבד ממונו אע"ג דיודע בודאי שנשבע על שקר, ואמאי הא עובר משום לפ"ע ל"ת מכשול וצריך לבזבז כל ממונו שלא יעבור, ותירץ כיון דס"ס רשע הוא וגזלן שגזל ממון חבירו אינו עובר המשביע אלא אמרינן הלעיטהו לרשע וימות דקימ"ל כרשב"ג פ"ה דמע"ש וכמבואר בב"ק ס"ט, וי"ל דהיינו טעמא דשרי להשביעו משום שאין מתכוין רק להציל את שלו ולא להכשילו והעבירה ממילא נעשה אמרינן דחייך קודמין לחיי חבירך, וה"נ הרופא בלאו הכי הוא מחלל את השבת, לא איכפת לן בחילול שבת דידי' כיון שהוא מתכוין להציל מ"ע והרופא ממילא עובר ודו"ק:

ועוד הנה ראיתי באיזה אחרון [ילקוט הגרשוני חלק האומיות ערך לפני עור ואמ"ז נדפס בשו"ת בית שעריס יו"ד סי' י"ז] בשם מרן מ"ז בעל המחבר בית שעריס ז"ע לתרץ קושית מוגל מאש, עפמ"ש החיוך במצוה רל"ב דלפ"ע הוה לאו שאין בו מעשה, ומבואר בספרי האחרונים עי' בפ"ת יו"ד סי' קנ"ז דבלאו שאין בו מעשה מ"ל לבזבז כל ממונו, ממילא אחי שפיר קושית מוגל מאש כמובן, וה"נ בחיי נפש שמ"ל לבזבז נפשו כיון דאפי' איסור לפני עור ליכא רק מסייע לידי עבירה, ואע"פ שעושה המלאכה באופן ואינו מקבל עונש דאונסא כמאן דלא עביד, מ"מ אינו מקיים מצות עשה דשבתון, ע"כ שרי ליל לרופא ודו"ק, אבל כל זה דוחק כמובן:

ונחזור לראות אם המלאכה שעושה מחמת חוב הגבא אם היא בכלל מלאכה שאינ"ג. הנה מהרי"ק שורש קל"ג וברמש יוסף שבת ע"ב ובשו"ת רדב"ז כתבו דהוה מלאכה שאינ"ג משום שאינו חפץ במלאכה ואינו עושה בשביל מכליתה אלא משום שלא יהרגנו, ועי' בחי' חת"ס על מסכת שבת דף ע"ב בד"ה הנה במאי דאמר אלא מאהבה וירא מפקפק ע"ז כיון שעושה ע"ד פלוני האונסו לעשות לאותו פלוני ניחא לי' במלאכה עכ"ל, וכן מצאתי בשו"ת מהרש"ג ח"ב סי' נ"ח מהגאון דסעמיהאלי ז"ל שדחה ראי' שהביא אחיו הגאון שליט"א למהרי"ק ע"ש, וכן משמע במנחת חינוך שאביא לקמן בסוף הענין, וכן הוא לשי' הטור בשם הרר"א ממיץ לענין שבת:

אבל לענ"ד נראה להביא ראי' לדברי מהרי"ק מגמרא שבת דף קל"ג ע"א דאמר אי איכא אחר ליעבד אחר פי' שאינו מכוין לתיקון קלילת בהרת, וכן הוא בטור יו"ד סי' רס"ו בשם הרר"א ממיץ לענין שבת, והקשו האחרונים הא איכא עשה לאבי הבן וממנ"פ אם יעשה שליח והוא לקלילת בהרת קמכוין לא הועיל כלום באחר, ואם לא יעשה שליח אז אבי הבן אינו מקיים מצותו, אלא ודאי שאבי הבן יעשה שליח ואעפ"כ לא מהני מחשבתו הרעה כיון דשליח אינו מכוין רק לקיים מצוה ולא לתקן הבהרת, ולא אמרינן שעושה ע"ד פלוני דאינו דומה

למלאכת שבת דילפינן ממלאכת המשכן דמלאכת מחשבת אסרה תורה:

ושוב מצאתי בישועות יעקב או"ח סי' של"א סק"א באמצע ד"ה כל צרכי מילה וז"ל והנה בחי' הבאתי רמי' לזה דמילה הותרה הוא דגבי מילה בצרעת קאמר הש"ס ואי איכא אחר ליעבד אחר, ולפ"ז קשה מילה בשבת כיון דעיקר תיקון הוא תיקון מצוה ואי איכא אחר שאינו אבי הבן חשוב מלאכה שאינו צריכה לגופה, וא"כ ליעבד אחר, אלא ודאי מילה הותרה, מדבריו נראה בפשיטות דבמה שאביו חושב לתכלית בזה לא נעשה צריכה לגופה, ועי' בתוס' ב"מ דף ל' בד"ה אף דעלה מספוקי מספקא להו אי בעינן רצון בעלים או דסגי בניחותא דעושה המלאכה, ותליא בשני תירולי התוס' ע"ש. ועי' בתוס' ע"ז דף ס"ב ע"א בד"ה לקוט לי ירק היום:

ועי' בירושלמי פ"ה דכלאים הלכה ה' מבואר דפועל שעשה בשביל בעל הבית הוה כאילו עשה בעה"ב, דהיינו שקיים כלאים לטובת בעה"ב אסור לכל אף לר"ש אין אדם מקדש דבר שאינו שלו ע"ש, ואפשר דה"נ בנבא ויש לחלק. ועי' עוד ברשב"א קידושין דף כ"ג דיד עבד כיד רבו היא רק לזכותו ולא לחובתו, וגם מבואר באסיפת זקנים לב"מ נ"ו ע"א בשם הראב"ד דדוקא בממונא יד עבד כיד רבו ולא באיסורא ע"ש, ושליח גרע מפועל כמובן:

ועי' בשעה"מ ספ"ה ממלוה ולוה בשם מהר"ם די בוטון דאף דאין שליח לדבר עבירה אבל אם המשלח אנס את השליח והפחידו בדברים מחייב שולחו והביאו כנה"ג חו"מ סי' קפ"ד בהגהות הטור אות כ"ב, ועי' בחכמת שלמה או"ח סי' ש"ל:

ובזה אתי שפיר ג"כ מה שהקשו האחרונים דבגמרא יבמות דף קי"ד למדו במה הצד בכל איסורין שבתורה דאסור למספי לי' לקטן, והקשו למה צריך קרא בשבת ל"ת כל מלאכה אתה ובנך, דהיינו שהאבות מצווים על ביהם, עי' ברש"י בקטן העושה ע"ד אביו, הא למדו במה הצד דאסור בכל איסורין למספי לקטן בידים, ובקטן שעושה ע"ד הוה כמספי לי' בידים, ולפמ"ש י"ל דצריך קרא משום דקטן אין לו דעת ומחשבה עי' בחולין דף י"ג, ואינו עושה לשום תכלית ואיכא מלאכות שאין מחשבתו ניכרת ממוך מעשיו כגון חופר גומא וכדומה קמ"ל דאסור כיון שעושה על דעתו ואביו עומד עליו, עי' ברש"י יבמות שהתינוק לופה באביו ורואה שנוח לו בכך ואביו עומד עליו דהוה כאילו הוא מצוהו ומחשבת אביו מועיל על מעשה קטן, אבל אם ל"ה קרא לא הוי ידעינן דמחשבת אביו מועילה כיון דמחשבות אחרים אינם מועילים, ע"כ צריך קרא דמחשבת אביו שעומד עליו מהני:

ובזה אתי שפיר קושית התוס' ע"ז דף כ"ו ע"א בד"ה סבר ר' יוסף שהקשה דמשמע דהיכא דאיכא איבה שרי אולידי עבודת כוכבים בשבתא בשכר, היכי שרינן משום איבה איסורא דאורייתא, ולפי הנ"ל י"ל דמקבל הישראל את השכר וזורקו ליש דהא שכר שבת בלאו הכי אסור כמ"ש הריטב"א, וממילא אינו עושה המלאכה רק משום איבה ולא משום תכלית המלאכה, והוה רק מלאכה שאצל"ג, ואיכא איסורא דאורייתא וא"ש, הגם

שמדברי גמרא יבמות דף קכ"א ע"ב ובסנהדרין דף ע"ד ומגיטין דף מ"ד ע"א ע"ש נראה לכאורה דהוה מלאכה הצריכה לגופה ע"ש, מ"מ לפענ"ד יש ליישב. וגם ממה שאסור לעשות מלאכה בעבד בשבת מה"ת נמי משמע דהוה מלאכה הצל"ג כה"ג עי' בש"ך יו"ד סי' קי"ג ס"ק ז':

אלא דקשיא לי לכאורה על מש"כ לעיל דהיכא דכתיב לשון שמירה להיות זהיר וחרץ קודם שיבא לידו, א"כ מה פריך הגמרא שבת דף קל"ג ל"ל קרא במילה בצרעת הא הוי דבר שאין מתכוין, דמה בכך דהוה דבר שאין מתכוין מ"מ הכא שאני דכתיב השמר צריך להיות עומד על המשמר שלא יבא לידי כך, ע"כ אפילו היכא שאינו מתכוין נמי אסור וכן הוא לשי' הטור בשם הרר"א ממץ לענין שבת, ע"כ צריך קרא, וי"ל דלק"מ עי' ברשב"א שם שהקשה הא מתכוין לקוץ, עי' מה שהיקר:

וכן הוא בתשובת חו"י סי' קפ"ח אהא דאמר בב"ק דף קי"ג ע"א דלמ"ד דבר שא"מ מותר מותר לגבוש כלאים להעביר המכס, והקשה הא מתכוין לגבוש, וכתב דכלל הוא בכל שאר איסורין חוץ משבת טעם התורה משום המכלית, וכיון שאינו מתכוין לאומו תכלית ה"ל אין מתכוין ול"ה איסור דטעם האיסור משום המכלית, ועי' בחת"ס בחי' על מסכת שבת קל"ג שכתב דנכון הוא, ועי' בהגהות חת"ס על או"ח סי' ל', וה"נ כיון דאינו מתכוין לתכלית דהיינו להתכלית הצרעת אין כאן איסור ולא שייך שמירה ודו"ק וא"ש ולק"מ:

ועוד יש לי דמות ראי' דבכה"ג הוה מלאכה שאצל"ג מריטב"א ע"ז דף ס"ד ע"א בד"ה אלא מהכא דמיא שהביא בשם הראב"ד ז"ל אם אין ישראל יכול לנגשו או שיש לו איבה אם לא ימתין שהוא מותר דהא אנוס הוא ואין כאן רוצה בקיומו כי היכי דנקנוס דמיו, פי' דלהציל עצמו מפסידא אינו נחשב לרוצה בקיומו, ועי' בשו"ת חת"ס או"ח סי' קט"ז דלא שייך רוצה בקיומו אלא ברוצה להרוויח וליהנות ממנו, אבל להיות ניצל מהפסד שרי ע"ש, אלמא דהיכא שעושה דבר להיות ניצל מהפסד אינו נחשב לרוצה בקיומו של דבר, וה"נ במלאכה אם אינו עושה רק להינצל מעונש אינו נחשב רוצה בקיומו של דבר והוה מלאכה שאצל"ג ודו"ק:

ושוב מצאתי בתנחת חינוך סי' רל"ו בסוף ד"ה וז"ל והנה אף דעובר לא מיקרי נפש, שמתפק דרך משל שאנסו אנס לעבור על איסור גדלה בצינעה וכוונתו להעביר הישראל על דת דדינו דיעבור בצנעה, ויש איסור קל מגדלה כגון שביעית, ואם הישראל יאכל האיסור קל ג"כ יתפייס האנס כיון שראה שעובר על דת מה דינא, אי נימא דיעבור על קל ויציל נפשו באיסור הקל, א"ד דוקא באחזו בולמוס שייך שפיר כיון דנסתכן לאכילה סתם בודאי צריכין להאכילו הקל, אבל כאן האנס לא אנסו על הקל רק על האיסור החמור, א"כ זה שאנסו נדחה אבל לא איסור שלא אנסו על כך, ותליא בפלוגתא הראב"ד ור"ן בסוגיא דקל קל ע"ש:

ועי' בד"ה והנה בגוף הדין שכתב ז"ל ודע דאם אנסוהו לחלל שבת להנאת האנס

ועשה כן ובשעת עשי׳ הזיק ממון חבירו צריך לשלם ול״ש כאן מ״מ שוגגין דפטורין מתשלומין כמבואר בפ״ד שם, מבואר דאילו אתרו בי׳ פטור, אבל כאן מצוה קעביד או דהותרה שבת או אפילו דהיה אין כאן לד מיתה עכ״ל, משמע דלא הותרה לעשות שום עבירה מדעת עצמו שיגיל עצמו עי״כ מעבירה חמורה ע״י אונס. מדברי המגחת חיוך נראה דהיכא שעושה מלאכה בשבת בהכרח מחמת אונס ל״ה מלאכה שאצל״ג, שכתב דהיכא שאנסוהו לחלל שבת שאין כאן לד מיתה משום דהוה הותרה או דחי׳ ומצוה קעביד, הא בלאו הכי הוה מלאכה שאצל״ג ואין כאן לד מיתה, אלא ודאי דסובר כהחת״ם דבכה״ג הוה מלאכה הצריכה לגופה ודו״ק:

ועי׳ בשו״ת חת״ם חו״מ סי׳ קל״ד בענין רופא ישראל הקבוע לרפאות בשכר ונוסע על העגלה ביום שבת לפקח על נפשות חולי ישראלים ועכו״ם אם צריך למחות וכתב באמצע ד״ה ואחר שזכיתו לדין ח״ל ועוד נ״ל דהוה מלאכה שאינו צריכה לגופי׳ דלא גרע ממנכש באריעא דחברי׳ ובחוס׳ פרק הבונה ק״ג ע״א בד״ה ל״ל וכו׳ עכ״ל:

סימן ד׳

נשאלתי מאחד שיש לו מסחר בגדים בחנות וביומא דשוקא מוכר ג״כ בשוק ולפעמים נותן בקצץ לסוחר למכור, ועתה בא הזמן עיקר בגדי חורף, ובתוך כך בא חג הסוכות ושני יומא דשוקא הנחוצים לו מאד מאד, ובא חד מינהון בכפר הסמוך ואחד באותו העיר בחג ונצטה לו מזה הפסד מרובה, אם יכול ליתן בגדים בקצץ לחייט עכו״ס שרגיל לעשות מלאכת החייט לצרכו כי יש לו רשיון למכור בשוק על שמו, ובאיזה אופן:

ברמ״א או״ח סי׳ ש״ז ס״ד איתא וכן מותר ליתן לו בגדים למכור ובלבד שלא יאמר שימכור בשבת, ועיי׳ בטו״ז סק״ג דביומא דשוקא אפילו אם אינו מזכיר בפירוש שימכור בשבת אלא נותן לו מעות שיקנה לו סמס ובאותו מקום אינו מצוי לקנותו כ״א בשבת שהוא יומא דשוקא כמו שרגיל להיות בעיירות קטנות ה״ל כמזכיר יום שבת בפי׳, ובמקום שמצוי קנת גם בשאר ימים אין איסור אא״כ מזכיר בפי׳ יום השבת עכ״ל:

ועי׳ במג״א סק״ג שהביא בשם מ״ב דביום ד׳ וה׳ מותר אע״ג דליכא יומא דשוקא רק בשבת, וכבר מפסו עליו לבושי שרד דכיון דיום השוק בשבת ה״ל כאומר לו שיעשה בשבת וזה אסור בכל השבוע, וכן משמע במג״א רנ״ב סק״ב, ממילא מובן שאסור ליתן לעכו״ס סחורה אפי׳ בקצץ אפי׳ בד׳ וה׳ דהוה כאלו אמר לו שימכור בשבת כיון דליכא יומא דשוקא זולת ביו״ט, אמנם יכול לשית עצות לנפשו שיתן לעכו״ס סחורה ביומא דשוקא קודם שבת ויו״ט לעשרה ימים לכל

מה שימכור בחלו ימים עשרה ויהא לו חד יומא דשוקא טרם יו"ט וחד לאחר יו"ט וממילא יכול למכור אף בשבת ויו"ט, דעכו"ס אדעתא דנפשי' קעביד כיון דלא הוה כאילו אומר שימכור בשבת דהא יכול למכור אף בחול, ואע"ג דיתא לי' שימכור בכל יומא דשוקא אף בשבת ויום טוב, כל המרבה למכור ה"ז משובח, והוי כאילו אמר לו שימכור בכל יום:

עי' במג"א סי' רנ"ד סק"ח וח"ל ואע"ג דדעת רמ"א שם להחמיר שלא לצורך היינו בשליחות אגרת דכשאולא השליח הוה כאילו אמר לו שילך בכל יום אפילו בשבת כיון דיתא לי' לישראל למהר הליכתו הוי כאילו צוהו לילך בשבת, ועיין בס' מ"ש, ואע"ג דשם מיירי בלא קצץ מ"מ נראה מדברי מג"א דאפילו בקצץ דינא הכי שגם שם אסור לצוות לעשות בשבת, ה"נ כיון דמרויח הישראל במה שמוכר בשבת ה"ל כאילו צוהו למכור בשבת ואסור, עי' בתשובת פנים מאירות ח"א סי' נ"ח שאוסר היכא שישראל נהנה ממלאכת גוי ומקפיד שלא ילך בטל, אבל מ"מ כיון דאיכא הפסד מרובה מותר כמו באגרת:

ועוד אפשר דהכא במקח וממכר קיל טפי משום דליכא רק איסור דרבנן, עיי' באו"ח סי' ש"ו ובמ"מ רל"ה סי' כ"ח, וגם הכפר הוא סמוך בתוך י"ב מיל ולא הוה איסור תורה, ומשום שהעכו"ס מוליא מרה"י לרה"ר הא הרבה פוסקים סוברים דבזה"ז ליכא רה"ר, ואי משום מחמר נמי ליכא לשי' הר"ן רק מרה"ר לרה"י או ברה"ר ד' אמות, ועוד עיין במג"א סי' רמ"ו סקי"ב ובסי' תל"ה שיש מתירין מחמר ביו"ט, ועוד שאין העכו"ס הלא מנהיג העגלה בעצמו רק שכר עכו"ס אחר והוה כאילו אמר לעכו"ס שיאמר לעכו"ס אחר ועי' בתשובות חו"י סי' מ"ט נ"ג שדעתו להקל:

אבל באגרת החשש שילך יותר מי"ב מיל דהא מהלך אדם ביומי עשרה פרסאות ביום שהם ארבעים מילין לשי' תה"ד יכול אדם ביומי לילך מיל בשמונה עשר מינוטין, ואליבא דרמב"ם ז"ל והרע"ב שוהה בהליכתו כ"ד מנוטין ואליבא דמהרי"ל כ"ב ומחצה מינוטען, מ"מ בארבעה או בחמשה שעות יכול אדם לילך לכל הפחות י"ב מיל, והכא מיירי אם משלחו ביום ה' אלא שיש לחוש שלא ימצא האיש בביתו וילטרך לילך אחריו בשבת או אפילו בידוע שלא יוכל להגיע לשם קודם שבת, עי' במג"א סרמ"ז סק"ד, ובודאי יש לחוש שיצטרך לילך י"ב מיל בשבת והוא כאיסור תורה, ואפשר דהכא דליכא רק איסור דרבנן שרי אף בלי הפסד מרובה:

ואפילו לשיטת הרמב"ן ז"ל שהביא החת"ם בהשמטות סי' קל"ה דמקח וממכר בקביעות הוה איסורא דאורייתא משום עשה דשבתון, ולפ"ז ה"נ איכא איסורא דאורייתא, לדעתי הנמוכה לא הוי אפילו לשי' הרמב"ן רק איסור תורה כמ"ש וליכא איסור עשה גמור, דהעשה דשבתון לא בא אלא אל"ט מלאכות שהיו במשכן אלא שמלשון שבתון נראה שהקפיד רחמנא שיהא יום מנוחה, ע"כ היכא שעושה דבר בקביעות ואית בי' טורח איכא איסורא דאורייתא, והא רמי' מהא שהביא הריטב"א בקידושין דף ל"ד בשם הרמב"ן ז"ל לתרץ קושית התוס' דבהני לא בא הל"ת אלא לחזק העשה דהרצון והכוונה

הוא שיעשה מעקה ואמ"כ ולא תשים דמים בביתך, כלומר לא תעכב מלעשות המצוה, וכן בשילוח הקן, וכיון דהעשה עיקר אילו היו נשים פטורות מן העשה היו פטורות גם מלאו שבו שאין הלאו אלא קיום העשה שבו עכ"ל:

ועתה אם העשה דשבתון בא שיהא לו יום מנוחה ואפי' היכא דליכא אב מלאכה מל"ט מלאכות איכא עשה גמור במלאכה שיש בה טורח, א"כ עיקר הכוונה והרצון שיהא יום מנוחה והל"ת בא לחזק העשה יהיו נשים פטורות מכל, ואפי' תימא דהכא בשבת לא העשה בא לחזק הל"ת ולא הל"ת בא לחזק העשה, דהל"ת בא במלאכות ל"ט אף שאין בהם טורח והעשה בא לאסור המלאכות שיש בהם טורח אף שאינם מל"ט מלאכות והל"ת גם נשים חייבות, מ"מ יקשה על הרמב"ן ז"ל קושית הר' יוסף מא"י כיון דסברת אלים לית לי' להרמב"ן אלא ודאי סבירא לי' דעיקר מצוה בשבת שלא יעשה הל"ט מלאכות שהיו במשכן והעשה דשבתון בא לחזק שלא יעבור על הל"ת אלא שמלשון שבתון אסרינן אף שאר מלאכות דאית בהם טורח אבל לא בעשה גמור, ממילא כיון דהל"ת עיקר והעשה בא לחזק הל"ת גם נשים חייבות בהם, ולא קשה מידי:

גם ממ"ש החת"ם בהשמטות סימן קל"ה שאין סמירה להרמב"ן ממה שכתב הרשב"א פ"ק דיבמות בשם מורו רבינו יונה דלאו דמחמר לית בי' עשה דשבתון אלא במלאכות דאית בהו איסור מיתה ע"ש, משום דהרמב"ן מיירי במלאכות של טורח ואותן אין בהם אלא עשה, אמנם אותן שהיו במקדש ואינן של טורח וחייבין עליהן סקילה אותן ישנן ג"כ בכלל עשה דשבת, ומהכך ממעט רבינו יונה מחמר אבל אם יש בו טורח ומניעת מנוחה פשיטא כדברי רמב"ן ז"ל עכ"ל:

אין להבין אם עשה דשבתון בא שיהא יום מנוחה א"כ מנלן לאיכא עשה דשבתון בל"ט מלאכות שאין בהם טורח דלמא לא בא הכתוב רק לאסור בעשה גם מלאכות שאינם מל"ט היכא דאיכא בהם טורח אבל בל"ט מלאכות היכא שאין בהם טורח ליכא עשה דשבתון דהא אין כאן מניעת מנוחה, הגם שמ"ז הגה"ק הרגיש בזה בבית שערים או"ח סי' רל"ז באמצע התשובה ומי' ח"ל כיון שהתורה קראו מלאכה ועונש עליו כרת ומיתת בי"ד ממילא לא שבת ועובר גם על עשה דשבתון ע"כ, אבל לענ"ד אינו מספיק כיון דשבתון בא לאסור מלאכה דאית בה טורח ומניעת מנוחה האיך יעבור עשה דשבתון בל"ט מלאכות שאין בהם טורח דהא שבתון משמע שישבות מטורח ועמל והוא גם מטורח, ועוד אם שבתון בא שישבות מעמל וטורח לא אייתר על עשה היכא דליכא לאו עי' בהגהות מהר"ץ חיות שבת קי"ד שכ' דהאי אמורא דסובר דעשה דשבתון בא על שבותין לא אייתר לי' עשה בל"ט מלאכות ולא הוי לשי' רק ל"ת גרידא ודו"ק:

ועוד מנא לי' לרבינו יונה דבמחמר ליכא עשה משום שאינו במיתה דבשלמא אי אמרי' דעשה דשבתון לא בא רק אל"ט מלאכות איכא למימר דבמחמר כיון דלית בי' איסור מיתה כי היכא דאיתא בל"ט מלאכות לית בי' נמי איסור עשה, אבל אי אמרינן

דקרא דשבתון אתי גם אשאר מלאכות שאינם מל"ט היכא דאית בהו טורח א"כ מנא לי' לחלק לשלשה אופין:

אלא ודאי גם הרמב"ן ז"ל מודה דעיקר עשה איסו אלא בל"ט מלאכות שעליהן קאי עשה דשבתון אבל מלאכות שלא היו במשכן ואינן בכלל ל"ט ויש בהם טורח ליכא רק איסור תורה מלשון דשבתון, וכיון דאין כאן רק איסורא בעלמא הוא קיל טפי אפילו מאיסורא דרבנן, עי' בש"ך יו"ד סי' רל"ט סק"כ בשם תשובת מהרל"ן חביב וז"ל דדבר דרבנן חמיר טפי מה"ש שאסור מה"ת שכשהוא אסור מן התורה מריבוי דכל דוקא וליכא לאו מיוחד לאיסורו, וכל שאין איסורו מפורש חל עליו שבועה, משא"כ כשהוא אסור מדרבנן איכא לאו דלא תסור, ועוד דדבר שהוא מדרבנן איכא למימר העמידו דבריהם כשל תורה עכ"ל:

הנם שהרמב"ם סובר דמה דאתי מרבוי הוי בכלל לאו דלא תסור עי' בספר המצות בשורש השני, מה בכך חדא דאליבא דרמב"ן אזלינן דסובר דאיכא איסור תורה אף בשאר מלאכות שאינם מל"ט היכא דאית בהם טורח והוא ז"ל סובר כנ"ל, ועוד אפילו לדעת הרמב"ם לא הוי רק מדרבנן ממילא הוי קיל מאיגרת, ועוד אפי' הוה עשה גמור אפשר דלא אמרינן אמירה לעכו"ם בעשה רק בל"ת, עי' במש"ז או"ח סי' ש"ז ס"ק ד' ואינו תחת ידי לעיין שם, ועיין בנוב"י מהדו"ק חאו"ח סי' כ"א דבדבר שאין בו רק עשה לא גזרו חז"ל כ"כ ודו"ק:

אלא קשיא לי על תשובת מהרל"ן חביב מגמרא ר"ה ל"ד כילד היו שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין, פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן, לא צריכא דאע"ג דהא ודאי והא ספק ע"כ, הנה מהרל"ן חביב לא סבירא לי' כרמב"ם כמו שהבאתי לעיל, וכרמב"ן ורשב"א נמי לא אתיא דבשלמא אליבא דרמב"ם דסובר ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא אלא דהחכמים אמרו להחמיר א"ש דהולכין למקום דתוקעים אעפ"י שהוא ספק כיון דרבנן החמירו איכא מצוה דרבנן היכא דאית ספק אם יתקעו ואיכא מצוה דרבנן במקום שמתפללים הולכין למקום שתוקעין כיון שיש לו שורש דאורייתא, ואין הולכים למקום שמברכים כיון שאין שם שום צד תורה:

אבל אליבא דרמב"ן ורשב"א שסוברין ספיקא דאורייתא מה"ת להחמיר ועכ"ח צריך לומר שיש חיוב מה"ת היכא דאיכא ספק אבל לא עשה גמור רק כח"ש, דאי תימא שהוא עשה גמור מכח ספק א"כ אמאי אין מברך היכא שעושה מספק, וא"ל אה"נ שלש' מחויב לברך גם כשעושה המצוה מספק דהוי כמו שעושה מכח ודאי, ומה שפסק ב"י ביו"ד סי' ר"ח ס"ג דאין צריך לברך משום שסובר כרמב"ם דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא, אבל להרמב"ן ורשב"א סוברים שצריך לברך כהרב רבינו יונה עי' בב"י יו"ד סי' כ"ח, ז"א חדא דאף הרב רבינו יונה לא מטעמא דספק דאורייתא מה"ת לחומרא מחייב לברך בספק מצוה עי' שם:

ועוד הא הרשב"א בעצמו כתב בתשוב' סי' ש"כ והובא במג"א סי' ס"ז סק"א

דמשום הכי מחייב לברך ברכת ק"ש אף בספק משום דעיקר התקנה כך היתה כשיהא צריך לקרות יהא מחויב ג"כ לברך, אבל אם לא היתה כך התקנה מתחלה לא היה מברך מספק אע"ג דס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, והיא רא' ברורה שאין זה עשה גמור רק חיוב כח"ש, ועי' בחידושי רשב"א שבת כ"ג ב' ד"ה רבא אמר רוב ע"ה מעשרין הן ספק לא נטל אפילו ביו"ט ראשון נוטל ואינו מברך לפי שברכה מדבריהם וכל ספק מדרבנן אינו מברך ול"ע:

ועוד יש להביא ראיה דספק לא הוה רק חיוב ואין עשה גמור כחצי שיעור, עי' בס' פרי חדש בסי' ק"י בכללי ספק ספיקא שכתב שמצא רא' ברורה לדברי הרמב"ם ממש"כ בפ' יו"כ אמר ר"י חצי שיעור אסור מה"ת ר"ל אמר מותר מה"ת איתיבי' ר"י לר"ל אין לי אלא שישנו בעונש ישנו באזהרה כוי וח"ש הואיל ואינו בעונש יכול אינו באזהרה ת"ל כל חלב, ומשני מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא, ה"נ מסתברא דאם"ד דאורייתא כוי ספיקא הוא אצטריך קרא לאתויי ספיקא, אי משום הא לא איריא קסבר כוי ברי' בפני עצמה וכו', וכתב הפר"ח הנה לך בבירור דלר"ל דסבר ח"ש לא אסור מה"ת מינה שמעינן דה"ה לכוי דהא תרוייהו כי הדדי מיתני בברייתא ואכולא ברייתא קמשני דהוא מדרבנן, אלמא דס"ל לר"ל דכל ספק דאורייי' דומיא דכוי רחמנא שריי' ולא אסור מה"ת:

ואין לדחות דזהו לר"ל אבל לר"י דסבר ח"ש אסור מה"ת ה"ה חלב כוי אסור מה"ת, וא"כ כל ספיקא אסור מה"ת, דאדרבה מכאן

רא' מדאיצטריך קרא לאסור חלב כוי מכלל דאתא ללמד דכולהו ספיקות שרי מה"ת וכוי יצא מן הכלל לאיסור, ומינה ילפינן הא שאר איסורין ספקן שרי מה"ת, זה תמצית דבריו הגם שהכפות תמריס סוף מסכת סוכה השיג עליו בטוב טעם ודעת, אבל מ"מ מפשטות דגמרא משמע שאפילו אם ספק אסרינן מה"ת נמי לא הוה חמיר מח"ש ומחצי חיוב, ועי' בכפות תמריס סוף סוכה דמפרש לשי' הרשב"א והר"ן הא דאמר הגמרא אצטריך קרא לאתויי ספיקא והלא פשיטא דאסור ככל הספיקות, אבל זאת לא קשיא הלא ספק חמיר מח"ש למה מתנה ספק וח"ש כי הדדי, משמע שהוא רק כח"ש וחצי חיוב, וקשה על המהרל"ן חביב אמאי אמר הגמרא דצריך לילך למקום שתוקעין אעפ"י שהוא ספק אם תוקעין הא זה לא הוה רק חיובא דאתא כח"ש, ותפלה מצוה דרבנן גמור דאית בי' לאו דלא תסור ושאל אביך ויגדך ודו"ק:

ועוד דאפשר דהכא במו"מ קיל מאגרת ושרי אף בלא הפסד מרובה, דבאגרת איכא נמי מראית עין כיון שכתב ידו של ישראל נושא ומיכר מעשה ישראל ואמרו שבשבת נתן להולך חוץ לתחום י"ב מיל ועבר איסור אמירה לעכו"ם שבות, עי' במג"א סרמ"ז סק"ב, ושייך מראית עין אף באיסור דרבנן, עי' בגמרא ע"ז כ"א לא ישכיר לו את המרתף מפני שהוא נקרא על שמו, פי' רש"י והרואה שמתממין בשבת אומר שהבגדים שלוחים של ישראל הן עכ"ל ויתשבו אותו שעבר על שבות אמירה:

ופלא על הש"ך יו"ד סימן פ"ז סק"ז שהביא רא' דשייך מראית עין אף באיסור

דרבנן מגמרא שבת פרק במה בהמה ולא בזוג אע"פ שהוא פקוק משום דמחזי כמאן דאזיל לחיגגא פי' רש"י לשוק למכור, והייט מראית עין אע"פ שאיסור מו"מ בשבת אינו אלא איסור דרבנן וכמש"כ באו"ח ובחו"מ סי' רל"ה וכן ממוש' כתובות פ' אע"פ ד"ה ממעכן עכ"ל, הוי לי' להביא מגמרא ע"ז ששם מיירי מאיסור שבות אמירה לעכו"ם שהוא קיל משאר שבותין, עיי' במג"א סי' רנ"ג ס"ק מ"א ובסי' שי"ד סס"א, ואפילו הכי חיישינן למראית עין, וראי' טובה ממה שהביא:

אמנם זאת יש לתרץ דהש"ך ס"ל דאמירה לעכו"ס שבות חמיר טפי משאר שבותין, עי' בשו"ת חת"ס או"ח סי' פ"ד שהביא בשם הגאון בית מאיר דאמירה לעכו"ס שבות חמיר דישראל עצמו עובר על ודבר דבר שלא יהא דיבורו של שבת כדיבורו של חול, ע"כ הביא ראי' משאר שבותין שהם קלים מאמירה לעכו"ס ואעפ"כ חיישינן למראית עין, אבל זאת קשיא לי דשבות דשבת חמיר משאר שבותין איסורא דרבנן, עי' במס' ר"ה דף ל"א דאין מפקחין את הגל, ומסיק שם הגמרא הטעם דשופר הוי עשה ויו"ט הוי עול"ת, ועז"כ הר"ן אע"ג דאין זה רק משום שבות מ"מ עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, והוי כעול"ת דרבנן עכ"ל אלמא שבות דשבת חמיר משאר שבותין, וא"כ אין ראי' משבות דשבת דשייך בי' מראית עין לאיסור דרבנן דליכא רק איסור לאו דרבנן גרידא בלי עשה:

ועוד יש לסתור ראיית הש"ך מטעם אחר דשאני שבות דשבת דחמיר דנעשה מומר אף בחילול שבת באיסור דרבנן לשיטת הרבה פוסקים, עי' בהגהות הג' רעק"א ח"ל מה שאמר בדין מחלל שבת באיסור דרבנן אם יש לו דין מחלל שבת, וכתב שהוא תליא בפלוגתת הרמב"ם והר"ן עי' בשו"ת מהר"י אסאד חיו"ד סי' ח' שהעלה דמחלל שבת באיסור דרבנן הוה מומר לדרבנן הלכך חיישינן למראית עין, אבל בשאר איסור דרבנן דליכא נעשה מומר עי"ז לא חיישינן למראית עין, ולו יהא שהש"ך סובר דלא הוה מומר כלל היכא דחילל שבת באיסור דרבנן מ"מ תמיד הוא משאר איסור של דבריהם, דהא העולם יחשדו אותו שעובר גם על חילול שבת דאורייתא כי היכי שעובר על איסור שבת במלאכה דרבנן, עי' בח' פנ"י בסוגיא דשמא יחפה אם באותו דבר עושה עכ"פ איסור דרבנן אתרע לי' חזקת צדקות וחשדינן אותו גם באיסור דאורי' באותו דבר עצמו, והעולם שחושדין חיש מהר בודאי יאמרו כי היכא שעובר חילול שבת דרבנן עובר ג"כ על ח"ש דאורי' והא נחשב בעיניהם כמומר גמור:

ונחזור לענינו, דמ"מ באיסור דרבנן שייך מראית עין באיסור מלאכת שבת ע"כ אסור באיגרת שלא לצורך משום מראית עין, אבל במו"מ אע"ג דשייך גמי מראית עין מ"מ אמירה לעכו"ס לא הוה רק שבות דשבות, והיכא דאיכא תרי דרבנן לא שייך מראית עין, עי' במש"ז יו"ד סי' פ"ז סק"ד, ומסתבר טעמא דהא באיסור דרבנן לא חיישינן בחדרי חדרים למראית עין עי' בטו"ז סי' רמ"ג סק"ג ובסי' של"ו ובמג"א סי' ש"ב ס"ק נ"ו, עי' בנוב"י או"ח תניינא סי' ל' שכ' דאיכא פלוגתת הפוסקים בזה, אלמא דבאיסור דרבנן קיל לענין חדרי חדרים ה"נ

הוא קיל בתרי דרבנן דלא חייש׳ למראית עין, ע״כ הכא במו״מ דליכא תשש מראית עין ע״כ מותר אפילו בלא הפסד מרובה:

ואמינא טעמא דפליגי הפוסקים אי שייך מראית עין באיסור דרבנן בחדרי חדרים, זה שאוסר סובר שלעשות דבר שיש בו מראית עין אסור מה״ת, עיין בשו״ת שערי צדק סי׳ ט״ו בסוף התשובה ח״ל והייתם נקיים וגו׳ שאסור להכניס עצמו בדבר שהעולם ירננו אחריו ע״ז והוא איסור דאורייתא כדאיתא בשבת דף כ״ג ע״א ומנא תימרא דחייש׳ לחשד, וכיון דהוא מה״ת התמירו אף בחדרי חדרים אף באיסור דרבנן, אבל הפוסקים שסוברים דלא שייך מראית עין באיסור דרבנן בחדרי חדרים סוברים לעשות מעשה שעי״ז יבא לידי חשד לא הוה רק דרבנן, ממילא באיסור דרבנן לא חשו למראית עין בחדרי חדרים:

ועוד לא שייך הכא במכירת בגדים מראית עין שיתשדוהו שמכיר יום הוא, כיון שרובם ככולם הם בקבלנות, דהיינו בקצת כמובן ממילא ומפורסם לכל, עיין בשו״ת נודע ביהודה תניינא או״ח סי׳ ל״ח ובמהר״ם שיק סי׳ ל״ד ודו״ק:

ובל זה הוא רק לפלפולא אבל האמת יורה דרכו דבאגרת שרי בקצת אפילו היכא דליכא צורך כ״כ, ולא כתב המג״א בשליחות האיגרת דהוי כאילו צוהו ליצא בכל יום אפי׳ בשבת משום דניחא לישראל למהר הליכתו אלא היכא דלא קצת, כיון דכל הטובה שהוליך בשבת הוא לישראל, אבל בקצת אמרינן נכרי אדעתא דנפשי׳ קא עביד, ואם לא יצא בשבת אזי יהא מוכרח להובילו אח״כ, ולא אכפת לן במה שהישראל ג״כ נהנה ממנו שמוליכו בשבת, כי כן משמע מפשטא דגמרא והפוסקין דבקצת שרי באיגרת אף שלא לצורך כ״כ, ומזה יהי׳ ג״כ רמי׳ לנוב״י או״ח סל״ח ע״ש. עי׳ בשו״ת מהר״ם שיק סי׳ ל״ה שמסיק דלא כפנים מאירות ע״ש:

אלא שיש אנשים אומרים שיש לחשוש להריסת הדת, דהיינו שממנו ילמדו לעשות כמעשהו ולא ידעו ולא יבינו שזה עושה כהוגן עפ״י היתר ב״ד דאין חשש איסור כלל, והם בחשיכה יתהלכו ויעשו על דרך האסור ע״כ לא יתירו, ומצינו חשש כזה בש״ך יו״ד סימן פ״ז סק״ו שהביא בשם רש״ל שאסור לאכול תרנגולת בחלב שקדים אם לא שיניח שקדים אצלו בתוכן ובגידן להכירא, ובפרט גבי בשר עוף בחלב שקדים דאיכא למיחש טפי שמא ידמו לומר בשר עוף בחלב שרי אפי׳ מדרבנן כר״י עכ״ל:

אבל באמת אין לאסור משום זה, חדא מי נתן לנו כח וחיל להפקיר ממון אחרים בשביל שמא ילמוד ממנו, עי׳ בחו״מ סי׳ שפ״ח בסמ״ע סקי״ב וח״ל והראה לו מפני האונס הר״ז פטור לשלם יש לדקדק מלשון הרמב״ם והמחבר מדכתבו לשון פטור ולא כתבו מותר להראותו כיון דאונס ע״ז, די״ל דלכתחלה לא יראהו אלא שאם הראהו פטור מתשלומים עכ״ל, משמע אפי׳ להליל נפשו לא הותר ממון חבירו ואע״פ שהותרו כל האיסורין תוך מג׳ עבירות כ״ש משום שמא ילמדו אחרים שאין להפסיד ממון אחרים, הגם שהטו״ז השיג שם ע״ז מ״מ דעת הסמ״ע כן הוא, וכן משמע מרמ״א שאין

מחויב לגזבז ממון בשביל שיציל חברו מן העבירה, עיי׳ רמ״א יו״ד סי׳ של״ד וח״ל אע״פ שחייב אדם למחות בעוברי עבירה וכל מי שאינו מוחה ובידו למחות נחפס באותו עון מ״מ אין אדם חייב להוציא ממונו ע״כ ולכן נהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה שיש לחוש שיהיו עומדין על גופינו ומאודינו עכ״ל, א״כ כ״ש שאין מחויב לגזבז ממונו בשביל שמא יעשה חבירו עבירה:

ועי׳ בש״ך יו״ד סי׳ קי״ט סקכ״ז לענין אם מכר לחבירו איסור של דבריהם בחזקת כשר וחבירו אכלו א״צ להחזיר לו כלום, וח״ל הש״ך ועוד לדבריהם די אם לא קנסוהו כיון שהוא מדרבנן מ״מ למה אין המוכר מחזיר לו מה שקיבל יותר חוץ מדמי הטריפה שהוא חייב מדינא ולא מצד הקנס, אלא נ״ל הטעם שהם לא גזרו איסור כדי להוציא ממון, דלענין ממון אוקמוה אדין תורה, וכן משמע מדברי הרב המגיד בפ׳ ט״ז מהלכות מכירה וכו׳ עכ״ל, נמי משמע שלא מיהרו להפסיד ממון ישראל רק בקושי:

הנם שבהגהות יד שאול תמה על הש״ך וח״ל מעת שראיתי דברי הש״ך נתערתי דזה היפך כל הש״ס ופוסקים, דא״כ חתן נוקשה דרבנן לא גזרו להוציא ממון ואוקמוה אדין תורה ואיך אפשר וכל שנאסר מדרבנן מוציאין ממון עי״ז עכ״ל, וכשאני לעצמי איני מבין קושיא זו, דהא חתן נוקשה אסור בהנאה בפסח וגם חייב לבערו קודם פסח, והיכא שאסור בהנאה אפי׳ רק מדרבנן הכל מודים שאין מכירתו מכירה וצריך להחזיר לו דמים עי׳ במחבר סעיף י״ג, אלא שהעלה הש״ך דהיכא שלא אסרו כל הנאות רק באכילה ולא בהנאה שם אין מתפשט איסורו לענין הפסד ממון, אדא שבקושי הוציאו ממון כדאמרין איסור תורה ואת אמרת התורה חסה על ממונם של ישראל עי׳ בש״ך סי׳ רמ״ב בכללי הוראה, משמע אבל בדרבנן אמרינן התורה חסה על ממונם:

ועוד אפשר דאפילו באיסור נמי אמרי׳ דהיכא שאנינו שגזרו חכמים גזרו אבל היכא שלא מצינו שגזרו אע״ג דמסחבר טעמא לאסור לא אסרינן, עי׳ בש״ך יו״ד סי׳ ק״ל סק״ג לענין כחמיס בקטנה, ה״נ לא אשכחן שיאמרו לענין ממון רק לענין אכילה, אף דמסחבר לענין ממון כמו שהקשה הש״ך אעפ״כ לא אמרינן לענין הפסד ממון, ומצינו גם להיפך בתקנה שלא מטבול ביום משום סרך בתה אף היכא שאין לה בת היא נכללת בהתקנה שלא מטבול, ומביא הש״ך רמ״ז על זה כמו דאמרינן כיון שלא מצינו שאסרו חכמים לעשות סחורה באיסור של דבריהם שרי לעשות סחורה אע״ג דיש סברא לאסור, ה״נ לענין מכירה באיסור של דבריהם אוקמוה לענין ממון אדאוריתא, זה נראה בכוונת הש״ך:

ושוב מצאתי דומה ממש לסברא זו בב״י או״ח סי׳ י״ג וח״ל א״ג דמשום דטלימות דידהו הי׳ אזזול בפשיטתן ולא גזרו רבנן בכרמלית לגבי טלית בשוס טלית לא גזרו דלא פלוג רבנן בין טלית לטלית וה נראה דעת ה״ה וב״י שכתבו דין זה סחס ולא חילקו בין טלית לטלית, ועי׳ במג״א סימן ע״ט ס״ק ט״ו ודו״ק וא״ש. ועי׳ בפ״ח או״ח סי׳ תכ״ג שאין לגזור מדעתנו גזירות:

ואפשר להסביר עפ"י מה שכתב הרב הגאון הקדוש מ"ע מבדק"ק שינאווא יצ"ו בספרו דברי יחזקאל בגגדות שבת דף ק"מ אמר ר' קטינא העומד באמצע המטה כאילו עומד בכריסה של אשה, פירש"י דמהרהר, ומסיק שם הגמרא ולאו מילתא היא, וקשה אמאי לאו מילתא היא הא הוי לי' להגמרא להחמיר כמו רב קטינא אם יש לחוש שעי"ז יבא לידי הרהור ולא להקל ולומר לאו מילתא היא, ועוד הקשה על גמרא דיבמות דף קכ"א במים שאין להם סוף אשתו אסורה הא מציו בכמה דוכתא דמשום עיגונא אקילו רבנן כגון עדות אשה ועבד ועד מפי עד להיות נאמנים בעדותם, וכאן משום תשש רחוקה דשמא יצא למרחוק ולא ראוהו הממירו בה רבנן לאוסרה, ופירש דאלמלא לא אסרוה חכמים והיו אומרים נפל למים שאין להם סוף אשתו מותרת לא היה במציאות להנטבע שיוכל להנצל, אך כיון שאמרו חכמים מים שאין להם סוף אשתו אסורה פעלו באמירתם והציאו הכח הזה לעולם שיהא מציאות בעולם שיוכל להנצל, והאריך בטוב טעם ודעת ומסיק וכן י"ל כאן דבהא דקאמרה הגמרא אדברי ר' קטינא ולאו מילתא היא בטלה הילה"ר דלא יבוא לידי הרהור עכ"ל:

ואפשר דה"נ במכירת איסור דרבנן וחבירו אכלו בשוגג כיון שלא אמרו חכמים איסור זה וענין ממון לא הפסיד חבירו כלום ואין נפשו קצה מאכילתו בלתי זה כיון דאשכחן טעמים בגזירת חכמים אע"פ שאין ידוע לנו הטעמים והתשתות המה כמו גם מה שאנו רואים אינם כלל ודו"ק וא"ש:

אבל לכאורה קשה על דברי ב"י לשי' בסוף סימן י"ג שסובר דבגזירה תליא מילתא אי הוי בתוך הגזירה או לא ולא בטעמא תליא מלתא, א"כ אמאי מחפש טעמים לאסור לקרות לאור הנר של שעוה משום שמא ימחוט ויתפוך ראש הפתילה, הא ממנ"פ אי הוי בתוך הגזירה לא צריכא טעמא ואי לא הוה בתוך הגזירה לא מהני לה טעמא, י"ל דשאני התם דשמא יטה לאו דוקא אלא דגזרו חכמים באותו דבר שצריך עיון ולקרב לנר שמא יטה ויעשה מלאכה דאורייתא איסור מבעיר בדבר שבקל בהתירות יכול לעשות, והיא בכלל הגזירה ולאו גזירה חדשה היא, דאין לנו לבדות גזירות מלבנו ולא קשה מידי:

ואמרתי עוד להלק בין גזירה זו ובין שאר גזירות בסברא ישרה, דהיכא שגזרו בלי שום תנאי ובלי שום שיור כלל אז הוה כדאורייתא, ובגזירה הוה מילתא תליא ואין להשגיח על שום טעם, אבל היכא דתלוה חכ"ל בתנאים ובאופנים אז אמרו חכמים בטעמא דהיכא דשייך טעמא לאסור אסרינן ואם לא לא אסרינן, עיין באבני מילואים סי' כ"ח בענין אי תקנ"ח בממון מהני באיסורא דחילוק יש בין עשו תקנתם בלי תנאי כדאורייתא ממש הוא, ואם עשו בתנאי דהיינו שיש אופנים שאינה שייך גזירה לא עשו כדאורייתא ולא הועיל לענין איסורא, והוכיח זה מכח דברי הרמב"ן דהוכיח במכירת שטרות דאורייתא מהא דמהני לענין קידושין וקשה הא שם אמרינן גם לענין מעמד שלשתן דהוה ודאי רק דרבנן ומ"מ מהני לענין קדושין, וע"ז תירצו דשאני מעמד שלשתן שעשו בלי שום תנאי הוה כדאורייתא ומהני גמי לענין קידושין, אבל במכירת שטרות שאמרו ומחלו מחול אי הוי דרבנן לא הוה

מהני לענין קידושין, דהא לא מיקנו ועשו שיהי' ממש כדאורייתא, ה"נ דשניס קורמין לאור הנר אלמא דבמנאי תליא מילתא, ע"כ בודאי לא עשו כדאורייתא שיהא מתפשט אף במקום דליכא טעמא לאסור ושפיר חזי הב"י לחפש טעם לאסור גר של שעוה משום שמא ימחוט כי בלי טעמא וחששא דשמא ימחוט לא הוה אסרינן לי' ודו"ק וא"ש:

ועיין בשו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סימן קל"ח להשואל חשש בדור הפרוץ הזה כאת להפושעים יכשלו בהם, וכתב המהר"ם שיק דמשום הא אין חשש, שהרי אמרו בכה"ג אר"י שאמר אוי לי אם אומר שמא ילמדו הרמאים ואפי"ה אמרו מהאי קרא דכתיב צדיקים ילכו בה ופושעים יכשלו עכ"ל, אמת שיש כח ביד חכמים להפקיר ממון חבירו והפקירם הפקר מה"ת עי' בחו"מ סי' ב' ברמ"א וז"ל ויש להם כח להפקיר ממונו ולאבדו לפי מה שרואים לגדור פרצת הדור, חדא מאן יימר שילמדו ממנו לעשות ולא יעשו כמותו בהיתר ע"י ב"ד, ואיכא ב' תליות להיתר חדא מאן יימר שילמדו ממנו, ועוד אפי' ילמדו יעשו בהיתר כמותו ולא באיסור, ע"כ לא אמרינן לחומרא בדרבנן כי היכא דלא אמרינן תרי תליות לקולא באיסור דרבנן עי' ש"ך סי' ק"ל ס"ק ל':

ועיין בחי' ר"ן נדה נ"ח וז"ל דפריך מכח כ"ש דכיון דלא מחזקינן לקולא כ"ש דלא מחזקינן לחומרא דכתמים דרבנן ודו"ק, ואם יאמרו כי היכי דמחלל שבת הוא יחללו גם הם את השבת בשאט נפש במזיד באופן זה אין אנו מחויבים להפרישם עי' ש"ך יו"ד קנ"א ובדגול מרבבה שם, ועוד אפי' אם ילמוד א' או ב' מהמון עם לעשות כן אין זה פרצת הדור שנפסיד ממון חבירנו, ובפרט היכא שעושה כהוגן עי' בתו' יבמות דף ל' ע"א ד"ה דאזיל כהן ומקדש שלא הפקירו רק היכא דפשע אבל היכא דלא פשע כלל למה יפסיד, ואפילו אמ"ל שאדם הנוהג עצמו להכנס לפנים משורת הדין לא יעשה כן, אבל אין אנו כופין לעשות לפנים משורת הדין, עיין ברמ"א חו"מ סימן י"ב סעיף י"ב ע"ש:

ועוד אפשר שמה שאסר הרש"ל לאכול בשר עוף בחלב שקדים אם לא שייה אצלו שקדים להכירא כדי שלא ידמו לומר בשר עוף בחלב שרי אפי' מדרבנן כר' יוסי הגלילי, לא אסרו בשביל אחרים שילמדו ממנו אלא שלא ידמו אותם האנשים עצמן שאוכלים בשר עוף בחלב שקדים דכיון שירא שמותר לאכול בשר עוף בחלב שקדים ידמו ויסברו דהיינו טעמא משום דבשר עוף בחלב שרי לגמרי כר"י הגלילי, ממילא אין לו שום ראי' שאסרו משום שאחרים לא ילמדו ממנו, ועוד התם בחלב שקדים אין לו הפסד כיון שיכול להיות אצלו שקדים או יאכל אותם בפני עצמן, ועוד הרש"ל לא אסרו משום טעם זה לבדו אלא לסיף בעלמא נקטו דהא יש לו טעמים אחרים זולת זה הטעם כמו שכתב שם ודו"ק:

אלא שיש לאסור שלא יעשה חבירו איסור על ידו כיון שעל ידו יטעו ויסברו שמותר למכור ע"י עכו"ם בכל אופן ויעברו על איסור שבת אמירה לעכו"ם, ושייך קצת לפ"ע לא תתן מכשול דאורייתא אע"ג דאינו מכשילו רק באיסור דרבנן, לפי שיטת הרבה פוסקים תשובת פנ"י, שו"ת חות יאיר באמצע התשובה, שו"ת חת"ם חו"מ סי' ר"ב ע"ש,

ע"כ יקבול הפסד ממון כדי שלא יעבור על איסור לפ"ע לא חמן מכשול, עיי' במס' עירובין דף ל"ב ע"ב ניחא לי' לחבר דליעבד איסורא קלילא ולא ליעבד ע"ה איסורא רבה על ידו:

אבל באמת גם זה אינו, דמה בכך שיטעה ע"י ויקבור שמומר למכור סמורה ע"י עכו"ם בכל אופן ויעבור על שבת, הנה האומר מומר לשוגג יחשב עי' בטו"ז יו"ד סי' ל"ט סק"ט, ועיין בשו"ת חת"ם חיו"ד סימן פ"ח שהחזיק את דבריו בשמי ידיס, ואם עבר איסור דרבנן בשוגג אפילו באיסור אכילה שהוא חמור מפני שמטמטס את הלב עי' חוס' חולין ד"ה ע"ב ורמ"א יו"ד סימן פ"א סעיף ח' אין צריך כפרה, עי' בנחיבות סי' רל"ד היכא שאין מידי דאכילה לכ"ם שאינו צריך כפרה בשוגג, ממילא לא הכשיל את חבירו במידי ולא כלום ולא שייך לפני עור כלל, ואין צריך לבזבז את ממונו:

ובזה אמי שפיר גם סמירת הרא"ש, דהנה הרא"ש כתב בפרק איזהו נשך סי' מ"ב אהא דקאמר המס רב עליס גברא רבא הוא ואיסורא לאינס לא ספי, וז"ל מדלא אמר ולא עביד איסורא יש להוכיח דבאבק רבית כי האי ליכא איסור לגוה אלא משום ולפני עור לא חתן מכשול עכ"ל, מבואר מזה דאף באיסור דרבנן שייך איסור לפ"ע, וקשיא טובא שהרי בריש מועד קטן כתב הרא"ש דמלאכת חו"מ אינו אלא איסורא דרבנן, וקשה ע"ז מהאי דפריך בסוף פ"ק דע"ז לענין מלאכת חו"מ גבי כומי ומיפוק לי' משום לפ"ע ומי' משום דאסמכתא פשיטא היא ע"ש, ומוכח מזה דבדרבנן לא שייך לפ"ע, א"כ דבריו סותרים זא"ז:

ולפי מה שכתבתי אמי שפיר דהא כומיים הס טועים בדין ולשוגג נחשב דאומר מומר לשוגג יחשב כמו שכתבתי, ואפילו לדעת הפרי מגדים אורח חיים סימן ק"ח שמחלק בין אנשים ובין נשים דאנשים כיון שמחויבים ללמוד הוה שגגת תלמוד עולה זדון, מה שאין כן בנשים, מכל מקום הכומים אפי' אחר שלמדו הס טועים בדין ולשוגג יחשב להס, ושפיר הקשה הרא"ש אף על גב דשייך לפני עור גם בדרבנן, אבל מכל מקום הכא בכומיים כיון שהס טועים ואינס עושים רק בשוגג איסור דרבנן אין צריך כפרה, וכיון שאינס צריכים כפרה אינו להס למכשול, ואי מלאכת חול המועד לא הוה רק דרבנן אמאי פריך הגמרא ומיפוק משום לפני עור הא בדרבנן אס עושה בשוגג אינו צריך כפרה ואין הישראל מכשיל את הכומי כלום ואמי שפיר:

גם אני אינני רואה לחדש ולעשות איזו ערמה מעצמי בשום ענין זולת מה שמוזכר בפוסקים, כי חושבני שעל ידי המירים כאלה בענין הערמות יפרצו העם בהרבה ענינים שלא כדת של תורה, אדרבה צריך לגדור הרבה כעין בקעה מצא וגדר, עיין במהר"ם שיק אורח חיים סימן ק"ד, אבל בדברים שהביאו הפוסקים להמיר ואין כאן שום ערמה אין דעתי נוחה לאסור בשביל סברת הכרס:

סימן ה'

נשאלתי מאחד שעובד עבודת הגבא ומוכרח לגלח זקנו בשבת, ויכול לעשות במשיחה בעצמו או ע"י עכו"ס בחער, מה יעשה איזה תמיר טפי:

טרם כל נחזי אנן כמה איסורים יש בגלוח בחער ע"י עכו"ס בשבת, וכמה איסורים עובר אם יגלח זקנו ע"י משיחה בעצמו בשבת. הנה בגלוח בחער יש חמשה לאווין אפילו בחול, דאחד המגלח ואחד המתגלח כל זמן שסייעו שניהם חייבין לשיטת הרמב"ם ולשי' הראב"ד הלאווין איכא גם בלא סיוע, וכן דעת הריטב"א, רק דאין לוקין משום דהוה לאו שאין בו מעשה, ועי' בתוס' שבועות דף ג' בד"ה ועל הזקן שמיס דמשחית ונשחת שניהן חייבין כמו בהקפת הראש, ובשבת יש עוד איסור גוזז לדעת הריב"ש הובא במג"א סי' ש"ג ס"ק כ"ב, אבל המג"א בסי' ש"מ סק"ג ובסי' תקכ"ו ס"ק י"א חולק עליו דכיון שאינו צריך לשער הוה מלאכה שאצל"ג, ובמלאכה שאינו צל"ג איכא פלוגתת הפוסקים אי הוה איסור תורה או רק איסור דרבנן, אבל איסור ממחק בודאי איכא כיון שמיפה עצמו בכך:

ושוב מצאתי בהגהות חת"ס באו"ח סי' ש"מ שהעיר ג"כ בזה, וכתב ודבר זה מבואר בלשון רש"י בשבת דף ע"ג ע"א בד"ה לגוזז ובד"ה הצד ובד"ה הממחקו וכו' ע"ש, ויש איסור מלבד אמירה לעכו"ס שבות, עי' בטו"ז או"ח סי' שכ"ח סק"א בהוצאת שן ע"י עכו"ס בשבת הוה דינו כמו בניקף, וכן כתב ביו"ד בסי' קצ"ח בשה שאירע בעילתה ביו"ט ושכחה ליטול לפרניה בעיו"ט שצא מאמר לעכו"ס שתטול לפרניה ביו"ט מטעם שהיא פושטת ידיה במחכוין לזה ממילא גם הישראל מחלל שבת במלאכה גמורה לשי' הטו"ז, ואם יגלח זקנו במשיחה בעצמו אז איכא מלאכות לש, ואח"כ ממרח על פניו, ואח"כ ממחק כשנטלו מפניו, ובכ"ז איכא איסור סקילה:

הנה מה שעושה מלאכה בשבת מחמת מורא מלכות הוי כמו פקוח נפש, שאם לא יצייתו יכול לבוא לסכנת נפשות והוה אונס גמור עי' בליקוטי שו"ת חת"ם סי' כ"ג דאדם בריא אולם מחלל שבת עבור ספק חולי אעפ"י שהוא בריא ע"ש. ועי' במג"א סי' רמ"ח ס"ק ט"ז ח"ל ואם מתירא להתעכב במדבר שמא יפגעו בו לסטים ויגזלו ממנו הבהמה ולא יוכל ללכת ברגליו או אם יקחו ממנו לא יוכל לחיות עוד או אם יקחו מלבושיו בזמן הקור במעט ימות בקרירות, כל אחד מאלו מקרי פיקוח נפש ע"ש, ועי' במג"א סי' תרי"ח סק"ב ח"ל אפילו אינו אומר שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנים לו שאנו חוששין שמא יסתכן ע"ש, ועי' בטור או"ח סי' שכ"ט דאפילו בס"ם מפקחין, ובעבודת הגבא ג"כ יש לחוש שאם לא יצייתו יבא לידי סכנה ר"ל:

והנה המלאכה שעושה בשבת מחמת מורא ואונס לא הוה רק מלאכה שאצל"ג ולא הוה רק איסור דרבנן, כ"כ מהרי"ק שורש

קל"ז דהמחלל שבת בשיטול כדי שלא ימיתו העכו"ם הוה מלאכה שאינ"ג, ועי' בראש יוסף שבת דף ע"ב דאם נכרי מאנס ישראל לעשות מלאכה בשבת הוה שאינ"ג, ועי' בשלום ירושלים על ירושלמי בילה פ' משילין ותשובת חו"י ס"ס קפ"ג, ממילא הוה קיל טפי אם יגלה זקנו במשיחה אפילו בעצמו משיגלה זקנו בתער אפילו ע"י עכו"ם, דאחד המשחית ואחד הנשחת עובר בחמשה לאוין, דהיינו עבירה שיש בה הרבה איסורים כמו גבלה אף שאין בה כ"א מלקות אחד, והוה כמו שכתב הר"ן ביומא גבי מאכילין הקל דמחללים שבת ולא יאכילוהו נבלה, דבכל פעם עובר על נבלה וחמיר יותר משבת, עי' בשעה"מ, וה"נ עובר חמשה פעמים על לאו דלא תקיפו, עי' בחנחת חינוך רנ"א וחמיר מאיסור שבת. ועוד דאיכא ג"כ סברת הראב"ד ז"ל שכ' שזה החולי איזה איסור עומד ומעכבו ודאי איסור שבת ולא איסור נבלה, תדע שאילו לא היה שבת לא היינו מבקשין לו נבלה אלא שחיטה, וכיון שכן איסור העומד עליו ומעכבו הוא ששב היתר גמור לא איסור אחר, לפיכך אין מתירין לו איסור אחר, וה"נ איסור שבת עומד לפניו ומעכבו, דהא בחול מגלח זקנו ע"י משיחה, ועוד איסור שבת ל"ה גופה עבירה רק הזמן גורם, ועוד הא שבת כבר ניתן אצלו לדחות בשאר מלאכות, דהא העומד בנגא עושה הרבה מלאכות בשבת כל מה שמצוה עליו הראש הנגא:

אבל שוב נחמתי שאין זה מוכרח לומר שאפילו אם לא יסייע להמקיף נמי איכא חמשה לאווין אלא דאין לוקין עליו, דהא הכסף משנה כתב דליכא רק איסורא בעלמא אם לא יסייעו, וגם המהר"ם שיק בחלוה רנ"א הביא ראי' לדבריו ע"ש, ועי' בשו"ת בשמים ראש סי' י"ח הובא בד"ת סי' קפ"א סקט"ז שהעלה דהמיקף אינו חייב אלא מדרבנן דמדאורייתא אינו חייב אלא המקיף ע"ש, ולענין שבת נמי אם העכו"ם מקיף אפי' אם הישראל יסייעו נמי ליכא איסור תורה לפי' הנקוה"כ יו"ד סי' קל"ח ושאר אחרונים שחולקים על הטו"ז דבסיוע זה אינו חייב בשבת, ודוקא בניקף נאמרו אבל לענין שבת אמרינן מסייע אין בו ממש:

ועוד העובד עבודת הנגא מסתמא אין בשער זקנו כדי לכוף ראשן לעיקרן, ואיכא גדולי אחרונים שסברו דהיכא שאין בשער זקנו כדי נטילת הזוג כשמביא התער על זקנו אין איסור, כמ"ש השואל בנוב"י מ"ת חיו"ד סי' פ', עי' בשו"ת בשמים ראש סי' י"ח ובשו"ת מטה לוי סי' יו"ד הובא בד"ת סי' קפ"א ס"ק ט"ז, וא"כ אין כאן דבר ברור לומר שיש חמשה לאוין, אדרבה איכא נדדים לומר דאפילו איסורא דרבנן נמי ליכא כמ"ש:

ומה שכתבתי למעלה שמה שעושה מחמת אונס כמו הכא בעובד עבודת הנגא הוה מלאכה שאינ"ג נמי אינו מוכרח ואין הכל מודים בה, עי' ברמב"ם פ"ה מיסודי התורה שכ' וז"ל בד"א בזמן שהעכו"ם מתכוין להנאת עצמו כגון שאנסו לבנות לו בית בשבת או לבשל לו תבשילו וכו', משמע דבאנסו עכו"ם לבנות בית או לבשל תבשילו הוה מלאכה הצריכה לגופה, הגם שמדברי הרמב"ם ליכא להביא ראי', שיש לדחות דהרמב"ם לשיטתו אזיל דעל מלאכה שאינ"ג נמי חייב, ואין נפ"מ בין מלאכה הצריכה לגופה ובין מלאכה

שאגל"ג ע"כ לא הקפיד לכתוב מלאכה שאגל"ג, אבל מזה שהראב"ד לא השיג עליו ולא משתמיט חד מנושאי כליו לעורר ולומר לשי' הסוברים דבמלאכה שאגל"ג פטור ה"ג ל"ה רק איסור דרבנן משמע דסברי דבאונס לא מיקרי מלאכה שאגל"ג, וכן משמע מדברי המג"א סי' של"ד ס"ק ל"ב דדוקא כיבוי דאיכא מ"ד שאינו חייב עלי' עכ"ל, והא כל מלאכות שעושה מחמת חשש איבה דהוה כאונס ל"ה רק מלאכה שאגל"ג, א"ו לשי' הוה מלאכה הצריכה לגופה:

וגם יפה לנו ללמוד מסתימתן של הראשונים שלא הזכירו דבר זה כלל, וגם בעלי הש"ע לא הוי שתקי מלהשמיענו חידוש דין כזה, וכה"ג כתב הב"י בחו"מ סי' ק"ל לדחות דברי מהר"ם בדין אם אין שאר בע"ח לפניו, ועי' בריש פ"י דיבמות ועוד בכמה דוכתי עי' במהרש"ם סי' ל"ה ודו"ק, ועי' בנשמת אדם הל' שבת כלל ס"ע בד"ה ועוד נ"ל וז"ל שכמה פעמים כתב תה"ד שכלל גדול הוא היכא שדברי פוסק א' אי' בהדיא אף דמפוסק אחר משמע להיפך צריך לפסוק כדעת אותו הפוסק דאיתא בהדיא ע"ש. וכן משמע בשו"ת חת"ם חיו"ד ס"ס קל"א ע"ש. ועי' בפנ"י שבת דף ע"ב בד"ה בתוס' בד"ה הניחא לאביי וז"ל א"כ נראה דהאי מילתא יסורין נמי מלאכה שאגל"ג היא שהרי בלנו לא היה בא לו, ולא אשכחן נמי דכוותיה במלאכת המשכן, וכמ"ש התוס' לקמן פ' המצניע ע"ש באריכות, ומסיים אלא לענ"ד נראה אין זה מוכרח, דיש לחלק בכמה גוונא ולומר דבכה"ג לא הוה מלאכה שאגל"ג ע"ש, ועי' בחת"ם בחי' על מסכת שבת דף ע"ב בד"ה וז"ל והנה במאי דאמר אלא מאהבה ומירא שיש לפקפק ע"ז דבשבת כה"ג לא מיקרי מלאכה שאגל"ג כיון שעושה ע"ד פלוני האונסו לעשות ולאותו פלוני ניחא לי' במלאכה:

ובבבא זו יש לתרץ קושית הריב"ש מובא במג"א סי' ש"ז סק"ז שהקשה על שיטות הסוברים דשבות דשבות שרי במקום מצוה או לצורך גדול עי' במחבר שם ס"ה מדליקה דכיבוי נמי מלאכה שאגל"ג היא ואעפ"כ אינו שרי לומר לעכו"ם שיכבה עי' בסי' של"ד, אלמא דאפילו במקום פקידא נמי אסור לומר לעכו"ם לעשות שבות ע"ש. ואקדים מ"ש מחצית השקל בסי' רע"ח סק"א לפרש דברי הר"ר אברהם החסיד המובא בכ"מ ובמג"א שם וז"ל דבשבת דמלאכה מחשבת אסרה תורה א"כ י"ל במלאכה שאגל"ג דנתכוין למלאכה ולא נתכוין לתכליתה הרי מחשבתו הוציאה מכלל מלאכה, משא"כ בפ"ר דלא נתכוין כלל למלאכה ולא הוציא מחשבתו מכלל מלאכה, עי' בסי' רס"ח סק"ג בשם הרא"ש לענין ברכה קלת דמיון, ע"ש שכתב דאע"ג דאין ברכה נפסדת בשביל חסרון הכוונה מ"מ כשמתכוין לדבר אחר מפסיד, עי' בעירובין דף י"ג ע"א אמר רב פפא סברא זו, אלמא דמלאכה שאגל"ג נעשית ע"י שהוציא במחשבתו מכלל מלאכה:

הנה לשי' דסברי דהיכא שישראל עושה מלאכה לנכרי מחמת מורא הוה מלאכה שאגל"ג ולא אמרינן שעושה על כוונת המצוה, דבמילי דמחשבה אי אפשר לעשות שליח כמ"ש הרא"ש בהפרת נדרים הובא בקצוה"ח רסי' קפ"ב וב"י בחו"מ סי' תל"ד לענין אי עושה שליח לבטול חמץ ועוד רא' דעיקר

כוונת העושה המלאכה ולא כוונת המשלח משבת דף קל"ג ע"א אי איכא אחר ליעבד אחר דאינו מכוין לתיקון דקלילת בהרת וכן הוא בשו"ע יו"ד סי' רס"ו בשם הרר"א ממיץ לענין שבת, ועי' בטו"ז או"ח ס"ס רנ"ג, דלא כמ"ש החת"ס, ממילא ה"נ אמרינן להיפך שאם ישראל מלוה לעכו"ס שיעשה מלאכה אין מחשבתו מוציאה מכלל מלאכה, והעכו"ס עושה המלאכה סתמא בלי שום כוונה לאין תועלת המלאכה, ומחשבת הישראל אינה מוציאה מכלל מלאכה, דלא אמרינן שעושה על כוונת הישראל לקולא, כמו דלא אמרינן דמחשבת האנס עושה למלאכה גמורה לחומרא, ממילא הוה המלאכה שעושה העכו"ס מלאכה גמורה, ולא הוה כיבוי ע"י נכרי שבות דשבות כמובן וא"ש, עכ"פ יש הרבה פוסקים דמלאכה שעושה בשבת ע"י אונס הוה מלאכה גמורה:

ועוד אפילו לפי' שסוברים דמלאכה שעושה לעכו"ס מתמת מורא הוה מלאכה שאצל"ג, הכא מה שמגלח זקנו מתמת מורא הוה מלאכה גמורה, עי' במג"ש שבת דף ל"ד שהעלה באריכות דכל היכא שהוא עושה כדי לסלק המזיק ומיד שנסתלק לא איכפת לי' אם אחר לקדמותו מיקרי מלאכה שאצל"ג, אבל אם נסתלק המזיק והמלאכה ניחא לי' עדיין אע"ג דמתחילה לא בא לו ברצונו מ"מ כיון דעתה אין כאן המזיק ואפ"ה ניחא לי' במלאכה מיקרי מלאכה הצריכה לגופה, וה"נ בגלוח זקנו ניחא לי' כמובן הוה מלאכה גמורה, ממילא ל"ש ג"כ סברא שכתבתי לעיל שכבר ניתן שבת לדחות אצל עובד עבודת הצבא בשאר מלאכות, דשאר מלאכות ל"ה רק מלאכה שאצל"ג, וזה הוה מלאכה גמורה:

ועוד אפילו במלאכה שאצל"ג ס"ל להרמב"ם דמייב מטמא, וגם הרמ"א לא הכריע עי' בסי' של"ד, ועוד עי' בטו"ז בסי' רע"ח שמסופק בזה, עי' במג"א סי' רע"ח, ועי' בפני"י דאפי' לר"ש דס"ל במלאכה שאצל"ג פטור מחטאת מ"מ איכא חיוב לאו:

ועוד י"ל דלו יהא דהוה מלאכה שאצל"ג ולא הוה רק איסור דרבנן מ"מ הוה איסור דרבנן שעיקרו בסקילה חמור ממש כמו בחיוב סקילה, עי' בשו"מ תליתאי שכתב לישב קושית נוב"י על הרמב"ם שכתב טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה שהטבל במיתה, והק' הנוב"י הא לרמב"ם אין שום תרומה ומעשר בזמן הזה מה"ת, וא"כ אינו במיתה, ותירץ עפ"י שיטת הרמב"ם דכל איסור דרבנן הוא מה"ת מלא תסור, והא דספק לקולא משום דהחכמים מחלו שלא ישוון לד"ת, אבל בזה"ז דליכא תרומה דאורייתא שוב הוה כדברי תורה עי' במל"מ פ"ז מתרומות, ועי' בבית שעריס ממוח"ז ז"ע או"ח סי' ש"ז בד"ה ורמיתי שם שמתמה על השו"מ ח"ל והוא פלא דנהי דאיסור דרבנן הוה כד"ת אבל רק שם איסור לא תסור והוא שוה בכל איסור דרבנן בין עריות ובין בשבת ובין במ"א אבל לא איסור טבל שהוא במיתה ואכתי תקשה איך נתן הרמב"ם טעם שהטבל במיתה הרי אין כאן רק איסור לא תסור ע"ש:

ולדעתי אין כאן שום פליאה עי' בר"ן ר"ה דף ל"ב על הא דשופר של ר"ה אין מעבירין עליו את המחוס ואין מפקחים עליו את הגל, ופריך הגמרא מאי טעמא ומשני שופר עשה הוא ויו"ט עשה ול"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה ע"ש, וכתב הר"ן שם וכיון

דמלאכתא לא דמי משום דהוה עשה ול"ת, וה"ה מוקצה מדרבנן דעשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, אלמא דאין כל הדרבנן שווין אלא כיון דעיקרו הוה עשה ול"ת הוה הדרבנן נמי כעשה ול"ת של דבריהם ואינו נדחה מפני עשה דאורייתא. ועי' בסוכה דף ט"ז עד כאן לא קאמר ר' יוסי הכא אלא בסוכה דמצות עשה אבל שבת דאיסור סקילה לא, ועי' ברש"י בד"ה אבל שבת דאיסור סקילה היא וז"ל דמלאכות דאורייתא מחמירין אפילו במידי דרבנן דאית בה, ועי' בח"ש באו"ח סי' תרי"ח, וא"כ שפיר כתב הרמב"ם דטבל ונבלה מאכילין אותו נבלה שהטבל במיתה אעפ"י שטבל בזה"ז ל"ה רק דרבנן מ"מ כיון דעיקרו הוה במיתה חמיר מנבילה, ולפ"ז הוה מלאכת שבת חמיר אפי' במלאכה שאינ"ג מלאו דלא תקיפו, ובפרט היכא דאין לוקין עליו:

ועוד באיסור לאוין שעובר אפילו בשוגג איכא דיעות שא"ל כפרה כלל, עי' ברמב"ן בפירושו על התורה בפ' ויקרא על פסוק ונרצה לו לכפר דשגגת לאו א"ל כפרה, ועי' בחי' הר"ן סנהדרין ברש פרק הנחנקין בד"ה רב לא שבק לבריה למשקל סילוא וז"ל אלא נראה שהטעם הנכון דשגגת לאו מותר מפני שלא מצינו שענש הכתוב כלל ואפשר דאפילו בדיני שמים אינו מתחייב שאין לך לומר שעשה איסור כשהכנים עצמו בבית הספק שזה לעובדה היתה כונתו לרפאות את חבירו ע"ש, ועי' במג"א סי' תל"ד סק"ה, הכא באונס בודאי ליכא שום שמץ איסור כלל, אבל בחילל שבת אפשר דאפילו באונס צריך כפרה רק שאין גוזרין כדי שלא יהיו נמנעים לכבות הדליקה:

ועוד דלא שייך כאן סברת הר"ן דמוטב לחלל שבת פעם אחת מלעבור איסור כמה פעמים, דה"נ איכא הרבה פעמים ליתה ממרח וממחק, ועובר כמה פעמים בכל שיעור ממרח וליתה, ע"כ נראה לענ"ד שמוטב שיעשה ע"י עכו"ם בתער, וזהר שלא יסייעו כלל משיעשה במשיחה בעצמו ודו"ק:

ועי' בשעה"מ פי"ד ממ"א לענין דהיכא שעובר שני לאוין במעשה אחד ובריגע אחד אמרינן מה לי חד לאו מה לי תרי לאוין, אבל בשני פעולות בזה אח"ז לא אתי חד עשה ודחה ב' לאוין, וה"ה לענין הקל קל ע"ש, ועי' בחנחת חיוך סי' רנ"א ורנ"ב שיש ה' פאות בזקן חייב על כל אחד לאו יע"ש:

סימן ו'

נשאלתי מאחד שאין לו אלא חדר א' ויש ילדים קטנים ע"כ מוכרח שיהא לו גר קטן דולק בליל שבת אם שרי לפתוח חיבה גדולה שיש בדלת שיעור מחילה שיהא למחילה נגד האור כדי שיהא יכול לשמש מטתו, ואם אסור באופן זה אפשר דשרי לפתוח קודם שיכבה העכו"ם הלעקטער המאיר בבית כולו, ועוד אם מהני מחילה זו להתיר לשמש מכח

מחיצה כיון שדלת זו משמש להתיבה ובטילה לגבה:

הנה אם שייך איסור אוהל בשבת במחיצה, פלוגתא בין רש"י ותוס' שבת קכ"ה, לשי' רש"י לא שייך כלל איסור אוהל בשבת רק בגג אבל לא במחיצה, אבל התוס' בשם ר"ת הוכיחו דגם במחיצה שייך אוהל היכא דנעשה להתיר סוכה או להתיר טלטול, וכן פסק בש"ע או"ח סי' שט"ו ס"א, והרמ"א כתב דאסור לעשות מחיצה בפני אור כדי שישמש מטתו, וכן לפני ספרים כדי שישמש או לעשות ארכיו אם לא שיהי' מבעוד יום טפח שאז מותר להוסיף עליה בשבת, ובדרכי משה הקשה דבפ"ב דבילה משמע דמותר לעשות מחיצה בפני אור הנר כדי שישמש מטתו עי' בדף כ"ב אפשר לעשות מחיצה, ואין נראה לחלק לענין זה בין שבת ויו"ט, ואפשר דבגמ' נמי לא קאמר אלא כדרך שעשה מהר"מ עכ"ל, ובהלק"ט מתיר לעשות מחיצה כנגד האור כדי לשמש מטתו, ועי' בטו"ז או"ח סי' תקי"ד סק"ב שמקיל ג"כ ע"ש:

לבאורה הכא שהדלת מחובר לתיבה אין לאסור לפתוח הדלת שיהא מחיצה נגד האור, דהא בטל לגבי התיבה ומשמש לה ולא מחזי אפי' כאוהל ערלי, עי' בתוס' שבת דף ק"כ ע"ב בד"ה פותח ונועל כדרכו וז"ל וגם ל"ה בסים לדבר האסור בבית משוב הוא ובטל אגב בית, ויותר ממה שכ' התוס' כתב בהג"מ הובא במג"א סי' רע"ח בל"ת א"כ אפי' בדלת יאסר אפי' בנחת משום בסים כמו בגר דבטל לגבי הבית ומשוב כמחובר לקרקע ואין כאן טלטול עכ"ל, וה"נ בטל הוא לגבי התיבה ולא מחזי אפילו כאוהל ערלי כיון שנשאר דלת זו לשמש את התיבה:

ועי' בטו"ז או"ח סי' ש"ט סק"א שהקשה איך מותר לטלטל המפה שהגרות מונחים עליה ביה"ש הא נעשית בסים לדבר האסור, וע"ש בפמ"ג ובמ"א כלל ס"ז ס"ד ובס' בית מאיר כתב דאנו חופסים לאמת כהאי ואין לומר שכ' הטו"ז ח"ל וא"ל כיון שהמפה מוכנת לצורך השלחן לא נעשית בסים לגרות ע"ש, והן הן דברי רש"י בשבת מ"ט ע"א שכ' ניטל הכסוי וכו' ואע"ג שהן עלי' לא איכפת לן דלא נעשית בסים להן שאין עשוי אלא לכסות קדירה, הובא בב"י סי' ש"ט ע"ש, ועי' בראש"ש גיטין בפ' הזורק בד"ה מכאן מוכח דפתיחת דלת א"ג בנעילה לחודה לא מוכחא שיהא לשום קנין אלא כמו שהיתה רגילה בכל פעם, וה"נ לא מוכחא שהיא מחיצה כמובן:

ואפילו לפי מש"כ הפנ"י סוכה ט"ז בד"ה פרסו ס"ד דגם רש"י מודה דשייך איסור בונה במחיצה היכא דליכא תרתי לגריעותא, והתם היינו טעמא דהוי מחיצת ערלי, ומסדינים דלא נעשו לשם קיום כלל, אבל היכא דליכא אלא חד ריעותא איכא אף במחיצות איסור בונה, מ"מ הכא שרי בלא התירא דלעיל, דה"נ איכא תרתי לגריעותא דהוי מחיצת ערלי ואינה טובה ממחיצת סדינים דלא נעשו לשם קיום כלל דהא עומד לשמש את התיבה:

ואין לומר דמ"מ אינו פחות ממחיצות ד"א עי' בפ' מי שהוציאוהו דף מ"ג דלעשות מחיצות ד"א כדי להתיר לטלטל אסור ואינו

שרי רק במגאים וב"ח בודאי אינם בטילים להיות מחילה, ובמה שכ' הטו"ז סי' שס"ד סק"ג דליכא איסור בונה במחילות ב"ח כמ"ש רש"י שם אינו מתו', דמרש"י ליכא שום ראי', דהא רש"י לשיטתי' אזיל דליכא איסור בונה במחילות, אבל אנן דסבירא לן כתוס' אפשר דבמחילות ב"ח נמי אסורה משום איסור אוהל, ואפשר דהטו"ז סובר כפנ"י דגם רש"י מודה דשייך איסור בונה במחילות היכא דליכא תרתי לגריעותא, וטעמא דליכא איסור בונה במחילת ב"ח הוא משום שאינה יפה מסדינים:

ובאמת גם מדברי המג"א נראה דאינו שייך איסור כלל במחילות ב"ח ע"ש בס"ק ט"ו שהביא דמלשון הגמרא משמע דשרי להעמיד מחילות ב"ח אפי' אדם שרוצה להשתמש במחילה זו דלא כהמחבר שהוא שיטת הרמב"ם, נראה מדבריו דאין שייך איסור בונה במחילות ב"ח, דא"כ ה"ל לאסור לאדם שרוצה להשתמש לעשות המחילות ב"ח כמובן, וא"כ בין להט"ז ובין להמג"א ליכא איסור דמחזי כבונה במחילות ב"ח משום דאין דרך בנין בכך, וה"נ בדלת, וא"כ אפשר להתיר משום איסור דמחזי כבונה, וה"נ לא מחזי כבונה דפתח זו נשאר לשמש המיבה, ואפשר דמ"מ יש לאסור ה"נ משום שלא יבוא להקל באיסור שבת כבמחילות ב"ח:

אבל מ"מ נראה לי דלא הוי רק תוספת אוהל ערמי כיון דהמיבה נמי מחילה מצד אחד שמתיר לשמש מטתו ואי בעי יכול לשמש מטתו בצד שהמיבה עומדת, וא"כ ל"ה מחילה זו רק מוסיף על אוהל ערמי, ול"ק מסוכה שאסור להוסיף לה מחילה ג' ולא אמרי' דהוי מוסיף מחילה, דשאני התם דהשני מחילות עם הגג אינם נחשבים לכלום ולא נקראת סוכה אלא בג' מחילות ע"כ במחילה זו עושה כל הג' מחילות ול"ה מוסיף, אבל הכא אינו חשוב הממחילה חדשה ממחילה שעושה המיבה עצמה והוי רק מוסיף, וכן לענין טלטול נמי הוי כה"ג, וכעין זה כתב המגיני שלמה ומביאו החת"ם על מס' שבת דף קכ"ה ח"ל דלא קשיא מעירובין מ"ד משום דהתם הסכך שהוא הגג צריך להדופן, דבלא דופן ג' לא מתכשר הגג הו"ל דופן שלישית כמו אוהל דגג (משמע דלא כדעת הלבוש וטו"ז סי' תרל"ה), וה"נ לא הוי מוסיף דעד עתה לא הוו מחילות סוכה ובעד מחילה ג' נעשו כל השלוש מחילות סוכה, ועי' במחנה חיים ח"ג סי' ר"ה שכתב ג"כ סברא זאת ע"ש, וע"כ יש להתיר מטעם זה:

ויש לי להביא ראי' לשי' שסוברים דמחילה הנעשית להתיר משמיש כנגד האור אינו נחשב מיקון, עי' בתוס' שבת קי"א בד"ה האי מסוכריימא ששמע ר"י מפי נשים שהתיר ר"ת ליטול ידייהו ולקנח ידייהו בבגד כיון שהוא דרך לכלוך כדי שתוכל להתפלל ולברך ע"כ, ומביאו הרמ"א באו"ח סי' ש"ב סי' יו"ד, ועי' בשערי תשובה ס"ק ט"ז בשם מ"ר דכתב דזה דוקא על הבגד אבל מ"ר שעל הארץ נוהגים היתר לשפוך עליהם מים לכתחלה ואין זה דומה למה שכ' המג"א סי' שכ"ג שאסור לבטל איסור בשבת ויו"ט משום מתקן דהתם מתקן ההיתר משא"כ הכא אינו מתקן דבר אלא שעי"ז הוי כאילו אין שם מ"ר וכמסיר גרף של רעי דמי, וכה"ג כתב שם לענין הדחת כוס ע"ש:

וחילוק זה יש ג"כ כאן בין עשיית מחיצה לסוכה או לענין טלטול שמתקן ההיתר, משא"כ לענין חשמים לאור הנר או בפני ספרים ל"ה אלא כמסלק הספרים או הנר ואיכא למימר דל"ה מחיצה זו מחיצה שמתיר רק מחיצה המסלק, והא רא' דשרי לכסות הספרים, והוא דומה לשפיכת מים על מ"ר הגם שי"ל דס"ס הוא מחיצה העושה רשות לעצמה כמ"ש המג"א סי' שט"ו סק"ג, והוא עושה ההיתר ע"י מחיצה ולא מכח סילוק דהא המחיצה פועל רשות חדש חילוק רשויות דאם לא נחשב למחיצה אזי אסור לשמש, מ"מ אין רא' לאסור ממחיצות סוכה או ממחיצה לענין טלטול דהכא אין האיסור משום תיקון רק משום דע"י תיקון אנו מוכרחים לומר שיש כאן מחיצה וחילוק רשויות. (ועיין במג"א סי' שי"ג סק"א וז"ל אלא אפילו למה דקי"ל לאיסור היינו לעשות מחיצה מתרת אבל למנוע הטומאה שרי עכ"ל):

ובזה אתי שפיר קושית הפ"מ גם בסק"כ שהקשה מה איסור יש בעשיית מחיצה הא יכול לכסות הספרים כלי במוך כלי ע"ש, ולא קשה ג"כ קושית ערך ש"י סי' שט"ו שהקשה על הרמ"א שכתב דמחיצה להתיר כגון לעשות ארכיו אסור דהא נעשה להתיר, הא בבילה דף י"ט התירו להטביל כלים ביו"ט היכא שנטמאו בולד הטומאה דאינו אלא מדרבנן ולא חשיב מתקן ע"ש, ועוד הקשה מגמרא עירובין ד"מ במעשה דנחמי' ע"ש, ולק"מ דהכא אין האיסור משום מתקן רק משום דאי אפשר להיות התיקון אלא אם יימא שעשה מחיצה וחילוק רשויות, וה"נ במעשה דנחמי' ע"ש, אבל התם בתיקון איסור דרבנן לא חשוב תיקון כ"ה דיימא שיש איסור משום מכה בפטיש. ודומה לזה מצאתי בתמחת חיונך בל"ט מלאכות אות כ"ז דלא שייך מכה בפטיש אלא מה שהוא תיקון בדרך העולם, אבל מה שבדרך העולם אין צריך תיקון זה רק אנחנו עמו ב"י לשם מצות הש"ית עליו לא הוי תיקון לחייב עליו משום מכה בפטיש, ואינו אסור רק מדרבנן כיון שאינו מתקן בטבעו של עולם, שו"ר במרדכי פרק לולב הגזול גבי ענבי' מרובות מעליו שכתב בהדיא דגם תיקון לצורך מצוה הוה חיוב דאוריתא, מיהו י"ל התם הפסול משום הדר וכשמתקנו נעשה הדר לצורך מצוה, א"כ הוה התיקון בדרך העולם, וה"נ הוי מחיצה לצורך מצוה ואיסור הוה משום מחיצה ולא משום תיקון סתם ודו"ק. ובזה א"ש שי' הרא"ש שסובר בסוכה דף ט' ... [חסר].

ועי' ברשב"א בילה דף כ"ב דמשום הכי לא הותר הכבוי מכח מתוך כיון שאין צורך בגוף המעשה ע"ש, וכוונתו דכבוי מפני ד"א הוא רק לסלק דבר הגורם שלא לשמש מטתו והצורך בחשמים והמלאכה בכבוי ע"ש, וכ"כ הב"ח באו"ח בסי' תקי"ד, וה"נ אין צריך בגוף המחיצה רק בחשמים, והמחיצה היא לסלק דבר הגורם מניעת החשמים, ועי' ברז"ה שבת דף ק"ו בד"ה והא אנן תנן כל המקלקלין פטורין דבכה"ג נחשב למלאכה שאצל"ג ע"ש:

ועוד כיון דעיקר עשיית המחיצה להגילו מאיסור דאסור לשמש מטתו בפני אור הנר משום ואהבת לרעך כמוך עי' בגדה דף י"ז הו"ל מלאכה שאצל"ג, אף לפי' הראשונים בשבת דף ק"ו דלצורך מצוה הוי מלאכה

שצריכה לגופה, היינו דוקא במלאכה שעושה בשביל המצוה שיש מצוה בעשייתה כמו מילה והעברה א"כ צריך להך מלאכה עצמה בשביל המצוה, משא"כ בעשיית המחיצה לאינו רק לסלק ממנו האיסור הוי כמו לד נחש בשביל שלא יזיק דהו"ל מלאכה שאצל"ג בשבת דף ק"ז ע"ש, דהכא ג"כ אינו עושה המחיצה רק שיסלק עי"ז האיסור ודו"ק. (עי' בהגהות מהרש"ס סי' רע"ח אות א' בשם מהרי"ק שרש קל"ז דבמחלל בבישול כדי שלא ימיתנו העכו"ס הוי מלשאצל"ג, ומסיים שם דמזה יש למצא זכות ליהודים אנשי לבא, ועי' בשו"ת מהרש"ס ח"ב סי' קל"ו וח"ל בנ"ד שאין בו צורך לבעל האכסניא אלא כדי ליפטר מעונש הפאליציא הוי מלאכה שאצל"ג, הגם שיש לחלק דהכא יש לו ריוח דישב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כאילו עשה מצוה ממילא יש לו ריוח, מ"מ אין לחלק דס"ס היא רק לסלק). ועי' בנטע שורק בסוגיא דהואיל דכתב כעין סברא זו:

עי' בב"ש אה"ע סי' א' סקט"ו שיש לחלק בין היכא שעושה המצוה ובין היכא שעושה דבר כדי שלא יבא לידי עבירה, וח"ל י"ל לענין מכירת ס"ת שאני דצריך לעשות בדמיס מצוה ולא הצלת עבירה עכ"ל, ועי' במג"א סי' ת"מ וח"ל ואע"ג דאפשר לעשות מחילה כמ"ש רסי' שט"ו מוטב לעשות בכפי' כלי מע"י סדין דסדין הולכין ובאין מחמיו ועי' במהרש"ק דכל מחילה שלא נעשה להמיר דבר מותר לעשות בשבת ע"ש אע"ג דעושה מחילה זו כדי שלא יבא לידי עבירה:

ועי"ל דהא אין בנין וסתירה בכלים אלא במחובר לקרקע, ולתוס' דשייך אף בכלים עי' בא"ח סי' שי"ג אבל אך ורק במקום שיש חיזוק אומנות, עי' בתוס' שבת דף ק"ב בד"ה האי מאן דעייל שופתא, והכא הוא מחובר בתיבה ממילא אינו נחשב כמחובר לקרקע, וחיזוק אומנות לא שייך כאן, והבונה על גבי כלים פטור עי' במג"א סי' שט"ו ס"ק כ"א, ועי' בתחלית השקל שם, ע"כ יש להקל בענין זה. ועוד כיון שמחובר ל"ה מחיצות המגיעות לארץ כמו שהיתה במשכן עי' בחת"ס או"ח סי' ע"ב, וליכא למימר דה לבוד דלהומרא לא אמרינן לבוד כמ"ש הטור והרא"ש סי' תק"ב, ועי' במג"א תרל"ב ותק"ב סק"ה, הגם שהמג"א מסיק להחמיר מ"מ בדרבנן יש לסמוך על שיטת המקילין:

ועוד יש לצרף שיטת התוס' ורמב"ן דלא אמרינן לבוד בכלים, והכא כלי הוא ע"כ ל"א לבוד שיעשה רשות לעצמה לענין זה, רק לשיטת רש"י אמרי' לבוד בכלים אף במקום שעושה רשות לעצמה, הא לשי' רש"י לא חיישינן מטעם אחר, דלשיטתי' אין איסור אוהל במחיצות, ומטעם דאין לבוד להחמיר, וא"כ בין למר ובין למר שרי כאן לעשות מחילה זו בדלת התיבה:

ואין לדחות ולומר דממנ"פ אם היא מחילה לשמש הוי נמי מחילה לענין שבת, מיגו דהוי דופן לסוכה הוי דופן לשבת, דז"א מידי דהוי מחיצות בני אדם דהוי מחילה לענין טלטול ולית בי' איסור בונה, ועוד דשאני לענין שבת דאין נחשב משום דצריך שיהא כמו שהי' במשכן, אבל לשאר ענינים שאין צריכים המחיצות להיות כמו שהיתה במקדש הוי מחילה, ע"כ לא אמרינן מגו, ועי' בטו"ז או"ח סי' ע"ט שהביא הרשב"ס דסובר

דלענין שבת חמיר מלענין טומאה וטומאה קיל מטומאה ע"ש ודו"ק. ועי' בשו"ת בית שעריס או"ח סי' ר"מ:

והיכא שעושה המחילה קודם שכבה גר העלעקטער המאיר בכל הבית ליכא איסורא, כיון שבשעת מעשה אינו מחיר המחילה כלוס, עי' ברש"י סוף מס' שבת במשנה מעשה שפקקו לפני מות המת, עי' במג"א סי' שי"ג סק"א שהר"י הלוי דקדק בתשובתו מלשון רש"י והר"ן והתוס' דדוקא קודם שימות מותר לסתוס החלון שלא תכנס הטומאה אבל אחר מיתתו אסור לסותמו דהוי כמתקן, משמע כיון שאינו מתקן אז מיד בשעת מעשה לא נחשב תיקון אע"ג דמתקן על לאחר זמן, וה"נ כאן לענין מחילה. ועוד דהכא קיל טפי שמחוסר מעשה לכבות הגר שאינו נעשה התיקון רק אח"כ, עי' בגל"ח פסחים דף פ' ובנוב"י מ"ת או"ח סי' קט"ז דהזאה שלישי לא נחשב תיקון כיון דהתיקון אינו בא רק לאחר מעשה אחרת דהייגו הזאה שביעית, וה"נ התיקון שיהא יכול לשמש אינו בא רק אחר שיכבה העכו"ס הלעקטער:

ואין לדחות דשאני התם דהתיקון נעשה אחר השבת אבל הכא בא התיקון בשבת, דזה אין חילוק, עי' בפמ"ג בפתיחה כוללת דהיכא ששופת הקדירה בשבת קודם בין השמשות ונתבשל במל"ש מסתפק אם חייב, ועי' בבית שעריס או"ח סי' ק"י בד"ה וג"ל סברא ישרה ע"ש, הגם דיש לפלפל על פסק זה, מ"מ היכא דנעשה המעשה ונגמר והתיקון בא רק לאחר זמן אין חילוק אם הוא בא בשבת או בחול, והא ראי' ממה שכתבתי למעלה:

ועי' באו"ח סי' ל"ב סכ"ז דאותיות ומיבות שנמחקו קצת אם ישומן ניכר כ"כ שחיוק דלא חכיס ולא טיפש יכול לקרותם מותר להעביר קולמוס עלי' להטיב הכתב ולחדש ולא הוי שלא כסדרן, ובשו"ת מהרי"ל סי' קכ"ט כתב להיתרא משום דלאו מידי קעביד והוה כמו מחילה ע"ג מחילה, וכוונתו להא דאיתא בעירובין דף ס"ה, ולא הוה שלא כסדרן משום דהשתא מיהו לא אהני מעשיו, ומצינו כה"ג גם בשבת בפ' המצניע דף ל"ד ע"ב דקימ"ל כרב ששת דאמר השתא מיהו לא אהני מעשיו, וכעין זה מצינו גם בשבת במתני' יש' האחד על הפתח ומלאהו ובא השני ויש בגידו אעפ"י שעמד הראשון והלך לו הראשון חייב והשני פטור, אע"פ שלאחר שנסתלק הראשון נשאר הגבי ניצוד מחמת השני כיון שבשעה שיש בהיתר יש' אין מחייבין אותו להסתלק משם לאחר שנסתלק הראשון ועי' במג"א סי' שט"ז ובמחצית השקל שם:

ובזה אתי שפיר קושית הדרכי משה שהקשה מבילה דף כ"ב הא אפשר לעשות מחילה ביו"ט כדי שיהא יכול לשמש, משמע דיכול לעשות מחילה ואין נראה לחלק בין שבת ויו"ט לענין זה עכ"ל, דמיירי שעשה המחילה קודם שיגיה הגר בגד המחילה, דהא ביו"ט שרי לטלטל הגר, ואם עושה המחילה בעתו שאין שם שום גר דלוק אין כאן חשש איסור מחילה, אבל לעשות מחילה מפני הגר כדי שיתיר לשמש מטתו אסור ודו"ק:

ושוב מצאתי במ"ז סי' של"ו סק"ב דמותר להעמיד מיבה גדולה בפני הספרים, כי

מה לי אם עומד כאן או במקום אחר ואין ניכר שעושה מחילה, וה"נ אינו ניכר שנעשה למחילה דהא רגיל הוא לפתוח הדלת ונשארת פתוחה קצת שעה. וכזה א"ש קושית המג"א סי' שי"ג שהקשה על תשובת ר"י הלוי מתשובת מהרי"ל סי' ס"ט שכתב ודוחק להעמיד בשבת הא דלקחו תיבה וסתמו בחלון כדאי' בפרק בני העיר משמע דעכ"פ אין איסור לסתמו בשבת ע"ש, דשאני התם דהיכא שמעמיד שם תיבה אינו ניכר שעושה זאת מחמת תיקון דמה לי אם עומד כאן או עומד כאן ודו"ק:

ועי' במג"א סי' קנ"ד דאע"ג דאסור להשתמש תשמיש של חול באה"ק משום מעלין בקודש ולא מורידין מ"מ אם יש חור בבהכ"נ מותר להניח שם אה"ק שיסתום החור מפני טומאת מת אם אין מניחה שם לעולם, דמ"ש אם מניח כאן או כאן, התם נמי היינו טעמא משום דלא מוכחא שמשתמש באה"ק תשמיש של חולין, וכתבו התוס' בב"ב דף כ' כיון דלא מבטיל לי' להיות שם לעולם שרי עכ"ל, הנם שמדברי התוס' ליכא להביא ראי' דהורדה לפי שעה אפילו לתשמיש של חולין שרי די"ל דשאני התם שמה שסתם החור הי' נשם מצוה כדי שיהיו הכהנים יכולים להשאר שם לתפילת הציבור ולקריאת התורה ולא הוי בזיון וגנאי דהורדה, דאדרבה לכבוד הוא עושה, כמו שכתב הר"ן שבת בסוגיא דכבתה דלהדליק נר שבת או של ביהכ"נ שייך ביזוי מצוה אבל נר חנוכה מנר חנוכה היינו בשביל אותה מצוה גופא לא שייך ביזוי מצוה, וה"נ בשביל כבוד התורה שרי, ועי' בפר"ח או"ח סי' קל"ה שהקשה דילמא התם שאני דאפשר שילכו אחר התורה, אבל הכא דלא אפשר והם חבושים בבית אסורים אפשר דניחא לי' לס"ת לילך כדי שילאו בו ידי חיוב היום של קריאת ס"ת והניח בל"ע:

ועי' בחי' חת"ס על מסכתא נדה נ"ה ע"א בד"ה שמא יעשה עור אדיו ואמו שטיחין לחמור, דאע"ג דאסור לטול אדיו להפשיט עורו מ"מ היכא שעושה לכבודו כגון לחנוט אומו ולשמור העור לזכרון להרבות האבל שרי ע"ש, ובפרט תשמיש דקדושה דלא הוי אלינא הרבה שי' האחרונים רק מדרבנן, עי' בפמ"ג או"ח סי' קנ"ג במש"ז, ועי' בטו"א מגילה דף כ"ו מה שהקשה על דרשה זו, וה"נ באה"ק דהוי תשמיש דקדושה דאתיא מכבוד התורה בודאי גדול כבוד התורה יותר מכבוד אה"ק דאתיא מכחו ע"כ שרי, אבל להשתמש תשמיש של חולין אפילו לפי שעה אפשר דאסור, אבל מ"מ סברא זו מובא דהיכא דלא מוכחא מילתא שרי, וה"נ כאן לענין שבת:

ועי' בילה דף י"ח ע"א אדם נראה כמיקר, שבת דף נ"ג, ועי' בילה ל"ב ע"ב תנא ר' חייא חותכה באור בפי שאי נרות, ועי' ברש"י דלא מוכח דלמיקוני מנא מכוין אלא להדלקה בעצמה, וה"נ לא מוכח דלמחילה עביד דהא רגיל לפתוח הדלת ולהעמיד שם דבר כדי שלא יסגר הדלת מעצמו כמובן. [עי' בהערות משנת דוד בסוף הספר]:

סימן ז׳

נשאלתי מאשה שמסתכנת אם תתעבר לפי מה שפסקו הרופאים וייחר לה לתת בניה רחמה קורט אחד לפני התשמיש כמו שמבואר בגדולי האחרונים דקורט זו הוי כמוך לאחר התשמיש כיון שנימס מיד בגוף האשה קודם התשמיש, ועתה שאלה האשה הזאת אם שרי לה לעשות זאת גם בשבת ויו״ט:

ראשית יש לדון משום חשש מוליד כיון שנימס ברחם ונעשה כמים והוי כגולד דמעיקרא הוי דבר גוש ונעשה כמו משקה ומצינו שאסור לרסק שלג וברד כדי שיזובו מימיו עי׳ באו״ח סי׳ ש״כ ס״ט, או דומה למה שכתב אח״כ אבל נותן הוא לתוך כוס יין או מים והוא נימס מאליו ואינו חושש, וכן אם הניחם בחמה או כנגד המדורה ונפשרו מותרים, ועי׳ במחבר או״ח סי׳ שי״ח סי׳ ט״ז דהיכא דנימס ממילא לא חיישינן משום גולד, וגם הרמ״א מתיר שם אם הוא לצורך אע״ג דניכר שנימס ע״ש:

ואמרתי בהשקפה ראשונה דהכא הוי כמו ריסק בידים כיון שנימס ע״י גופה, עי׳ במחבר סי׳ ש״כ סי״ד דהרא״ש הי׳ נוהר להטיל מים בשלג ועי׳ במחבר סי׳ ש״ן לא יעמוד אדם ברה״ר ושתין או ירוק ברשות היחיד ואם רק אז השתין חייב אלמא דאין שום נפ״מ אם עושה המלאכה בידים או בגופו, וכן משמע מדברי המוס׳ שבת דף י״ד ע״א בד״ה שהחי נושא את עצמו וז״ל ותימא לר״י למה פטור דאי משום שהחי מקיל את עצמו הלא אפי׳ במשא קל יותר חייב ואי משום דשניים שעשאהו פטורין וכו׳ משמע דמה שהחי מקיל עצמו הוי כאלו עשה מעשה דרלה לחשבו לשניים שעשאוהו משום שמכח גופו מקיל עצמו, וה״נ במה שנימס ע״י חמימות גופה נחשב מעשה ודומה לשלג דכשר לטבול בו עי׳ בב״י שכתב שדעת כל הפוסקים שכשר לטבול בו והביאו להלכה בש״ע סי׳ ר״א ס״ל, הגם שהש״ך שם חולק עליו מ״מ מודה שיש פוסקים שסוברים דכשר לטבול בו אף גם בעת שלא נימס עדיין, אלמא דשלג נחשב למשקה גם קודם שנימס דהא אינו כשר לטבול רק במים:

ומה שכ׳ החת״ם בחיו״ד סי׳ רי״ג דבעת שהוא שלג לא הוי לא אוכל ולא משקה דהא אינו מקבל טומאה, והוא לכאורה דלא כמ״ש הר״ן ומביאו הב״י סי׳ ש״כ דנחשב משקה אף בעת שהוא שלג, י״ל דמיירי היכא דלא חשב עליו למשקה, אבל היכא דחישב עליו למשקה כמו הכא שחישב לרסקו למשקה הכל מודים דדינו כמשקה מיד אף קודם שריסקו דהא לעת כזאת שחישב עליו למשקה מקבל טומאה, עי׳ בנדה דף י״ז ע״א וברמב״ם פ״א מה׳ ט״א הלכה כ״ב ע״ש מעיקרא קודם שריסקו הוי משקה ואחר שריסקו נמי הוי משקה, ואעפ״כ שייך בי׳ איסור מוליד, הכא בקורט זו דהוי גוש גמור ונעשה אח״כ כמים לא כ״ש דשייך בי׳ איסור מוליד בשבת, ודומה ממש למה שכתב הרמ״א או״ח סי׳ שכ״ו דאסור לרחוץ ידיו במלח או בבורית משום שהוא מוליד ע״ש:

ועוד י"ל דיש כאן עוד חשש שאסור לעשות רפואה בשבת ויו"ט, דהא לא התירו לעשות בקורט זו רק לאשה חולנית שמסתכנת אם תתעבר והוי קורט זו לאשה זו רפואה שלא תסתכן, וא"ת שעושין בעו"ה לע"ע גם הבריאים בקורט זו ממילא לא נעשה קורט זו לחולנית לרפואה, דהא גם הבריאים עושין זאת, ז"א דאנו אין לנו רק מנהג נשים כשרות ובתר דידהו אזלינן. ומצאתי דמיון לזה בר"ן יומא בפ' יו"כ דמנעל משאר מינים דהוי משאוי לצאת בו בשבת אינו נחשב למשאוי לצאת בו ביו"כ והוי מנעל להאי יומא ע"ש, ועי' במנחת חינוך סי' ש"ג דמי שיולא ביו"כ לבוש מנעלים לרה"ר חייב משום הוצאה ע"ש, נשמע מזה דבתר מנהג ישראלים כשרים אזלינן, וה"נ אין הנשים הכשרות משתמשות בקורט זו אך ורק אם ההריון סכנה להם וע"כ לרפואה יחשב זאת כי אין עושין רק לחולים:

ואפשר דאפילו הבריאים שעושין זאת ג"כ כוונתם כדי שלא יחלו עי' בשבת דף קכ"ח ע"ב ודף ל"ב ע"א. ובש"ע או"ח ס"ל דיולדת היא כחולה שיש בו סכנה, ע"כ מעכבה ההריון כדי שלא תבא לידי כך, ולא דמיא למשמרה דסי' שכ"ח סי' כ"ד וכ"ז דשרי דשאני התם דאינו בהול כ"כ שיבא לידי שחיקת סמנים בשבת עי' במג"א שם ס"ק ל"א, אבל הכא שייך בהיל כמובן דהא מפחדת מאד שלא תתעבר ותסתכן דהא מיירי בחולנית, ועי' במג"א סי' שכ"ח ס"ק מ"ג דהיכא דמוכח מלתא דלרפואה עביד אסור אפילו לבריא:

ואין להתיר לה משום כדי שלא תבא לידי סכנה, דהא אפילו היכא דאינו חולי לע"ע אלא שהרופא אומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנים לו לאכול ביו"כ משום שאנו חוששין שמא יסתכן להבא עי' במג"א סי' תרי"ח סק"ב, וה"נ יש לחוש שמבא לידי סכנה, ז"א דהא אינה מוכרחת לשמש בשבת דהא אפי' החסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת ולא בשבת כדי שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת עי' בגדה דף ל"ח ע"א, וגדולה מזו כתב החכמת שלמה באו"ח סי' שכ"ט דהיכא דאיהו גרס הסכנה לעצמו ע"י פשיעה אינו דומה שבת ע"ש:

והבאתי רמ' לדבריו דהיכא שגרס הסכנה לעצמו ואח"כ עשה מלאכה להציל עצמו שחלל את השבת אע"ג דאין לך דבר שעומד מפני פקוח נפש, מדברי הר"ן בשבועות [דף י' ע"א] דהנשבע שלא יאכל שבעה ימים ממתינים עד קרוב שיסתכן ויאכל ומלקין אותו, ולכאורה קשה הא אין לך דבר שעומד מפני פקוח נפש עי' בש"ך יו"ד סי' רל"ח סק"ה, ואמאי מלקין אותו כשאכל סמוך שאם לא יאכל יסתכן, אלא ודאי היינו טעמא כיון שהוא עצמו גרס ע"י פשיעה לא נעשה לו היתר לעבור על שבועתו אפילו בשעת סכנה, וה"נ לענין שבת היכא שהביא עצמו לידי סכנה ע"י פשיעה וחלל השבת מפני פקוח נפש צריך תשובה, משום דמצות הצלת נפש דוחה כל איסורים שבתורה והיכא דמצוה בא ע"י פשיעה אינו דוחה עי' בתוס' עירובין דף ק', ודו"ק כי הוא נכון אבל כאן לא צריכנא לכך כמובן ממילא:

ועוד דדבר זה גם בחול היא קולא גדולה

דהא יש גדולי אחרונים שאסרו לתת קורט אפילו בחולנית, ע"כ תרי קולא בהדדי לא מקילין עי' בטו"ז יו"ד ס"ס ל"א, ועי' במחבר יו"ד סי' קל"ט ס"ז וז"ל במקום שירחות לטבול בגילה אין להתיר לחוף מע"ש ולטבול ביום השבת דתרי קולא בהדדי לא מקילין קולא דסרך בתה וקולא דהרחקת חפיפה מטבילה עכ"ל, וה"נ ליתן קורט זו לפני התשמיש וליתנו בשבת הוי תרי קולא בהדדי ולא מקילין:

אבל שוב נחמתי כי יש לדחות כל זה, ראשית מה שכתבתי דהוי כמרסק בידים כיון שנימוח ע"י גופה, ז"א עי' ביבמות דף נ"ג בד"ה אין אונס לערוה דהיכא שהיה מוקשה ועומד והעכו"ם הביאוהו על ערוה אינו נחשב לקוש ועשה, ומה שנחשב למעשה לענין חטאת ומלקות היינו משום דקא מתהניא מהדדי כמו דאמרינן ביבמות דף ק"ג והא קא מתהניא מעבירה, ועי' בתוס' בבא קמא דף ל"ב ע"א בד"ה איהו קעביד מעשה ומיהו לענין חטאת ולענין מלקות חייבת דרחמנא אחשביה להנאה מעשה ע"ש, אבל הכא דליכא הנאה אינו נחשב למעשה כלל ושאני מהשתין, דהתם מה שיולא השתן או הרוק מיקרי עקירה דהא עשה זאת בכח הדומה וע"י זה נעשה ההנאה ולא ממילא, וכן ע"י מה שמוציא השתן מגופו מוליד מהשלג מים, אבל הכא בקורט אינו עושה שום פעולה בשום כח שימס הקורט אלא ע"י חמימות גופה נימס ממילא:

ועוד י"ל דאפשר דהכא בענין איסור מוליד בשבת לא אסרו חכמים רק בידים ממש אבל היכא דעושה ע"י גופו לא אסרו משום חשש מוליד כמו שלא חששו היכא דנימח ממילא, ומצינו חילוק בין שעושה בגופו או בידים לענין טלטול עי' במחבר שי"א ס"ח והיא שיטת הרא"ש, ואפשר דה"נ יש לחלק ומה שהרא"ש היה מזהר להטיל מים על שלג מחמיר על עצמו היה, והא רמי' שלא כתב המחבר שהרא"ש אוסר רק הי' מזהר, ובדברים אלו נדחה מה שהבאתי ראי' מדברי התוס' שבת דף ל"ד כמובן:

ועוד יש לדחות דשאני הולאה דמלאכה גרועה היא ע"כ בקל יש לפטרו היכא דלא דמיא לגמרי להולאה שהי' במשכן אע"ג דבשאר מלאכה לא הי' עולה בדעת התוס' להשוב לשנים שעשאוה כיון שאינו עושה מעשה במה שהוא מיקל עצמו הכא בהולאה היה רולה לחשבו מה שמסייע בכח גופו לשנים שעשאוה אלא שדחה אח"כ מטעם אחר ע"ש, ועי' בפני' בד"ה שהחי נושא את עצמו. ובזה יש לתרץ מה שהקשה הר"י בתוס' שבת דף ק"ב ע"א בד"ה אלא אמר רבא במעביר וז"ל ואין ר"י יודע למה הולרך להשמיענו ההיא דחבורה מה לי חבורה מה לי מעביר, וכן לרבא דקאמר תרתי קתני ע"ש:

הנה מה שהקשה על ס"ד דרבא לא קשיא דאה"נ דהי' יכול להקשות גם קושיא זו, אלא דבלאו הכי פריך שפיר, אבל מה שהקשה על מה דמסיק רבא קשיא, וי"ל דלריכה משום דזורק הוי מלאכה גרועה ע"כ הוי אמינא דמשום הכי פטור כיון דבשעה דמזכר לא הי' נגמר המעשה הולאה לגמרו כמו שהי' במשכן ולריך שתהא דומה ממש למה שהי' במשכן ע"כ לא נחשב לסופן בשגגה, אבל בשאר מלאכות א"ל להיות דומה ממש

למלאכת המשכן הוי אמינא דחייב דהיכא שמזכר אחר שאין בידו להחזיר הוי כמו גמר מעשה וחייב, קמ"ל דלא ובקל עושה צריכותא, עי' בתוס' קידושין דף מ"ו ע"א בד"ה אימא גמרה ומקניא ע"ש וא"ש. ועי' בהגהות מהרש"ש במס' שבת שם:

ומה שמחמיר הרמ"א אם לא לצורך היכא דייכר ששומן לף למעלה דהוי כעין עולד אפילו בניתא ממילא עי' שם במג"א ס"ק מ"ב, י"ל דהכא שרי אפי' בלא לצורך דאינו ייכר כיון שנתא ברחמה בבית הסתרים במקום בליעה, ועוד אפילו היכא שמרסק בידים יש הרבה פוסקים דמתירין היכא דאינו ייכר עי' במג"א סי' ש"כ ס"ק י"ג, ובזה יש לתרץ האיך מותר לשמש בשבת הא מוליד זרע, עי' בשו"ת גורן דוד סי' י"ח ובאבן עזרא פ' כי תשא על פ' בחריש ובקציר, ולמה שכתבתי אמי שפיר דכיון שהוא מזריע במקום בליעה ברחם ואינו ייכר שרי:

אך מה שכתב הגורן דוד לתרץ דלא שייך זריעה משום דאע"ג דבהמה נקרא גידולי קרקע מ"מ אדם לא הוי גידולי קרקע ע"כ לא שייך בי' איסור זריעה בשבת ע"ש בזה לא העלה ארוכה כלל עי' במנחת חינוך מלאכת שבת ל"ב ה"ה דהרבה פוסקים סוברים דאדם נקרא גידולי קרקע ולדידהו קשיא, וגם מה שכ' דלא שייך זריעה משום שאינו יונק מן קרקע עולם, ז"א עי' בטו"ז או"ח ס"ס של"ו שהביא מריש סנהדרין דאדם נחשב לקרקע עולם לענין חולש בשבת, ועי' בנשמת אדם הלכות שבת כלל כ"א שהביא ראי' ברורה דאדם גופא אדמה הוא מרש"י חולין דף קל"ט ד"ה ואדמה על ראשו, וסיים שהוא ראי' שאין עלי' תשובה, ועי' בחי אדם סוף כלל נ"א שכתב דלא נקרא אדמה אלא המחובר כדאיתא בחולין דף קל"ט במצא קן בראשו של אדם וכ' יע"ש ברש"י עכ"ל, אלמא נחשב לקרקע עולם ודינו כקרקע עולם:

ויש להביא ראי' דאדם נחשב כאדמה עי' באו"ח סי' ק"ם ס"י דנוטלין הידים בעינו של דג, ועי' בזבחים דף כ"ב תניא כל שתחילת ברייתו מן המים דינו כמים כגון יבחושין מטבילים בו, ומביאו הש"ע להלכה ביו"ד סי' ר"א סי' ל"ג, אלמא כיון שתחילת ברייתו מן המים דינו כמים, אדם דיסודו מעפר מן האדמה כמה דכתיב את האדם עפר מן האדמה וסופו לעפר באדמה אינו דין שנחשב לאדמה:

ועוד יש להביא ראי' מרש"י שבת ע"ד ע"ב בד"ה ואי מייטה לפומיה דאין איסור בונה שייך רק בקרקע ע"ש, לכאורה קשה הא רש"י בכתובות דף ו' ע"ב בד"ה חייב כתב וז"ל משום בונה דאשכחן בין בבעלי חיים דכתיב ויבן את הצלע עכ"ל, וא"כ אמאי אין למדין משם דשייך בונה אף בלא קרקע, אלא ודאי דאדם לקרקע נחשב ע"כ א"א ללמוד משם דשייך בלא קרקע ודו"ק:

ועי' בש"ך חו"מ ס"ס ל"ה שהביא הרבה ראיות דאדם הוקש לקרקע ע"ש, ועי' ברש"י קידושין דף זיין ע"ב בד"ה שיש להם אחריות דאדם הוקש לקרקע דכתיב והתנחלתם אותם לרשת אחוזה ואחוזה קרקע עולם היא אלמא דאדם לקרקע עולם נחשבו. ועוד קשה ראי' מסנהדרין דף ע"ד אמר אביי

אסתר קרקע עולם היתה למה לי׳ לאביי למינקט לשון קרקע עולם הל״ל אסתר לא עשתה מעשה דהא באמת איה דומה לקרקע עולם דהא קא מתהניא מעבירה ולענין חטאת ומלקות דרחמנא אחשביה הנאה למעשה, א״ו כיון דאדם הוקש לקרקע עולם ודינו כקרקע עולם להרבה דברים ע״כ נקט האי לישנא (ועי׳ בר״ה דף י״ז ע״ב איה דבר שנריך רפואה הוי אומר זה גזר דין, ועי׳ בהגהות וחדושי הרש״ש פסחים דף כ״א בד״ה ריב״ב אומר כותח), א״כ זריעת אדם יונק מן קרקע עולם ושייך בי׳ איסור זריעה בשבת ולא תירץ כלום ודו״ק:

ואפשר לתרץ דלא שייך זריעה אלא כמו שהיתה במשכן דמלאכת שבת ממשכן גמרינן, והתם היתה זרעים באדמה אבל לא אדמה באדמה מב״מ, ע״כ לא שייך באדם איסור זריעה בשבת:

ועוד דהתם אי״ל לזריעת שנים אבל הכא א״א אלא ע״י זריעת שניהם ואינו דומה לזריעה ממש, ועוד עי׳ בשו״ת חת״ס או״ח סי׳ ע״ב שכ׳ דלא מצינו כיולא בזה במקדש שיהא האוהל עובר ממקום למקום ע״י אדם המושאו בעצמו ע״כ אינו נחשב לאוהל, וה״נ ל״ה זריעה במשכן בגע ונד כזריעת אדם ע״כ לא שייך בי׳ איסור זריעה בשבת:

ועוד יש לי להוסיף טעמא להתירא דלא שייך טולד בקורט זו כיון שאינו עומד למשקה, עי׳ במג״א סי׳ שכ״ו ס״ק י״א בשם השלטי גבורים שיש מתירין לרחוץ ידיו במלח או בורית בשבת, וגם בתשובת גנת ורדים מצדד להתיר והובא בבאר היטב שם משום שאינו עומד למשקה ואינו דומה לשלג וברד שהם עומדין למשקה ולא שייך איסור טולד, וה״נ בקורט זו הגם שהאחרונים אסרו לרחוץ ידיו במלח או בורית, אבל מ״מ לסניף יש לצרף ודו״ק:

ומה שכתבתי למעלה שיש חשש איסור שאסרו חכמים לעשות רפואה בשבת, יש לדחות דכיון שאינו מרפא רק שמעכב ההריון כדי שלא תסתכן הוי כמו משמרה דסי׳ שכ״ח, ומה שכתבתי לחלק דשאני משמרה שאינו בהול כ״כ שיבא לידי שחיקת סמנים כמ״ש המג״א ס״ק ל״א והכא שייך בהול טפי כי מפחדת מאד שלא תתעבר ותסתכן, מ״מ י״ל דאינו שייך בהול שבא לידי שחיקה בשבת, כי איה מוכרחת לשמש בשבת, ואם תהא צריכה לשחיקת סמנים לא תהא משמשת בשבת:

ועוד כיון דלא מצינו גזרה זו של שחיקת סמנים רק היכא שעושה רפואה ולא היכא שעושה להגן שלא יחלה ובלהגן אינו בכלל גזרה דרפואה, דברפואה שייך גזירה זו משום שבהול, אבל בלהגן לא שייך עפ״י רוב חשש זו, ועוד מצינו דרפואה ולהגן הם שני דברים, דלרפאות בד״ת אסור עי׳ ביו״ד סי׳ קע״ט ולהגן שרי ע״ש, ועי׳ במג״א סי׳ רל״ט סק״ו, וכיון דלא גזרו בלהגן שרי אפי׳ היכא דאיכא טעמא דבהול, עי׳ דומה לזה במג״א סי׳ קנ״ח ס״ק י״א ח״ל ול״נ כיון דלא גזרו על שותה א״ל נט״י אפילו השותה בידו ע״ש, ועי׳ בש״ך יו״ד סי׳ ק״ל סק״ג לענין כתמים, ועי׳ בב״י באו״ח סי׳ י״ג ח״ל א״נ דמשום דטליתות דידהו הוי זלזול בפשיטתן ולא גזרו רבנן בכרמלית לגבי טלית

בשוס טלית לא גזרו דלא פלוג רבנן בין טלית לטלית, ועי׳ במג״א סי׳ ע״ט ס״ק ט״ו ע״ש, ועי׳ בתוס׳ נדה דף ג׳ בד״ה מרגשת בעצמה:

ועי׳ במג״א סי׳ ש״א ס״ק כ״ח, הגם שיש סתירה עם מה שכ׳ המג״א סי׳ תקי״א סק״ה וז״ל ול״נ דהאידנא דאף בחול לפעמים אין רוחצין אותו ב׳ או ג׳ ימים אף ביו״ט אסור לרחצו ע״ש, והוא להיפוך ממה שכ׳ המג״א בכמה מקומות הנ״ל, וי״ל דהמג״א אוסר שם משום דלא הוי לצורך, דהא אף בחול אין רוחצין ב׳ או ג׳ ימים, ומה לנו לסמוך כיון דשייך בה טעם שגזרו ברחילה, וה״נ כתב בסי׳ ש״א ס״ק כ״ח דטוב להסתפג בדבר שאין מקפיד על מימיו. משמע דהיכא דהוי שלא לצורך לא יסמוך על היתר זו, ועוד דאפילו יימא שסותר עצמו נמי נתשב אצלינו לעיקר מה שכ׳ בכמה מקומות ולא מה שכ׳ בחד מקום, עי׳ בתוס׳ שבת דף קי״א בד״ה לא ס״ד דתניא וז״ל ואומר ר״י דלא מיסתבר להפוכי תרי מילי משום חדא אע״ג דתלי׳ זב״ז, וה״נ כן הוא ודו״ק. וה״נ כיון דסתם בלהגן לא שייך בחול לא גזרו בשוס מקוס אפי׳ היכא דשייך משוס לא פלוג רבנן ודו״ק:

סימן ח׳

בס׳ שו״ת מהרש״ג מהגאון האדיר אב״ד דק״ק סעמיהאלי יע״א ז״ל העלה בסימן ס״א דלא שייך הכנה מיו״ט לחול או משבת לחול רק בדבר שאפשר להשיג אף לאחר יו״ט ושבת, אבל בדבר שאם לא יעשה ויכין עכשיו אז לא ימצא לאחר כן אינו נכנס בכלל הכנה רק תחת סוג הנלה ומותר לעשותה בשבת ויו״ט, ומייתי ראי׳ לדבריו מאו״ח סימן ש״ח מדין מוקצה דכלי שמלאכתו להיתר מותר לטלטל מחמה לצל או שלא יגנב אעפ״י שאינו צריך לכלי זה באותה שבת, נשמע מזה דהיכא דיפסיד אם לא יעשה עתה דבר זה נקרא הנלה ומותר, ועוד מייתי ראי׳ מלובש שמחזירין אותו ביו״ט אעפ״י שאינו נצרך לאותו יום וכהנה הרבה, ומתוך כך העלה שמותר לילך לחלוב אצל עכו״ם בשבת כדי שיהי׳ לו לאלתר חלב במו״ש כיון שאם לא ילך בשבת לא ישיג החלב אחר השבת עכ״ל:

לפענ״ד נראה שאין הנידון דומה לראי׳, דהכא בחלב אינו נכנס תחת סוג הנלה, דשאני התם במוקצה או בלובש שיש לו כלי זה ולובש זה וירא שמא יאבד או יתיבש הכלי או הלובש ויפסיד אם לא יטלטל אותו ממקומו או להחזיר הלובש למיס התירו חכמים כדי שיצא מהפסד זה, אבל הכא אין לו חלב כלל רק שיכול להיות לו אם ילך אצל עכו״ס לחליבה, אבל אם לא ילך לא יפסיד מידי ולא הוי רק כמניעת הריוח שאינו נקרא הפסד, עי׳ במג״א בסימן רמ״ד סקי״ח, גם מדברי טו״ז סימן תקנ״א ס״א נראה שיש חילוק בין היכא שמפסיד מכיסו ובין היכא דליכא רק

מניעת הריוח, ועי׳ בש״ך יו״ד רמ״ב בכללי הורלה שאינו נקרא ה״מ רק היכא שמפסיד מהקרן, ממילא ה״נ אינו נקרא הפסד והללה כיון שאין מפסיד מהקרן כלום:

ועוד התם במוקצה או בלולב ליכא שום הכנה בהללתה כי לא הכין ותיקן שום דבר רק שמונע שלא יאבד או יתיבש, ולזה לא שייך למימר שיו״ט הכין לחול כיון שאין כאן שום שבת שגרם היו״ט שיבא, עי׳ במחבר סימן תרנ״ד ס״א וז״ל כדי שישאר לח והדור, גם מדברי רש״י סוכה דף מ״ב ד״ה מחזירין למיס כדי שלא יכמוש משמע שאינו מוסיף הידור, ועוד דאי מוסיף הידור אסור דהוי כמו פרחים שאסור לתנם במים עי׳ ברמ״א סימן של״ו סי״א, וזה כיון שאינו מוסיף הידור אינו נקרא תיקון והכנה, ומצינו חילוק כזה באו״ח סימן ש״ב בשערי תשובה שמותר לשפוך מים על מ״ר בשבת כדי שיוכל להתפלל שם ולא הוי תיקון שאינו מתקן דבר אלא עי״ז הוי כאין שם מ״ר ולא ימנע מלהתפלל באותו מקום וכמסיר גרף של רעי, וכה״ג כתב המג״א שם לענין הדחת הכוס דהיכא שאינו מתקן בגוף הדבר רק שמסיר המניעה לא הוי תיקון, וה״נ אינו מכין ומתקן הכלי רק ששומרו מלאבד או שמחזיר הלולב כדי שלא יתיבש לא הוי הכנה שיאמר שיו״ט הכין לחול:

הגם שיש לדחות דהא מצינו אף כה״ג שנקרא הכנה אע״ג דלא הוי תיקון גמור דאסור להדיח כלים לצורך חול עיי׳ באו״ח סימן שכ״ג ס״ו, אלמא דאע״ג דאינו נחשב כתיקון גמור מ״מ נחשב הכנה ואסור להכין לצורך חול, וכן לקפל בגדים אפי׳ חדשים לבנים אפי׳ שלא בקיפול הראשון אם אינו רולה ללבשו בו ביום אסור, עיי׳ באו״ח סימן ש״ב ס״ג, מ״מ י״ל דבכל הני איכא תיקון קצת לשבת מה שלא היה עד עתה, כלים שהם נקיים ויכול לאכול בהם מיד, וכן ביין איכא שינוי לשבת מה שלא הי׳ עד עתה שהוא תחת ידו, וכן במטה ובפרט בקיפול בגדים שיש תיקון בגד קצת, אבל הכא בכלי מחמה לגל או שלא יגנב או בלולב ליכא שום שינוי לשבת מה שלא היה עד עתה, ועוד בלולב איכא עוד טעמא אחריני מפני שהוא כבוד מצוה הקילו בו כמו שמצינו שמפני כבוד יו״ט התירו, עיי׳ במג״א סי׳ תקס״ז סק״ג:

ואפשר דהיינו טעמא מה שכ׳ הא״א דהיכא שאם לא יביא היום יין לא יהי׳ לו יין להבדלה מותר להביא בשבת משום דהוי צורך מצוה ובפרט הבדלה דשייך קצת לכבוד שבת כמ״ש הרמב״ם בפכ״ט מהלכות שבת מ״ע מה״ת לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש וצריך לזכרהו בכניסתו ובילאתו בכניסתו בקידוש היום ובילאתו בהבדלה עכ״ל ואע״ג דחייב להבדיל אפי׳ מי שאינו משמר את השבת כמו שמבאר ח״ז הגאון שר התורה בבית שערים או״ח סי׳ ל״ח מ״מ שייך הבדלה לכבוד שבת כמובן ממילא והוי יין להבדלה קצת לכבוד השבת ואמרי׳ חטא כדי שיזכה בשבת דלא כמו שפ׳ הגאון הנ״ל דטעמא היא משום שאם לא יביא היום לא יהי׳ לו יין להבדלה הוי סוג הללה אלא משום דהוי לצורך מצוה והוי נמי כמו כבוד שבת ודו״ק:

ועיין במג״א סי׳ ק״ס סק״ה דאם נתן דגים

במים שלא ימומו לא מקרי מלאכה דאין המים פועלים בהם כלל רק מצילין ממיתה, הגם שכ׳ שם המג״א שאם שרה ירקות במים שלא יכמשו מקרי מלאכה דלא גרע מצינן יין במים וה״ה אם נתן בהם כלים בימות החמה שנתבקעו כדי שיכווצו נמי פטולים עכ״ל, משמע מדין ירקות דאע״פ שלא נעשה בהם שום שבח רק שמצילו שלא יתקלקל נמי מקרי מלאכה ל״ק, חדא דהא הפרישה וא״ר והח״א סוברים דלא נחשב למלאכה ע״ש, ולפענ״ד נראה גם כוונת המג״א כן אלא שלשונו מגומגם דמה שכתב שלא יכמשו ר״ל שלא ישארו כמושים שהמים יתנו בהם לחלוחית דומיא דמה שכ׳ בכלים בימות החמה כדי שיכווצו שיש שבח בשניהם, דאל״כ ה״ל למימר דאם נתן הכלי במים בימות החמה כדי שלא יתבקעו נמי חשיב מלאכה, אלא ודאי שלא יתבקעו לא נחשב למלאכה כיון שאין כאן שום שבח, וה״נ בירקות שלא יכמשו אינו מקרי מלאכה אלא ר״ל שלא ישארו כמושים ודו״ק:

דוגמא לסברא זו מצינו ברא״ש במקואות עיי׳ בטור ובב״י יו״ד סי׳ ר״א דדוקא הכשר מקוה צריכה ע״י טהרה, אבל מניעת המים לא מקרי הוויתו ע״י דבר המקבל טומאה, ועי׳ בתו״ט פ״ה דמקואות מ״ה, ועיי׳ בשו״ת נוב״י תניינא חיו״ד סי׳ קל״ב דהיכא שאין הנסרים גורמים שום טהרה אלא מניעת הפסול שעתיד לבא לא מקרי זה הוויתו ע״י דבר המקבל טומאה אפי׳ לשיטת הר״ש וכן בשו״ת חת״ס חיו״ד סי׳ ר״ד מזכיר סברא זו בהסכמה חזקה [וע״ע בשו״ת כת״ס יו״ד סי׳ ל״ז שכתב זכר לסברא זו ממג״א הנ״ל]. עוד דוגמא לסברא זו מצינו במג״א סי׳ ל״ב סק״ט דהיכא שהכתב כשר עכשיו ומה שמוסיף עליו אינו אלא שמשמרו שלא יתמחק יותר שרי תרומת הדשן וכ״כ מהרי״ל עכ״ל:

ועוד רא׳ מתשובת חת״ס סי׳ קי״ט שכתב לענין רוצה בקיומו דלא מצינו רוצה בקיומו אלא ברוצה להשתכר ולהרויח עי״ז, אבל להציל את שלו מבלי להפסיד לא שמענו, דבע״ז דף ל״ב בחרס הדרי׳ רוצה לממוך כרעי המטה, וכן פרק השוכר שם רוצה להרויח להשכיר עצמו לשבור ביין נסך, וכן במשכיר כלים תנור וחמור וכדומה, דאלת״ה אמאי מותר לקבל אחריות חמצו של נכרי בבית של נכרי הא רוצה בקיומו, אלא עכ״ח משמע שאין זה גרם הנאה מע״ז מה שהוא אינו מפסיד עי״ז עכ״ל, ועיין בחו״מ סי׳ שס״ג ס״א דהגחל חמץ ועבר עליו הפסח א״ל הרי שלך לפניך ומביאו המג״א סי׳ ת״מ סק״א, והטעם כמו שכ׳ המחצית השקל שם דכיון שאינו נהנה מחמץ אלא מציל עצמו מפסידא ע״י חמץ שרי, וכתב המג״א דאפשר דאפי׳ אם בא בפסח נמי מותר להניח ליטלו, וה״נ לא מקרי הכנה מיו״ט לחול במה שאין לו שום שבח רק שנשאר כמו שהיתה קודם בלי הפסד:

ועוד מפורש יולא מדברי מג״א בסי׳ תנ״ה סק״ד דשייך הכנה אעפ״י שאם לא יעשה עתה א״א לעשותה אח״כ לענין מים שלנו, דאם שכח לשאוב בליל ה׳ ישאוב בע״ש מבע״י או יצוה לעכו״ם לשאוב בין השמשות, עיין בסי׳ ש״ז, או יקח מים השאובין מביתו שלא נשאבו לשם מצוה, משמע דאסור להכין אע״ג דיפסיד עי״כ, דה״נ מפסיד שאינו עושה מצוה מן המובחר, ובפרט אם נהג כן כל ימיו, ואין לך הפסד מרובה גדול מזה

ממלוה שאינו יכול לעשותה כתיקונה כי זה כל אדם, עיין בשו"ת חת"ם או"ח סי' ס"ה בסופה דאין לך הפסד גדול ממלוה שאינו יכול לעשותה כתיקונה לענין יין לקידוש ע"ש, וא"ל דבהכנה משבת ליו"ט דהוי דאורייתא כמו הכא במים שלנו גם הגאון הנ"ל מודה כמו שכ' המג"א במים שלנו דשייך הכנה אף במקום שאם לא יעשה עתה שוב אין בידו לעשותה ויפסיד כבשאיבת מים למצות של מצוה דאסור, דא"כ לפי הנ"ל דטלטול כלי מחמה לגל הוי דכוות' יהא אסור לטלטל בשבת שלפני יו"ט מחמה לגל, וזה לא נתן להאמר:

ועוד יש לחלק בין כלי מחמה לגל ובלולב להחזיר למים ובין ליל לחלוב דבכלי אע"ג דלע"ע אינו צריך אפשר שאח"כ יזדמן לו דבר שהוא צריך לאותו כלי ושתמש במוכו, וכן בלולב אע"ג דיצא אפשר דמיקלעי לי' אורחים שלא יצאו עדיין ע"כ מותר לטלטל או להחזיר למים, אבל חלב דהוא מוקצה בשבת ולא חזי לי' כלל ליומא אפשר דאסור, עיי' במג"א סי' שכ"א סק"ז שכתב כעין זה, ועיין בשו"ת נוב"י או"ח סי' ל"ד:

מ"מ יש סברא לומר דהיכא שאם לא יעשה עתה ביו"ט יפסיד יהא שרי להכין משבת לחול, דהא הכנה לא שייך רק משבת ליו"ט או מיו"ט לשבת, דהא סעודת חול לא בעי הזמנה, אלא שאסרו חכמים להכין גם משבת לחול שאם יהי' שרי להכין משבת לחול אז יהא טרוד בהכנת צרכי מחר ויהא זלזול לשבת ויו"ט שמניח כבוד יו"ט ושבת ועוסק בדברים אחרים, הא תינח שנראה כמזלזל בכבוד שבת ויו"ט היכא שמכין דבר שאפשר לעשותה למחר, אבל אם עושה דבר שאם לא יעשה היום אי אפשר להשיגו למחר לא מחזי כמזלזל בכבוד שבת ויו"ט, דהא אינו עושה רק משום שהוא מוכרח לעשותה היום והכרח לא יגנה את השבת ויו"ט, שאלמלא הי' יכול להמתין עד למחר היה ממתין כי יקר בעיניו כבוד המועד, וממילא לא מחזי כמזלזל בכבוד השבת ויו"ט:

עי' בברכות דף כ"ד ע"ב שאסור להשמיע קולו בתפלתו והמגביה קולו בתפלתו הר"ז מקטני אמנה, פי' רש"י כאילו אין הקב"ה שומע תפלת לחש ומגביה עכ"ל, מ"מ היכא שאין יכול לכוין את לבו בלחש מותר משום דאז אינו נראה כקטני אמנה, דהא אין משמיע קולו משום שאין הקב"ה שומע תפלת לחש אלא משום דאין יכול לכוין, ועיין בטו"ז או"ח סי' ק"א סק"א דמשמע מירושלמי וכן כתב המרדכי דכדי שילמדו ממנו נמי שרי להגביה קולו, וה"נ עושה דבר זה היום ביו"ט משום שא"א להמתין עד למחר ולא משום שקל בעיניו כבוד היו"ט, ובפרט כשמכין דבר למצוה בודאי לא מחזי כמזלזל בכבוד יו"ט ושבת:

ומצאתי כעין סברא זו בבית שעריס או"ח סי' נ"ג לענין אין עושין מצות חבילות וז"ל דהיכא דשייך מפני כבוד הציבור לא שייך כלל האי טעמא דמיחזי כמשא, וכעין שכ' המג"א סי' תרע"א סקי"ב דאי איכא פיתחא אחרינא לא מיחזי כפורק עול ע"ש, ועי' במג"א סי' ל"א סק"ד שהמניח תפילין בחול המועד אינו עובר משום בל תוסיף כיון שעושה משום ספיקא שמא חול המועד חייב בתפילין, ועי' בחדושי הרמב"ן ע"ז וז"ל

דדוקא אגדרטי שהקימו לכבוד המלכות ואין ברירה איכא למימר דאין חשש להתפלל שם דברכים ליכא חשדא אבל אם לא הי' המיוד להעמיד אפי' ברכים נמי איכא חשדא דאל"כ למה העמידוהו, א"כ בכל מקום דליכא טעם על עשיית הדבר ההוא גורם החשד ודו"ק, ועי' בפ"ת יו"ד סי' שכ"ח סק"ב שהביא בשם ישועות יעקב דהיכא דאפשר לברך בעמידה אינו רשאי לברך בישיבה ומשום הכי בגיליא צריך לברך מעומד וס"ה דאי אפשר לעמוד ערומה ולכך מותרת לברך בישיבה דעיקר הטעם דאין ליצד הוא משום שנחשב כמזלזל בדבר ואין פחד ה' לנגד עיניו אבל כשעושה הדבר משום הכרח אין בזה שום זלזול ע"ש ודו"ק:

סימן ט'

סיום מסכת שבת

ומדבריהם למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת, עולא איקלע לבי ריש גלותא חזייה לרבה בר רב הונא דיתיב באוונא דמיא וקא משח לי', אמר לי' אימר דאמרי רבנן מדידה דמצוה מדידה דלאו מצוה מי אמר, אמר לי' מתעסק בעלמא אנא, עי' בתוס' ד"ה מדידה דמצוה דלאו מצוה מי אמור וכ' וז"ל בפקיקה לא בעינן של מצוה כדפרישי' לעיל בשלהי כל הכלים, אלא דוקא במדידה בעינן שיהא של מצוה, ועי' בתוס' ס"פ כל הכלים בד"ה ומדבריהם למדנו שפוקקין ומודדין וז"ל ולא מצי למימר נמי פקק דמצוה שאני כדאמרי' בשילהי מכילתין גבי מדידה דהתם לא הוי איסור כ"כ אלא משום דהוי כעובדא דחול, אבל פקק דמשום תוס' אוהל דדמי לבנין ליכא למישרי משום מצוה:

הנה מדברי עולא דקאמר אימר דאמרי רבנן מדידה של מצוה אבל מדידה דלאו מצוה מי אמור משמע כדברי התוס' דלא שרי במקום מצוה אלא מדידה דליכא איסורא כ"כ דלא הוי רק כעובדא דחול, אבל שאר מלאכה דרבנן אינו שרי אפי' במקום מצוה, דאי תימא דשאר איסורי דרבנן דשבת נמי שרי במקום מצוה ל"ל למתני' לאשמעינן דמודדין מדידה דמצוה הא פקק דדמי לבנין נמי שרי מדידה דקל איסורא לא כ"ש, אלא ודאי דהיכא דדמי למלאכה לא שרי במקום מצוה ולא שרי אף במקום מצוה אלא מדידה דלא הוי רק כעובדא דחול ולא דמי למלאכה, עכ"פ נשמע דאפילו במקום מצוה אסור לעשות איסור מלאכה דרבנן:

וקשיא לי עי' בתוס' לעיל דף ע"ב ע"ב בד"ה הניחא לאביי דאמר חייב ועי' בפנ"י שם שי"ל דבשבת פטור היכא דעושה המלאכה מאהבה או מירא משום דאז הוי מלאכה שאינ"ג, ובפרט לרמב"ם דמפרש מאהבת הצורה וירא הצורה שאין המעשה

נעשה לתכלית הכוונה וכה"ג בשבת פטור, א"כ העושה מלאכה בשבת לצורך מצוה הוי מלאכה שאצל"ג דהא אינו עושה רק או מהבת השם או מירא השם, ועי' באגדות מהרש"א בבא בתרא פרק יש נוחלין דף קי"ט שכ"כ לענין מקושש כיון דלש"ש נתכוין הוי מלאכה שאין צל"ג ע"ש:

ועי' בהגהות הגאון מבערזאן סי' רע"ח אות א' שהביא בשם מהרי"ק שורש קל"ז דבמחלל שבת בדישול כדי שלא ימיתנו העכו"ם הוי מלאכה שאצל"ג, ועוד הביא בשם הרא"ש יוסף דבעושה מלאכה בשבת מצד אונס הוי מלאכה שאצל"ג, ומסיים שם דמזה יש להמציא זכות ליהודים אנשי צבא, כ"ז הביא המנחת שבת, א"כ קשיא אמאי אסור לעשות מלאכה בשבת לצורך מצוה כיון דלא הוי מלאכה הצל"ג, וי"ל דכיון דמלאכה שאצל"ג לא שרי בשבת רק דהוי פטור אבל אסור ע"כ אסור לעשות מלאכה לצורך מצוה, הא תינח במלאכה דאורייתא אבל במלאכה דרבנן אמאי לא יהא שרי במקום מצוה הא יש שיטת פוסקים שמתירין שבות במקום מצוה, עי' ברמ"א או"ח סי' רע"ו, והכא דאיכא תרי דרבנן דבמלאכה גמורה לצורך מצוה לא הוי רק מלאכה שאצל"ג דהוי דרבנן, והיכא דהוי גוף המלאכה דרבנן איכא תרי דרבנן ושבות דשבות שרי במקום מצוה גם לשאר פוסקים, עי' באו"ח סי' ש"ז ס"ה לבד שיטת הריב"ש ע"ש:

א"כ קשיא על מה דאמר עולא אימר דאמרי מדידה דמצוה דש"מ ג"כ דלא התירו שבות במקום מצוה רק היכא דהוי שבות קל כעין דמדידה, אבל שבות גמור אסור לעבור אפי' במקום מצוה כמו שכתבתי למעלה, ואמאי הא הוי שבות דשבות במקום מצוה ושרי, אלא עכ"ח צ"ל דמה שעושה לצורך מצוה הוי צל"ג כיון דצריך לגוף המלאכה, ואין שום נפ"מ מי הגורם סוף סוף נעשה לתכלית המלאכה, ושאני מקושש דלא הי' צריך לעצים כלל ע"ש, ומרחק רב איכא בין עובד ע"ז מאהבה או מירא בין עושה מלאכה לצורך מצוה בשבת, דהתם אינו מאמין כלל בע"ז זו ואינו רוצה בה ואינו עובדה רק מחמת אהבת אדם או הצורה או מירא אדם או צורה, ורק משטה את העובד ע"ז, אבל לבו בל עמו ואינו רוצה בה, אבל במצות השם שעושה מאהבת המקום ב"ה או מירא השם יתברך, ע"כ רוצה הוא לתכליתה מחמת אהבה או ירא, ואפילו לשי' רש"י שבת צ"ג ע"ב בד"ה ר' שמעון דהיכא שעושה רק לסלק מעליו וברצונו לא בא לו ולא היה צריך לה הלכך לאו מלאכת מחשבת היא לר"ש ע"ש:

ועי' ברש"י ר"ה דף כ"ח ע"א בד"ה לאו ליהנות ניתנו וז"ל לישראל להיות קיומם הנאה אלא לעול על צוואריהם נתנו, וא"כ לכאורה לא הוי רק לסלק מעליו העול ואינו צל"ג, אבל באמת ז"א דאע"ג שניתנה תורה לעול על צוואריהם מ"מ שמחים הם במצוה ורוצים בקיומם, והא דאי' שנותנים שבת והודאה על שנתנו להם התורה ולא הוי כמו לסלק מעליו וברצונו לא בא כמובן, ועוד טעמא דר' שמעון דפוטר במלאכה שאצל"ג משום דלא הוי מלאכת מחשבת כמ"ש רש"י, עי' בחגיגה דף יו"ד, א"כ היכא שעושה לצורך מצוה בודאי נקרא מלאכת מחשבת, כי זה כל האדם, ויש לחלק עוד בגווניים אחרים משום אחשביה כמובן:

ובזה יש לשלב סוף המסכת לתחילה, עי׳ ברבינו עובדי׳ דלהכי נקט לשון עשיר ועני דקמ״ל דמצוה הבאה בעבירה אסורה וחייבין עליה, וא״כ ה״נ קשיא הא הוי לצורך מצוה ולצורך מצוה הוי מלאכה שאצל״ג דהא העשיר פשט ידו לחוץ לצורך מצוה, אלא ודאי דלצורך מצוה לא הוי מלאכה שאצל״ג כמו שכתבתי, ושפיר אמר עולא דלא שרי לצורך מצוה רק מדידה אבל שאר מלאכה דרבנן אסור, והא דאי׳ מתחילת המסכת מלשון פשט עני ועשיר ודו״ק:

ועי׳ בשעה״מ פ״ג מהלכות יו״ט הלכה ד׳ בד״ה אך קשה לי וכו׳ דברייתא דמנחות תקריב מלא אפי׳ בשבת אחיא כמ״ד משאצל״ג חייב דאלו מ״ד משאצל״ג פטור פשיטא ול״ל קרא דלא מחייב במליחת אימוריס משום מעבד אלא במכוין לתקן העור דומיא דמשכן, אבל הכא שאינו צריך לתקן אלא משום מצוה הוא עביד וא״ל לאומו דבר כלל הו״ל מלאכה שאצל״ג ופשיטא דלא מחייב ע״ש, ובזה מתרצים האחרונים קושית התוס׳ דאמאי חייבין שמא יעבירנו ד״א בר״ה ולא אמרינן שמא יוציאנו מרה״י לרה״ר, דבאמת הו״ל מלאכה שאצל״ג ופטור משום דל״ה דומיא דמשכן כמ״ש התוס׳ שבת דף ל״ד, אבל בהעברה ד״א ברה״ר דלא הוה אלא הלכתא גמירי ולא גמרינן ממשכן במלאכה שאצל״ג נמי חייב ודו״ק:

ובזה אמי שפיר לשון הרמב״ם שכתב שמא יוציאנו ויעבירנו ד״א ברה״ר, משום דאזיל לשיטתו דבמלאכה שאצל״ג נמי חייב בכל מקום וא״ש, ועי׳ בילקוט הגרשוני או״ח הלכות עירובין בסי׳ שמ״ה:

סימן י׳

בשנה זו לא עלתה ביד בד״ן מב׳ פעמים למכור לפני הפסח גערבין פאבריק [בית חרושת לשמרים] שיש בו חלק קטן אקציאן [מניות] של ישראל ועתה אחר הפסח דליכא לאשכוחא גערבין אחריס והיא שעת הדחק יש לדון אם יש איזה חשש חמץ שעבר עליו הפסח על גערבין זו:

בהשקפה ראשונה אמרתי שי״ל שהגערבין שלוקח מהחנות הוא מחלק אקציאן של עכו״ס כמ״ש השג״א ס״ס ל׳ וז״ל א״כ בנ״ד חמץ שישראל ונכרי שותפין בו וחלקו אחר הפסח אע״פ שלא מכר הישראל חלקו לנכרי קודם הפסח אפי׳ הכי החמץ שהגיע לחלקו של ישראל מותר דה״ל ספיקא דרבנן, דכיון דקימ״ל אין ברירה בדאורייתא בשל דבריהם ה״ל ספיקא דרבנן לקולא:

ואע״ג דהכא עדיין נשארו שותפין מ״מ אמרינן אין ברירה לקולא בדרבנן דקודם החלוקה הוי כלאחר המלוקה ובכל חלק חמץ איכא למימר דהוי חלקו של עכו״ס כמ״ש התוס׳ גיטין בפ׳ השולח דף מ״ז ע״ב בד״ה טבל וחולין מעורבין זב״ז, דלאחר

החלוקה ג"כ י"ל שמא הגיע ליד ישראל כל חלקו של נכרי או חציו ולא ידעינן כמה כיון דאין בריה, וה"נ קודם החלוקה ג"כ יש לומר כן, וה"ל ספיקא דרבנן לקולא, ובפרט הכא שהאקציאן של עכו"ם הם לכל הפחות תשעים חלקים, די"ל כל דפרים מרובא פרים, וקבוע דאורייתא בודאי ליכא כאן שאין ניכר האיסור במערובות, ואדרבה בכל עת שלוקח מהחנות של נכרי אחר הפסח י"ל שהוא מחלק האקציאן של נכרי, כמ"ש השערי נדק חיו"ד סי' קכ"ד לענין ריבית בשפאר קאסטע, ועי' בשו"ת שו"מ ח"ק סי' ל"א ובס' שבילי דוד סי' קס"ז אות נו"ן דמסיק דאם יש רוב אקציאן של נכרי אזי אמרינן בריה ודו"ק:

ומה שכתב המהר"ם שיק או"ח סי' רכ"ו וז"ל דבשותפין שחלקו בחמץ לאחר הפסח כבר האריך בשג"א בסי' ל' ול"א לאסור חלק הישראל וחלק הנכרי שרי דיש בריה עכ"ל. הנה לא מצאתי כן בשג"א רק היכא שיש שותפות ב' ישראלים ואחד מכר חלקו לנכרי קודם הפסח והשני לא מכר חלקו ואחר הפסח חלקו דאמרינן יש בריה דאי אין בריה אי אפשר להתיר אפילו חלק אחד דמה חזית וב' חלקים א"א להתיר משום דהוי תרתי דסתרן אהדדי ע"ש, אבל היכא שיש לישראל ועכו"ם שותפות והישראל לא מכר חלקו קודם הפסח אחר הפסח שרי חלק הישראל דאמרינן אין בריה ושמא חלק הנכרי בא לידו ע"ש בסי' פ"ט:

ומ"ש שם המהר"ם שיק וז"ל ול"ע דמ"מ כיון דבפסח גם חלק הנכרי הי' באחריות הישראל דכל שותפין אחראין זל"ז, וא"כ עבר הישראל גם על חלק הנכרי על ב"י וב"י דקימ"ל בחמץ שקיבל הישראל אחריות עובר עליו, וא"כ אחר הפסח שאסור משום קנס דעבר על ב"י היה לן לאסור גם חלק הנכרי עכ"ל, ולא ידעתי לסוף דעתו דהא אם חלק הישראל נאסר א"כ נפקע שיעבודו דשיעבוד הגוף ליכא רק שיעבוד החלק השותפות, וכיון דחלקו נאסר נפקע השותפות, וממילא אין לו שום אחריות דמה שחלקו משועבד לא נחשב לכלום דהא בלאו הכי אסור בהנאה ואין שום לו כלום, ולא הוי אפילו גורם לממון:

ועוד נחזי אנן במה קנה הישראל חלק האקציאן במה שקבל השטר זה ל"ה רק קנין דרבנן דמכירת שטרות לא הוה רק מדרבנן, וא"א להקנות האקציאן מה"ת, עי' בשו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קנ"ת, ואפשר דקנה מכח קנין סיטומתא דמבואר בחו"מ סי' ר"א דמועיל, ואפילו אם הבעל האקציאן הוא מומר קנינו הוי כשל ישראל, עי' בשו"ת חת"ס חו"מ סי' קל"ד, עי' בנחיבות דגם קנין סיטומתא ל"ה רק קנין דרבנן, הגם שהחת"ס כתב דהוי מה"ת עכ"פ היא פלוגתת הפוסקים, ובחמץ שעבר עליו הפסח דל"ה [רק] איסור דרבנן יש לסמוך על הנחיבות דל"ה חמץ של ישראל רק מדרבנן, עי' בטו"ז יו"ד סי' ס"ו סק"ה, ואפשר דהיכא שלא עבר רק מדרבנן לא קנסו:

הגם שיש לפקפק ע"ז דס"ס אינו פחות מגורם לממון, ובחמץ בפסח דעובר אפילו על גורם לממון ממילא אין נפ"מ אי הוי קנין דרבנן או קנין מה"ת, דמ"מ יש נפ"מ דהיכא שלא עבר על ב"י רק מחמת

גורס איכא פוסקים שאינו אסור משום חמץ שעבר״פ והוי קיל טפי, עי׳ ח״י סי׳ ת״מ סק״ד, ועוד דל״ה גורס לממון אלא מדרבנן אבל מה״ת לא קנה ולא הוי אפילו גורס לממון, ממילא הוי תרי דרבנן, ובתרי דרבנן שרי לבטל אפילו לכתחילה, עי׳ בספר באר יעקב ופמ״ג באיזה מקום, ודומה לזה כתבו גדולי האחרונים באיסור דלפ״ע לא תתן מכשול דהיכא שאינו מכשילו רק באיסור דרבנן אינו עובר על לפ״ע מה״ת, כיון דסוף סוף מה״ת ל״ה מכשול, ואע״ג דלא כתיב רק לא תתן מכשול ובאמת איסור דרבנן הוי מכשול, מ״מ כיון דמה״ת ל״ה מכשול אינו יכול לעבור על לפ״ע מה״ת, וה״נ בחמץ בפסח אע״ג דהוי גורס לממון מדרבנן, כיון דמה״ת ל״ה באופן זה גורס לממון אינו עובר מה״ת על ב״י וב״י ודו״ק:

ועוד כיון דאקלילן של ישראלים הם חלק קטן ונתבטלו ברוב דהוי מב״מ עי׳ במג״א סי׳ תמ״ב, לא חלה שום איסור על חלק העכו״ם, ואף דבממון שיש לו בעלים לא שייך ביטול ברוב דמאן מפקי להו ממונם, מ״מ כתב הנתיבות בחו״מ סי׳ רכ״ט דבמה שנוגע לאיסור עכ״פ אמרינן ביטול כדמוכח בתוס׳ מעילה ע״ב, ואפילו את״ל דבממון אינו מתבטל אפילו לד איסור שבו, חדא הא אמרינן כי קנס ר״ש בעינא אבל ע״י תערובות לא קנס, ולא קאמר היכא שנתבטל לא קנס, ובפרט היכא שנולד האיסור בתערובות קיל טפי, כמו שמצינו ברמ״א יו״ד סי׳ ק״ב וח״ל כל איסור שאינו ניכר קודם שנתערב הוא בטל אע״פ שהוא דבר שיל״מ ע״ב, וה״נ בכה״ג לא קנס, ועוד אפי׳ נימא שלא נתבטל חלק הישראל בחלק הנכרי ועתה אחר הפסח שקנה העכו״ס גערבין בפאבריק נתבטל אצלו דהא כולו שלו:

ואאמו״ר הגה״ל שליט״א אמר לי שיש לצרף גם זאת שהחמץ שיש בפאבריק לא יבא לרשות ישראל לעולם ואינו יכול ליקח מגערבין זו בלא מעות כאיש נכרי, ולא קנה החמץ עצמו וגם אינו יכול למכרו מה״ת, ודומה קצת לנפלה עליו מפולת, ובפרט הכא שלא היתה ברשותו מעולם, עי׳ בתוס׳ פסחים דף וי״ו ע״א בד״ה התם דמצי מחלק, ועי׳ בשטה מקובצת בב״ק בפ׳ ט׳ דף ל״ו ע״ב במשנה דגזל חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו הרי שלך לפניך כתב בשם הר״מ מקרטי דשניהם אינם עוברים בבל יראה לא הגזלן ולא הנגזל, הובא בח״ש בחו״מ סי׳ תמ״ז סי׳ י״ב:

ומה שהקשה עליו דאם מותר בהנאה מה קמ״ל פשיטא דיכול להחזירו ל״ק לפי מש״כ הנוב״י או״ח מ״ק סי׳ כ׳ ע״ב, ועי׳ במהרי״ט בתשובה חלק א׳ סי׳ קט״ז הובא בד״ת יו״ד סי׳ ק״ס ס״ק קכ״א ובמהרש״ס [ח״א] סי׳ כ׳ לענין רבית בשפאר קאסטע וז״ל דישראל שנתן מעות לגוי בעיסקא להתעסק בהם למחצית שכר והלוה מהם הנכרי לישראל ברבית דשרי, כיון דהני זוזי משתעבד לנכרי המקבל למחצית שכר, ואפי׳ כי ידע לא מצי מעכב מלהלות, וכי עביד הגוי אדעתא דנפשי׳ קעביד וכו׳, וכתבו דה״ה בנ״ד כיון שכל מי שנותן מעותיו להקאסטע המה משועבדים עד זמן ידוע שאי אפשר להוציאן משם ונתנן ע״ד שהמנהיגים גויים יתעסקו בהם כרצונם, וכל השותפין והמנהיגים יש להם ריוח מזה שמצוין, א״כ

כשמלוה לישראל ברבית קצוצה נכרי אדעתא דנפשי' קעביד ע"כ אין איסור ע"ש, וה"נ אינו עובר על האקליאן שאינו ברשותו כלל:

ושוב מצאתי בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רי"ט סברא זו שדומה לנפלה עליו מפולת, והגם שיש לפלפל על סברא זו, ועי' בשו"ת מהרש"ג מהגאון מסעמיהאלי שמפלפל על דברי המהר"ם שיק מ"מ בענין זה אפשר דגם המהרש"ג מודה כאן שלא היה ברשותם מעולם ולא יבא לרשותם לעולם ל"ה החמץ של הבעל האקליאן, רק הוי כמו מכס או מלוה להחברא ולא בעלים להחמץ, ולא דמי למ"ש המהר"ם שיק בתשובה בחיו"ד סי' קנ"ח ח"ל דאע"ג דאינו יכול למכור נקראו בעלים, דשאני התם שהי' המעות האקליאן שלהם וניתנו להשתתף לחברא לא נפקע שם בעלים מהם, אבל הכא לא היה החמץ של ישראל מעולם ול"ה רק לשיעבוד והוא ביד עכו"ם, ודומה קצת למ"ש המג"א סי' ת"מ סק"א ולקניף בודאי יש לערף:

ועוד האקליאן שיש ביד ישראלים הם ישראלים מומרים, ובחמץ של מומר שעבר עה"פ איכא פלוגתא הפוסקים, עי' בטו"ז או"ח סי' תמ"ח סק"ד דהוי דינם כמו בישראל והוי חמצו של ישראל שעבה"פ דאעפ"י שחטא ישראל הוא, ועי' במקום שמואל שהביא השערי תשובה סי' תמ"ח סקי"א שחולק על הטו"ז דעתו דמומר שקנה חמץ מותר לחזור ולקנות ממנו ולאכלו בעצמו, דלענין זה לא אמרינן אעפ"י שחטא ישראל הוא אלא דינו כעכו"ם, ומסיק שם השערי תשובה ח"ל דראיותיו דחויים לענ"ד והעיקר כפוסקים ראשונים והאחרונים דהוי כישראל לכל מילי ואין לזוז מהוראת הטו"ז עכ"ל, אבל האחרונים הביאו בשם סדר מכירת חמץ מבעל נוב"י המובא בתשובת שיבת ציון דבדיעבד שכבר מכר חמצו לישראל מומר ואי אפשר למכרו עוד לאחר כגון שכבר עבר הזמן וכיוצא יש להתיר, וכן הסכים הרב חכמה ומוסר:

וגם בשו"ת שו"מ מהדו"ת ח"ד סי' יו"ד כתב דלענין זה שנקטם לכל העולם בעבור המומר בודאי ל"ש למיקנס דודאי לא ישמע לו וימכור החמץ לנכרים ולא יגיע לו הפסד מזה, ולמה נקנוס להישראלים בחנם, וכן הביא בשם ספר מגן האלף שנידד להקל בזה בדיעבד, והסביר את הענין בטוב טעם וכתב דכיון דמה שקנסו חכמים לאסור את החמץ שעבה"פ משום שעבר על ב"י הטעם בזה הוא כדי שעי"ז ימנע את עצמו בפעם אחרת ולא ישהה חמצו, וזה לא שייך רק בבני ישראל שאם נאסרו לו אכילתו והנאתו אחר הפסח שוב יהי' נזהר מהיום ולא ישהנו עוד הפעם ב' בפסח ולא יעבור על ב"י וב"י, אבל לישראל מומר שגם בפסח אוכל חמץ ואם נאסור לו חמצו אחה"פ בודאי לא ישמע לו ושהה החמץ גם בפעם ב' לכן לא קנסו החכמים על חמצו, וסיים שיש לנדד בהיתר זה:

ועי' בפר"ח יו"ד סי' כ"ו ס"ק כ"א דלא מצינו שגזרו חכמים איסור דרבנן בדבר שאסור מה"ת, דאם לא יחושו לאיסור תורה לא יחושו על גזרתם, וה"נ מי שעובר על כל התורה ואוכל חמץ בפסח בודאי לא יחוש על איסור דרבנן בודאי לא גזרו. ועי' בחוס' יומא דף נ"ט בד"ה הוא לפני כפרה כלאחר כפרה

דהיכא דאיכא איסורא דאורייתא שוב ל"ג רבנן עלה [וע"ע בב"י יו"ד רס סי' פ"ז ובנו"כ ובפרמ"ג סי' ל"ב מ"ז ט'], והוא כעין מה שכתב בפי' המשניות להרמב"ם פ"ה דמעשר שני וח"ל ואין לנו לעשות תקנה לגזלן שלא יבואו לידי מכשול לפי שעון הגזלנות יותר גדול וכ"ז דבר אמתי עכ"ל:

ואני הוספתי קצת סברא להתיר משעעה"פ אצל מומר, דהא כל איסורי דרבנן הם גזירה אטו דאורייתא, עי' בתוס' שבת דף ל"ט ע"א בד"ה מפני שמזיז והקנסות שעשו חכמים הם משום כדי שלא יעבור על דברי תורה וחייבין להפרישו מאיסורא מטעם ערבות, אבל בישראל מומר לא שייך ערבות עי' במג"א סי' תר"ח סק"ג דאפילו היכא שעובר במזיד עבירה אינו נענש כמותו ע"ש, ועי' בש"ך יו"ד סי' קנ"א סק"ו דבמומר אינו חייב להפרישו הגם שהבגול מרבבה שם כתב דה"ה אפי' אינו מומר רק שעושה עבירה במזיד נמי אינו חייב להפרישו, והסברתי שיטת הד"מ דהא איתא בחו"מ סי' קכ"ט ס"ט שלא לתבוע מערב אם יכול לגבות מן הלוה, וה"נ כאן ישראל ערבין זל"ז, הא תינח בשוגג שאי אפשר לגבות ממנו חבירו ערב נענש עליו, אבל עובר עבירה במזיד שהקב"ה גובה ממנו אין חבירו הערב נענש עליו. ועיין במג"א סי' שמ"ז סק"ד ודו"ק:

אבל מדברי המג"א הנ"ל לא משמע כן שכתב שאינו נענש כמותו משמע אבל קצת איסורא איכא אם לא הפרישו, אבל בישראל מומר אפשר דאינו חייב להפרישו כיון שהוא כעכו"ם והמומר אינו חושש כלל למצות השם ואינו חושש אם ישראל חבירו נענש על ידו ע"כ על ישראל כשר אין שום אחריות וערבות, ולישנא דגמרא נמי דיקא קצת ישראל ערבין זל"ז, משמע דוקא היכא שהוא מקבל ערבות על חבירו חבירו ג"כ ערב בעדו, אבל היכא שחבירו פורק עול מצות לגמרי ואינו חושש כלל שחבירו נענש ע"י שוב אין חבירו נענש עליו, עי' בב"י יו"ד סי' ק"ס בד"ה וא"ח מותרים להלוות שכתב דומה קצת למ"ש, ועי' ברא"ש ברכות ובבגול מרבבה או"ח סי' רע"א:

ועי' בשבועות דף ל"ט סנהדרין דף כ"ז ע"ב וכשלו אינ באחיו אינ בעון אחיו מלמד שכולן ערבין זל"ז, התם היה בידם למחות ולא מיחו, ובמומר אין בידו למחות. וגם ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, לא מיירי במומר שפורק עול תורה ומצות לגמרי, ומסתברא דלא קנסו חכמים כיון דמומר לאו בר קבילא תקנתא דרבנן הוא, ואין תכלית להוסיף להם חטא על פשע, אדרבה יש לחוש על לפ"ע לא תתן מכשול, כיון שבודאי לא ישמע עליהן, וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. הגם שאינו שייך לפ"ע כה"ג אלא אמרינן הלעיטהו לרשע וימות, עי' פ"ה ממע"ש מ"א, ועי' בפה"מ לרמב"ם ח"ל ואין לנו לעשות תקנה לגזלן שלא יבואו לידי מכשול לפי שעון הגזלנות יותר גדול, וכ"ז דבר אמתי עכ"ל, משמע דהיכא שעובר עבירה גדולה אין לנו לחוש לעבירה קטנה, מ"מ אין לנו תכלית להוסיף להם חטא על פשע:

ויש לחוש ג"כ שימכרו לישראלים כשרים, ולא אמרה תורה שלא לתקלה, ואפשר דעל זה סמכו העולם שמוכרים יין כשר למומר

ושומה אצלו בחנות, דלכאורה קשה הא עובר על לפ"ע לא תתן מכשול, דכיון שנוטל היין בידו נעשה איסור והוי מסייע לדבר עבירה, עי' בשו"ת מנחת פתים, אלא ודאי לדידי' לא אסרו. שוב הראה לי מו"ת הגה"ל שליט"א אב"ד דפה בכתב יד של ח"ז בבית שערים חיו"ד [סי' ר"כ] שכתב ג"כ טעם זה, והוסיף דודאי לא אסרו רק לשאר ב"א כדי שיפרשו ממנו, וברוך שכוונתי לדעתו הגדולה. וכיון דלמומר לא אסרו חכמים אעפ"י שעבר על ב"י לאחרינא שלא עברו על ב"י על חמץ זה בודאי לא אסרו, כמ"ש הטוב"י באו"ח ח"ק סי' כ' לענין גזל חמץ ועבר עליו הפסח, כיון דאמרינן באיסורי הנאה הרי שלך לפניך ואין הקנס זה נוגע להגזלן לא נאסר על הגגזל ע"ש. ועי' בשב"א בריש נדה בבמידי דרבנן צריך לראות שלא יהא ח"ו נראה כחוכא וטלולא ע"כ אין לגזור כלל, ועי' בח"ש באו"ח סי' תקפ"ח כה"ג:

ואין לומר דמשום לא פלוג אסרו כל חמץ שעעה"פ אפילו של מומר, דכיון שהוא מומר חלוק הוא משאר ישראלים, עי' בחי' הר"ן חולין דף ד' ע"ב ד"ה מ"ש שחייה דכ' שמומר לע"ז ה"ה מומר לחלל שבת דהוי מומר לכל התורה כולה כיון דכותי גמור הוא בכלל גזרתן הוא אעפ"י שאין בבנותיו איסור חתנות דמה"ת, ומסתמא הוא בכלל גזירת פתן ושמנם, עי' במהר"ם שיק או"ח סי' רפ"א דלא כתפארת למשה, ממילא חלוק הוא משאר ישראלים בפתן ושמנם ויינם. ועוד בשאר דברים עי' במג"א סי' קפ"ט דל"ה אפילו בכלל בני ברית, ממילא לא שייך לא פלוג, עי' בחוס' נדה דף ג' ע"א בד"ה מרגשת בעצמה, ועי' באו"ח סי' ער"ה ס"ד

ו"ל אדם חשוב שאין דרכו בחול להטות מומר בכל גוונא, ועי' בר"ן שבת בר"פ שואל ובלחם משנה פ"ג מה' שביתת יו"ט דבאנשים שחלוקים זמ"ז לא שייך לא פלוג. אבל אין לומר ולחלק דמשום דכחיב איש בעון אחיו ואין מומר בכלל אחיו, דהא אח עשיו ליעקב, ורוב פוסקים סוברים שיבס מומר זוקק לחליצה, ועי' במחב"ר לאו"ח סי' רמ"ו שהביא בשם ספר הבחים להרשב"א, עי' במהרש"ם סי' כ' שהעלה דאין לנו להמציא דרשות מעצמינו רק במה שנמצא בדברי חז"ל בש"ס ע"ש:

ועוד יש להוסיף טעם דהכא ל"ש לא פלוג כיון דאיכא שיטות שמתירים חמץ זה כמ"ש לעיל, עי' ברש"ל בח"ש יבמות דף כ"ח דהא דלא גזרו במיתה שני' שמא יבא להתיר גם בראשונה, דכיון דאיכא חד מ"ד דשרי ל"ש למיגזר אף דלא קיימ"ל הכי, ואם כי הניח בל"ע מ"מ מצינו כה"ג במג"א סי' רפ"ו, דכיון דחד מ"ד ס"ל דיחיד פטור ממוסף מותר לאכול ולא גזרו שמא ישכח, ואף דלא קיימ"ל כהך מ"ד מ"מ עכ"פ שוב ליכא למיגזר עוד גם לדידן יע"ש, וה"ה בענין זה כיון דאיכא שיטות שמתירים חמץ זו שי' הגאונים דהא החמץ הי' ביד המנהיגים עכו"ס, וגם שאר גדולים שכתבתי, ולו יהי' דלא קיימ"ל הכי מ"מ בחמץ של מומר ל"ש למיסר אטו ישראל כשר ולא שייך לא פלוג ודו"ק:

ועוד אפילו אח"ל דשייך לא פלוג מ"מ היכא שאינו אסור אלא משום לא פלוג קיל טפי, עי' במג"א סי' תמ"ז סק"ה וחמץ שעעה"פ בלאו הכי קיל משאר איסורים דבטל

ברוב, עי׳ במג״א ס״ס תמ״ז אע״ג דבשאר איסורים אפי׳ באיסורי דרבנן בעינן ששים, ולפי מה ששמעתי ליכא בגערבין אלא חמץ נוקשה דרבנן, עי׳ במג״א סי׳ תמ״ז ס״ק מ״ה ובח״י שם בודאי שרי לבטל אפילו לכתחילה:

ועוד כיון דאיכא הרבה לדדים להקל לו יהי׳ שיש חשש איסור מ״מ שרי לבטל אפי׳ לכתחילה, עי׳ בש״ך יו״ד סי׳ ל״ב סק״ח ובסי׳ קט״ז סקכ״ח, ובפרט באיסור דרבנן גם הפמ״ג סי׳ ל״ט במש״ז סק״ז מודה דבספק שרי לבטל לכתחילה, עי׳ בחת״ס חיו״ד סי׳ ס״ב. ועי׳ בהר״ס שיף חולין דף ק״ט בתוס׳ ד״ה אינו עובר שכתב דבאיסור דרבנן כיון שלא היה ניכר מעולם שרי לבטל לכתחילה, וה״נ ל״ה האיסור ניכר מעולם שרי לבטלו אפילו לכתחילה:

ועוד כיון שאינו יכול לאפות לחמים לכבוד השבת הוי כדיעבד, עי׳ בטו״ז יו״ד סי׳ ל״א סק״ב שהביא בשם מ״ח דבשעת הדחק כדיעבד דמי, ולאפות לחמים לכבוד שבת הוי נמי כהפסד מרובה, עי׳ בשו״ת חת״ס או״ח סי׳ ס״ה וח״ל ומ״מ נ״ל דלאו כל כמיני׳ להחמיר במקום מצוה ואין לך הפסד מרובה גדול מזה, ועי׳ בתוס׳ פסחים דף י״א בד״ה אבל לא גודשין. ועי׳ בטו״ז או״ח סי׳ תנ״ה שכתב דהיכא שלש בימים שלא לנו בלילה רשונה יש לסמוך כדי שלא יבטל מצות עשה דאכילת מצה אבל לא בשאר ימים, ומ״ש הח״י שם ס״ק ט״ז וח״ל ומ״מ אין ליקח אותם לגמרא ידי חובת מצות לילות רשונים, וכן כתב המג״א סי׳ רמ״ב סק״ד דבשבת צריך לאכול פת כשר ע״ש, ואפשר דמהאי טעמא יש כת פרושים שלובשים בגדי פשתן בשעת התפלה אע״ג שהולכין בבגדי צמר כל היום, עי׳ בשו״ת חת״ס או״ח סי׳ ט״ז, אבל כ״ז היכא דאפשר אבל היכא דלא אפשר לאו כל כמיני׳ להחמיר במקום מצוה כש״כ החת״ס, ומצאתי ג״כ בב״י או״ח ס״ס רמ״ח וח״ל ואם איתא דכל שאינו הולך לטייל חשוב לדבר מצוה למה החמירו הראשונים על עצמם וכי מדת חסידות הוא להחמיר אדם על עצמו בדבר מצוה ע״ש:

וא״ל הא אפשר לקיים מצות לחם משנה ועונג שבת במצות בלחם שאינו מחומץ, והרי בכל ימי הפסח אנו מקיימים מצות לחם משנה ועונג שבת ויו״ט במצות, י״ל שאני התם שאי אפשר בענין אחר אלא בלחם עוני, אבל בשבת שאפשר לקיים עונג בפת חשוב להידור מצוה נחשב, עי׳ במג״א סי׳ רמ״ט סק״ו וח״ל מצוה לאכול סעודת שבת לחיאבון ועיקר סעודה הוא לחם ואסור לאכול גרימזל בשבת קודם הסעודה משום שאינו אוכל עיקר סעודה לחיאבון ולאכול פת לחיאבון הוי הידור מצוה, עי׳ בבש״י ריש ע״פ, ועי׳ בשו״ת מהרי״א סי׳ נ״ה דבאכילת בארכעס המיוחד לאכלס בשבת לכבוד היום ולתענוג בודאי מקרי לצורך שבת, לפי הרבה שיטות שהידור מצוה הוא מה״ת:

ועי׳ בכפות תמרים דף כ״ט ע״ב בד״ה ומ״ש התוס׳ שהכתוב מסרו להחכמים לפרש איזה הידור היא לכתחילה ואיזה הידור לעיכובא כמו שאנו גבי מלאכה בח״ה ובין אין עושין סחורה בדברים אסורים בסי׳ קי״ז, ועי׳ בתוס׳ יומא דף נ״ל בד״ה כרובים דלורתא, ועי׳ בטו״ז יו״ד סי׳ קע״א סק״ה,

ומינה דהיכא שאינו עושה המצוה בהידור מבטל מצות זה אלי ואנוהו כמ"ש הספר חרדים דאפילו אם נימא דמצות א"ל כוונה ונא בלא כוונה אבל מצוה לעבדו בכל לבבכם לא קיים שהיא מצוה בפני עצמה, וה"נ י"ל לענין זה אלי ואנוהו שהיא מצוה בפני עצמה, ועי' בוידבר משה שכתב כן בסוף פ' עקב בשם זכרו תורת משה ממיי אדם וכבר קדמו החרדים:

ובזה אמי שפיר מה שהקשה בהגהות מהר"ץ חיות סוכה דף י"א ע"ב בד"ה ומשום זה אלי ואנוהו ח"ל ומכאן ק"ל על שי' התוס' מנחות דף ל"ח ע"א בד"ה הקדים דשאר דיני תורה לא מצינו חילוק בין לכתחילה ובין לדיעבד ע"ש, ולפי מש"כ ל"ק דבהידור ל"ש לכתחילה ודיעבד אלא אם קיים המצוה בהידור קיים גם מצות זה אלי ואנוהו ואם לאו ביטל מצוה שהיא מצוה בפ"ע וא"ש. עכ"פ לפי הרבה שיטות הוי הידור מצוה מה"ת אלא אפי' לפי שיטות שסוברים שהידור מצוה ל"ה רק מדרבנן גם לקדש על היין ל"ה רק מצוה מן המובחר, דמה"ת יוצא בפה דזכור את יום השבת זכרון דברים קאמר ויכול לצאת בפת אפילו מדרבנן, ומה שמקדש על היין ל"ה רק הידור מצוה, מ"מ כתב החת"ם שאין לך הפסד מרובה גדול מזה:

ועי' בחנחת חינוך מצוה ק"פ ח"ל ואפשר דאדם יכול לקבל על עצמו טבילה ולשוי' עליו כחובה, כמו שמצינו בתפלת ערבית אף שהיא רשות מ"מ כיון שהתפלל שוי' עלי' חובה אך נראה דוקא להחמיר מהני קבלה אבל לא להקל והוא חומרא דאתי לידי קולא שעי"ז יבוטל מקריאת שמע ותפלה לא מהני קבלה וכעין זה מבואר בהלכות שביתת עשור דאין ב"ק יכול לבטל ביום הכפורים [ע"ע בשו"ת באר משה מ"ה סי' קכ"ד ובשו"ת דברי יציב או"ח סי' נ"ז ולא הביאו מהחנחת חינוך הנ"ל ועי' באשל אברהם סי' תקפ"ט דתקיעת שופר שוויו הנשים חוב על עצמם]:

אבל מ"מ אין זה מוכרח כל כך, כי הרבה צדיקים וקדושים שאינם אוכלין מצה רק ב' לילות ראשונות של פסח ובשאר ימי הפסח אינם אוכלין מצה, וכן משמע מפשטות לשון הטו"ז שהבאתי לעיל דהיכא שיש חשש איסור אע"ג דב' לילות שרי לאכול כדי שלא יבטל מצות עשה מה"ת אבל בשאר ימי החג ובשבת וה"ה אינו שרי, וגם מדברי המג"א סי' ר"פ שכתב ח"ל שהחכמים הראשונים שהיו אוכלין חוליהן על טהרת הקודש בשבת כשהיו טבולי יום הי' אוכלין פת שלא הוכשר ושתו מים מן המעיין, ועי' במג"א סי' תר"ב והא פת הבאה בכסנין לא הוי פת רק היכא שקבע עליהן סעודה ול"ה פת חשוב, ועי' בטו"ז או"ח סי' קע"ח סק"ז, ועי' בחוס' מיר דף ב' ע"ב בד"ה ואמאי נאה הא מילתא דעבירה היא ואמרי' לי' נאה, ועי' בשערי תשובה סי' תק"ס באריכות דמסיק ח"ל על אלו ועל אלו שלבם לשמים קורא אני ועמך כולם צדיקים, עכ"פ אותם שאינם רוצים למנוע עונג שבת יש להם על מה שיסמכו:

ועוד עי' בחוס' פסחים דף ל' בד"ה עד לשהינהו אחר הפסח ח"ל ור"י מפרש דכיון שהקדירות של חרס הן אם הי' אסורין ואין להם תקנה זה חשוב דיעבד, ואע"ג דלענין איסור קדירה שאב"י אסרינן לה אע"פ שאין להם תקנה משום דהתם בלע

איסור הרבה אבל הכא ליכא אלא משהו, והואיל שלא בטיטו היא יכול לבטל וכדיעבד דמי, ועי׳ בטו״ז יו״ד סי׳ ל״ג ועי׳ ברמ״א אה״ע סי׳ קס״ט סי׳ י״ב ח״ל אבל בדיעבד אם חלבה מיושב כשר וכן חולה שאינו יכול לעמוד יוכל לחלוץ מיושב דכל דבר שאין לו תקנה חשוב דיעבד ע״ש, משמע אפי׳ היכא שיש מראה מקום שישוב לאיתנו מ״מ א״ל להמתין, כיון דלפי שעה אין לו תקנה חשוב דיעבד, דדבר שצריך עתה וגם לאח״ז מה שאינו יכול לשמש עתה נחשב לאין לו תקנה, כמו שמצינו בדבר שיל״מ, עי׳ בגל״מ פסחים הובא בפ״ת יו״ד סי׳ ק״ב סק״ו, וגם הפנ״י בבילה דף כ״ד ע״ב בד״ה הא גופא קשיא מזכיר סברא לחלק בין טילטול ובין אכילה, אלא שדחה אותה אח״כ ע״ש:

וכמו״כ כתב הגוב״י מ״ת אאה״ע סי׳ ל״ח לענין ספק מעוברת מבירו ח״ל דלא שייך לומר דבר שיל״מ אחר כ״ד חדשים שהרי כשישאנה יוכל לבעול תיכף וגם לאח״ז, וא״כ בעילה זו אין לו ממירין, וה״נ בשבת זו אינו יכול לאפות לחמים בלא גערבין חשוב כמו דיעבד, ועוד הא אינו רוצה לבטל האיסור אלא שרוצה לאפות עם גערבין מחלק העכו״ס שהרי יותר מתשעים חלקים הם של עכו״ס רק שמעורב בו חלק הישראל, והוי כמו בדבש שנפלו בו נמלים יחממנו עד שיהי׳ ניתך ויסננו עי׳ בטו״ז ובש״ך יו״ד סי׳ פ״ד, וה״נ אינו מכוין לבטל חלק הישראל אלא שאינו יכול בענין אחר לאפות בגערבין של עכו״ס, ואין לדחות מדברי המג״א סי׳ תמ״ז ס״ק מ״ה עי׳ בחיו״ט במס׳ תרומות פרק י״א משנה ו״ו, ועי׳ בפ״ת יו״ד סי׳ פ״ד סק״ו ולא שייך כאן אין מבטלין איסור לכתחילה:

ואי משום דהוי דבר המעמיד דהוי כאיסור בעין, חדא דהוי זו״ז גורס דהא יותר מתשעים חלקים מן האקליפן הם של עכו״ס, ועוד לפי מה שמעתי יש בגערבין גם דברים שאינם חמץ ואפילו נימא דהחמץ עיקר מ״מ הוי זו״ז גורס, דבדבר שעיקרו כך אינו בטל כמ״ש הרשב״א הובא במג״א סי׳ תמ״ב, הגם שכתבו להומרא מ״מ אפשר לגרף סברא זו גם לקולא כיון דזו״ז גורס לא הוי רק מדרבנן, עי׳ בפמ״ג ועי׳ בב״י יו״ד סי׳ שכ״ד שהביא סי׳ ר״ש ורא״ש דהיכא שנתן שאור מעיסה שלא הורמה חלתה לתוך עיסה שהורמה חלתה שיכול להפרש מיני׳ ובי׳ שאין השאור בטל בעיסה, ול״ה מן הפטור על החיוב ע״ש, אע״ג דמה שאינו בטל לא הוי רק מדרבנן, ודומה ממש למה שכתבתי:

ועוד יש דיעות שבדרבנן לא שייך דבר המעמיד, ובפרט הכא דאפשר שאינו רק נוקשה והוי תרי דרבנן, ממילא יש להתיר לאפות פת ולחמים לכבוד שבת, עי׳ ביו״ד סי׳ קי״ב שהקילו בפת עכו״ס, דעל הפת יחי׳ האדם ושייך בי׳ טעמא דירושלמי דחיי נפש, ועי׳ בטו״ז יו״ד סי׳ רל״ג סק״ד ח״ל שאין כדאי בזה שכתב הרמ״א ח״ל אבל אין להורות לאחרים שבמקום שרוב שמייתן ואכילתן ממיניס אלו כי מוטב שיהיו שוגגין ואל יהי׳ מזידין, כי אנו רואין חכמי ישראל כמעט רובם אין מזהרין מחדש בשום שנה, ולא שייך לומר עליהם מוטב שיהי׳ שוגגין, אלא כ״ל עיקר הטעם דבמדינות אלו שהיא שעת הדחק דחייו של אדם תלוי בשמיית שכר שעורים ושבולת שועל כדאי הוא הת״ק דמתני׳ דס״ל חדש אינו נוהג בחו״ל לסמוך עליו בשעת הדחק, כיון דלא איפסק הלכה

בפירוש כר"א עכ"ל, וכ"ש בפת דחיי נפש ויש הרבה גדולים להקל כדאי הם הגאונים הגדולים לסמוך עליהם בשעת הדחק, ובודאי אין להרעיש עולמות ע"ז, ועי' בשערי תשובה סי' תמ"ח סקט"ז שהביא בשם ספר דרך המלך שמי שיש בידו חמץ שעבר עליו הפסח ואחי אחריני למיכל מיני' אשר לא ידעו אם הוא חמץ שעבר"פ דלדידהו ל"ש קנסא אין צריך להגיד להם שלא יאכלו, והובא ג"כ בפ"מ יו"ד סי' קי"ט בענין דידן בודאי יש לסמוך עליו ואין להרעיש עולמות כמו שעשו הבד"ץ:

סימן י"א

בסוגיא דמצות צריכות כונה

הטורי אבן בר"ה דכ"ה ע"א הקשה בד"ה אילימא כפאו שד והתניא עמים חלים עמים שוטה כשהוא שוטה הרי הוא שוטה לכל דבריו, פירוש ואמאי יצא בכפאו שד כיון דבאותו שעה הוה שוטה ופטור מן מצות אכילת מצה ממילא לא עלתה לו למצוה אכילה שאכל בעת שטותו וכי הדר חלים באותו לילה ונעשה בר חיובא צריך לחזור ולאכול כזית מצה:

וקשה מהא דאמרינן בפ"ו דיבמות היו לו בנים בגיותו ונתגייר רי"א קיים מצות פריה ורביה, אע"ג דבני נח אינם מצווין על מצות פו"ר, והשתא אמאי קיים המצוה בבנים שהיו לו בגיותו הא באותה שעה לא היה בר חיובא במצות פ"ו, ומתרץ דלא פריך משום שאכל בשעה שהי' שוטה ופטור ממצות אכילת מצה בליל ראשון של פסח, שזה אינו מפסיד, רק הכי פריך כיון דכשהוא שוטה הריהו כשוטה לכל דבריו, ממילא הוה אכילתו כמתעסק והמתעסק לא יצא לכ"ע אפילו למ"ד מצות אין צריכות כונה וא"ש:

ומצאתי מקום ברא"ש שמשמע כדבריו שמעשה שעשה בעת שהיה פטור מועיל אף לעת שנעשה בר חיובא, בב"מ פרק איזהו נשך דף ע"ב ד"ה מנו רבנן ישראל שלוה מעות מן נכרי ונתגייר וכו' ר' יוסי אומר נכרי שלוה מעות מישראל ברבית ונתגייר בין כך ובין כך גובה את הקרן וגובה את הרבית, פירוש בין שזקפן עליו במלוה קודם שנתגייר ובין שלא זקפן עליו במלוה קודם שנתגייר גובה את הקרן וגובה את הרבית שלא יאמר בשביל מעותיו נתגייר זה, ומוסיף עליו הרא"ש הלכך שקיל מיני' אפילו הרבית שעלה עליהם משנתגייר עד שעת פרעון, ואע"ג דאיסורא דאורייתא קעביד יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה אפילו במקום עבירה עכ"ל:

ואיבא למידק הלא לא קנן עמו רק בשעת הלואה ואז היה גוי עדיין ובהיתר קנן ואמאי הוה איסור דאורייתא דכספך לא תתן בנשך כתיב עיין בפלפולא חריפתא, אלא ודאי הקנילה שעשה עוד בשעת הלואה אע"ג

שהוא לעת כזאת עכו"ס מועיל שיהא נחשב גם עכשיו שהוא ישראל לרבית קטנה לאוריתא אע"ג שעשה הקנילה בעת פטור, ה"ג להיפך במצוה מועיל מעשה שעשה בשעה שהיה עכו"ס אז שאר אופן שפטור ממצות:

ושוב ראיתי שיש לחלק ולא קשה קושית הט"א הנ"ל, דשאני מצות פ"ו וריבית משאר מצות, דהתם בפ"ו עיקר המצוה היא שיהיו לו בנים, דהא אם מתו לא קיים המצוה פ"ו, משו"ה כיון שנשארו הבנים גם לעת שנתגייר ע"כ עלו לו לפוטרו ממצות פו"ר הא העיקר עדיין קיים, וכן בריבית האיסור עדיין יש עוד גם לע"ע שייך בי' איסור ריבית, דהיינו גזיית המוב, ע"כ נחשב לריבית לאוריתא דמועיל לו מה שקנן בעת שהיה עכו"ס, אבל היכא דלא נשאר עיקר המצוה לעת שהוא בר חיובא אז בודאי לא פעל כלום במצוה שעשה בעת שהי' פטור ממצוות ולק"מ:

אלא דסוף כל סוף קמה וגם נצבה קושיא, דידוע מה שהעלו באחרונים דבמצות עשה כ"ע מודים שעיקר המצוה היא הנאת מעיו, עיין במחנה"ק סי' תע"ה סק"ד לפרש דברי מג"א, אם כן אם אכל בתחילת ליל ראשון של פסח מצה בשעה שהי' שוטה ונתרפא מיד בזמן מה שיש לו הנאת מעיו מכזית מצה בעת שהוא פיקח יצא, דהא נשאר לו עיקר מצוה לעת שהוא בר חיוב, והדק"ל מה פריך הגמרא אילימא כפאו שד והתניא עיתים חלים וכו' הלא משכחת לה שכפאו שד בליל ראשון של פסח ואכל מצה ונתרפא תיכף בעוד שיש לו הנאת מעיו יצא ואין עליו חיוב לאכול עוד פעם אחרת באותו לילה. וי"ל דהמקשן סבור בפשיטות דאבוה דשמואל מצות צריכות כוונה ס"ל רק דבמצה יצא כיון שנהנה כמהו דתימא דרבא דהא קאכיל ונהנה, והנאה זו נכנס תחת כונה, ומשום הכי נקט כפאו ואכל מצה ולא סתם מצאל"כ, והכי פריך והתניא עתים חלים עתים שוטה כשהוא שוטה הריהו כשוטה לכל דבריו ואין כונתו נחשב לכלום, ה"נ אכילתו והנאתו בעת שטותו נמי לא יחשב לכלום ואינו יוצא, דהא הנאתו הוה ככונתו וכמו שכונתו לא מהני כך הנאתו לא מהני דמצ"כ ס"ל:

ולפי"ז תעלה ארוכה לסתירת הרמב"ם, שבהלכות חומ"ל פוסק כפאו ואכל מצה יצא, ובהל' תקיעת שופר פ"ב ה"ד פוסק דהתוקע לשיר לא יצא, וקשה מנא לי' לחלק דהא מסקנת רבא היא דאין לחלק, ועפ"י דבריו הנ"ל א"ש דחילי' דרמב"ם הוא מקושית הגמרא דמקשה בפשיטות אילימא כפאו שד והתניא עיתים חלים ועתים שוטה וכו' ואינו יוצא, וקשה קושית הטורי אבן, ולריך לומר כדבריו דס"ל דמצ"כ וכאן באכל מצה נכנס ההנאה תחת הכונה, ולכן אינו יוצא ידי חובתו בזה שאכל בשעת שטותו, אבל פיקח שכפו אותו לאכול מצה שפיר יצא י"ח, דהנאתו נחשב ככוונה, ודו"ק כי נכון הוא:

ועתה אשוב נפשי הדרנא לדברי הט"א שהעלה דמעשה שעשה בשעה שהיה פטור נצטרף למצוה שעושה אח"כ בעת שהוא בר חיוב, ואשקלא וטריא בדבריו קצת. הנה לפי"ז אדם שאכל בעיו"כ סמוך לחשיכה וממילא יהא לו הנאת מעיו ביום כפורים יהא חייב, לפי מה שהעלה החת"ם דיו"כ הנאת מעיו בעינן והוא העיקר, וא"ל דהוקש עינוי

למלאכה, וכי היכא דבמלאכה לא חייב רק בקוס ועשה ה"נ בעינוי אינו עובר רק בקוס ועשה ולא בשב ואל תעשה, והכא לא עשה ביום הכיפורים כלום אלא שמעיו נהנין בשב ואל תעשה, דזה אינו דמ"מ כיון דע"י מעשה בא לו הנאת מעיו מצטרף להיות נחשב למעשה אע"ג דהוה בשעת פטור דומיא דפריה ורביה וריבית, עיין בתוספות שבועות דף י"ז ע"א ד"ה אין צריך, ועיין רש"י ברכות דף כ' ד"ה שב ואל תעשה ובמשנה למלך פ"ג הלכות ביאת מקדש שמביא ראיה שאפילו היכא דנעשה המעשה בהיתר נמי מצטרף לאיסור, וה"נ מצטרף אכילת ערב יו"כ להנאת מעיו של יו"כ ויהא חייב, וזה לא נתן להאמר כלל:

ונ"ל די"ל דבשלמא בכל מקומות שהבאתי לעיל שעשה המעשה בהיתר אבל היה אז שעת איסור לכל העולם, כגון במיר וטמא בביהמ"ק ובכלאים, וכן בשוטה שאכל מצה וברבית גר ופ"ו, אבל אכילה שאכל בעיו"כ היה שעת היתר לכל העולם כולו ואין כאן שום זמן ומעשה איסור ע"כ אין מצטרף, ועי' ר"ה כ"ח ע"א דקאמר לילה לאו זמן חיובא הוא כלל הכא בור מקום חיובא הוא לאותם העומדים בבור. ומצאתי כעין סברא זו ג"כ בתשובת מהרי"ח חיים או"ח סימן י', והבאתי לו סמוכין מגמ"י דבב"ק כ"ג הקשה הגמ"י למ"ד אשו משום חציו דהוה כאילו בידיו הבעירו א"כ אין שרי ערב שבת עם חשכה להליך את הגרות והדלקתם הולכת ונגמרה בשבת, ומירץ שאין הפירוש אשו משום חציו דחשבינן כאילו עשה מעשה ההדלקה לאחר מיכן, אלא אדרבא אמרינן בשעה שיוצא מתחת ידיו נעשה הכל, וכמאן דאגמרי' בידו בהאי שעתא ע"כ:

ולבאורה דברי המ"ל שהבאתי לעיל שכתב דאפילו היכא דנעשה המעשה בהיתר נמי חשבינן לאיסור שיהא נקרא קוס ועשה הם לגבל דברי הרימוקי יוסף, ולפי דעתו הדרא קושיא לדוכתה האיך מדליקין נרות ע"ש עם חשיכה, אלא ודאי שאני הדלקה בע"ש שהוא זמן היתר לכל ואין אדם שיהא חייב אז משום שבת ע"כ מותר להדליק, אבל בכל הני הנ"ל איכא זמן איסור חשבינן כאילו נעשה מעשה זו אז באיסור ודו"ק:

ומעתה שנתבאר שמותר לאכול בעי"כ סמוך לחשכה אע"ג שהנאת מעיו יהא ביו"כ עצמו ולא יהא רעב כל הלילה, ואפשר שגם במקצת היום לא ירגיש העינוי, ממילא מוכרחים אנו לפרש מה דכתיב מערב עד ערב תשבתו שבתכם שמזה גמרינן שמוסיפין מחול על הקודש שאין הפשט שיהי' בעינוי אלא שלא יסור העינוי, דהא אם אכל סמוך לחשיכה א"א שיהא בעינוי, א"כ נפשוט שלא כמו שהביא בס' וידבר משה בפרשת אחרי בשם האחרונים שאם אכל בעיו"כ סמוך לחשיכה חלי כותבת ובערב השלים חייב דהא עכ"פ מיתב דעתי' עכ"ל, דלפי הנ"ל פטור כיון שלא סר כל העינוי ביום כיפורים, ולא נאמר שיהא בעינוי אלא שלא יסור העינוי והוא לא הסיר כל העינוי ביו"כ בעילומו של יום, וא"כ ליכא לחייבו דהא אם לא אכל רק חלי שיעור פטור, אף דפשיטא דכל כל שהוא וכ"ש מוסיף למיתב דעתי' אך שאינו נגמר

רק בסוף אכילת שיעור ככותבת, וא"כ ה"נ הכא אף שהעיטו חלף הלך לו אבל לא בזה לגמרי מה שאכל ביו"כ דבזה לא הסיר רק מקצת העיטו, ואף דאמרינן דקיי"ל לרבנן דבכותבת מיתבא דעתיה ובציר מהכי לא מיתב דעתי' מיהו כולי עלמא טובא עוג מלך הבשן פורתא, משמע לכאורה דחצי שיעור אין מיתב דעתא לשום אדם ואפילו פורתא לא, וא"כ אין המידון דומה לרבי', דבנדון דידן שפיר איכא למימר דחייב כשי' האחרונים כיון דמיתב דעתא, מ"מ כבר פי' בס' תוס' יו"כ שי' הגמרא באנפי אחרינא, דשי' הגמרא דרוב בני אדם המאכל שוהה במעיהם טובא ובעוג מלך הבשן מתעכלת מהר ואין שוהה רק פורתא, וא"כ האי פורתא וטובא קאין על משך זמן ולא אמיתב דעתא, וא"כ אפשר לומר דבכותבת משיב דעת לגמרי קצת זמן ואפילו לעוג מלך הבשן, אבל חצי שיעור אינו מיתב דעתא לגמרי לשום אדם אפילו לזמן מה, אבל פורתא מיתב דעת אפילו ח"ש נמי ומ"מ פטור, וא"כ בנ"ד נמי פטור:

אלא דמתוס' סוכה ד' ע"ב ד"ה יש בה וכו' לא משמע כפי' התויו"כ הנ"ל, דז"ל שם לישב קושי' א"נ קי"ל לרבנן דאפילו גבוה אלף א"א שלא יהא כאן כל סכך פורתא אם יהא רחבה יותר מד' אמות כדאשכחן בפ' יו"כ גבי כותבת הגפה דמיתב דעתא דאמרינן כולי עלמא טובא ועוג מלך הבשן פורתא על כאן לשונם, ואם יהי' הפירוש כדברי התוס' יוס כיפורים אינו דומה לשם הך דסוכה ודו"ק:

אבל נראה לי דבאמת חצי שיעור מיתב דעתא קצת ואעפי"כ לא קשה לישנא דגמרא דלעוג פורתא דא"כ שאר בנ"א נמי יתחייבו בח"ש כי היכא שעוג חייב במיתב פורתא, עפ"י הגהות מהרי"ץ חיות יומא פ' דכתב ח"ל שכל השיעורין הל"מ היינו עניני השיעורים לשער בכעדשה בכזית כגרים ככותבת וכו', אבל חילוק השיעורין איזה לשיעור מלקות איזה לשאור ואיזה לבל ירמה איזה ליו"כ ואיזה לטומאה זה מסור לחכמים והם עשו חילוקים כפי הכרעת דעתם, כמו ביו"כ שיערו חכמים דבציר מכותבת לא מיתבא דעת האדם עכת"ד:

ומעתה הכי פירושא עוג מלך הבשן פורתא וכ"ע טובא, ע"כ מסתמא מה שקבלנו מסיני שיעור כותבת איו"כ קאי, וא"כ אפי' אי נימא דח"ש נמי מיתב דעתא פורתא מ"מ פטור בח"ש דהל"מ שאין חייב בפחות מככותבת, ומסתברא דח"ש מיתב קצת לכל העולם כי היכא דככותבת מיתב פורתא לעוג מלך הבשן אלא דלא נגמר רק באכילת כותבת, עיין כעין סברא זו בתשו' חות יאיר לענין כבוש מעל"ע לא בא הבליעה והפליטה בסוף מעל"ע בפ"א רק בהמשך זמן מעל"ע בולע מעט מעט ובסוף נעשה טעם גמור ע"כ, וא"כ כיון שהתורה לא חייבה רק אם אכל ככותבת אף על גב שמיישב דעתו קצת אף בפחות מזה, ה"נ היכא דאכל חצי שיעור בערב יום כפורים והשלים ביום כפורים אינו חייב, דהא לא הסיר כל העיטו ביו"כ, דהא התחיל להשקיט העיטו עוד מבעו"י בערב בא זמן האיסור, והדין עם ח"ז הגה"ק זי"ע בעל תשו' בית שערים שהעלה בספרו חאו"ח סי' ע"ח שאינו חייב אם לא שנאמר דכיון דגמרינן ממלאכה ע"י היקש שהוא בשוא"ת, עיין יומא ע"ד ע"ב מוכל מלאכה, וכיון דאין

היקש למחלה גמרינן מיני׳ נמי דכי היכי דבמלאכה מלינן דחייב אפילו אם לא עשה כל המעשה ביו״כ רק הכה בפטיש ביו״כ, ה״נ אם השליש להסיר העינוי נמי חייב ודו״ק:

סימן י״ב

הרמב״ם ז״ל בהל׳ חו״מ פ״ו ה״ג פוסק כפלו ואכל מלה ילא, ובהל׳ תקיעת שופר פוסק צריך שיכוין השומע והמשמיע לצאת ולהוציא ע״ש, ובטשאי כליו מקשים מנ״ל לחלק בין אכילת מלה ובין תקיעת שופר והא רבא מסיק בר״ה כ״ח דאין לחלק ע״ש, ועוד הקשה הפנ״י מאי קאמר בגמרא מהו דתימא התם אכול מלה אמר רחמנא והא קאכיל אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא, למה ליה לאהדורי אחרי טעמא הא היה סגי למימר אבל הכא מתעסק בעלמא הוא:

ונראה לייסד ונקדים קושית הטו״א דהקשה קושיא עצומה על שיטת רבינו ירוחם דסובר שכפלו ואכל מלה מיירי שהיה סבור שהוא חמץ ואעפי״כ יוצא, דלפי דבריו מאי קאמר בגמרא בשלמא מתכוין משמיע ולא מתכוון שומע משכחת לה דסבור חמור בעלמא, ולפי שיטתו מאי הוי דסבור שחמור בעלמא הוא הא כי היכי דיוצא דקסבור שהוא חמץ הכי נמי יוצא כשסבור שהוא חמור בעלמא דלמה יגרע ע״כ:

ונ״ל דכמה מן האחרונים ובתוכם גם הגאון בעל כת״מ בספרו יוסף תרועה מסכימים לשיטת הר״י דאבוה דשמואל מיירי אפילו בהיפך כוונה, ואילם מלשנא דקאמר ״כפלו ואכל מלה״ משמע דלא היה יודע שמלה הוא אוכל אלא אח״כ אגלאי מילתא דמלה אכל דאי מיירי שידע גם בעת אכילתו שמלה הוא אכל כך הול״ל כפלו לאכול מלה, אלא ודאי בא לאשמעינן דאפילו בהיפך כוונה נמי יצא:

ועתה אומר אני סברא חדשה דהנה בשופר כתיב זכרון תרועה, ומלשון ״זכרון״ משמע דבשופר צריך יותר כונה מבשאר מצות, דכך היא הוראתו של מילת זכרון עיין פנ״י, וא״כ אומר אני אם בשאר מצוות יוצא אף בהיפך כונה אז בא זכרון להורות דבשופר א״י בהיפך כוונה, אבל בסתם יוצא, ואי נימא דבשאר מצות א״צ כוונה אבל בהיפך כוונה א״י גם שם, א״כ זכרון שהקפידה תורה הוא שאפילו בסתם אינו יוצא בשופר, דבא לזרז שצריך כונה יותר מבשאר מצות:

ומעתה כן הוא פי׳ הגמרא ויתרעו אף יסורו ממילא קושיות הפנ״י והטו״א, שלחו לי׳ לאבוה דשמואל כפלו ואכל מלה ילא, והיינו היפך כוונה כהנ״ל, אמר רבא זאת אומרת המוקע לשיר ילא, דכיון דבמלה יוצא אפי׳ בהפך כוונה כנ״ל א״כ בשופר שצריך יותר כוונה מבשאר מצות יוצא בסתם עכ״פ והמוקע לשיר ל״ה הפך כוונה, דאם אנו

מושבין המוקע לשיר להיפך כוונה מ"כ אדם הבא מביהכ"נ בליל י"ד בניסן ואכל מצה להשקיט רעבונו בלי שום כונה אחרת ה"נ נימא דהוה הפך כוונה כיון שלא כיוון לצאת מצות הבורא שצונו לאכול מצה בליל י"ד, וה ולאי לא ניתן להאמר, וה"נ דכוותי' שנפשו משמוקק לשמוע שיר נמי ל"ה היפך כוונה אלא לפטר יחשב, וכיון דבשאר מצות יוצא בהפך כונה מ"כ בשופר נחמינן חד דרגא ואמרינן דבהיפך כונה מ"י, כגון שהי' סבור שהוא חמור בעלמא, אבל בפטם יוצא דסגי אם נעלה בשופר בחד דרגא, והמקשן לא הבין דברי רבא והקשה היינו הך, ומתרץ רבא לפירושו דבריו מהו דמימא התם אכול מצה אמר רחמנא והאי קאכיל ולכך יוצא אף בהיפך כונה אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא ומ"י אפילו בפטם, קמ"ל דסגי אם נחמינן בחד דרגא וכיון דבשאר מצות יוצא אפי' בהיפך כונה ע"כ בשופר יוצא בפטם:

ועתה לא קשה קושית הט"א דבשופר נמי יהא יוצא דקסבר חמור בעלמא, דז"א כיון דזכרון תרועה כתיב אהני לי' קרא דבהיפך כונה יפסיד, וקושית הפנ"י נמי סרה דכוונת הגמרא בזה דקאמר אבל הכא זכרון תרועה כתיב היא שנאמר דאף בפטם מ"י אף דבשאר מצות יוצא אף בהיפך כוונה, ודו"ק כי נכון הוא:

אלא דזה דבשופר נחית בחד דרגא נימא שיוצא עכ"פ בפטם ליכא למימר אלא אם אנו מחלקים בין היפך כונה ובין פטם דבהיפך כונה גרוע מפטם אז נוכל לומר דכיון דיוצא בשאר מצות גם בהיפך כונה יוצא בשופר דכתיב בי' זכרון תרועה עכ"פ בפטם, אבל אם היפך כוונה שוה לפטם בלא כונה ואין סברא לחלק ביניהם אז אפילו אם בשאר מצוות יוצא אף בהיפך כוונה מ"מ בשופר אינו יוצא אף בפטם, דהא זכרון כתיב ונחמינן חד דרגא וצריך כוונה, דאם אין סברא לחלק אז היפך כוונה ופטם הוי חד דרגא:

ומעתה כיון דאמינן להכא נבר דרגא סובר דיש לחלק בין היפך כונה ובין פטם ולכך מדייק שפיר מאבוה דשמואל דכפאו ואכל מצה יצא אע"ג דהוי היפך כוונה דאף בחוקע לשיר דהוה פטם כנ"ל דיצא, אבל הרמב"ם ל"ל הך סברא לחלק בדוכתא אחרימי כמו שנאמר, ואזל כאן לשיטתו וס"ל דמאבוה דשמואל דיוצא בהיפך כונה ליכא למידק דיוצא בשופר עכ"פ בפטם, דלדידי אין שום נפ"מ בין היפך כונה לפטם, והא לך הרמב"ם הנ"ל דל"ם לחלק, דהנה הכ"מ פ"א מהל' שבת כ' מ"כ הפרש בין משאנ"ל ובין פסיק רישא, דגבי פס"ר אינו מכוין למלאכה כל עיקר כגון שנעל פתח ביתו ונבי ניצוד מאליו, ומשאנ"ג מכוין למלאכה אלא שאינו מכוין לתכליתה מיסוד הרר"א החסיד עכ"ל הובא במג"א סי' רע"ח סק"א:

ובמחצית השקל הקשה על דעת הטור שפוסק כר"ש במשאנ"ל דפטור ובפסיק רישא פי' דחייב, וכן לר"ש גופי' דפוטר במשאנ"ל ומחייב בפ"ר, הא לפי סברת הר"א איפכא מסתברא דיותר היה ראוי לחייב במלאכה שאינה צריכה לגופי' דנתכוין עכ"פ למלאכה מלחייב בפס"ר דלא נתכוין למלאכה כלל, ומי' דל"ל דבשבת במלאכת מחשבת אסרה תורה מ"כ משאנ"ג

גרע טפי, דכיון דנתכוין למלאכה ולא נתכוין לתכליתה מחשבתו הוליאתה מכלל מלאכה משא"כ בפ"ר, עיין סי' רס"ח סק"ג בשם הרא"ש לענין ברכה קלת דומה לזה עכ"ל:

(ופלא על המחבר"ק שלא חלי ולא מרגיש שהיא קושית תוס' יומא ל"ד ע"ב ד"ה הנ"מ וכו' ותי' דפ"ר אינו חייב רק היכא דנהנה וכיון דנהנה אגן סהדי שמכוין למלאכה זה תוכן דבריו ע"ש. אמנם י"ל דהמחבר"ש בא לתרץ אף לשיטת רש"י שבת ע"ה ד"ה טפי ניחא שמשמע מדבריו שמחייב ר"ש בפ"ר אפילו היכא דלא נהנה רק דלא אכפת לי' לבד, אבל התוס' שם הקשו על פירש"י מגמרא מפורשת ע"ש. ובאמת י"ל שיטת רש"י דהא תוס' שם בד"ה וליחייב נמי וכו' פי' דמקשה נמי אף לר"י דסובר מקלקל בחבורה פטור דהיכא דיש תיקון קלת חייב כדאי' בפסחים, וה"נ במה שממיתו מתקן קלת שאינו מפרכס לכאן ולכאן ונוח ליטול ממנו הדס ע"כ:

ולפי"ז מה שמקשה בגמרא והא אביי ורבא דאמרו תרוייהו מודה ר"ש בפ"ר נמי מהאי טעמא כיון דאיכא הנאה קלת, ועל זה משני דכנגד הנאה קלת שיש לו אית לי' הפסד אחר וילא שכרו בהפסידו והוי כאלו אין לו הנאה כלל, והיכא דאין לו הנאה פטרו אפי' בפס"ר, וכוונת רש"י נמי הכי מפרשא דכי מודה ר"ש בחידי דלא איכפת לי' מלד אחר משום דאית ליה קלת הנאה אבל היכא דא"ל פסידא מלד אחר יצא שכרו בהפסדו ואין לו הנאה מיחשבא ופטור ודו"ק. ומהך גמ' נדחה תי' של המחבר"ש דמשמע בפי' דלא כוותי' דרבא אמר שם אפילו חימא וכו' מתעסק הוא אבל נטילת נשמה ופירש"י שאינו מתכוין שימות רק מתעסק הוא בדבר אחר ומכוון למלאכה אחרת, ואפי"ה מקשה בגמ' והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה ר"ש בפ"ר אלמא אפילו בפ"ר חייב נמי אפי' אין מכוין למלאכה אחרת, וע"ש בתוס' ובסוגית הש"ס דמשמע בהדיא דלא כדברי המה"ש ול"ע, ודו"ק כי קצרתי כיון דל"ש לענינינו):

עכ"פ נשמע בדברי המחבר"ק דמאן דס"ל משאל"ל פטור סובר דיש לחלק בין סתם בלא כונה כלל ובין היכא דנתכוון לכוונה אחרת דהיכא דלא נתכוון כלל הוי פ"ר וחייב והיכא דנתכוון למלאכה אחרת פטור דהוי כעין היפך כוונה. והנה רבא סובר דמשאל"ל פטור, וא"כ ע"כ לדידי' היפך כוונה גרוע מסתם, ושפיר מדייק מאבוה דשמואל דבשופר יוצא עכ"פ בסתם כנ"ל, אבל הרמב"ם פוסק דמלשאל"ג חייב ואעפ"י שהי' לו היפך כוונה, ועכ"א סובר דהיפך כוונה וסתם הכל חד, ולכך כיון דבפס"ר דהוי סתם חייב במשאל"ל נמי אעפ"י שכאן יש היפך נמי חייב, ולדידי' אתי' זכרון תרועה למעט שפיר דאפילו בסתם אינו יוצא, ומיושב היטב סתירת הרמב"ם דאף שפירש כפאו ואכל מצה יצא מ"מ שפיר פוסק דהתוקע לשיר לא יצא ודו"ק:

סימן י"ג

הפנ"י מס' ברכות ריש היה קורא ד"ה ש"מ
דמצות צריכות כוונה וכו' כתב וז"ל
קשה לי טובא על שיטת רבינו יונה בפ"ק
בדף הקודם גבי פתח בדתמרא וסיים בדשכרא
דמיבעיא לן אם יצא אעפ"י שנתכוין מעיקרא
לברכת היין והוה איבעיא דלא איפשטא וכתב
ר"י דאע"ג דקי"ל מצות אין צריכות כוונה
היינו כשעושה מעשה המצוה כגון בתוקע
לשיר ובכפאוהו פרסיים לאכול מצה משא"כ
במצוה שאינו אלא באמירה כגון ברכות המצות
וברכת הנהנין שפיר מיבעיא לן אם יצא עכ"ל,
ולפי"ז תקשה ליה סוגיא דהכא דפריך
מתק"ש דהוי מעשה מק"ש דל"ה רק אמירה
ומאי מקשה הא שנא ושנא עכתו"ד, וגם
בסוגיא דר"ה כ"מ הקשה קושיא זו, והיא
לכאורה עצומה:

ולדידי קשיא לי עוד אשי' דר"י דלמה יגרע
מצוה דל"ה רק באמירה ממצוה
דהוה מעשה, הא גם אמירה הוה מעשה
דעקימת שפתיו הוה מעשה, וא"ל דמה
דאמרינן דעקימת שפתים הוה מעשה הוא רק
מעשה כל דהו ומשו"ה שפיר יש לחלק בין
מצוה דאמירה ובין מצוה דמעשה, דבמעשה
כ"ד בעי כוונה ובמעשה רבה א"ל כוונה,
דאף אם נאמר דסתם עקימת שפתיו הוה רק
מעשה כ"ד מ"מ אם מקיים בעקימת שפתיו
מצוה אחשביה המצוה למעשה גמור, כדמצינו
בולד לענין אגד דאע"ג דל"ה מעשה גמור
המצוה עושה אותו למעשה גמור, ועיין רש"י
בילה כ"ז ע"ב דמצות ביעור אחשבי' לבטול
ואסור אף להשליך לכלבים וה"נ דכוותי':

ונ"ל ביסוד שיטת ר"י דהנה הרמב"ם ז"ל
פ"א ה"ב מהל' ברכות כתב וז"ל בכל
הברכות צריך שישמיע לאזנו מה שאומר ואם
לא השמיע לאזניו בין שהוציא בשפתיו בין
שבירך בלבבו יצא, ויותר מזה כתב בפ"ח
הי"א דשם כתב דאזלינן בתר המחשבה אפילו
היכא שהמחשבה סותרת דבריו אלמא דס"ל
דאלימא מחשבה לגאת בו חובת ברכות, וגם
דעת המחבר או"ח סי' ס"ב דבמקום אונס
יצא בק"ש אף בהרהור דהרהור כדיבור דמי:

ובתב המג"א סי' קפ"ה סק"א דכל הברכות
כן ע"כ, א"כ י"ל דגם הר"י מודה
דבאונס יוצא בדיעבד אף בהרהור, וכיון דיוצא
אף בהרהור מו לא שייך למימר אפי' היכא
שמוציאו בפיו דהמצוה אחשבי' לעקימת שפתיו
דליהוי מעשה גמור, עיין סנהדרין ס"ה ע"א
אמר רבא שאני מגדף הואיל ושנו בלב שאני
עדים זוממין הואיל ושנן בקול אינן נחשבין
למעשה, וכמו"כ הכא כיון שיוצא בדיעבד
בהרהור לא נחשבה האמירה למעשה, ואף
שי"ל דכאן א"י רק באונס מ"מ סוף כל סוף
כיון שיש איזה אופן שיוצא בהרהור מו לא
נחשב עקימת שפתיו למעשה, עי' בחינוך
מצוה שמ"ה שמ"ו לענין לאו שאב"מ דכל
לאו דאפשר לעבור עליו בלי מעשה אעפ"י
שבאופן שנעשה עתה לא הוה בידו לעבור רק

ע"י מעשה מ"מ הוה לאו שאין בו מעשה, וה"נ כיון דיש באפשרות לקיים בהרהור תו עקימת שפתיו נמי ל"ה מעשה, וגם המצוה אין בכוחה לעשות אותה למעשה גמור, והגם שהר"מ איפכא ס"ל עי' מל"מ פ"ה מהל' רבית, אפשר דהר"י כהחינוך סבירא ליה, ומיושב קושית הנ"ל דאמאי מגרע הר"י כח דאמירה ומצריך כוונה:

ומעתה כיון דאתינא להכא מיושב גם קושית הפנ"י הנ"ל, דהנה המחבר באו"ח סי' מ"ז כתב דהמהרהר בד"ת א"צ לברך דהרהור לאו כדיבור דמי, א"כ אי אפשר לקיים מצות ת"ת רק ע"י עקימת שפתיו, ממילא המצוה של ת"ת עושה אותה למעשה גמור ובקורא בתורה פרשת ק"ש אף אם אינו יוצא חובת ק"ש מ"מ עכ"פ למד ועסק בתורה וקיים מצות ת"ת, והשתא פריך שפיר מהך דהיה קורא בתורה דמשמע דבעינא כוונה לצאת י"ח ק"ש, ואי לא כיון לא יצא, אף דהמצוה של תלמוד תורה אחשבי' למעשה, וחזינא דאף במעשה צ"ל אהך דהמוקע לשיר יצא דמשמע דא"צ כוונה, וכי קאמר ר"י דבאמירה צריך כוונה דוקא בהך דפתח בדשיכרא וסיים בדחמרא משום דהתם יוצא בהרהור עכ"פ באונס וכנ"ל, אבל בת"ת לא משכחת לה דיוצא בהרהור, ולכך הכא עקימת שפתיו כמעשה נחשבה:

ועוד י"ל דאף אם יהי' איזה אופן שיוצא ת"ת אף בהרהור מ"מ כיון שכאן יוצא בדיבור זה ידי מצות ת"ת, דהא קורא בתורה בכוונה, הוי הדיבור אליס ונחשב למעשה, וכעין סברא זו נמצא בתוס' שבת נ"ח ד"ה אע"פ וז"ל וה"ד בפרק גנמר הדין כפה שנתנתו לספר עהור מן המדרס אעפ"י שלא עשה שום שינוי מעשה כיון דנאסר בהנאה ע"י כן חשוב כשינוי מעשה ע"ש, וה"נ דכוותי' כיון שיוצא בדיבור זה מצות ת"ת הוי כמעשה. ועיין בהגהות יד שאול יו"ד סימן קפ"ה דיבורא מקרי ואמרה מעשה לא עבדה שכ' אך נלע"ד דסברת הטור דדוקא סתם דיבור מקרי ואמרה אבל בנדה התורה נתנה לה נאמנות וכו' והיא נאמנת כשנים, זה הדיבור אליס כמעשה, וכעין מה שכ' התוס' גיטין ס"ז עכ"ל, ומדחשיב למעשה לענין ת"ת חשיב נמי למעשה לענין מצות ק"ש, ועי' שבת ל"א ע"א מדמצרף לענין טומאה מיחייב נמי לענין שבת, ופירש"י ז"ל מדחשיב הך זריקה לענין טומאה חשיב נמי לענין שבת כאילו הוא כגרוגרת וחייב ע"כ, א"כ ה"נ כיון דיוצא מצות ת"ת בהך אמירה חשיב נמי לענין ק"ש כמעשה, ושפיר פריך הגמרא מהך דהיה קורא בתורה אתק"ש ודו"ק:

אלא דאעיקר דינא אמה שאני אומר בלד הא' דבת"ת אין אופן דהרהור יחשב כדיבור רואה אני סתירה, דהא פסקינן דאסור להרהר בד"ת בביה"כ ובבית המרחץ משום שנאמר והיה מחנך קדוש, עיין במחבר סי' פ"ה ס"ב, ואי לאו כדיבור דמי וא"צ לברך אף אם נתנם אמאי יהא אסור להרהר במקום מטונף. והיה נראה לומר בהשקפה ראשונה דלעולם אין שום איסור להרהר במקום מטופת דברי תורה כיון שאינו מקיים מצות ת"ת, אלא שאסרו מפני שיש לחוש שיוציא איזה דברים בפיו כיון שטרוד במחשבתו כדרך בנ"א שמתוך הרהורים מוציאים קצת דברים בפיהם, וסברא כזו ראיתי בס' או"ח עה"ת ועצלם ממני כעת מקומו [עי' אוהחה"ק פ' כי תצא עה"פ

מולא שפתיך תשמר וגו' אשר דברת בפיך], ואח"כ מלאתי גם ברבינו יונה ריש היה קורא שהעלה סברא זו שמתוך שטרוד בכתיבתו מוציא איזה דברים בפיו [ומובא בט"ז או"ח סי' מ"ז ס"ק ג']:

וארווחנא בזה לתרץ שלא יקשה אם יש איסור בהרהור ד"ת במקום טינופת אמאי פסק המחבר סי' פ"ה ס"ב ואם מזדמן לו שם להפרישם מדברי איסור מפרישם, וגם המג"א סק"ד כתב דה"ה אם נכנס בלבו הרהור אשה מותר להרהר בד"ת דהוי לאפרושי מאיסורא, ואמאי הא הרהור בד"ת נמי איכא איסורא ואינו בודאי שיועיל, ועוד מה זה שכ' הב"י בסי' פ"ה בשם הר' מנוח בירושלמי אמרינן דמותר להרהר בד"ת בבית הכסא ולא פליג אגמרא דידן, דכי אמרינן אסור לכתחילה כלו' לשום מחשבתו ולבו לחשב בד"ת אבל אם היה תלמודו שגור בפיו והירהר לאנסו מותר עכ"ל, ודבריו א"א להולמם דאם כוונתו דהוי אונס גמור מאי קמ"ל פשיטא דהא לא עשה ולא כלום דאונס כמאן דלא עביד דמי בכל התורה כולה, ואם זה לא נחשב לאונס גמור אמאי יהא מותר באמת יותר מבשאר עבירות:

והנם שי"ל גם שניהם עפי"מ שהעלה ח"ז זי"ע בבית שערים או"ח סי' נ"ד מילתא חדתא לפימ"ש המרדכי הביאו המג"א סי' י"ג סק"ח אם נפסק אחת מליליותיו בשבת ומתבייש לישב בלי טלית מפני כבוד הבריות, ואע"ג דליליה מ"ע מה"מ ואיסור דאורייתא לא דחינן מפני כבוד הבריות ע"ש ולפי"ז העלה דגם באיסור ד"ת במקום טינופת ג"כ לא אסרה התורה שלא לדבר דבר שבקדושה אם נראה בך ערות דבר רק כ' והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר, והיינו אם אמה עוסק בדבר שבקדושה לא יראה בך ערות דבר, ומעתה אם הוא אנוס ואי' לכסות עצמו מותר מדאורייתא לדבר דבר שבקדושה ואינו אסור רק מדרבנן, ובשאינו אנוס עובר אדאורייתא, אבל לא במה שהוא קורא במורה רק במה שאינו מכסה עצמו בשעת הקריאה עכמו"ד, ממילא נשמע מזה שבבית המרחץ ובבה"כ מותר להרהר בד"ת כיון שאי אפשר בענין אחר ואינו אסור רק מדרבנן:

ומעתה יתפרשו דברי הירושלמי היטב הדק ויעלו בקנה אחד כפתור ופרח עם שי' תלמודא דילן, כמש"כ הר"מ דכל היכא דמותר להרהר בד"ת בביה"כ היינו מה"מ אלא שצריך לכסות עצמו או לפנות המקום שיהא נקי, אבל בביה"כ שא"א מותר רק דחכמים אסרו כנ"ל, ולא אסרו רק לשום מחשבתו ולבו לחשב בד"ת, אבל אם היה תלמודו שגור בפיו והרהר לאנסו אע"ג דל"ה רק קלת אונס נמי שרי:

וגם הקושיא הראשונה שהקשימי לק"מ דמשו"ה אם נכנס בלבו הרהור אשה מותר להרהר בד"ת ול"א מה לי איסור זה ומה לי איסור ד"ת, משום דאמרו בראמי יה"ר בראמי מבלין כנגדו וחה לימוד התורה, משום הכי לא אסרו חכמים, כן היה אפשר לכאו' לומר, אלא דמדברי הגמרא משמע איפכא, דלפי"ז יהא ביה"כ ובית המרחץ קיל משאר מקומות משום שא"א בענין אחר, ובגמרא אמרינן כל מקום מותר להרהר חוץ מבה"כ ובית המרחץ, משמע שמקומות אלו חמורים ודלא כסברא הנ"ל, וא"כ הדק"ל

דאמאי יהי׳ מותר להרהר בד״ת יותר מהרהור אשה, וגם דברי הר׳ מנוח נריכים לימוד מחדש, אבל לפי מה שהעלימי דמשו״ה אסור להרהר דחיישינן שמא יוציאו בפיו אחי שפיר דהרי בהרהור לחוד ליכא שום איסור לכן אם נכנס בלבו הרהור אשה דבודאי איסור הוא יהרהר בד״ת דאין שם רק חשש, וגם דברי הר״מ א״ש דלעולם אם תלמודו שגור בפיו והרהר לאונסו ל״ה רק אונס קלת ובכל זאת מותר כיון שאינו עושה בהרהורו עבירה דהרהור ד״ת ל״ה כדיבור כלל המירו גם באונס קלת ואחי שפיר:

ובזה אחי שפיר מה שכתב הטו״ז סי׳ ס״ב מזה יש ללמוד בחי שנמא בלילה בחטחו וא״א ליטול ידיו ולברך יהרהר הברכה בלבו ושתה, וכן יש ללמוד ממ״ש ב״י בסי׳ פ״ה בשם ר״י ע״כ. וקשה האיך יהרהר הא אסור להרהר במקום מטונף עי׳ ב״י בסי׳ פ״ה, ולפי מה שכתבתי לק״מ דשאני דברי תורה דאורכה מארץ מדה ורחבה מני הים חיישינן דילמא יהרהר עד שישכח שהוא במקום שאינו נקי ויוציא קלת דברים בפיו, אבל בברכה קצרה לא שייך חשש כזה ושפיר כ׳ הטו״ז שיהרהר ולק״מ:

כך היה נראה לי לכאורה, אבל באמת א״א לומר כן שבת״ת אינו מקיים שום מצוה בהרהור, דהא אף דכתיב לא ימוש ס״ת מפיך מ״מ כתיב נמי והגית בו יומם ולילה, והגית הוי בחשבה, וא״ל דלא ימוש מפיך ווהגית יחדיו יהיו תמיד אף דדיבור נריך מחשבה אבל מחשבה גרידא ל״ה ולא מידי, דהא ברבינו יונה בפרק הי׳ קורא דף ט״ז משמע שהם ב׳ מצות מחולקין דכ׳ שם וז״ל דאמרינן במדרש אמרי האזינה ובשעה שאינו יכול לדבר בינה הגיגי, ר״ל המחשבה, וכן נראה מהפסוק חס לבי בקרבי בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני עכ״ל, וכמו כן הכא נמי משמע דשני דברים הם דיבור לחוד ומחשבה לחוד, ומשמע שמקיים מצות ת״ת אף בהרהור, וא״כ הדק״ל אמאי אין מברכין על הרהור ד״ת, ועוד אם אינו מקיים בהרהור ת״ת שום מצוה א״כ אמאי כשנכנס בלבו הרהור אשה יהרהר בתורה הא בהרהור אינו מקיים מצוה ומה מהני, אבל באמת ז״א דאע״פ שאינו מקיים מצוה ת״ת היא סגולה שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מחכמה, עי׳ ברמב״ם ובאה״ע סי׳ כ״ה ס״א:

ונ״ל דמשו״ה אין מברכין על הרהור אף שמקיים בזה מצוה, כיון דעל הרהור לא מברכין, עיי׳ ב״י או״ח סי׳ תל״ב דכ׳ שם הטעם דלא מברכין על ביטול חמץ משום דביטול בלב ואין מברכין על דברים שבלב, וה״נ דכוותי׳ [ועי׳ בפרמ״ג או״ח סי׳ מ״ז]. ועוד אפשר לומר דמשו״ה א״ל הרהור דברי תורה ברכה דהא ברכת התורה אחי מקרא דכי שם ה׳ אקרא וגו׳ וממילא א״ל לברך רק היכא דקורא אבל בהרהור א״ל. ובזה א״ש קושית המג״א וטו״ז דאמאי נריך לברך על הכתיבה ומאי שנא מהרהור, ולפי הנ״ל ל״ק דכתיבה הוי יותר קריאה מהרהור ואחי שפיר:

ועוד י״ל דמצות ת״ת אינו מקיים בהרהור לבד משום דכתיב פן תשכח את הדברים והיכא שאינו מוציא בפיו אינו נשמר בלבו כדאמרינן בעירובין כי חיים הם למוצאיהם למוציאיהם בפיו, ועי׳ ברמב״ם הלכות ת״ת פ״ג הי״ב וכל המשמיע קולו

בשעת תלמודו תלמודו מתקיים בידו, ע"כ צריך הרהור ודיבור יחד ואינו מקיים מצוה זו רק היכא דאיכא שניהם יחדיו, הגם שיש לחלק דמצות והגית בו יומם ולילה מקיים אפי' בהרהור לבד והשמר לך פן תשכח היא מצוה בפני עצמה וצריכה דיבור נמי כמו שמצינו במצות ושננתם שהיא מצוה בפ"ע, עי' בדרכי יוסף יו"ד סי' רמ"ו ועי' בבית שעריס או"ח סי' ל"ב שמחלק לענין ברכת התורה, מ"מ מנין לו לחלק בודאי כי היכי דלא סגי בהרהור לענין השמר ה"נ לא סגי למצות והגית וצריכה ג"כ דיבור והרהור הוי ח"ש ועל ח"ש לא תקנו ברכה, ומשום הכי המהרהר בד"ת אין צריך לברך מ"מ אסור להרהר במקום טנופת בד"ת דקלת מצוה מקיים אף במחשבה:

ועי' במשנה למלך פי"ח מהלכות שבת שכ' דשייך חלי שיעור אף במידי דלאו אכילה כמו שכ' רש"י שבת ע"ג דלא כחכ"ל, הגם שבמשנה למלך פ"א מהלכות חו"מ הלכה ז' כתב בפשיטות שבחלי שיעור אינו מקיים שום מצוה א"כ ה"נ בת"ת ל"ש ח"ש, וגם בתשובות שבות יעקב מסתפק בדין, אבל חכל נביאים מחנבאים בסגנון אחד דשייך ח"ש אף בקיום מצוה, המחלהש"ק סי' נ"ג מביא רמי' מדברי חו"י יומא ל"ט, שו"ת חת"ם או"ח סי' מ"ט, שו"ת חיים שאל סי' ג' וד', ושו"ת בית שעריס או"ח סי' קס"ז:

ובזה יש לפרש דברי בית יוסף שהביא בשם ר' מנוח דלעולם ל"ה אונס גמור ואפ"ה מותר כיון דליכא אלא איסורא בעלמא, עי' חוס' שבועות דף כ"ג ע"ב ד"ה דמוקי לה כדברי הכל וז"ל וי"ל כיון דליכא אלא איסורא בעלמא לאו מושבע ועומד חשיב לי', ועי' בש"ך יו"ד סי' רל"ט סק"כ שהביא בשם תשובת מהרל"ן חביב סימן ק"ג דלדעת הר"ן דבר דרבנן חמיר טפי מח"ש שאסור מה"ת שכשהוא אסור מה"ת הוי מרבוי דכל דוקא וליכא לאו מיוחד לאיסורו, וכל שאין איסור מפורש חל עליו שבועה, מה שאין כן כשהוא אסור מדרבנן דאיכא לאו דלא תסור, ועוד דדבר שהוא מדרבנן איכא למימר העמידו דבריהם כשל תורה עכת"ד, אלמא דחלי שיעור קיל טפי אפי' מאיסור דרבנן, הגם שמדברי הרמב"ם ז"ל נראה שגם זה הוה מדברי סופרים, אבל מ"מ אינו חמור מדרבנן, וע"כ מותר להרהר בד"ת בביה"כ היכא דנכנס בלבו הרהור אשה ודו"ק:

ואל תתמה שאחר מצות מותר לקיים אף במקום טנופת עי' ברמ"א יו"ד סי' י"ט ס"א וז"ל ואם שחט בבית מטבחיים שהוא מקום מטונף יברך ברחוק ד' אמות קודם שיכנס לשם, משמע דמצות שחיטה מותר לקיים אף במקום מטונף, א"כ הרהור ח"ת דלא הוי רק ח"ש אמאי יהא אסור, כי באמת גם שאר מצות אסור לקיים במקום שאינו נקי, עי' בדרכי תשובה סי' י"ט ס"ק כ"א שהביא בשם זוהר וז"ל כשמקיים המצוה צריך שיהא המקום שם נקי, ובס' טוב עין כ' שאין רשאי ליקח אתרוג ולולב במקום שאין נקי, ולכאורה קשה משחיטה, עי' בחוס' ברכות י"ד ע"ב בד"ה ומנח תפילין ומצלי ודו"ק, ומתרץ הדרכי תשובה שהם לא אמרו רק במצוה חיובית והם באים לרצות כמ"ש הריטב"א דבזה מסתבר להחמיר:

והסברתי דברי הדרכ"ת בטוב טעם ודעת,

הנה ביום תרועה ר"ה דף כ"ח הקשה מנדה שנתנסה שמותרת לבעלה, אלמא שמצוה אינה צריכה כוונה, ומחוך כך העלה מה שהעלה, אבל האחרונים כתבו שיש לחלק ביניהם דבשחיטה וטבילה וגט אינה מצוה חיובית אפילו ניחא מצות צ"כ במצות שאינן חיוביות הכל מודים שאינן צריכות כוונה, הח"ש באו"ח סי' פ"ה מסתפק ושואל אם מותר להרהר בו יתברך במרחץ או לא, וכתב דיש קו"ח אם בדברי תורה אסור להרהר במציאותו ויכלתו לא כל שכן:

ועתה במצוה חיובית שצריכה כוונה והכוונה היא לקיים מה שציונו הבורא ית', א"כ מחשב בשעת קיום המצוה במציאותו ויכלתו וזה אסור במקום שאינו נקי, וע"כ אסור לקיים מצוה חיובית במקום מטונף, אבל שחיטה וכדומה שאינו מצוה חיובית ואע"כ מותר לקיים אף במקום שאינו נקי, ושפיר מצינו למימר אע"פ שאינו מקיים מצות עשה של ת"ת מ"מ כיון שמקיים קצת מצוה הצריכה כוונה אסור במקום שאינו נקי:

הגם שלפי דברי שאגת ארי' סי' פ"א ל"ש כאן בת"ת ח"ש, דכתב דלענין בל ירחה לא אמרינן ח"ש אסור מה"ת משום דהא דאמרינן ח"ש אסור מה"ת היינו טעמא משום דחזי לאינטרופי, והיינו שאם יאכל עוד ח"ש בכדי אכילת פרס של זית ראשון קיים"ל דחייב, וא"כ האי חצי זית מצטרף לחיוב, וא"כ כשיאכל עוד ח"ש בכדא"פ אגלאי מילתא דח"ש א' באיסורא קאכל למפרע, משא"כ לענין בל ירחה גם אם ישליש אחר זה לכזית לא יתחיל העבירה למפרע רק מכאן ולהבא כיון שאז יהא לו כזית בביתו, ולעולם לא נהי' צריך לצרף שהיה הח"ש לחיוב על שהיה השיעור, וא"כ לא שייך בי' חזי לאינטרופי, שמה שמהרהר עתה בדברי תורה אינו מצטרף לדיבור שאח"כ רק אם עושה שניהם בבת אחת מקיים מ"ע של ת"ת ולא שייך בי' חצי שיעור:

וגם ח"ז הגאון האדיר זי"ע חידש בספרו בבית שעריס או"ח סי' קל"ט באמצע התשובה ח"ל ומה שנ"ל עוד בזה עפי"מ שחדשתי במק"א דאפילו לר"י אין ח"ש אסור מה"ת אלא בח"ש הבא משיעור שלם אבל בח"ש שאין חציו השני בעולם אינו אסור מה"ת, והוא מדברי המוס' יומא פ"א בד"ה כל הקשו ל"ל קרא לר"ע לרביעית דס הבא משני מתים שמטמא באוהל תיפוק לי' דטומאתו ושיעורו שוה, ותי' דמיירי ברביעית דס הבא משני מתים נפלים שאין באחד מהם רביעית מתחילה, אבל היכא שיש רביעית בכל אחד לד"ה מצטרפים, מבואר דדוקא התם דאיכא קרא מצטרף בליכא שיעור מתחילה, אבל בעלמא דוקא כשבא משיעור שלם מצטרף אבל אם מתחילה אין בו כשיעור אינו חל עליו שם איסור, וכן מבואר להדיא בדברי רש"י חולין ק"מ ד"ה בבא מיורה גדולה ע"ש, וכן שמעתי סברא זאת מהגאון האדיר בעל יריעות שלמה זי"ע, וה"נ אינו בא משיעור שלם ולא שייך ח"ש:

ואני הבאתי דאי' מדברי המוס' דשייך ח"ש אף בכה"ג, הנה במוס' סנהדרין דף נ"ט ד"ה ליכא מידי וכו' ח"ל וגם בישראל בעובר אינו רשאי להורגו פירוש ולא שייך מי איכא, וע"כ היינו מה"ת דמי איכא מידי הוי דאורייתא, והיכן כתיב עובר באורייתא, א"ו

מטעם ח"ם אחי עלה דהוה כמקלת נפש אע"ג דלא שייך כל הני טעמא, ועי' ש"ך סי' שע"א שהביא בשם הרוקח אשת כהן שמעוברת מותרת ליכנס באוהל המת דהוי ס"ס שמא נפל הוא או שמא נקיבה, משמע אבל אי לא הוה ס"ס הי' איסורא, הא לא הוי אדם שלם עד שיולד, הגם שהמג"א סי' שמ"ג הקשה עליו דהוה טהרה בלועה ואינו מטמאה והניח בצ"ע, מ"מ מודה המג"א דאי לא הוה טהרה בלועה ולא ס"ס הוה אסורה ליכנס והיכן כתיב באורייתא עובר אלא ודאי מטעם חצי שיעור ולו"ק [עי' בהערות משנת דוד בסוף הספר]:

וראי' ח"ז שר התורה ז"ע יש לדחות דשאני התם משום דכתיב הנוגע במת בנפש אדם, ועי' בחולין ע"ב ע"א איהו נפש האדם שמטמא הוי אומר זו רביעית דם פירוש רביעית חיי אדם תלוין בו שבכך הוא מתקיים, ועי' בזיר ל"ח ע"א רש"י ד"ה ועל כל נפשות מת לא יבא רביעית קרי לי' נפש כדאמרינן התם שבת ל"א רביעית דם נתתי בכם, וכיון שאין נקרא נפש האדם רק היכא דיש לו רביעית דם מש"ה הוי אמינא אי לא הוי כתיב קרא שלא יטרף היכא שבא משני נפלים ואין בכל אחד רביעית בפני עצמו כיון שדם זה לא בא מנפש האדם ע"כ איצטריך רבוי', אבל בשאר דברים אין לנו שום סברא לחלק בין היכא שבא משיעור שלם ובין היכא שאינו בא משיעור שלם, ועוד אדרבה משם דאי' שאין לחלק כי היכא שאין מחלקין התם בדם הבא משני נפלים, ואין לדחות דאיסור מטומאה לא יצפינן שאין זה לימוד גמור רק גילוי מילתא לבד וכגילוי מילתא למדין מ"מ:

ואפשר שזה שחצי שיעור אסור אף היכא שאינו בא משיעור שלם תלוי' בפלוגתת הרמב"ם ורשב"א אי ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא או רק מדרבנן. הנה הרמב"ם סובר דכל היכא שאין ח"ש השני מהשיעור שלם בעולם אז ח"ש מותר מה"ת, וה"נ בספיקא דהוי כח"ש וחצי חיוב וחצי השני מן החיוב או מן האיסור אינו בעולם אין עליו חיוב דאורייתא או איסור דאורייתא, אבל הרשב"א סובר דח"ש אסור מה"ת אף היכא שאין חצי השני בעולם, ע"כ בספיקא דהוי נמי כח"ש שאין חצי השני בעולם ואעפ"כ אסור מה"ת, ה"נ בספיקא נמי אסור מה"ת או חייב מד"ת לקיים המצוה, ע"כ אחי שפיר אמאי אין מברכין היכא שמקיים המצוה מספיקא הא הלכתא דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא כשי' הרשב"א, וממילא מחויב לקיים המצוה מה"ת:

וב"ת דלשי' הרשב"א ה"נ שצריך לברך כמו שכתב הב"י ביו"ד סי' כ"ח בשם רבינו יונה, הא ליתא חדא דרבינו גופי' לא מטעמא דספיקא דאורייתא לחומרא מחייב לברך ע"ש, ועוד שכתב המג"א סי' ס"ז בשם הרשב"א דמשום הכי מברכין ברכת ק"ש אף היכא שקורא מספיקא, דעיקר התקנה כך היתה, משמע דאם ל"ה הכי דעיקר התקנה היתה כך לא הוי מברכין אפילו לשיטתו, הא לשיטתי' חייב לקרות מה"ת, ועי' בח' הרשב"א שבת דף כ"ד ע"ב בד"ה רבא אמר רוב ע"ה מעשרין הן, ומסיק שם ספק נטל לוקח אפילו ביו"ט ראשון דחייב ליטול אינו מברך לפי שברכה מדבריהם וכל ספק

מדבריהם אינו מברך עכ"ל, ואמאי הא לשיטתו הוא חייב ליטול עוד הפעם מה"ת מכח ספק וכיון דחייב מה"ת ליטול יברך ג"כ דהוא מקיים מצוה מה"ת, א"ו דחיוב זה לא הוה רק כמ"ש, ובמ"ש לא מברכין ודו"ק:

ועוד יש לחדש, ובזה אתי שפיר גם קושית השג"א סי' ו' על דברי הרמב"ם, וז"ל הרמב"ם בפ"ח מהלכות ברכות כל הברכות כולן צריך להשמיע לאזניו מה שאומרת מפיו ואם לא השמיע לאזניו יצא בין שהוציא בשפתיו ובין שבירך בלבו עכ"ל, הרי שכ' שאפילו לא הוציא בשפתיו אלא שבירך בלבו נמי יצא, ש"מ דס"ל הרהור כדיבור דמי, וק"ל דהא בפכ"ד מהלכות שבת כתב ונאמר וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר לפיכך אסור לאדם להלך בחפציו בשבת, ואפי' לדבר בהם כגון שמדבר עם שותפו מה ימכור למחר או מה יקנה וכיוצא בו, אלמא הרהור לאו כדיבור דמי, וה' קומר מה שכתב בפ"ח מה' ברכות עכ"ל:

הנה בפמ"ג באו"ח סי' ס"ב כתב דמה"ת הרהור כדיבור דמי רק שאמרו חכמים שצריך להוציא בשפתיו דהרהור לאו כדיבור דמי, ועתה כיון דמה"ת הרהור כדיבור דמי ע"כ המצוה כגון בכל הברכות שהם מדבריהם שבקו חכמים בדיעבד אלאוריתא משום חומרא דלא תשא שהיא לשי' הרמב"ם מה"ת, עי' במג"א סי' רט"ו שאין צריך לברך פעם שנית כדי שלא יעבור על איסור דלא תשא, אבל בפרק כ"ד מה' שבת לענין דיבור בחפציו כיון דדיבור עצמו שרי מה"ת רק שהחכמים אסרו לא אסרו רק מה שהוא דיבור לשי' דהם אמרו דהרהור לאו כדיבור דמי וא"ש:

ועתה אתי שפיר שהמהרהר בד"ת אין צריך לברך כיון דאמרו רבנן דבהרהור אינו מקיים מצות עשה של ת"ת שוב אינו יוצא בהרהור ד"ת אפילו מה"ת, עי' בתוס' סוכה דף ג' ד"ה אמר לך מני ב"ש היא ע"כ, וע"כ א"ל המהרהר בד"ת לברך ברכת התורה, אבל שיהא מותר להרהר ד"ת במקום שאינו נקי לא התירו משום דהרהור לאו כדיבור דמי לשי' כיון דמה"ת הרהור כדיבור לא רצו לעקור דברי תורה בקום ועשה ודו"ק:

סימן י"ד

בסוגיא דבני בתירא ריש אלו דברים פסחים

גמרא (ס"ו.) ת"ר הלכה זו נתעלמה מבני בתירא, פעם אחת חל י"ד בשבת שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו, אמרו כלום יש אדם וכו', אמרו לו מנין לך, אמר להם נאמר מועדו בפסח ונאמר בתמיד במועדו מה מועדו דתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת, ועוד ק"ו הוא וכו' התמיל מקנטרן בדברים

מי גרס לכם שאעלה מבבל ואהי׳ נשיא עליכם עצלות שבכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעי׳ ואבטליון וכו׳ ע״ש:

הנה כבר עמדו המפרשים על כפילות הלשון
״שכחו ולא ידעו״, עיין בספר אור חדש כאן, ועוד י״ל דמה זה שאלה ומה זה עצלות שלא שמשו ב׳ גדולי הדור הלא בני בתירא היו בארץ ישראל ושמעי׳ ואבטליון בבבל ואסור לצאת מארץ ישראל לחו״ל, גם י״ל על הלשון מי גרס לכם שאעלה מבבל ואהי׳ נשיא עליכם, דמשמע דכל עלייתו לא הי׳ אלא בשביל הנשיאות:

וב״ל ואקדים קושית ר׳ דוד דייטש זצ״ל
המובא בחת״ם חיו״ד שט״ז שהקשה על ר׳ אליעזר דקסבר מכשירי פסח דוחין את השבת, דהא איהו עצמו סבר דעשיית ציצית על הבגד אינו דוחה שבת הואיל ובידו להפקיר הבגד, א״כ מכשירי פסח נמי לא ידחו שבת, דהא התוס׳ כתבו בתס׳ פסחים ד׳ ע״ב ד״ה מאליה דמי שאין לו קרקע פטור מן הראיי׳ וגם מעשיית פסח, וא״כ לא ידחו שבת הואיל ובידו להפקיר שדיהו ויפטר כמו בגדי ציצית ע״כ. וב״ל דלהתוס׳ לא פשיטא להו מילתא דמי שאין לו קרקע פטור מן הראיי׳ ומפסח, דהתוס׳ לא סגי להו בהאי שיטא ומתרצים שם בד״ה הנ״ל גם באופן אחר ח״ל, ועוי״ל דנגיבין היא בחו״ל כדמשמע בספרי ולכך לא עלה ריב״ב ע״כ, ומדהוצרכו גם לפירוקא הא׳ משמע דגם זה לא פסיקא להו דנגיבין היא בחו״ל, א״כ האי דינא דמי שאין לו קרקע פטור מראיי׳ ומפסח תליא אם נגיבין בא״י או בחו״ל, דאם היא בא״י מוכרחים אנו לומר דלכך לא עלו לרגל משום דמי שאין לו קרקע פטור, אבל אם נגיבין בחו״ל הרי משו״ה לא עלו, ולמה נאמר דמי שאין לו קרקע פטור:

ומעתה י״ל דבאמת נגיבין היא בחו״ל ולכך
לא עלו כישוב הב׳ של התוס׳, אבל בשכבר הימים בא״ים הכל נשכח מאצלם והאמינו שנגיבין מא״י היא, ומחמת כן לא עלו שלא הי׳ להם קרקע ופטורין, ומעתה לא ידעו איך להורות לאלה שהיה להם קרקע, כי היה קשה להם קושית רד״ד דאמאי ידחה הא בידו להפקירו, ולכך לא ידעו לשית עצות בנפשם, ומדוייק היטב הדק ליישא דגמרא שכחו ולא ידעו, דשכחו שנגיבין מחולה לארץ היא ולכך ולא ידעו אם פסח דוחה שבת כנ״ל:

ובזה אמי שפיר גם הב׳ דיוקים הנ״ל, דכיון
דנגיבין בחו״ל היטב חרה להלל שלא באו בני בתירה לשמש שמעי׳ ואבטליון, אבל עלה בדעתו שמא משו״ה אינם באים שסוברים דנגיבין מא״י ואינם רשאין לצאת לחו״ל, ומה שלא עלו לרגל משום דלא היה להם קרקע, א״כ עלה בדעתו שא״כ יהי׳ מסופקים אם לעשות הפסח או לא מכח קושית רד״ד, לכן עלה מבבל להורות המעשה אשר יעשון, ומיושבין היטב כל הדקדוקים ודו״ק ותשכח:

סימן ט"ו

סיום מסכת ביצה

אין משקין ושוחטין את המדבריות אבל משקין ושוחטין את הבייתות אלה הן בייתות הלנות בעיר מדבריות הלנות באפר ופריך בגמרא למה לי׳ למימר משקין ושוחטין ומשני מילתא אגב אורחי׳ קמ"ל דלשקי אינש בהמתו והדר לשחוט משום טרכא דמשכא. וכתב הפנ"י דלשי׳ הרמב"ם שכ׳ בפירוש המשניות בר"פ אין לדין לכל דבר שהוא מוקצה אסור ליתן לפניהם מזונות א"כ האי דאין משקין את המדבריות דוקא קאמר ומאי דאמר מילתא אגב אורחי׳ קמ"ל אסיפא לחוד קאי ולא אריש׳א, ויותר נראה דהא דמקשה דל"ל למתני משקין ושוחטין דלשון משקין לחוד קשי׳ לי וע"ז משני מלתא אגב אורחיה קמ"ל:

וקשיא לי כיון דיש איסור בנתינת מזונות לפני בהמה מוקצה לישמעינן דאין נותנים מזונות דהוה רבותא טפי מאין משקין דאע"ג דאסור לאדם לאכול עד שיתן לבהמתו והוה איסור תורה עיין במג"א סימן קס"ז סקי"ד ומצינו שאסרו חכמים כה"ג דהיינו שבות במקום מצוה עי׳ בר"ה דף ל"ד אין עולין באילן ואין מפקחין את הגל בשביל שופר וע"ש בגמרא ור"ן שם כיון דביו"ט איכא בעשית מלאכה עשה ול"ת ועשו חכמים דבריהם כשל תורה ואינו נדחה מפני מצוה, וא"כ למה אשמעינן מילתא אגב אורחיה בלשון אין משקין לאשמעינן דאסור ליתן מזונות לפניהם דנפ"מ לדינא:

ולבאורה י"ל דמותר להאכיל לבהמתו כדי שיהא שרי לו לאכול דזה נמי הוה מכשירי אוכל נפש עי׳ באו"ח סי׳ תקי"ד דמותר לכבד הבית כשאין לו מקום לאכול ע"ש ועיין בפמ"ג דהיכא דאין לו סוכה הוה עשית הסוכה כמו מכשירי אוכל נפש ומותר לעשות סוכה וא"כ דוקא אין משקין אבל ליתן מזונות איכא גוונא דשרי היכא דהוי מכשירי אוכל נפש וא"ש:

אבל זה אינו דכיון שאינו יכול ליתן לבהמתו מחמת איסור מוקצה מותר לו לאכול קודם שיתן לבהמתו ומילתא דמסתבר הוא וא"כ הדרא קושיא לדוכתי׳ לישמעינן דאפילו ליתן מזונות לבהמתו אסור ולא תאמר דמשום מכשירי אוכל נפש הותר ליתן להם מזונות:

ונראה לי שיש לתרץ דאיסור מוקצה קיל משאר איסורא דרבנן כיון דלא הוה רק כעובדא דחול עיין ברמב"ם הלכות שבת פרק כ"ד הלכה י"ד דאין איסור מוקצה משום גזירה דלא יבא לידי איסור דאורייתא אלא משום עובדא דחול ע"ש, אמת שהראב"ד חולק וסובר דהוה גדר לאיסור הוצאה, ועי׳ בתוס׳ שבת ל"ט בד"ה מפני שמשמע דאיסור מוקצה הוה כדי שלא יבא לאיסור דאורייתא אבל אנן השתא אליבא דרמב"ם קיימינן והרמב"ם ס"ל דל"ה רק כעובדא דחול ע"ש ועי׳ בתוס׳ שבת ס"פ כל הכלים בד"ה ומדבריהם למדנו דמדידה דמצוה שרי משום

דל"ה רק כעובדא דחול והיכא דלא הוה רק משום עובדא דחול שרי וה"נ מוקצה אינו אסור אליבא דרמב"ם רק משום עובדא דחול ע"כ במקום מצוה שרי לכן שרי ליתן מזונות לבהמתו משום איסור דאסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו:

וזה נשמע מרש מכילתין דהנה האחרונים הקשו עיין בגל"ח דמה נפ"מ במה שפליגי ב"ש וב"ה ששאור בכית וחמץ בכותבת הא לענין אכילה לכ"ע בכית ולענין ב"י או לענין איסור הא מ"ש ג"כ אסור מה"ת ואי לענין מלקות הא אין לוקין על כל ירקה דהוה לאו הניתק לעשה או לאו שאין בו מעשה ועוד דאין נפ"מ זה לענין ליו"ט הא תוס' שם בד"ה שאור בכית כתבו דלא שייך הכא מידי אלא מיתי כאן תלת מילי גבי יו"ט דב"ה לאומרא וב"ש לקולא:

ואמרתי לתרץ דש נפ"מ טובא לענין יו"ט דלכאורה קשה אמאי אמרינן המונא חמץ ביו"ט יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו הא לחכמים השבתתו בכל דבר אמאי לא יבערנו ביו"ט באופן שאין בו איסור מלאכה ועכ"ח טעמא דאין מבערין ביו"ט הוא כמו שכ' רש"י ביצה דף כ"ז דאין מבערין קדשים טמאים ביו"ט אפי' ע"י אכילת כלבים משום דרחמנא אחשבי' להבערתן ע"ש הא תינח אם מבער שיעור שלם דמקיים מצות עשה אבל אם מבער חצי שיעור דלית בי' מצוה איסורא ג"כ ליכא א"כ לב"ה דחמץ בכית א"כ מקיים במבער חמץ כית מצות עשה ורחמנא אחשבי' הבערתן בהשבתתן בכל דבר ואסור ביו"ט אבל לב"ש דחמץ בכותבת א"כ כית הוה מ"ש ולא שייך בי' אחשבי' ומותר לבער ביו"ט באופן דלית בי' איסור מלאכה וא"כ הוה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה גבי יו"ט וש נפקותא בדבר וא"ש והא ס"ס הוי מוקצה והאיך מותר לטלטל לבער אלא עכ"ח דל"ש איסור מוקצה במקום מצוה וה"נ מותר ליתן לבהמתו מזונות כדי שלא יעבור על איסור דאסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו:

ובזה א"ש קושית מהרש"א דף מ' ד"ה ומי אית לי' לרבי מוקצה שהקשה דאמאי לא מוקי הגמרא כר"נ ועי"ש בפנ"י וכיון דמשמע מהכא דאיסור מוקצה קיל משאר איסורי דרבנן כמו שכתבתי מלשון אין משקין ושוחטין ליכא לאוקמי' כר"נ דהא ר' נחמן סובר דאיסור מוקצה חמיר טפי משאר איסורי דרבנן עי' במהרש"א דף ג' ע"ב בד"ה אלא לר' יוסף ולר' יצחק דהוה כעין דאורייתא בשם תוספות ישנים עיין שם ודו"ק וא"ש:

ועי' בפמ"ג או"ח סי' ש"ח שרצה לחדש דבשבת לכו"ע נעב"ח דאורייתא מדכתיב למען ינוח ודרשינן מיני' מעמיד אדם בהמתו ע"ג עשבים משום דאל"כ אין זה נייח לה ע"ש ועי' בשו"ת קרן לדוד סי' נ"ב:

סימן ט"ז

נשאלתי מקוחר אחד שיש לו חנות מוכר עורות וכל הנגרך למנעלים ויש לו ישראל אחד שלוקח ממנו סחורה הנגרך למנעלים ועושה ע"י פועלי עכו"ם נעלים ואחר הגמר נמכרים על שם בעל החנות מכמה טעמים, חדא כדי שיהא בטוח על ממונו, ועוד כיון שאין לוקח רשיון למכור נעלים, והתנה בעל החנות עם הלוקח שלא יניח לעבוד בשבת ויו"ט שהושש על איסור לפ"ע, ועוד מפני שנקראת על שמו ואיכא למיחש אחשדא אע"ג דבאמת הוא מוכר הסחורה לחלוטין מ"מ כיון שאח"כ נמכרת על שמו יחשדוהו, ועתה בחוה"מ בא הישראלי הלוקח ואמר כי הפועלים מבקשים שכרם אפילו אם לא יניחם לעבוד ובדינא דמלכותא חייב לשלם והוא הפסד גדול, וגם הוא עני, ועוד יש לו הזמנות למיד ואם לא יעשה בחוה"מ אפשר שהלוקח ירגיל עצמו לסוחר אחר ומחמת הדברים הללו יתקלקל מסחרו לגמרי, ואם לא יתן לו סחורה אזי מוכרח להשתדל להשיג סחורה ממקום אחר, וע"כ נפשו לשאול הגיע אם שרי ליתן לו סחורה:

ראשית יש לדון אם יש איסור במה שעושה הלוקח מנעלים על ידי פועלי עכו"ם בחוה"מ כיון שיש לו הפסד גדול מחמת שכר הפועלים ודבר האבד ההזמנות, הנה מלאכת חול המועד לא נאסר בדבר האבד עיין באו"ח סי' תקל"ז ס"א, רק שיש לראות אם זה נחשב דבר האבד לענין חוה"מ, כי ראיתי בשערי תשובה בסי' הנ"ל הביא בשם ברכי יוסף שהביא בשם מהר"ם פרודיגלאל בתשובה כ"י ח"ל להדפיס ספרים בחוה"מ אף שיש לו פועלים שפסק להם שכרם קבוע בין יהא לו פעולה ובין לא תהא פעולה לא מקרי דבר האבד בשביל שמאבד שכר פועלים, מאחר שמלאכת הדפוס בעצמה אינה דבר האבד:

הנה מהמחבר סי' תקל"ט לא משמע כן, שכתב אסור לטרוח אחר מלאכה, עי' במג"א דמלאכה לא הוי רק הרוחה ולא פסידא, משמע אבל אם מפסיד ממה שיש לו הוי דבר האבד, ובמלאכה היכא דאתי לידי' שרי לטרוח בהחפץ דנחשב לדבר האבד, וכ"כ בחכמת שלמה סי' תקל"ז דמה דמפסיד שכר הפועלים נחשב לדבר האבד, ועי' בתשובת גור ארי' סי' קל"ט, והוא החכם המכר בחכמת שלמה, דהפועל שחייב מעות לבעה"ב ואם לא יניח אותו לעבוד בחוה"מ ישתקע המעות בידו דלא הוי דבר האבד דאפשר שיתעשר הפועל ויפרע חובו עכת"ד, משמע אבל אם בודאי לא יפרע נחשב דבר האבד כמו הכא שמפסיד בודאי שכר הפועלים, ועי' בשו"ת נוב"י או"ח סי' י"ב בסופו דכתב ח"ל ואולי י"ל ג"כ דמקרי דבר האבד, ועי' במג"א סי' רמ"ד ס"ק י"ח ובמחצית השקל שם דמשמע שם דל"ה כה"ג מניעת הריוח אלא פסידא דבר האבד:

עכ"פ נראה מדברים הללו שאינו ברור שהפסד שכר הפועלים לא נחשב דבר האבד ולכל הפחות יש לחשבו לספק דבר

האבד, ובספק דבר האבד נמי מתיר המג"א סי' תקל"ז סק"א, ובפרט באמירה לעכו"ם דלא הוי רק שבות אפילו ביו"ט, ועי' בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' שע"ו דמשו"ה המיר המג"א ספק דבר האבד דהוי בזה פלוגתא דרבותא אם מלאכת חוה"מ מדאורייתא או דרבנן, לכן יש לדונו לס"ס בדאורייתא וספק אחד דרבנן, ועי' בש"ך יו"ד סי' ק"י בכללי ס"ס אות ט"ז, ואפילו לשיטת הנשמת אדם כלל ק"ה אות א' שהביא לשי' הב"י סי' תקל"ט דספק דבר האבד אסור, הכא דלא הוי רק אמירה לעכו"ם שהיא שבות קיל משאר שבותים, עי' במג"א סי' רנ"ג ס"ק מ"א גם הב"י מודה דבספיקא שרי:

ועוד כיון שיש לו הזמנות שצריך למסור בחוה"מ ואם לא יגמור המנעלים אז יקח הסוחר ממקום אחר יש לחוש שגם אחר המועד לא יחזור אצלו, ועי' בטו"ז סי' תקל"ט ס"ק א' ב' דמי שאינו מופלג בעשירות חשוב הכל כדי חיין משום שיש עלינו מס מלך ושרים ועול הגלויות קשה כמ"ש תוס' בפרק איהו נשך ע"ש ועי' בטו"ז סי' תקנ"א סק"א, ובפרט בצוק העתים הללו אשר כל אזרח בישראל ישבו בצוקה ר"ל ויש הרבה עיכובים להשיג איזה מסחר מחמת עול הגלות שמונעים העכו"ם המסחר מיהודים, בודאי נחשב דבר האבד מה שירגיל עצמו הקונה אצל עכו"ם:

עי' במג"א סי' תקמ"ד סק"ב שהביא בשם ספר בד"ה דבזמן הזה הוי בנין בה"כ דבר האבד דחיישינן שימנעו העכו"ם לבנותו עכ"ל, וה"נ יש לחוש שיתקלקל מסחר זה ומסחר אחר לא יגיע מחמת שימנעו ערכאותיהם, ועי' במחבר סי' תקל"ט סעי' י"ג לענין להלוות ברבית דהוי כדבר האבד שלא ירגיל את עצמו אצל קוחר אחר כ"כ הרא"ש, ועיין במהה"ש שם ס"ק י"ז שהביא בשם א"ר לימוד זכות על פתיחת חנויות בחול המועד, דאם לא ישבו כ"כ זמן כל ימי המועד בחנות יתמעט המו"מ מישראל שירגילו קונים לילך לסוחר אחר, והוי דומיא קצת להלואה לאותם הרגילים אצלו שהותר מה"ט, וסיים ועכ"פ אין ללמוד מלאכה מזה כי אין דומה לפרקמטיא שיש לדדי קולות בפוסקים עכ"ל, א"כ עדיין לא מצאנו תקנה לחתיכת פשתן ובגד בחנות בחוה"מ וכדומה אף דבדבר תלוש אין איסור חתיכה כמ"ש המג"א סי' שי"ד ס"ק י"ד מ"מ במקום שמתקן אסור ע"ש ועי' סי' תק"א עכ"ל:

וא"ב הכא באמירה לעכו"ס דלא הוי חמיר כ"כ נמי יש לימוד זכות זה, ועי' בלחם הפנים על קילוש"ע. ועוד טעם להתיר כי מה שהוא משלם שכירות החנות הוי דבר אבד שיצטרך לשלם בחנם השכירות, ועי' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' נ"ה בסופו דהיכא שיפסיד גם לאחר זמן מקרי דבר האבד לענין חוה"מ כמבואר ביו"ד סי' ש"פ ובאו"ח סי' תקל"ט עכ"ל, ממילא מחמת איסור מלאכת חוה"מ יש טעמים להתיר:

ולבאורה משלא שמביא עצמו לידי משל חמיר טפי ממלאכה עצמה דהא במלאכת חוה"מ איכא הרבה פוסקים שסוברים דל"ה רק דרבנן, ובפרט באמירה לעכו"ס דלא הוי אפילו ביו"ט רק איסור דרבנן, אבל להביא עצמו לידי משלא הוי איסור תורה, עי' בשו"ת שערי צדק חיו"ד

סי׳ ט״ז דמה שאסור להכנים עצמו בדבר שהעולם ירננו ע״ז הוא איסור תורה כדאיתא בשבת דף כ״ג ומנא תימרא דחיישינן להשדא ע״ש:

ואמרתי שעוד חשש איסור לפ״ע יש, עי׳ בחינוך סי׳ רל״ה דבמצות בצדק תשפוט עמיתך שיש בכלל מצוה זו שראוי לכל אדם לדון את חבירו לכף זכות ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב ע״ש, וא״כ אם מביא את עצמו לידי חשד מביא את חברו לידי איסור שעובר על מצות עשה של בצדק תשפוט. ועוד שמכשיל את חבירו שסוגאו דהא אי׳ בגמרא פסחים דף קי״ג דהרואה בחבירו דבר ערוה מצוה לשנאו, ואין לת׳ שלא יעבור על לאו דלא תשנא את אחיך בלבבך כי על זה אינו עובר רק אם הוא בלב ואינו מגלה לו, ואפשר דהכא אפי׳ שונאו יגלה לו שהוא שונאו ולא יעבור על לאו זה, וגם על מצות עשה של והבת לרעך כמוך לא יעבור כי מצוה זו אינה שיעשה לו טובה רק שלא יעשה לו רעה מה דעלך סני לחברך לא תעביד עי׳ במהרש״א שבת דל״א, ורעה לא יעשה לו כי אין זה שנאה גמורה, ז״א עי׳ בתוס׳ פסחים דף קי״ג בד״ה שראה בו דבר ערוה ח״ל דכיון שהוא שונאו גם חבירו שונא אותו דכתיב כמים פנים לפנים כן לב האדם לאדם ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ע״ש, ממילא יש חשש שיעשה לבסוף גם רעה ודו״ק:

וא״כ אע״ג דמלאכת חוה״מ ל״ה רק דרבנן ובפרט באמירה לעכו״ס מ״מ איכא איסור תורה במה שמביא עצמו לידי חשד איסור דרבנן, ומצינו כה״ג לענין איסור דלפ״ע דהיכא דמכשיל את חבירו באיסור דרבנן עובר מה״ת על לאו דלפ״ע כ״כ הפנ״י, וה״נ היכא דמביא את עצמו לידי חשד עובר על והייתם נקיים מה׳ ומישראל דאין חילוק בין חשד חמור ובין חשד איסור קל דס״ס אינו נקי מה׳ ומישראל:

וכה״ג אמרתי לענין ניוול המת דבמה שמניח הבן לחתוך את אביו כדי שיפרעו לו הפערזיכערונג הוי איסור תורה, דהא מצות מורא וכיבוד שייך גם לאחר מותו, עי׳ ביו״ד סי׳ ר״מ ס״ט, ובמה שאמר לעכו״ס שינוול את אביו הוא עובר על מצות מורא וכיבוד דהיא מלתא דפשיטא דהיכא שאמר לעכו״ס שיכה את אביו דלא הוי כשאר אמירה לעכו״ס ובודאי עבר על מצות כיבוד או מורא, וה״נ כן הוא. ומצאתי כעין סברא זו בשו״ת מהרש״ג חיו״ד סי׳ כ״ד [בתשו׳ לתו״מ אב״ד פאדוואס] וז״ל כיון דהחשש איסור הוא השחתה וקלקול א״כ המכירה בעצמו שהעכו״ס יקוץ אותו לעצמו הוי ג״כ איסור כמו הקצילה דגם זה הוי השחתה, דמה לי אם הישראל קוצצו או מיבשו או שורפו או מוכרו לעכו״ס וכו׳ ע״ש. וזה אחי שפיר קושית הריטב״א ע״ז דף כ״ב ע״א בד״ה חדא ועוד קאמר ח״ל ק״ל היכי שביק תנא טעם דלפ״ע דאורייתא ונקט אידך טעמא בהדיא דהוי מפני מ״ע בעלמא, ולפי מה שכתבתי דבחשש איסור מ״ע איכא ג״כ איסור תורה לא קשה מידי:

ומ״מ היכא דאיכא הפסד מרובה יש להתיר גם היכא דאית לחוש למראית עין שהרי התירו במכס ובהכאת המטבע כעין זה כתב המהר״ם שיק או״ח סי׳ ל״ה ע״ש. ואחר כל הדברים האלה אין דעתי נוחה

להתיר לעשות מנעלים בחוה"מ, אבל לבעל החנות שמוכר לו הסחורה ליכא איסור לפ"ע או מסייע לדבר עבירה, עי' בריטב"א ע"ד דף ט"ו ע"ב בד"ה מי דמי דדוקא אם מושיט למי שיעשה בודאי יש איסור, אבל אם מושיט למי שאינו יודע אם יעשה אפילו אם יש רגלים לדבר שיעבור עבירה אינו אסור רק מדרבנן שעשו סתם כמפורש, ולכן בדאיכא לתתלי תלינן, ועי' בתוספות חגיגה דף י"ח ע"א בד"ה חוה"מ בסופו שנראה מדבריהם דהיכא דמכשיל את חבירו באיסור דרבנן אינו עובר על לפני עור, שהקשה על מה דאמר דמלאכת חוה"מ ל"ה רק דרבנן הא בע"ז פריך הגמרא ות"ל משום לפ"ע לא תתן מכשול, משמע דבדרבנן לא שייך לפ"ע:

(הנם שדברי המו' קשה להולמן שמת' דקושית הש"ס הוי משום דהאי דרשה הוא דרשה פשוטה ולדוקים מודים בה עכ"ל, דממנ"פ אי לדוקין מודין בה א"כ אין כאן חשש איסור ובדבריהם צע"ג, עי' בהר"ם שיק על תרי"ג מצות במצוה רל"ג ובשו"ת מהרי"א סי' קס"ה שכ' דהיא קושיא נכונה, ועוד דברי התוס' סותרים זא"ז, דהא בע"ז דף כ"ב כתבו דאפי' באיסור דרבנן נמי איכא איסור לפ"ע:

ואמרתי לפרש דבריהם באופן נאה, הנה האומר מותר משוגג יחשב עיין בטו"ז יו"ד סי' י"ט סק"ט, ועי' בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' פ"ח שהחזיק את דבריו בשתי ידיים, ואם עבר איסור דרבנן בשוגג אין צריך כפרה עי' בתמיהות סי' רל"ד, הנה הכותיים הם טועים בדין ולשוגג יחשב להם, ואפילו לדעת הפרי מגדים אורח חיים סי' ק"ח שמחלק בין אנשים לנשים דבאנשים שמחויבים ללמוד שגגת תלמוד עולה זדון משא"כ בנשים, מ"מ בכותים גם אחר שלמדו הם טועים בדין, ע"כ לשוגג יחשב להם, ושפיר הקשה בתוס' דאע"ג דשייך איסור לפני עור אף באיסור דרבנן הכא במלאכת חוה"מ שהכותיים עושים המלאכה מחמת שהם טועים בדין הוי שוגג וא"ל כפרה, וכיון דא"ל כפרה ל"ה להם מכשול, ואי מלאכת חוה"מ לא הוי אלא מדרבנן מה פריך הגמרא ומ"ל משום לפ"ע הא ליכא שום מכשול, וע"ז תירצו התוס' משום דהוי דרשה פשוטה ולדוקין מודים בה, ועי' בריטב"א ע"ז דף כ"ב ע"א בד"ה חדא ועוד קאמר דרוב כותים ולדוקים מודים באיסור מלאכה בחולו של מועד רק המיעוט אינם חושבין לה, ממילא לא הוי אומר מותר שלהם כשוגג דהא רוב כותיים ג"כ מודים דאסור, ואחרי רבים להטות, ממילא איכא לפני עור ולו"ק וא"ש):

מ"מ מפשטות דברי התוספות נראה דאין שייך לפני עור באיסור דרבנן, ועוד דלא הוי תרי עברי דנהרא, דהא יכול ליקח סחורה ממקום אחר, ועיין בש"ך יורה דעה סימן קנ"א דכהאי גוונא ליכא איסור תורה, והיכא דעובר במזיד ליכא איסור כלל והכא נמי עובר במזיד. ועוד עיין במגן אברהם סימן קס"ט סעיף קטן ו' הביא בשם ב"י דהיכא דאינו עובר העבירה מיד אלא לאחר זמן ליכא לפני עור, ועי' בהרש"ש סי' קפ"ד דהיכא דל"ה רק מסייע לידי עבירה יש לסמוך על סברא זאת, וה"נ לא הוי רק מסייע דהא יכול לקנות סחורה ממקום אחר, והיכא דל"ה בתרי עברי דנהרא אינו עובר על לפ"ע, ואי משום דהכא בעיר ליכא סחורה רק אצל ישראל אחר וא"כ

אע"פ שיכול ליקח אצל ישראל אחר עובר על לפני עור, עי' במשנה למלך הלכות מלוה דין ב' שחולק על הפ"מ ע"ש, מ"מ הא יכול ליקח סחורה בעיר אחרת מעכו"ס ובדעתו ליקח ע"כ ל"ה רק מסייע, ובמסייע יש לסמוך על סברא זו כמש"כ המהרש"ס. ועוד כיון שיש לו סחורה אצא שצריך עוד סחורה ממילא יכול לעבור עבירה שלא על ידיו רק שמרבה באיסור על ידיו, עיין בריטב"א ע"ז דף ו' דלא הוי רק מדרבנן משום מסייע, ממילא כיון דאיכא הני גדדי קולות יש לסמוך על שיטה הנ"ל דהיכא דאינו עובר מיד ליכא איסורא, ואי משום קנא חשש מראית עין י"ל דבמכירה ליכא חשש מ"ע כמ"ש הרבה אחרונים, וכן נראה מדברי הפמ"ג או"ח סי' ת"ן:

סימן י"ז

נשאלתי מאחד שעובד עבודת הגבא, וביום ראשון של חג הסכות כפאו הרחש הגבא שיעשה סוכה כשרה, דהיינו שיסתור הגג ולכסותה בסכך כשרה, ואחר שעשה הסוכה גזר עליו שיאכל ושתה ושן בסוכה, ושאל אם מקיים מצות סוכה בישיבת סוכה זו, ואם שרי לו לברך על מצוה זו:

ונראה לענ"ד דהכא לא שייך מצוה הבאה בעבירה, כיון שהעבירה נגמר קודם עשיית המצוה, ואין המצוה מסייע לעבירה, עי' בתוס' סוכה דף ל' ע"א בד"ה הא קניה ביאוש, ואע"ג דהכא העבירה מסייע למצוה, דאם לא היה עושה הסוכה לא היה יכול לקיים המצוה ומחמת עבירה באה המצוה, עי' בתוס' שם בד"ה מצוה דהוה מצוה הב"ע, מ"מ כיון שהעבירה נגמרה טרם התחלת המצוה ובשעת קיום המצוה אינו עושה שום עבירה לא שייך מהב"ע, כמ"ש התוס' בד"ה הא קניא וז"ל דלא דמי למקדיש דחל הקנין וההקדש ביחד, ועי' בשעה"מ פ"ח מהל' גזלה הלכה ה', הגם שחזר מדבריו שם תוך כדי דיבור ע"ש, מ"מ הכא עדיף דבלאו סוכה זו היה יכול לקיים מצות ישיבת סוכה בסוכה אחרת שיש הרבה סוכות בעיר:

ועוד שהי' יכול לעשות סוכה זו ע"י עכו"ס, דהא סוכת גנב"ך כשרה עי' באו"ח תרל"ה, ואע"ג דע"י עכו"ס נמי איכא עבירה אמירה לעכו"ס שבות, מ"מ יש דיעות דבעבירה דרבנן ל"ש מצוה הב"ע, הכא אפשר דשרי, דהא הפמ"ג מסתפק בשני מקומות באם נפלה הסוכה בשבת או ביו"ט אם מותר לתקן ביו"ט ע"י עכו"ס, וכתב די"ל דהוי מכשירי אוכל נפש דמותר, ועיין לעיין בסי' תקי"ד, הגם שיש לדחות דאינו דומה למכשירי אוכל נפש דהא באין לו סוכה נמי שרי לי' לאכול, מ"מ י"ל דשרי לתקן הסוכה ע"י נכרי, עי' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רס"א שכתב שיש מ"ע דרבנן להבית עצמו לידי חיוב מ"ע דאורייתא, דכשם שעשו חכ"ל סייג לתורה ואסרו דבר שאפשר שיבא אותו

לידי עבירה וסמכו דבריהם על הקרא דומרתם את משמרתי שיעשו משמרת לתורה, בכלל זה בודאי גמי דמצוה לעשות השמדלות בדברים המביאים לקיים מצות עשה ע"ש, ממילא איכא מצוה להביא עצמו לידי חיוב מצות ישיבת סוכה:

ועי' בח"ש בא"ח בסי' תרל"ז לשי' בעל המאור דס"ל דסחירת סוכה הוי רק דרבנן כיון דהוי אוהל ערלי ע"ש בסוגיא דאין נוטלין עצים, א"כ גם בנינה הוי רק דרבנן, והוה שבות דשבות דשרי במקום מצוה, וסיים כיון דאין זה מוסכם לכך אין לחלל יו"ט בכך ולעשות ע"י עכו"ם עכ"ל. וי"ל הא מינה לעשות סוכה לכתחילה ע"י עכו"ם, אבל היכא שציוה לעכו"ם לעשות בדיעבד בודאי אין לפסול הסוכה, דהא איכא דיעות דאפילו אמירה לעכו"ם שבות ג"כ שרי במקום מצוה, עי' בא"ח ברמ"א בסי' רע"ו ס"ב שמתיר לצורך גדול, ועוד אמירה לעכו"ם קיל משאר שבותים, עי' במג"א סי' רנ"ג סקמ"א אפשר דשם רש"י ג"כ מודה דלא שייך ביה מצוה הב"ע:

ועוד י"ל דגם רש"י לא סבירא דבמצוה הבאה בעבירה דרבנן לא יצא רק התם בפסחים דאין יוצאין במצה של טבל דלא נעשית העבירה רק ע"י מצוה, שאם לא היה אוכל מצה זו של טבל לא היתה נעשית העבירה, אבל היכא דלא יקיים המצוה גמי הא העבירה נעשית והעבירה ל"ה רק עבירה דרבנן בכה"ג יצא עי' בשו"ת בית שערים ממוה"ז ז"ע בא"ח סי' שמ"ט בד"ה אך לפענ"ד נראה לישב קושית מהרש"א סוכה דף ל' שכ' לחלק בין היכא שהעבירה נעשית אפילו בלא קיום המצוה אז אמרינן דהוי מצוה הבאה בעבירה ולא יצא מה"ת ע"ש, א"כ כיון דבה"ג שנעשית העבירה בלי קיום המצוה מה דאמרינן דלא יצא ל"ה רק מדרבנן אבל מה"ת אפי' בעבירה דאורייתא יצא, א"כ הסברא נותנת דבעבירה דרבנן יצא אפילו מדרבנן, ומצינו דומה לזה ברשב"א יבמות דף קי"ד בד"ה רבי יוחנן ספוקי מספקא לי' לענין אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו:

ועוד דהכא לא הוי רק איסור מלאכה דהוי מדרבנן, מלאכה שאינ"ג כיון שעשה הסוכה מחמת מורא, עי' בשלוס ירושלים על ירושלמי ביצה פ' משילין דכל שעושה המלאכה כדי לדמות היזק מעליו מיקרי מלאכה שאינ"ג, כי ברצונו לא היה בעולם המזיק שיהי' צריך למלאכה ע"ש, ומשו"ה דן בנין השאנצין למלאכה שאינ"ג אף שלהציל ממות נפשו עושה מ"מ ברצונו ל"ה בעולם סכנת נפשות שיהי' צריך להציל נפשו, ועי' בראש יוסף על מסכת שבת דף ע"ב חידש סברא זו דאם נכרי מאנס אותו לעשות מלאכה בשבת הוי מלאכה שאינ"ג כיון שאינו עושה למכלית אותו צורך שהי' במשכן רק להנצל מן המיתה ע"ש, וכ"כ הרדב"ז ומהרי"ק שורש קל"ז:

הגם שי"ל לכאורה דזה מגרע, דהא אם ימירו לישב בסוכה זו ומקיים מצות ישיבת סוכה נעשה מלאכה הצריכה לגופה, ובכה"ג אמרינן מצוה הבאה בעבירה ולא יצא כדי לתקן העבירה, דהא אם לא יצא ליכא איסור תורה, עי' ברשב"א יבמות דף ק"ד

שהסביר הטעם דלכך לא יצא בתקע בשופר של שלמים הואיל ואם לא יצא אין כאן עבירה, דאין כאן הנאה, דאם נאמר דיצא נשווי עבירה, ועי׳ במנחת חינוך במוסך השבת כלל ל״ט דהיכא דאם יתוקן קצת איסור ולא כולו אמרינן ג״כ לא מהני, דאם לא מהני יתוקן עכ״פ קצת איסור מה לי כולו מה לי פלגא, וה״נ י״ל לענין מצוה הבאה בעבירה:

אבל באמת ז״א דהא לא עשה הסוכה לתכלית שיקיים המצוה רק מחמת מורא, ומה שעושה אח״כ אינו נפ״מ, עי׳ בתוס׳ שבת דף ק״ו ע״א בד״ה בחובל וצריך לכלבו דעיקר תלוי בשעת המלאכה דאע״ג שאח״כ אינו צריך כלל המלאכה וה״ה להיפך, ח״ל וי״ל דאפי׳ במקלקל גמור משכחת לה דהוי צריכה לגופה, כגון חובל ומבעיר באיסור הנאה שאבר שיכול ליתן לכלבו ולבשל בו קדרה אע״ג דלא בישל דהא נודע דהי׳ איסור הנאה ע״ש, ועי׳ בבית שעריס ממוח״ז זי״ע באו״ח סי׳ קכ״ד באריכות דקורע ע״מ לתפור ומוחק ע״מ לכתוב חייב אע״ג שלא תפר ולא כתב ע״ש, ממילא אין כאן שום נפ״מ שאעפ״י שיצא בסוכה זו לא נקרא למפרע מלאכה הלל״ג מחמת זה:

ועוד הא מה שמחלל שבת הוא משום דחשבינן כפיקוח נפש, שאם לא יציית יכול לבוא לסכנת נפשות, ואפילו ספק פקוח נפש נמי דוחה שבת, ועי׳ בטור או״ח סי׳ שכ״ט דאפי׳ בס״ס מפקחין ולא איכפת לן אם נעשה לו ג״כ טובה, דהוי כמו רואה חינוק שנפל ליס פורש מצודה ומעלהו אע״ג דלייד כווני ע״ש ברש״י [יומא פ״ד ע״ב] בד״ה ואע״ג דלייד כווני דאתי לאשמועינן שאפילו הוא צריך לדבר, וה״נ כן הוא, וכיון שלא עבר על איסור דרבנן ועוד שהי׳ יכול לקיים המצוה בסוכה אחרת או היה יכול לעשות הסוכה ע״י גוי אם הי׳ מניחו הראש הצבא ל״ה מצוה הבאה בעבירה, עי׳ בשו״ת נוב״י מ״ת או״ח סי׳ קל״ד בד״ה ולפ״ז, וכ״כ בפנ״י בסוכה דף ל׳ בד״ה ממוך שיוצא בשאול יוצא בגזול ר״ל דכיון שיוצא בשאול אין הגזילה מסייע לי׳ להמצוה דבלאו הגזל נמי היה יכול לצאת בו ע״י שאלה, ולכך אף שגזלו נמי יוצא ולא הוי מצוה הבאה בעבירה, ושפיר תלה זב״ז דממוך שיוצא בשאול יוצא נמי בגזול, וה״נ כיון שהיה יכול לקיים המצוה בדרך היתר לא הוי מצוה הבאה בעבירה ודו״ק:

ועוד דלא שייך מצוה הבאה בעבירה רק היכא שהמעשה העבירה, אבל הכא גוף המעשה אינו עבירה רק הזמן גורם ל״ה מצוה הבאה בעבירה, כמו שמצינו שקרבן יחיד אעפ״י שאינו קרב בשבת מ״מ בדיעבד כיפר, עי׳ בתוס׳ חולין דף מ׳ בד״ה חייב שלשה חטאות, וכ״כ הירושלמי סוף פ׳ האורג במעביר מצה ד״א ברה״ר וכי לא יי״ח, וכי מה ענין עבירה זו למצוה זו, וכן המקריב חטאות בשבת כיפר ע״ש, מובא ברשב״א שבת דף ק״ה בקורע בשבת יצא, ומובא ג״כ בטור יו״ד ובש״ע סי׳ ש״מ להלכה, ועי׳ בחת״ס סוכה דף ל״ג בד״ה עבר ולקטן פסול, ואין כאן ענין למצוה הבאה בעבירה כמ״ש הירושלמי ע״ש:

ועוד דהכא כיון שעשה ע״י אונס ואונס רחמנא פטרי׳ ולא עביד שום איסור ול״ש מצוה הבאה בעבירה, דליכא למימר

דאמרינן דלא יצא כדי לתקן העבירה, דהא אין שום עבירה כלל דהא כתבו האחרונים דאפילו בשוגג ליכא מצוה הבאה בעבירה, והביאו ראי' מן טעה בדבר מצוה ועשה מצוה דפטור ואמאי פטור הא כיון שעשה עבירה הוה טעה בדבר מצוה דהוה מצהב"ע ולא עשה מצוה, אלא ודאי דבשוגג לא מיקרי מצהב"ע, ואפי' לשי' דסברי דשייך מצהב"ע גם בעבר עבירה בשוגג וראייתם מר"ה דף כ"ח דאם תקע בשופר של שלמים לא יצא למ"ד מצות ליהנות נתנו, ואע"ג דבשוגג מיירי, וכן משמע בהרע"ב ובתוס' יו"ט בריש שבת ע"ש:

וגם בבית שערים באו"ח סי' שמ"ח כתב בפשיטות דבשוגג ג"כ שייך מצוה הב"ע מ"מ הא כתב שם וז"ל ולפ"ז יש לחדש דהיכא דעשה מצהב"ע בשוגג שחייב עלי' חטאת ומביא חטאת שפיר קיים המצוה ול"ה מצהב"ע דאין כאן עבירה עכ"ל, מכ"ש היכא שעבר עבירה ע"י אונס דודאי ליכא שום חטא ועון כלל וא"ל כפרה, בודאי ל"ה מצהב"ע דהא במצוה ג"כ אם כפאו לקיים מצוה והוא כוון שלא לצאת אין כאן מצוה כלל ולא יצא, ה"נ היכא שלא רצה לעבור עבירה רק שאנסו בודאי ליכא שום עבירה וצא. הגם שהאו"י בסי' רל"ו כתב בדליקה דהיכא שחילל שבת במלאכה דאורייתא ואחד יחיד רצה להתענות לכפר על נפשו טוב ונכון ליחיד ההוא לענות בצום נפשו דלא יהא רק רשות, ומביא מהרבה מקומות מהגמרא שמצינו שעשו כן ע"ש, נראה לי דבזה ל"ה רק ממידת חסידות, כמו שמצינו בגמרא נדה דף ל"ח שהחסידים הראשונים לא שמשו מטותיהן רק בד' בשבת אע"ג דלית בי' איסורא כלל רק שעשו לפנים משורת הדין, אבל מדינא ליכא חטא ועון כלל וא"ל כפרה:

ובזה יש לתרץ הרבה קושיות מסוגיא דמצהב"ע, עי' בתוס' סוכה דף ט' בד"ה ההוא מיבעי לי' למעוטי גזולה שהקשה ל"ל קרא תיפוק לי' דהוה מצהב"ע, ועי' בתוס' סוכה דף ל' בד"ה משום דהוה מצהב"ע דמיבעי להיכא שאנסו לעבור ולא עבר במזיד דליכא עבירה ואעפ"כ לא יצא ע"ש, הגם שהסמ"ע בחו"מ סי' שפ"ח סקי"ט מדקדק מלשון הרמב"ם והמחבר מדכתבו באנס המלך לישראל שיראה לו ממון חבירו פטור ולא כתבו דמותר להראותו כיון דנאנס ע"ז די"ל לכתחילה לא יראהו אלא שאם הראהו פטור מתשלומין, משמע דלכתחילה אסור להראות ממון חבירו כדי להציל עצמו ומכ"ש שאסור לגזול אפי' במקום פקוח נפש, עי' בנוב"י מ"ק א"ה סי' ע"ב בד"ה וא"ת דאפילו בעבירה שמחויב ליהרג ולא לעבור והוא עבר באונס לא נקרא רשע ע"ש, ועוד הא האחרונים הקשו על הסמ"ע דודאי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואפילו לכתחילה יכול למסור ממון חבירו כדי שלא יהרגנו, וכן כתב הרשד"ם חו"מ סי' כ"ה ע"ש, ממילא יכול להיות שגזל מחבירו ול"ש מצהב"ע, דהיינו ע"י אונס, אבל בשוגג דליכא היפך כוונה דבמצוה יצא, ה"ה דהוה עבירה ואינו יוצא משום דהוה מצהב"ע, ע"כ צריך קרא דהיכא דעבר ע"י אונס אעפ"כ לא יצא ודו"ק וא"ש:

ולענין ברכה נראה לי ברור דשרי לברך ואין זה מנאץ, אע"ג שכתב המחבר באו"ח סי' תרמ"ט ס"א וז"ל אבל גזול וקנאו בלא

סיוע המצוה כגון גזל לולב ושיפהו כשר דקנייה בשינוי מעשה ומיהו לא יברך עליו, וכן כתב הרמ"א באו"ח סי' תנ"ד ח"ל ולענין ברכה עי' בסי' תרמ"ט, משמע דסבירא לי' לאע"ג דלא שייך בי' מצוה הבאה בעבירה מ"מ לא יברך, שאני התם שנעשה בה עבירה במזיד, אבל הכא שנעשה עבירה באונס ואונסא כמאן דליתא דמי, ממילא אין כאן שום עבירה ול"ש כאן אין זה מברך אלא מנאן:

הגם שבשו"ת חת"ם סי' נ"ו כתב ח"ל וידוע לאין בין מזיד לשוגג או אונס וכל שאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, הנה בשו"ת כתב סופר באו"ת סי' ל"ה בד"ה והנה בפתחי כתב דלא מצינו מפורש באר היטב דאמרינן אי עביד לא מהני בשוגג אלא במזיד, ובנוב"י מ"ת חיו"ד סי' ט' התעורר בזה והעלה דגם בשוגג כן הוא, וסיים דלאו מלתא דפשיטא כל כך היא, ועי' בחתן סופר ד' קמ"ו אות כ"ו, עכ"פ באונס י"ל דמהני, ואפי' אמ"ל דלא מהני, שאני התם באע"מ דלא שייך רק בדבר שהפעולה הנמשך ממעשה העבירה הוא אסור כגון תמורה וכדומה, דקפידת התורה הי' שלא יעשה המעשה כדי שלא יהא בעולם הפעולה הנמשך מן המעשה, וכגון אונס שגירש קפידת התורה שלא יגרש כדי שלא תהא מגורשת, עי' בשו"ת בית שעריס ממוה"ז זי"ע באו"ח סי' ק"ח שכתב סברא זו, והכא לא שייך כל זה כמובן ממילא ליכא שום קפידא, ועי' בטו"ז או"ח סי' קנ"ו סק"א דהאוכל איסור בשוגג חייב לברך עליו, ואפילו אמ"ל דהאוכל איסור בשוגג אין לו לברך מ"מ באונס קיל טפי דהא אין צריך כפרה:

ועוד מה שכתב המחבר ומיהו לא יברך עליו הוא משום שמסתפק בב"י בשני תירוצי התוס' איזה עיקר, עי' בתוס' סוכה הא קנייה ביאוש ח"ל והא משמע בריש הגוזל קמא בהיא דגזל סאה דאע"ג דשינוי קונה חשיב מצוהב"ע אע"פ שקנאו בשינוי מעשה קודם שבא לידי חיוב חלה התם דיחוייא בעלמא היא, א"נ שאני ברכה דאיכא נמי הזכרה לש"ש ע"ש, וע"כ פסק דלא יברך דספק ברכות להקל, ועיין במג"א סי' תרמ"ט סק"ב ח"ל ואפשר דבשינוי השם ויאוש עדיף טפי ורשאי לברך עליו, אלמא דהיכא דלא דמי לגמרי למ"ש התוס' יש להתיר לברך, ועי' במג"א סי' קנ"ו סק"א דבב"ה נקטינן לחומרא דאורייתא היא ע"ש, אע"ג דאיכא הזכרת שם שמים, ע"כ הכא שנעשה האיסור באונס אין גנאי לברך עליו, ועוד עי' בב"ח או"ח סי' כ"ד שמחלק בין היכא דהמאכל איסור ובין היכא דהזמן גורם, דהיכא דהזמן גורם שרי לברך עליו, וכן מתלק התוס' בחולין דף ה' בד"ה לדיקים עצמן לא כ"ש, ובגיטין דהיכא דהזמן גורם ל"ש גנאי ע"ש, ממילא נראה לי ברור דשרי לברך על מצות ישיבת סוכה זו:

סימן י"ח

נסתפקתי הנה בשנה זו שלא היה אתרוג ולולב רק בעיירות גדולות אם מחויב לעקור מביתו ולילך לעיר אחרת ליו"ט כדי שיקיים המצוה. שוב מצאתי בח"א כלל ס"ח סי' י"ט שמסתפק בזה, ובשמת אדם שם נראה דעתו דבמקום לחזיל ואתי ביומי מחויב לילך, וכדאיתא בסוכה כ"ו ע"ב, ובמי שיש לו אשה ובנים אין צריך לעקור דירתו שהרי שמחה היא ג"כ מ"ע מה"ת, וקימ"ל אשה בעלה משמחה, ועוד מטעם אחר אין צריך לילך מביתו, דהא קודם יו"ט לא חל עליו כלל המצוה עד יו"ט ואז אי אפשר לו לילך יותר מתחום שבת, והביא רא' לדבריו ובסוף הביא דברי הרמב"ם פ"ה מהל' ת"ת דחייב להקביל פני רבו ברגל ביו"ט אע"ג דלא אתי ביומי, וא"כ מוכח דלא מהני טעם זה דושמחת לבטל שום מצוה, וסיים ולכן הדבר צ"ע:

הנה בשמת אדם שם נושא ונותן במש"כ דקודם יו"ט לא חל עליו כלל המצוה, ואע"פ דשואלין ודורשין שלשים יום קודם כל יו"ט כמ"ש המג"א סי' תכ"ט, וא"כ חל עליו חיוב המצוה כדמצינו בסי' תל"ו לענין בדיקת חמץ, וכתב בנ"ל לחלק דדוקא במצוה בידו לבדוק אבל הכא שאין בידו רק שיחזור אחריו אינו חייב אפילו מדרבנן, ורא' לזה מזבחים דף ק' דמחלקינן כאן קודם חצות לא אמרינן שכבר חל עליו חובת הפסח, וגם לענין בדיקת חמץ פרש"י דהחכמים חייבוהו אבל לא מה"ת, ואמנם בסוכה דף כ"ה ע"ב משמע שהוא מה"ת, ממילא לא חל עליו כלל המצוה עד יו"ט, ועי' בפמ"ג בס' תרכ"ה בא"א דחיוב ליל א' דסוכה קודם לולב דעדיין לא מצוי זמני', ועי' בחכמת שלמה בסי' תרכ"ה שכ"כ דסוכה קודם, שמצות סוכה מתחיל בלילה ומצות לולב אינו חל על האדם אלא ביום:

והנה בשו"ת מהר"ם שיק אאו"ח סי' רס"א כתב דאיכא מ"ע מדרבנן להשתדל ולעשות דברים שעל ידם יקיים המ"ע דאורייתא כמו שעשו חכמז"ל סייג לתורה ואסרו דבר שאפשר שיבוא אותו לידי עבירה, וסמכו דבריהם על הקרא דושמרתם את משמרתי שיעשו משמרת לתורה, בכלל זה בודאי נמי מצוה להשתדל בדברים המביאים לקיים מ"ע, דכשם שצריך למנוע דברים המובילים לעבירה מקרא הנ"ל, ה"נ מקרא עצמו יש ללמוד דצריך לעשות דברים המביאים למשמרת קיום המצוה עכ"ל. ולפ"ז בודאי חייב מדרבנן לילך בערב יו"ט לעיר שיש שם אתרוג ולולב, והחיוב מתחיל קודם יו"ט שחייב לעשות לעדים ופעלים שיוכל לקיים המצוה ביו"ט, ממילא אינו מוכרח שמצות סוכה חל עליו קודם דאפשר שהשתדלות לקיים המצוה מתחיל בבת אחת:

אלא גוף דברי המהר"ם שיק צריך הבנה שמביא רא' לדבריו שחייב להשתדל ולעשות פעלים שיקיים מ"ע, שכשם שעשו חכז"ל גדר וסייג לל"ת משמרתם את

משמרתי, זה אינו רמ״ז כלל, עי׳ במנחות דף ע״ט דפריך משום מצוה ליקוס וליגזר ע״ש ברש״י, ועי׳ בנוב״י מ״ק תאו״ח סי׳ כ׳ דבעשה לא עשו הרחקה ע״ש. ועוד על מ״ע שעבר ולא קיים אין צריך לעצות נפש רק תשובתו גרלה בחרטה ומודה ועוזב ירוחם, ובאיסור ל״ת שעבר צריך לקבל תשובה, מובן ממילא דבעשה שא״ל כל כך תשובה כמו בלא תעשה אין צריך כ״כ לגזור ולעשות סייג, וה״ה שאינו חייב לעשות השתדלות ולהביא עצמו לידי כך, ואינו רמ״ז מל״ת:

ועוד לו יהי׳ כדברי מהר״ם שיק, זה נאמר כשזמן המצוה התחיל, אבל היכא שלא התחיל עוד זמן המצוה מודה המהר״ם שיק שאינו חייב לעשות השתדלות, עי׳ בש״ך יו״ד סי׳ רס״ו סק״ו דאם עבר ומל היכא דאישתפיך חמימא דלאחר המילה שאסור למול משום דאסור לסבב סכנה שיהא מוכרח לחלל שבת אח״כ אע״ג דשרי לחלל שבת במקום סכנה אעפ״כ עדיד איסור דאורייתא, ה״מ היכא דמטי׳ זמנו של איסור אבל קודם זמנו מותר, שהרי הש״ך ס״ס רס״ו מתיר למול מילה שלא בזמנה אפילו בערב שבת, דאין למצוה אלא שעתה, ולא חש שיבא אח״כ מחמת המילה לידי חילול שבת, ובודאי הטעם משום דלא חל אכתי זמן איסור כלל:

ועי׳ באשל אברהם או״ח סי׳ תר״ב דצריך להתענות בצום גדלי׳ אע״ג דגורס ע״י תענית זו שלא יהא לו כח להתענות ביו״כ, אלמא היכא שלא בא עוד זמנו אין לחוש, ואינו מוטל עליו לעשות פעלים שלא לגרוס חילול שבת, אף כי במ״ע בודאי אינו מוטל עליו לעשות פעלים קודם שבא זמנו שבעת שיבא הזמן מצוה יהא בידו לקיים המצוה. ועוד הא זריזים מקדימין למצות ואין מקדימין טפי מצפרא, אלמא דבטרם חלות המצוה אינו מוטל עליו לזרז, ממילא ה״כ אינו מוטל על האדם לעקור מדירתו קודם יום טוב בטרם שחל עליו חיוב המצוה, ועי׳ בפסחים דף פ׳ אמר להו רב נחמן זילו ואמרו לעולא מאן ליית דעקר סיכי׳ ומשכניה ורהיט, אלמא דלעקור מדירתו אינו דבר קטן ורגיל להיות עבור מצוה:

ונראה לכאורה עד היכן מגיע חיוב השתדלות בגופו במ״ע, השתדלות ממון מצינו שהוא עד החומש, אע״ג דבל״ת שלא יעבור מחויב למסור כל הונו, עי׳ ברמ״א יו״ד סי׳ קנ״ז ובאו״ח תרנ״ו, וגם אמרינן התורה חסה על ממונם של ישראל במ״ע עי׳ בר״ה דף כ״ז ע״א, משא״כ במצות ל״ת ע״ש בהגהות מהרל״ח [עי׳ לקמן סי׳ ל״ז אות ב׳], וה״נ י״ל דבהשתדלות בגופו אין צריך כל כך במ״ע, ואפשר שהתורה לא צותה לעשות השתדלות רק כמו שעושה בשאר צרכיו הנצרך לו הרבה:

והנה בחולין דף קכ״ב בתוס׳ בד״ה לגבל כתבו דתפלה היינו להתפלל בציבור אם הוא בדרך צריך לילך ד׳ מילין ולאחריו מיל, והנה תפילה בציבור לא הוה רק מדרבנן ואעפ״כ צריך להמתין עד שילך ד׳ מילין ולאחריו מיל, דדרש של ונקדשתי ל״ה לענין זה רק אסמכתא, כיון דתפלה גופא לא הוה רק מדרבנן כך כתבו הפוסקים. אבל מ״מ י״ל דלא לכל מצוה דרבנן צריך להטריח כ״כ רק בתפלה בציבור הוה מצוה גדולה, עי׳ במג״א סי׳ תט״ו סק״ב דלערב עירובי תחומין כדי

ליל למנין שרי, ועי׳ במחצית השקל שם שכתב דכיון שצריך לילך ד׳ מילין לפניו ולאחריו מיל א״כ מצוה גדולה היא, וכן ר׳ אליעזר שחרר עבדו להשלים לעשרה עכ״ל:

ועוד עי׳ בהוספות וחי׳ כ״י למה לדק שו״ת לש״ע או״ח הנספח לש״ע המניא ח״ג שהביא דלפי מ״ש בספר שערי קדושה להרח״ו ז״ל ח״א שער ד׳ במנין מ״ע שלו לדעת הזוהר לקדש שמו ברבים בנקדישך ס״ל דקדושה היא דאורייתא, וכן הוא בזוהר פ׳ אמור ע״ש, אמת שהראשונים לא מנאוהו בתרי״ג מצות, וכן הרא״ש בפ״ז דברכות סי׳ כ׳ כתב דקדושה וברכו שלא מצינו עיקר מן התורה, משמע שהם סוברים דל״ה רק מדרבנן:

ולענ״ד נראה שיש לדייק מגמרא דהוה מן התורה, דקאמר מה״מ אר״ח אר״י אמר קרא ונקדשתי, נראה דדרש גמור הוא דכבר כתב הרמב״ן במנין המצות שורש א׳ דעל אסמכתא הדרך לומר מאי קרא, אבל מה״מ משמע דדרש גמור הוא, ואע״ג דתפלה וקדושה גופן מדרבנן וכמ״ש הרא״ש ז״ל דקדושה וברכו שלא מצינו עיקר מה״ת, מ״מ י״ל במה שמקדש שמו ברבים מקיים מצות עשה מה״ת בין בקדושה וברכו ובין בשאר אופנים בכל מה שמקדש שמו ברבים, כיון דכתב בתורה ונקדשתי ולא כתב שום דבר בודאי מסרה להחכמים כל מה שיאמרו הוה קידוש השם, עי׳ בר״ן ריש לולב הגזול ח״ל אבל הכתוב לא פרט כלום בהדר אלא סתם ואמר שתהא מהודרת ומסרה להחכמים, ועי׳ בב״י יו״ד ס״ס קע״ח ובטו״ז שם, וה״נ כן הוא, וכיון שאמרו חכמים שיקדש השם ברבים ע״י ברכו וקדושה מקיים מ״ע דונקדשתי, ואעפ״כ אין צריך לילך לאחריו יותר ממיל, ועי׳ במג״א סי׳ ל׳ ס״ק ל״א שאינו חייב רק אם הוא באותה עיר, אבל לא שילך חוץ לעיר, ועי׳ בפ״ת יו״ד רפ״ה סק״א שכתב ח״ל וה״ה אפילו בחול אם אין מזחה נמצא בעיר דינו כמו בשבת ורשאי לדור בתוכו אם אין לו בית אחר, כמ״ש המג״א סי׳ י״ג לענין לילית, ועי׳ במג״א סי׳ י״ט סק״א, ועי׳ ברמ״א או״ח סי׳ רע״ב ח״ל ואם יש יין בעיר לא יקדש על הפת:

ובזה אמי שפיר דלכאורה קשיא דקימ״ל באו״ח תרע״א דאפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן אף דכבר פסק הרב הרמ״א בסי׳ תרנ״ו דאין צריך לבזבז אפי׳ על מ״ע עובדת יותר מחומש, א״כ נראה דעדיף מצוה דרבנן משום פירסום הנס ממצוה דאורייתא, והא כתב הרמב״ן במגילת אסתר לפיכך ספק דרבנן לקולא שכך התנו כדי שלא יהא דבריהם חמיר כ״כ כדברי תורה, והכא חמיר טפי יותר מדברי תורה, ולפמ״ש דבכל מה שמקדש השם ברבים מקיים מצות עשה של תורה ניחא, דבנר חנוכה שיש פירסום הנס ומשרים אמונת השם, ומקיים מצות ונקדשתי, ובכל מצוה שמקיים בפירסום ומיקנו חכמים לקיים בפירסום זולת המצוה דרבנן מקיים מצוה דאורייתא:

ואתי שפיר ג״כ קושית האחרונים, עי׳ בשו״ת מהר״ם שיק או״ח סי׳ של״א שהקשה על מה דקימ״ל באו״ח סי׳ תרע״א דאפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן, והרמ״א באו״ח סי׳

תרנ"ו פסק דא"ל לבזבז אפילו על מצוה עוברת יותר מחומש, א"כ נראה דעדיף מצוה דרבנן משום פירסום הנס ממצוה דאורייתא, א"כ קשה למה פסק הרמ"א בסי' תרפ"ז דאם אין שהות לעשות שתיהן אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה, והא מגילה או הדלקת נ"ח לכאורה עדיף ממ"ע דאורייתא, ולפמ"ש אמי שפיר דלעולם מצוה דאורייתא תמיד ממצוה דרבנן כמובן ממילא כמ"ש הרמב"ן הבאתי למעלה, אלא שאמרו חכמים שהיכא שמקיים מצוה דרבנן ואיכא נמי פירסום הנס, שנגמח מזה מ"ע דאורייתא:

בעין זה כתב בקיצור החרדים פ"א אות יו"ד ח"ל נראה לי דלכ"ע עכ"פ העושה איזה מצוה מן המצות בלא כוונה ביטל מ"ע דלעבדו בכל לבבכם, שהרי לכ"ע נראה מקרא זה על כל מצות, ואף למ"ד מצות א"ל כוונה היינו שעכ"פ יוצא ידי המצוה מ"מ עבר על עשה זו, וכן כתבתי במק"א [לעיל סי' י'] לענין מצות זה אלי ואנוהו, וה"נ אם עושה מצוה בפירסום הנס מקיים מ"ע דונקדשתי, ע"כ שואל או מוכר כסותו כדי שיקיים מצוה דרבנן שנגמח מזה מצוה דאורייתא של ונקדשתי שהיא מ"ע חשובה כמובן, הא תינח אם אין נגדו מצות עשה מה"ת, אבל אם יש נגדו מ"ע דאורייתא אינו חייב במצוה דרבנן, וממילא אינו מוטל עליו שיקיים המצוה של ונקדשתי, כיון שעיקר המצוה וחיוב הוא מצוה דרבנן:

והא רמ' מפרוטה דרב יוסף עי' בב"ק דף נ"ו ע"ב דשומר אבידה הוה שומר שכר בהיא הנאה דלא בעי למיתבי לי' ריפתא לעניא הוה ש"ש, ועי' ברש"י דהעוסק במצוה פטור ממצוה, והא לכאורה קשה כיון דבצדקה איכא עשה ול"ת, עשה דפתוח תפתח ול"ת דלא תאמץ לבבך, ועי' בתוס' חולין דף ק"י ע"ב בד"ה כל מצות עשה שמתן שכרה, וא"כ קשיא הא כלל זה דהעוסק במצוה פטור ממצוה לא שייך רק לענין עשה אבל לא לענין ל"ת, עי' בשו"ת חכם צבי סי' א' דדוקא ממ"ע פטור אבל במצות ל"ת חייב כשאר אנשים והובא בפ"ת יו"ד סי' שמ"א סק"ז, וא"כ אמאי פטור למיתב ריפתא לעניא הא הוה ג"כ ל"ת, אלא ודאי כיון דממ"ע פטור מכח דהעוסק במצוה פטור ממצוה לא שייך הל"ת שהוא טפל לה, דבכל מ"ע שהוא בקום ועשה הוה העיקר העשה, עי' בריטב"א בשם הרמב"ן קידושין דף ל"ד ומקנה שם:

ועוד יש לומר דהיכא שיש לפנינו שני מצות אחד מן התורה והשני מדבריהם אם יניח המ"ע שהוא מה"ת ויקיים המצוה מדרבנן יהא זלזול לדאורייתא, עי' במג"א סי' קפ"ד, עכ"פ נראה מדברי הפוסקים שאין מוטל על אדם לנאת מן העיר לקיים מצות עשה:

ומה שהביא הא"א רא' מדברי הרמב"ם שחייב להקביל פני רבו ברגל אפילו לא אזיל ואמי ביומי משמע דמשום מצות שמחה אינה נידחת שום מצוה שהוא מה"ת. הנה מה שכתב דמשמע ששום מצוה אינה נידחת משום מצות שמחה אינו מוכרח, דשאני קבלת פני רבו ברגל משאר מצות שמסוגל לקיים אח"כ שאר מצות כראוי וכנכון, עי' בשו"ת נוב"י תאו"ח סי' ל"ד וח"ל דודאי מהאי קרא ילפינן לבשבת וחולש שיש בה חוס' קדושה שהרי יש

בו קרבן מוסף יש מקום לקבל פני רבו שגם על הרב ימוסף אז שפע להשפיע על תלמידו:

ועי' בשם הגדולים מהחיד"א זצ"ל [מערכת גדולים, רמב"ם] וז"ל וראה זה חדש שראיתי בס' עומר שכתב פי' משלי שכתב בסי' טוב על פסוק עטרת זקנים וז"ל כמ"ש הרמב"ם בשעת פטירת הריא"ף ז"ל נכנס אצלו ונשק ידו והוא כבן ה' שנים, ואמר שלא זכה למה שזכה אצלא באותה נשיקה שנשקו וברכו והאציל עליו מחכמתו ע"ש, ועי' מש"כ הספרים בשם האריז"ל הטעם לקבלת פני רבו כדי להמשיך אליו אור קדוש בהארת פני רבו, ועי' בספרים [בן פורת יוסף פ' נח] מה שהביאו בשם רבינו הבעל שם הקדוש זי"ע פי' על קו"א שבמשנה ומה דוד המלך ע"ה שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, שדברי צדיק הם פרים ורבים. ע"כ דומה מצות עשה של ושמחת, דהוה כמו חלל שבת אחד בשביל שישמור שבתות הרבה, כמ"ש החומות ירושלים דמש"ה א"ל לבזבז במ"ע יותר מחומש דא"כ יעני ולא יהא ביכלתו לקיים מ"ע הרבה, דהוה נמי כמו חלל שבת אחת בשביל שישמור שבתות הרבה, ועי' בליקוטי שו"ת חת"ם סי' ל"ט בחמצע התשו' בד"ה דאיכא פרסומי מילתא שכתב דומה לזה:

ועי' בחוס' פסחים דף ל"ט ע"ב דמשוס הידור מצוה חייב לענות את נפשו, ואפילו לא אכל כמה ימים אסור לאכול עד שיסב, ועי' באה"ע בח"מ סי' ס"ב סק"ג דמשוס שיהא עשרה אצל החופה צריך לילך מעיר לעיר ואפילו למדינה אחרת אם אפשר אלמא שאין כל המצות שוות לענין השתדלות, ויש לחלק בין מצוה חיובית והם באים לרצות כגון אתרוג ולולב וכמ"ש הריטב"א המיוחס להרשב"א ריש פרק לולב הגזול דבזה מסתבר טפי להחמיר [עי' לעיל סי' י"ג ד"ה ואל תתמה], ונראה לי דמה"ת חייב לעשות כל מה שיש בידו לעשות אפילו לצאת מן העיר, כמו בצדקה שמן התורה מי שיש לו להתפרנס ביומא חייב ליתן השאר לצדקה, ומה שאמרו חכמים אל יבזבז יותר מחומש היא תקנת אושא מפני תקנת העולם, עי' בחת"ם יו"ד סי' רכ"ט, ועי' וידבר משה פ' ראה שכ"כ לענין שאר מצות, ואפשר דה"ה לענין השתדלות ולצאת לעיר אחרת נמי לא חייבוהו מטעם זה ודו"ק:

סימן י"ט

נשאלתי משו"ב אחד ששתה אוזן אחד ולא הספיק לבדוק הסימנים כמו שנהגו למוקף אגודל, וגם לא ראה בבירור ששתה רוב הסימנים עד שחטפו עכו"ם מידו ונלא מלבו שיבדוק הסי' ואחר כמה שעות מזכר שלא בדק בסימנים והלך לראות את האוזן לבדוק את הסימנים ולא מצא הסימנים בהאוזן, ואמרה האשה שידעה בודאי שהי'

הסימנים שחוטין, וגם הביאה ראי׳ לדברי׳ שבעת שלקחה הוושט לבדיקה לא הרגישה כלום ואם לא הי׳ נשחט הוושט היה קשה ליקח הוושט מהאוזן והיתה צריכה סכין לחתוך הוושט, וגם בעת שלקחה הקנה לא הרגישה כלום ואח״כ מצא הקנה וראה בקנה הקנה צרירות דם שחור סביב סביב כמו שרגיל להיות ע״י השחיטה ונכר היטב שלא היתה מתלישה אחר השחיטה, וגם השו״ב אמר שיש אומדנא גדולה ששחט רובא מה דינו של אוזן זה:

הנה במחבר יו״ד סי׳ כ״ה ס״א כתב וז״ל

השוחט צריך שיבדוק בסימנים אחר שחיטה אם נשחט רובן או שיראה בשעת שחיטה שהם שחוטין רובן ואם לא ראה שרובן שחוטין אסור, ועי׳ בב״י שם דמשמע מלשונו הטהור דהוה נבילה גמורה, ועי׳ בש״ך סק״א ז״ל והוה נבילה דבהמה בחיי׳ בחזקת איסור עומדת ואינו נתרת עד שיודע לך שנשחטה כראוי ש״ם עכ״ל. ועי׳ בשפ״ד סק״א שכתב ששי׳ הרמב״ם דהוה נבילה דאורייתא ולוקה משום נבילה וכ״כ בפתיחה, ועי׳ בכרתי שכתב דהוה רק ספק נבילה, אך בכנה״ג ריש סי׳ כתב בשם הגהות מהרי״ק דהוה נבילה ודאית והאוכל ממנה לוקה משום אוכל נבלה, ועי׳ בפרי מואר סק״א שחולק על הכנה״ג והעלה דלא הוה רק ספק נבלה מדרבנן, ועי׳ בתוס׳ חולין דף ט׳ ע״א בד״ה ואסורה באכילה, ועי׳ בתב״ש סק״ג שהביא פלוגתת הפוסקים בזה, ומשמע מלשון הפוסקים שאין לסמוך על אומדן דעת השוחט ששחט רובא רק או שיראה בעיניו או במשמוש הידים:

ועי׳ בחשק שלמה שנדפס ביו״ד בדפוס ווילנא בסי׳ זה בבדיקת סימנים אחר השחיטה יש לו סמך גדול בקרא דס״פ קדושים דהנה בתו״כ שם והובא ברש״י ז״ל בחומש דרשינן והבדלתם בין בהמה הטהורה לטמאה בין עוף הטמא ובין עוף הטהור א״כ בין פרה לחמור והלא מפורשין הם אלא בין טהורה לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו עכ״ל, ומסיק דמשום הכא כתב קרא והבדלתם לגריך בדיקה ממש ביד או שיראה לעין, ונמצא דדין זה שצריך לבדוק בסימנים אחר השחיטה הוא מפורש בתורה ע״ש. ועי׳ בפ״ת יו״ד סי׳ ע״ט ובשערי צדק חיו״ד סי׳ פ״ח וסי׳ ל׳, ועי׳ בשו״ת מהר״ם שיק חיו״ד סי׳ ל״ט בשם ספר מעין חכמה ותשובת הריב״ש סי׳ קל״ב דהבדלה לא מקרי אא״כ ברור הדבר לא עפ״י רוב, הלכך אע״ג דיימא דרוב שוחטין כהוגן רוב הסימנים כמ״ש התוס׳ חולין דף ט׳ מ״מ צריך בדיקה דרוב לא מהני משום שנאמר הבדלה והבדלתם בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו ובין שנשחט רק חציו, ולא מהני אומדנא, ועי׳ בפמ״ג בשפ״ד סי׳ ל״ד ס״ק ט״ז בשם מהרי״ק דכל ספק בשחיטה אפילו יש כמה אומדנות לא תלינן להקל:

ולפ״ז דמסקינן דבדיקת סימנים הוה מה״ת

אשה אינה נאמנת לפי תשובת חיות ב״י הובא בפ״ת יו״ד סי׳ מ״ב, וגם בתשובת זכרון יוסף חיו״ד ס״ס ד׳ הסכים לדעת החיות ב״י דאין נשים נאמנות אלא בשלהם מטעם דדוקא בדבר שבידה נאמנת, ועוד כיון שיש לדיים להקל אינה נאמנת, וכ״כ הרמ״א יו״ד סי׳ קכ״ז ס״ג דהיכא שיש לדיים להקל אין אשה נאמנת לאשה דעתה קלה ובפרט

היכא שצריך הבחנה אין אשה נאמנת, ועוד דהוה מילתא דלא רמיא עלי דאפי׳ אנשים אין נאמנים, עי׳ ביו״ד סי׳ א׳:

ועתה נחזי אנן אם יש לסמוך על מה שמצא השו״ב על קלה הקנה סביב צרורות דס שחור ויכר היטב שנעשה מחיים ונשחט כל הקנה, ובאמת יש להבחין בין החתוך בסכין לדבר הנקרע בלא סכין אפי׳ בלא צרורות דס שור כמ״ש הרא״ש בתשובה כלל ס״ח סי׳ ל׳, אבל מדברי הפוסקים נראה שאין לסמוך על הבחנה שלנו וגם אין אנו סומכין על הקפה כמ״ש הרמ״א יו״ד סי׳ ל״ד ס״ט ובסי׳ ל״ו ס״ה שחולק על המחבר וכתב שאין אנו בקיאין בהקפה, מ״מ נראה שיש להלק ולומר דהכא שאני כיון שיש צרורות דס שחור סביב ויכר היטב שנעשה מחיים גם אנו בקיאין, כמ״ש הטו״ז ביו״ד סי׳ ק״א דהיכא שיש הפרש גדול גם אנו בקיאין:

הגם שהטו״ז כתב ביו״ד סי׳ פ״ו סק״א דיותר יש להבחין היכא שיש שניהם לפניו שכתב על מה שכ׳ המחבר שם ס״א ז״ל דשואל לגייד ישראל או עכו״ס המוכר אם אמר לי׳ של עוף פלוני הוא ואנו מכירין שאותו עוף טהור סומך עליו ע״ש, וכתב וליכא למימר כיון דאיכא ביני עורבים דומים לדיונה כדאי׳ בגמרא הא מצי להשתמט ולומר דיונה היא, י״ל דמ״מ מרתת דילמא יהב ישראל דעתיה וסומכה לדיונה ומכיר שא״א שלא יהא הפרש כל דהו ביניהם ב״י בשם הרשב״א עכ״ל. וכ״כ הטור ביו״ד סי׳ קפ״ז ז״ל אע״פ שאין אנו בקיאין במראות דמים טמאים וטהורים בשני דמים שהן לפניו יוכל להבחין אם הם שוין או משונים במראיתן ע״ש, ועי׳ בח״מ ס״ס מ״ה ותשובת חו״י סי׳ כ״ח ול׳ שהאריך בזה, ועי׳ בחלית השקל חו״מ ס״ט סק״ב, וא״כ אפילו בהקפה שהן לפניו אין אנו בקיאין בלא הקפה לא כ״ש, י״ל התם מיירי שהם דומים ואין ביניהם רק הפרש כ״ד וע״כ צריך הקפה שיבחין אפילו הפרש כ״ד אין אנו סומכין על הקפה שיבחין אפי׳ הפרש כ״ד, אבל הכא שיש הפרש גדול אפילו הקפה א״צ, ויש לסמוך על הבחנה סתם:

ועי׳ ברמ״א יו״ד סי׳ ל״ו ס״ה וז״ל נקב שהוא פתוח או שהושחר או אדום בודאי מחיים נעשה עכ״ל, ועי׳ בטור יו״ד ס״ס כ״ה וב״י וד״מ שם שמה שהושחר היא הוכחה גמורה שנעשה מחיים וגם אין לחוש שנעשה ע״י פרכוס כיון שמצא כלו חתוך עי׳ בתב״ש. ועוד עי׳ בש״ך יו״ד סי׳ ל״ד ס״ק י״ח ובסי׳ ל״ו ס״ק י״ט שהביא בשם אפי רבבי דהיכא שיש עוד חד צד להחיר יש להקל ע״י הקפה:

ועוד אפילו נימא שכל זה ל״ה רק רגלים לדבר ולא ברור גמור שנשחט כל הסימן מ״מ היכא שיש רגלים לדבר אפילו אשה נאמנת ובפרט בשלה, עי׳ במחבר יו״ד סי׳ קפ״ז ס״ח דהיכא שיש רגלים לדבר אפי׳ עכו״ס נאמן וכ״ש אשה והיא אמרה שידעה בודאי שהסימנים הי׳ שחוטין רובן ומי משוס דהוה מילתא דלא רמיא עלי׳ לאו אדעתה, עי׳ בנוב״י חיו״ד ס״ס ט״ז דהיכא שיודע שבשום פעם יש חילוק בדבר יודע האיך עושה, ובפרט הכא אם לא היה הוושט שחוט לכל הפחות רובא היתה צריכה סכין לחתוך את הוושט, ואם היתה צריכה סכין לחתוך את

הוושט היתה זוכרת כמובן דמילתא דתמוה מדברי אינשי, ועי׳ ביו״ד בפמ״ג סי׳ ל״ד בשפ״ד ס״ק כ״ח דמה שאין נאמן היכא דלא רמיא עלי׳ לא הוה רק מדרבנן, ע״כ כיון שיש רגלים לדבר שנשחט רובא יש לערף גם עדות זו של אשה:

ועוד נראה לי שאע״פ שכתב השמלה חדשה שכל הדינים שבסי׳ זה הוא אפילו בשוחט זהיר וחרץ אבל המוש מעיד שאפי׳ בסתם שוחטין שוחטין רוב פעמים כהוגן רוב הסימנים כמ״ש המוס׳ חולין דף ט׳ וכ״ש בשוחט דמתא דלא שכיח כלל רק אחד מאלף או לכל היותר אחד מתמש מאות שלא ישחוט רוב הסימנים ממילא אפילו מיעוטא דמיעוטא ל״ה ולית בי׳ רק חשש רחוק מדרבנן:

ולולא דמסתפינא הייתי אומר דאפי׳ הרמב״ם שכתב שלוקה משום נבילה מיירי בסתם שוחט אבל בשוחט דמתא שהכל יודעין שאינו שוחט דמתא לא שכיח כלל שלא ישחוט הסימנים אינו לוקה וליכא איסורא דאורייתא אע״ג דהוה ספק בשחיטה, והא דאי׳ שאין צריכין לבדוק הוושט מאוחות שאינם מפוטמות, עי׳ בשו״ת ד״ח ח״ב סי׳ ל״ט שאינה צריכה בדיקה משום דהוה מיעוטא דמיעוטא, אע״ג דהוה ספק בשחיטה לפי הרבה פוסקים כספק במעשה השחיטה עצמה משום דאם הי׳ הוושט נקוב הוה נבילה, והרמ״א ג״כ כתב בסי׳ ל״ג ס״ט וח״ל ויותר היה טוב שלא לבדוק כלל ולסמוך על רובא מלבדוק ולהקל במקום דאיכא ריעותא, ואמאי הא הוה ספק בשחיטה, אלא ודאי היכא דליכא רק מיעוטא דמיעוטא לא חיישינן אפילו בספק בשחיטה:

ועוד מאיסור דאורייתא נפק כיון שיש ס״ס להתירא ספק אחד כל ב׳ סימנים דלזה צריך השוחט לכוון וזה נקרא שחיטה מעולה, ועי׳ בפמ״ג במ״ז סק״א שמסתפק אם הוא מה״ת או מדרבנן, ממילא בודאי כיון לזה, ואח״ל שלא שחט כל הב׳ סימנים מ״מ דילמא שחט רוב סימן אחד, ואי משום דהוה ס״ס במקום חזקה דלא מהני כמ״ש הרמ״א ביו״ד סי׳ ק״י עי׳ בפמ״ג בפתיחה להל׳ שחיטה בשורש ד׳ וכ״כ בסי׳ ק״י דמה״ת מהני ס״ס במקום חזקה דס״ס הוה כמו רובא ורובא וחזקה רובא עדיף, ואי משום דל״ה ספק ספיקא המתהפך, עי׳ בשו״ת מהרי״ט ופ״ח ובשו״ת מהרשד״ם סי׳ מ״ה והרבה שסוברים דאינו צריך להיות מתהפך, וכ״כ הפנ״י בכתובות דף ט׳ ע״ש, ומה״ת בודאי אין צריך להיות מתהפך דהוה כמו רובא ורובא וחזקה רובא עדיף. ועי׳ בשו״ת בית שערים יו״ד סי׳ מ״ו בד״ה ולכך נ״ל ע״ש שהעלה סברא ישרה:

ע״כ נראה לי מכל הלין טעמים שיש להתיר.

ועי׳ בב״ח הובא בפמ״ג סי׳ ל״ד ס״ק ט״ז דמהני אומדנא גם במעשה השחיטה, וגם בדעת קדושים סק״ה כתב דהיכא שיש אומדנא גדולה יש לסמוך אפי׳ במעשה השחיטה על האומדנא ודו״ק, והכא השוחט הרגיל ששחט רובא לפי אומדן דעתו:

סימן כ׳

נשאלתי משרתת אחת אחר שהסירה מנעלות האוח ונשארו עוד עלות קטנות על הרגש והצוואר, תחבה הרגש וקצת מהצוואר בקדירה במים רותחין שהיתה עומדת אצל האש ותיכף הרגישה בעה״ב ומילקה ולא שהה במים רותחין רק רגע, מה דינו של האוח:

הנה בהשקפה ראשונה נראה שהרגש ותחיכת הצואר שנתחב בקדירה נאסרה מחמת בשר שנתבשל בלא מליחה עי׳ סי׳ ס״ט סי״א, ושאר האוח תלי׳ בפלוגתת רש״י ור״י בתוס׳ חולין ל״ו ע״ב ד״ה אם יש בה בנותן טעם, לשיטת רש״י דהיכא שהיתה מקצת החתיכה בתוך הרוטב ומקצתה מחוץ לרוטב ונפלה טיפה על מקצתה שהיתה מחוץ אין הקדרה מצטרפת לבטל הטיפה, נשמע מזה שאינו נחשב כאילו היה גם מה שמחוץ לרוטב בתוך הרוטב ונתבשל עם שאר החתיכות, ואפי׳ אינו מפליט ומבליע לתוך הרוטב, ממילא הכא בשאר האוח פשיטא דאינו נאסר דהא אפילו יימא דמפליט ומבליע מ״מ אין לאוש כיון דאינו נחשב לנתבשל ואלא ע״י מליחה כמבואר בטו״ז סי׳ ס״ח סק״ו ובמש״ז שם:

אבל לדעת הר״י שם שסובר שכל הקדירה מצטרף לבטל היכא שנפלה על חלק שחוץ לרוטב דנחשב כאלו נפלה לרוטב דחלק שחוץ לרוטב נמי נתבשל עם שאר החתיכות והרוטב, א״כ הכא נחשב כאלו נתבשל כל האוח בלא מליחה ושוב אינה מועלת לה מליחה. והנה הרמ״א בסימן ל״ב מסתפק בדין זה האיך הלכה כר״י או כרש״י, אבל הש״ך שם ס״ק ד׳ כתב דרוב פוסקים ס״ל כר״י וממילא כך הלכה, וא״כ ה״נ כל האוח אסור, אבל זה אינו דשאר האוח בודאי לא נחשב לנתבשל כמו שאבאר בסמוך:

אלא דאפשר שגם הרגש וקצת מן הצואר שנתחב בקדירה נמי מותר כיון שלא שהה רק רגע, דהא אפילו בשאר איסורין שאוסרין אפי׳ בלא בישול אם רק נבלע בהיתר, כתב בספר חמודי דניאל סימן א׳ והובא בפ״ת סי׳ ק״ה סק״ח ח״ל אם סילק האיסור מיד מותר דאינו נאסר אא״כ שהה קצת ומביא ראי׳ מסימן ל״ב דאם ניער וכיסה מיד מותר, א״כ ה״נ באוח זה כיון שלא שהה, רק רגע אחת עלה בקרבו מותר:

הגם שאין דינו מוכרח ודאיתו אינה מספקת דאפשר לומר דלעולם איסור שנפל לתוך היתר חס אף אם מסלקו מיד נאסר ואין שיעור לדבר כמו שכתב הפרמ״ג סימן ס״ח, ואפ״ה היכא דניער וכסה מיד מהני מטעם אחר, שמצטרף שאר הקדרה לבטל ויהא מותר דאף אם ניחוש שנבלע מיד בחתיכה הטיפה של חלב הא אינה נעשית נבילה להצריך ס׳ נגד כל החתיכה לפי שלא היה עת ועונה בלי פעפוע וסופה להתפשט שהרי כיסה מיד בעת שנפל, וכיון שסופה להתפשט בדרך הילוכו לא אמרינן תחיכה נעשית נבילה עיין תוס׳ חולין ק׳, וע״כ שפיר מצטרף ואין דאי׳ משם שאינו נבלע מיד בעת שנפל [וכ״כ ביד יהודה הובאו דבריו

בדרכ"מ סי' ק"ה אות ס"ה עי"ש. ולכאורה נראה דגם דעת הפרישה בסי' ק"ה אות ב' דלא כממודי דניאל שכ' בפי' דברי הטור כמו מבושל דהיינו שלא שהה ע"ש, אם כי בדומק י"ל דלא שהה שיעור זמן ארוך כשיעור כבוש עי"ש ודו"ק. וע"ע בשו"ת הרי בשמים מהדו' ג' סי' נ"ו שהמיר גם בצונן למוך אם נאסרו כולו גם כשסילקו מיד]:

אלא דמ"מ הכא אין המים אוסרים האוז רק אם יפלוט ויחזור ויבלע באוז, ומילתא דלא מסתבר היא למימר שיעשה שתי פעולות ברגע אחת, די למימר שמבליע או מפליט, ע"כ מהני מליחה גם לראש וקצת מן הצואר שנתחב בקדירה, ואף אם זה לא שמענו כיולא בזה שמענו, עי' בטו"ז סי' ק"ה סק"ד שמביא שיטת רש"ל שסובר שכלי שני אינו עושה שתי פעולות בפעם אחת, ה"ג אינו יכול לעשות בשעה קטנה שתי פעולות להפליט ולהבליע, גם המהרי"ל מחלק בין היכא ששהה הכלי ששואב מן כלי ראשון ונתחמם ובין היכא שלא שהה רק קצת, דהיכא ששהה ונתחמם נשאר אם כלי ראשון עליו אפי' אחר שהוליאה מן כלי ראשון ויכול להגעיל בו כלים אחרים, אבל היכא שלא שהה רק קצת ולא נתחמם אינו יכול להגעיל במים שבקדירה, וה"נ יש לחלק דהיכא ששהה הבשר בקדירה נתבשל ומפליט ומבליע, אבל היכא דלא שהה אינו עושה רק פעולה אחת ואינה נאסרת:

ומה שהקשה הטו"ז סימן נ"ב ס"ק כ"ט על מהרי"ל דבעודו בכלי ראשון הוי דינו ככלי ראשון דהא מגעילין בכלי ראשון כלים ומפליט הבליעה וכן קי"ל בתוחב כף איסור לקדרה דאוסר הכל אפילו אם מוציא הכף ממנה אפי' בלא שהה, גם הקשה מאן מפיס, ולפי"מ שכתבתי לק"מ דלעולם גם מהרי"ל מודה שנתבשל כלי ראשון אלא לא לכל דבר כגון להגעלת כלים שאין צריך לעשות רק פעולה אחת, ובתוחב כף איסור אף שהוליאה תיכף דג"כ אינה עושה רק פעולה אחת דהיינו להפליט, אבל היכא דצריך לעשות ב' פעולות או שישאר עליו שם כלי ראשון אף לאחר שהוליאה מכלי ראשון לענין זה לא אמרינן רק אם שהה ונתחמם הכלי או החמיצה:

ובזה יש לתרץ קושי' שהקשו על ר"מ שסובר דאמרינן חמיצה עצמה נעשית נבילה גם בשאר איסורין, האיך היו מגעילין בכלי מדין כלים גדולים שאי אפשר להכניסם בכלים שיהי' נגדם ששים ובלא ס' יש לחוש שיחזרו ויבלעו, דאפשר באופן זה להחם ולהלבין לבנים וליתנם בהם ולשפוך עליהם מים רותחים ובזה יהי' נחשב לכלי ראשון, עיין רמ"א או"ח סימן תנ"א סעיף ו' ובטו"ז סי' תנ"ב ס"ק י"א דלא כב"ח, ותיכף ומיד לשפוך אותם כדי שלא יחזרו לבלוע דבזמן קצר לא יעשו ב' פעולות ואין לחוש דבשעה קטנה אפשר שלא יפליט לגמרי וישאר מעט בליעה בתוכו, דמה בכך יהי' נחשב לכלי שדרכו להשתמש בו בשפע, עיין יורה דעה סי' נ"ט ואחי שפיר:

ועתה נחזור לענייננו דמשום הכי לא נאסר ראש האוז, דברגע א' אין בכח המים להפליט ולהבליע, אבל גם בזה לא יעלה אדרוכה דמ"מ המינה לשיטת המחבר סי' ס"ט סי"א דהוא שיטת הרא"ש דבשר שנתבשל בלא מליחה צריך שיהי' בתבשיל ששים נגד החמיצה ואז הכל מותר אפי' החמיצה עצמה, והטעם מבואר בטו"ז ס"ק כ"ז דבבישול כל

מה שפירש יוצא לחוץ ומה שלא פירש אינו יוצא כלל ואינו זז ממקומו והוי דס שלא פירש ומותר, ה"נ מה שיצא יצא ומה שלא יצא לא זז ממקומו, אבל הרמ"א כתב שיש אוסרים אותה חתיכה אפי' בדליכא ס' והכי נהוג אם לא לצורך, והטעם כמש"כ הש"ך דהרוטב מבלבל טעם החתיכה וגורם שהדס שבחתיכה יפרוש ממקום למקום ואינו יוצא לגמרי ע"כ, א"כ ה"נ יש לחוש שמא פירש ממקום למקום ויש לאסרו אם לא לצורך, ועוד אפילו לשיטת המחבר כתב הפרמ"ג דאם מבשל אותה פעם ג' בלא שישים אוסר דיש לחוש שמא יפלט עתה בפעם ג' בקדירה, ממילא ה"נ י"ל שמא בשעת בישול יפליט:

אולם י"ל דאף לשיטת רמ"א מותר גם הראש גם הצואר בלי בישול שנית אף בלא הפ"מ, לידוע מה שמביא רמ"א בהקדמה לתורת חטאת דכל היכא דמתיר בהפסד מרובה או לצורך גדול הוא משום שנראה דעה זו לעיקר בעיניו אלא שחושש גם לדעת המחמירין היכא שאינו הפס"מ, א"כ היכא דנתוסף עליו עוד ספק א' יש להתיר אף שלא במקום הפס"מ והכא איכא ספק שמא לא פלט כלל ברגע זו ממילא יש לסמוך אדעת המחבר דמה שיצא יצא ומה שלא יצא אינו זז ממקומו ומותר אף שלא במקום הפסד מרובה:

ושיטת הפרמ"ג בדברי המחבר פליאה הוא בעיני שאסור לבשל פעם שנית בדליכא ס' אמאי הלא מה שפלט נתבטל ומה שנשאר הוי נחלט דהא נתבשל, דאין לך חימוס גדול מזה ובדיעבד מותר היכא שנחלט, עי' במחבר יו"ד סי' ע"ג ס"ך, ואפילו אליבא דמ"ח שהבינא הש"ך שם דבדיעבד נמי אסור משום שאין אנו בקיאין בחליטה וחיישינן שמא יחלוט במים שאין רותחין יפה יפה ויפלוט ויחזור ויבלע טרם שנחלטה, המינח בפחות מס' חיישינן לכך אבל היכא שיש ס' למאי ניחוש מה שיצא יתבטל ומה שנשאר נחלט דהא נתבשל ולמה יאסור שנית, ואם תיירי שלא נתבשל רק שמוה בכלי שהיד סולדת בה ימלחנו ממנ"פ אם נתבשל ממילא נחלטה ואם לא הי' חס כ"כ א"כ מהני לה המליחה, ופלא על הפמ"ג שכתב סתם שאם נתבשל שנית בלא מליחה שאסור, ועיי' במג"א סי' תנ"ד סק"ד שכתב לדינא דחליטה בפסח מותר רק שלא רצה לסמוך למעשה כיון שלא נמצא בפוסקים משמע ג"כ שחליטה אפילו בפסח מותר רק שמחמיר בפסח באיסור חמץ, וא"כ הכא באוז מ"מ מותר ע"י מליחה אם נתבשל באומו רגע ממילא נחלטה ומותר, ואם לא נתבשל באומו רגע מהני לה מליחה וא"ש:

ועוד יש לי לומר אפילו תימא דברגע אחד כי היכא דיכול לעשות פעולה אחת ה"נ יכול לעשות ג' פעולות דהיינו להפליט ולהבליע עכ"פ אינו נחשב לבישול כיון שלא נתחמם החתיכה כ"כ וממילא מהני מליחה, ושוב מצאתי בשפ"ד סי' ס"ט סקמ"ד הביאו בשם מ"י סברא זו ח"ל אם שמוה בקדירה שמקלחה חס ויש"ב אסורה פי' דיד סולדת בו קאי אחתיכה וכל שאין היש"ב אף שהי"ש בקדירה מותרת וכ' פמ"ג שהוא פלא דא"כ התוחב כף חולבת בקדירה רותחת ואין היד סולדת בכף לישתרי, מיהו זה טעות דגם המ"י מודה שמפליט ומבליע אף שאין החתיכה יד סולדת בו אלא שמהני מליחה כיון שלא נתחמם כ"כ שיתבשל החתיכה ומסיים

שאין להקל. ולפי דעתי קובר המ"י כרשב"א לפי"מ שמפרש הטו"ז סי' ק"ה סקכ"ז ו"ל ונלע"ד בזה דהטור דקדק דברי הרשב"א שחילק בין אם האיסור מלוה למעלה או למטה ש"מ דטעם הדבר שאוסר כולו באיסור שומן הוא שהיתר עצמו כולו נעשה רותח ועי"ז מקבל טעם האיסור שהוא שומן, אבל הטור לא מפרש כך אלא אעפ"י שההיתר לוקן השומן שבא מאיסור מליח הולך ומפעפע אעפ"י שהוא לוקן כי הפעפוע עצמו רותח עכת"ד:

נשמע מזה שהרשב"א קובר שאינו די שהאיסור רותח לאסור ההיתר אא"כ ההיתר עצמו נמי נעשה רותח ואז מקבל טעם מאיסור ונאסר כולו, וכי היכא דפליגי במליחה מסתמא פליגי נמי בבישול, עיי' בטו"ז שם סק"ה דשווין הן, ויפה כתב המ"י דהיכא שאין היסב"ב בחתיכה שלא נתחמם כ"כ אינו נאסר, ואם נחלק כמו שמחלק הפמ"ג שם שגם המ"י מודה שמפליט ומבליע אעפ"י שלא נתחמם החתיכה אלא שלא נחשב לנתבשל, דעתי נוטה שגם הטור מודה לו, דהא הרשב"א קובר שגם אינו מפליט ומבליע אם לא נתחמם החתיכה, ואם יימא שדעת הטור שנחשב לבישול יהי' פלוגתא רחוקה, ע"כ בודאי ל"פ על הרשב"א אלא על מה שקובר שאינו מפליט ומבליע, אבל לזה שאינו נחשב לבישול אם לא נתחמם מודה לי', וע"כ יפה כתב המ"י שאם לא נתחמם החתיכה עד שהיסב"ב אינו נאסר, ע"כ הכא בנידון דידן כיון שלא נשתהה בקדירה עד שיתחמם הבשר לא נתבשל ומהני לה מליחה. (וכיון דאתי לידן אימא בי' מילתא, דגם רש"י כרשב"א, עי' חולין מ' ע"ב קסבר בית השחיטה לוקן ולא בלע המכין דלא נתחמם עכ"ל, הרי לפניך שקובר דלא נאסר המכין מן הדם אא"כ נתחמם המכין והוא כדעת הרשב"א):

ועתה אסורה נא ואדון על שאר הבשר של האוז שאף אם יימא שהרחש עם קלת מן הצוואר שנתחב נאסר מה דינו של הבשר. לפי דעתי בזה ודאי אין לאוז כלל שנתבשל, חדא דגוף האוז הי' חוץ לקדירה ורק חלק גדול מן הצואר הי' בקדירה וחוץ למים וחוץ לקדירה אין כ"כ זיעה שיאסור עי' פמ"ג סי' ל"ב במש"ז סק"א שכתב ומיהו למעלה מהקדירה אין לאסור דהזיעה אין היד סולדת בה שם והכא שלא שהה אפילו מה שבחוץ הקדירה חוץ למים לא נתבשל דהזיעה אין חזק יותר מהבהוב דאין יכול לחמם בזמן מה, ועיי' במג"א סי' תס"ז ס"ק ל"ז שמקיל בהבהוב אפי' לענין חמץ בפסח שאינו אוסר רק כדי קליפה והכא אפי' כדי קליפה אין אוסר דאין בכח זיעה לאסור ברגע א', ובפרט שיש לצרף שאין מחזיקין כ"כ דם בשומן והכא באוז השומן הוא הקליפה מבחוץ, ועוד דעת הטו"ז שסובר דאין דם בעור ממילא אין לאוז שנתבשל שאר האוז אפי' כדי קליפה, אלא שיש לאוז שנאסר מן הראש, ומן מקלת הצואר הנאסר משוס בשר שנתבשל בלא מליחה כשיטת הר"י הנ"ל:

ואמינא שיש להתירו מכמה טעמים. א' שיש באוז ס' נגד דם שברחש ואת"ל מאן יימר שיש ס' עכ"פ מידי ספיקא לא נפקא, ויש לצרף עוד ספק א' דילמא הלכה כרש"י ויהי' ס"ס, א' דילמא כרש"י ששאר האוז אין שייכות עם הראש שנתחב במים ולא נאסר, ואת"ל כר"י דילמא איכא ס' נגד הדם

שברמב"ם. הנה אחרי כותבי ניחמתי דהא הספיקות אינן שוין לאיסור ולהיתר, שהרי הש"ך בסי' ל"ב כתב דרוב הפוסקים ס"ל כר"י, וגם בנוב"י חיו"ד סל"ה ובמנחת יעקב כלל כ"ז אות י"ז ומהר"ם שפירא הובא בפמ"ג סע"ב במש"ז סק"ט תמכו ידיו אחד מזה ואחד מזה דהילכתא כר"י אפילו לקולא, וממילא לא הוי הספק שווה לאיסור ולהיתר דדילמא הילכתא כרש"י אינו ספק השקול כיון דרוב פוסקים סוברים כר"י, ועי' ש"ך סי' נ"ג סקי"ד שכתב דלא הוה ס"ס רק היכא שהספיקות שוין לאיסור ולהיתר וממילא לא הוה ס"ס. הגם שהדברים יגעים אצלי ואיני מבינם דלמה צריך שיהיו הספקות שווין הלא די אם יהי' ספק א' שוה לאיסור ולהיתר אפי' אם השני אינו שוה, בין לרמב"ם דסובר הטעם דס"ס מותר משום דספיקא דאוריתא מה"ת לקולא ולא נשאר רק איסור דרבנן וע"כ אם נתוסף אליו עוד ספק אחר הוי ספקא דרבנן ולקולא, ובין לרש"א שסובר שהוא כרוב ועדיף מרוב:

ואברך הנה אליבא דרמב"ם כיון דהוי חד ספק שוה נפיק מאיסור דאורי' ולא נשאר רק אי' דרבנן, ובדרבנן מתיר הספק אפילו באינו שוה לאיסור ולהיתר, עי' נוב"י תניינא חיו"ד סס"ד דכתב דדוקא באין לה חזקת היתר אבל היכא דאיכא חזקת היתר אפי' איכא ס"ס לאיסור אמרינן ספקא דרבנן לקולא, וה"נ איכא חזקת היתר להאוז ממילא אפילו אם אינו שוה לאיסור ולהיתר הספק הב' נמי יהא שרי, ועי' שעה"מ כללי ספקא דרבנן כלל ה' הובא בפ"ת סק"ו שהאריך להוכיח דדעת הרמב"ם והרבה מראשונים דאפילו היכא דאיכא תרי ספיקא להחמיר אזלי לקולא, ולא נמצא חולק רק הטור ומדבריו נמי מוכח בהדיא דבספק דרבנן א"ל להיות הספק שוה לאסור ולהיתר, חה אליבא דעת הרמב"ם אבל גם לשיטת הרשב"א דסובר דס"ס מטעם רוב נמי די אם הספק הא' שוה והב' משלים לרוב ודו"ק. ומ"כ מצאתי בבינת אדם שער קבוע כלל נ"ה דין ס"ס שהביא דעת מהרי"ק סי' קע"א דכתב ח"ל ידוע לכל מבין דאע"ג דסתם ספק ודאי ר"ל פלגא ופלגא מ"מ לא נמנעו חכמים מלקרא ספק אפילו דבר שאינו שקול ר"ל פלגא ופלגא ע"כ, והבנ"א מתמה שאין אחד מהאחרונים מביא דבריו והוא מסביר דבריו כמו שהבאתי למעלה, ובדוק שכוונתי לדעתו הגדולה:

אבל אמינא דלא הוי ס"ס יפה מטעמא אחרינא דהיכא דרוב הפוסקים חולקים בטיל דעת המיעוט והוי כאלו אינו ואינו נכנס בגדר הספק עי' ש"ך יו"ד סס"ד סקי"ח, ה"ג רוב הפוסקים חולקין על רש"י אינו נכנס שיהי' בגדר הספק ולא נשאר רק חד ספיקא, אלא דמ"מ יש להתיר דלא הוי רק איסור דרבנן או משום דהוי דס שבישלו או משום דהוי מב"מ ובטל ברוב מה"ת ורובא איכא בלי שום ספק, ואפשר לאיכא גם ששים, וכה"ג אמרינן ספק דרבנן לקולא אע"ג דהוי ספק חסרון ידיעה:

ועי"ל דלכאורה קשה היכא פליגי בפלוגתא במציאות אם מתפשט הטיפה שנפלה על חלק שמבחוץ לרוטב בתוך הרוטב הלא אפשר לנסות אם מפעפע או לא ואיך אוכל יטעם, אלא דודאי אנו מוכרחים לומר כמו שהי' הפרמ"ג סל"א במ"ז סק"ז על קושית

הכרמי ופלתי שהקשה האיך פליגי רב ושמואל אי עילאה או תחתה גבר הלא הוא פלוגתא בתליתאי, ואי שאינו שוה תדיר ופעמים הוא כך ופעמים כך ופליגי האיך הוא עפ"י רוב, וגם בטוב"י מירך כן, וא"כ ה"נ י"ל דבזה פליגי רש"י ור"י אם רוב פעמים מפעפע הטפה שנפלה על חלק שמבחוץ לרוטב בתוך הרוטב או לא, לר"י רוב פעמים מפעפע ולרש"י רוב פעמים אינה מפעפע, ואף לר"י אינו ודאי שמפעפע:

ועפ"י הדברים האלה ארה קושית הר"י בן חביב מובא בטו"ז סל"ב סק"ד אליבא שיטת הר"י הנ"ל למה מזכיר ניער וכיסה הלא סגי אם מכנים מקצת החתיכה בתוך הרוטב, ולפמ"ש א"ש דלכאורה למה מנער מיד בלי איחור בודאי כדי שינטרף כל הקדירה לבטל ומותר לעשות כן כמו שכתב הרמב"ם והמחבר נוער את הקדירה, וא"כ להכנים רק מקצת החתיכה לא סגי לכתחילה אף לשיטת הר"י כיון שאינו ברור שמתחלקת בזה כל הרוטב ורק בדיעבד מכינן להתיר כיון דרוב פעמים מפעפע, וע"כ שפיר מצרכינן ניער וכיסה דלכתחילה צריך לנער כל הקדירה:

ולולי דמסתפינא הייתי אומר דבר חדש, דרש"י ור"י לא פליגי אי מפעפע או לא, דגם שניהם סוברים דמפעפע לפעמים ולפעמים אינו מפעפע, ופלוגתתם הוא אם פעפוע הזה בלי רוטב הוי דרך בישול ואסור מה"ת או לא הוי רק טיגון ואינו אסור רק מדרבנן, כמו שכתב המו"ל סל"ב סק"ה בביאורים ז"ל דהיכא דלא נאסרה התחיכה רק כדי נטילה כמו בצלי משום שהוא שמן או משום הבל הקדירה, ומבושל בלי רוטב דינו כצלי כמבואר בסי' ק"ה ובב"ח צלי וטיגון לאו דרך בישול הוא כמש"כ רש"י ותוס' סנהדרין ד' עכמ"ד, וממילא אע"ג דספיקא הוא אם מפעפע או לא מ"מ כיון דלא הוי רק איסור דרבנן סמכינן לומר דמפעפע ומצטרף כל הקדירה לבטל הטיפה, אבל רש"י סובר כיון דאיכא גם הבל הקדרה נחשב לבישול והוי מה"ת ע"כ מספיקא אין מצטרף הקדרה להתיר החתיכה. העולה מן המדובר דאף אם נקבל דעת הש"ך הנ"ל דגריך ספק השקול להתיר מ"מ ה"נ בנידון דידן מותר משום דג"כ הוי ספק השקול ודו"ק:

ובזה נ"ל לתרץ קושית התוס' חולין דף נ"ו ע"ב בד"ה אם יש בה בטו"ט שהקשו לשיטת ר"י אמאי נקט מתני' אם יש בה בטו"ט ע"ש, בשלמא לרש"י ניחא דמיירי שמקצת החתיכה חוץ לקדירה ושאר הקדירה אינו מצטרף, אבל לשיטת הר"י שמצטרף כה"ג אמאי נקט יש בה בטו"ט ע"ש, ולפמ"ש א"ש דגם הר"י מודה שבאיסור דאורייתא לא סמכי' על זה שמפעפע כיון שהוא ספק ורק בבשר בחלב אמר למילתי' דכיון דלא הוי רק טיגון וטיגון בבב"ח אינו אלא מדרבנן וספיקא דרבנן הוא ואזלינן לקולא, ודו"ק כי נכון הוא:

ועתה ניתנה רמז ונשובה ונחקורה אם כיס הדברים מה שצרפתי לומר דדם שבאוזן עם דם שברגש הוי מין במינו ובטל מה"ת ברוב דם שבגוף, כי גם יש ספק שיש בו ס', דז"א כיון שדם שבאוזן יצא ע"י מליחה ודם שברגש ישאר בלוע במקומו א"כ לא יהא מה שיבטלו, אבל היה אפשר לומר

דגם אחר מליחה ישאר דם כ"כ שיבטלו כיון שהרמב"ם ורז"ה סוברים שגם אחר מליחה צריך חליטה ואילו לא נשאר רק מעט למה מצרכי חליטה הא אף אם יצא בביטולו יבטל בס', וא"ל דלעולם לא נשאר רק מעט ומצרכין חליטה משום דלו יהא דבטל אבל אין מבטלין איסור לכתחילה, דז"א דכיון דאין דעתו לבטל אין זה מבטל איסור לכתחלה, עי' סס"ד ס"ק ל"ח בש"ך וס"ס ל"ט, אלא ודאי משום הכי מצריך הרמב"ם חליטה ברותחין שאם לא יחליט יצא הדם הנשאר בשעת הבשול ויש לחוש שלא יהא ס' לבטלו, ממילא נראה מדבריהם שהדם הנשאר בחוח אחר המליחה אינו מעט, א"כ י"ל שיש בו רוב כנגד הדם הנשאר בראש:

אלא דז"א דלעולם אפשר לומר דגם לרמב"ם לא נשאר דם הרבה אחר מליחה והא דמצריך חליטה הוא כדמשמ' מעיקרא משום אין מבטלין איסור לכתחלה ואי ק"ל דזה אינו מבטל לכתחלה דאין כונתו לכך הא לא אמרינן רק באי אפשר באופן אחר אבל אם יש תקנה אחרת לא הותר אף ביטול איסור כזה עט"ז סי' ל"ט ס"ק ז', וגם בבשר אפשר ע"י חליטה ברותחין לכך מצריך הרמב"ם תקנה זו, וא"כ נסתר דברי דבטל הדם שבראש מב"מ, אלא דמ"מ יש להעמידה על תילה עפ"י החו"ד סי' ס"ט ס"ק כ' ובסי' ק"ב ס"ק ו' דדם הנפלט אינו מורגש טעמו בחמיכה דלדם הנפלט יש לו טעם אחד עם הציר המובלע בחמיכה כמש"כ הר"ן גבי בי דוגא, וכמ"ש כ' הכר"ו, וא"כ הוי הדם שבראש עם הציר שבאוח מב"מ ובטל מה"מ ברוב, ואפשר שגם ס' יש נגד הדם:

נשאר עוד לפנינו שיטת הטו"ז שפוסק כדעת רש"י שחושש שקודם נאסרה החמיכה שמקלחה חוץ לרוטב וג"ג ואח"כ אוסרת שאר הקדירה אפילו בלא ניער וכיסה אם אין ס' נגד כל החמיכה והכא דדם איסור שאינו שמן לא נאסרה כל החמיכה, כמו שמבואר בש"ך סל"ב סק"ג ובטו"ז שם, אבל מ"מ הראש וקצת מן הצואר הנתחב נאסר וג"ג וצריך שיהי' ס' גם נגד בשר הראש והצואר וכל כך בודאי ליכא, אבל נ"ל גם לשיטתי' שאין זה ודאי שיפעפע יותר, שאם יהי' ברור שסופה להתפשט היה מצטרף כל הקדרה, אלא ודאי שמתחילה מתפשט בזו החמיכה ונשאר עומד אלא יש לחוש לפעפוע דחמיכה, וכיון דחענ"ג בב"ח מה"ת ע"כ מצריך שיהי' ס' נגד כל החמיכה, אבל בשאר איסורין דאין חענ"ג אלא מדרבנן לא מצרכי ס' נגד החמיכה מספיקא וא"ש:

ועוד כיון שדם שבישלו אינו מה"ת ובאיסור דרבנן הוכיח הפר"ח דל"א חנ"ג הגם שהפמ"ג כתב דחלילה לסמוך עליו ואפי' בהפס"מ אין לנדד להקל, מ"מ בשו"ת כת"ס חיו"ד סנ"ב כתב דהמקיל בשאר איסורין באיסור דרבנן לא הפסיד, ובפרט הכא כיון דאיכא עוד סניף שבחלי חמיכה ל"א חנ"ג ממילא א"ל ס' רק נגד הדם ולא נגד הבשר. ועוד דה שלש' להתיר, דכיון דעכ"פ רובא איכא נגד הראש וחמיכת הצואר ומה"ת ברובא בטל כיון שהוא מב"מ, ולו יהא כשי' חוו"ד שהבאתי למעלה ויר שבחמיכה ל"ה מב"מ עם דם וכן נראה מדברי הש"ך סס"ט סקנ"ח וכמה פוסקים, והכא בשר הראש מדם הוא נאסר מ"מ הוי מב"מ דבחר נאסר

אזלינן והנאסר הוי מב"מ עם שאר האוז עיי"
במש"ז סל"ב סקכ"ז ובסל"ד, ממילא אין כאן
משם איסור דאורייתא דהא בטל ברוב:

ועוד דדס שבישלו הוי דרבנן והוי תרי דרבנן,
והטו"ז מחיר היכא דאיכא תרי דרבנן
עס"ל סקי"ב שמתמה על האו"ה שאוסר כבש
בשר בחלב שחוטה דהוי גזירה לגזירה,
ובסקל"ז מחיר להשתמש בכלי שאינו ב"י
שנאסר מאיסור דרבנן משום דהוי תרי דרבנן,
גם המג"א סתל"ז סקכ"א כתב לענין אפר
חמץ שבטל ברוב כיון דעיקר האיסור לא הוי
רק מדבריהם, גם בנוב"י תניינא סימן נ"א
כתב בכלי שנאסר מאיסור של דבריהם דשרי
מדינא להשתמש בו באינה בת יומא אפילו
לכתחילה אלא שאין להקל כיון שלא נמצא
בפוסקים מפורש, משמע שגם דעתו דתרי
דרבנן מותר מדינא, ומה שהקשה על הטו"ז
במקומו בדג"מ אפשר שאח"כ חזר ומחרן
קושי' כמו שתי' החת"ס ע"ש:

ומה שמותר בתרי דרבנן הסברתי עפ"י
מש"כ ח"ז הגאון הקדוש זי"ע בספרו
בית שערים או"ח סימן רס"א דמשום הכי
אמרינן ספק דרבנן להקל כיון דאיסור דרבנן
גופא ל"ה רק משום ספיקא שמא עי"כ יבוא
לידי איסור דאורייתא ע"כ, וא"כ היכא דאיכא
תרי דרבנן הוי ס"ס וה"נ הוי גבי תרי דרבנן
ומותר, ואף שהש"ך בנקוה"כ בסי' ל' השיג
על הטו"ז מדברי תוספות ריש כל הבשר, וגם
הרמ"א סע"ב ס"ג פוסק שאם חלב דבוק
בעי' ס' נגד כל החתיכה אע"ג דדס שבשלו
לא הוי רק מדרבנן ותענ"נ בשאר איסורין נמי
ל"ה רק מדרבנן, ובסי' ק"א ס"א דחתיכה
הראויה להתכבד אינה בטלה אפילו באיסור
דרבנן והוי תרי דרבנן, ועיין במחה"ש שרוח
אחרת עמו בהבנת דברי המג"א דהוא סובר
שמה שכ' המג"א כיון דעיקר איסורו אינו
אלא מדבריהם סמכינן אדעת הפוסקים דקמח
בקמח הוי יבש ביבש אבל לח בלח מודה
המג"א שאף מב"מ אינו בטל רק בס', ממילא
אין כאן רבי' מדברי המג"א להתיר בתרי
דרבנן, מ"מ לשיטתם מותר ומטעם אחר כמו
שכתבתי, ולא נשאר לאסור רק לשי' הטו"ז
ואליבי' שרי מטעם דהוי תרי דרבנן, ועי'
ש"ך סי' נ"ד שכ' ומ"מ לרשב"א מותר
מטעם אחר, וא"כ לכ"ע שרי, וה"נ אומר אני
כן, ועי' בתשובות רעק"א סי' ע' הובא בפ"ת
יו"ד סר"א סק"י שג"כ כתב דומה לזה:

אבל קשה להטו"ז עצמו סותר דבריו בכמה
מקומות, בסי' ל"ב סקי"א כתב דאפי'
באיסור דרבנן אמרינן תענ"נ אפי' בשאר
איסורין אע"ג דל"ה בשאר איסורין רק
דרבנן, וגם בסי' פ"א נראה דמודה לרמ"א
דחתיכה הראויה להתכבד אינה בטלה אפילו
באיסור דרבנן וכהנה רבות, ומה זה דקמתמה
על האו"ה בבשר שבשל בחלב שחוטה, ואפשר
לחלק דהיכא שגזרו חכמים ולא הקילו
בדבריהם מודה הטו"ז דאע"ג שנתוסף אליו
עוד איסור דרבנן נמי אסור דהא מצינו
שהעמידו דבריהם אפי' במקום כרת, ועי'
ר"ה ל"א ובר"ן שם שאיסור מלאכה דרבנן
ביו"ט נחשב נמי לעשה ול"ת, אבל היכא
שמצינו שהקילו בגזירתם אז אמרי' שהקילו
נמי היכא שנתוסף עליו עוד איסור דרבנן
שיהי' מותר לגמרי, וה"נ לכאורה אמאי לא
אסרו בבב"ח ע"י כבוש גם בהנאה בשלמא
בשר עוף בחלב לא אסרו בהנאה כיון שאין לו
שורש מה"ת עי' כ"מ פט"ו מהל' מ"א

שהוא פלוגתא בין הרמב"ם ותוס', ולא מיבעי לשי' הרמב"ם שאין לו שורש כלל מה"ת ויש חילוק גדול ביניהם ולא התמירו כ"כ אלא אפילו לשי' התו' שגם לבשר עוף בחלב יש לו עיקר מה"ת מ"מ טפי איתא לן למגזר בכבוש בבשר בהמה כיון דבב"ח זו יכול לבא לידי איסור דאורייתא משא"כ בבשר עוף בחלב:

ועי' יומא פ"ג ע"ב עד כאן לא קאמר רבי התם אלא לענין מעשר ירק דרבנן אבל במעשר דגן דטבל דאורייתא הוא אפי' רבי מודה דאי שרית לי' בעניך שאינו נקוב אתי למיכל בעניך שהוא נקוב ע"כ, ועיין בטיו"ד סקכ"א שכ' דכלי שאב"י הוי עיקר מה"ת טפי מתרומה בזה"ז, ועי' תשו' חת"ס חיו"ד סי' ק"י דכלי שנאסר ע"י טיגון בבב"ח לפי הס"ד דאית בי' איסור דרבנן הוי יותר עיקרו דאורייתא מבב"ח עוף, ועי' בפמ"ג יו"ד סל"ט ש"ד סק"ז ג"כ חילוק כזה, וה"ג ע"י כבוש הוי עיקרו דאורי' טפי מבשר עוף בחלב, ולמה לא גזרו בו אף בהנאה, אע"כ י"ל דחכמים ראו שאין צריך להחמיר כ"כ, א"כ ה"נ בכבוש בחלב שחוטה נמי אפשר לומר דלא החמירו, וכיון שנתוסף עליו עוד איסור דרבנן מותר לגמרי ואינו דומה לשאר דרבנן שלא אסרו אלא משום לא פלוג לא החמירו כ"כ, עיין במג"א סי' תמ"ז סק"ה שהיכא דלא אסרו רק משום ל"פ לא החמירו כל כך:

וי"ל עוד טעם דמש"ה לא אסרו כבוש בהנאה דלעולם לא יטעו לומר דכי היכי דע"י כבוש מותר בהנאה ה"נ מותר ע"י בישול, דהא הכל יודעין שחלב לבדו ובשר לבדו מותר אלא שהתורה אסרו לבשלו ולאכלו ע"י בשול, אבל ע"י כביסה אינו עושה איסור וע"כ מותר אף לאכלו, ואח"ל א"כ למה אסרו חכמים באכילה ע"י כבוש, י"ל שחששו שמא ישכח ויבשלם ויעבור על איסור דאורייתא, ואחר שאסרו באכילה לא שייך חשש זה דכיון דאסור באכילה ימנע עצמו מליתן בב"ח ולא יבא לידי בישול בב"ח ע"י שכחה, וא"כ כיון דהכא ל"ש ל"פ כיון שהכל יודעין אלא החשש שמא ישכח ויבשלם לא יעבור מותר ולא גזרו ודו"ק וא"ש:

ומבלי שאב"י שנאסר איסור דרבנן שמותר להשתמש בלי הגעלה לק"מ דהא גזירה זו קיל טפי דהא בדיעבד שרי אף אם נאסר מאיסור דאורייתא ולא אסרו רק לכתחלה, מילתא דמסתבר הוא שאם נתוסף עוד דרבנן שמותר לגמרי אפי' לכתחלה, ועוד יש להתיר כלי שאב"י שנאסר מאיסור של דבריהם דלמה יתוש שמא יטעה ויסבור שאפי' כלי שנאסר מאיסור תורה שרי באב"י, דמה הוי כיון דבדיעבד שרי אין לגזור משום חשש שיטעה כי היכי דאין מושאין שלא יבדוק השותא, עי' בב"י ס"ב דכל היכא דבדיעבד שרי אין לחוש שמא ישכח, ואפילו לשיטת הטו"ז סי' ל"א סק"א דכל היכא שאיכא איסור ברור אע"ג דמותר בדיעבד חיישינן שמא ישכח, וה"נ לכאורה איכא איסור ברור בכלי שאב"י, הא ליתא דבשלמא אי הוי אסרינן כלי שאב"י משום דנו"ט לפגם אסור לכתחילה ולא שרי אלא בדיעבד הוי שפיר איסור ברור, עיי' במ"ש הרא"ה בבדה"ב בית ד' ס"א ד"ה בענין הוכיח דבליעה דאב"י פגום לגמרי עד שאינו ראוי לגר דאל"כ איך מותר לבשל בקדירה שאב"י אף דנוטל"פ

במבשיל הא אין מבטלין איסור לכתחילה, ובמשה"ב שם השיב דדוקא באיסור בעין אין מבטלין אבל בבליעה מבטלין, וכ' פמ"ג ביו"ד סימן ל"ט במשב"ז סעיף קטן ט"ו משום דהוי דשא"מ, מ"מ לא אסרו אלא אטו בן יומו ולא הוי איסור ברור, על כן לא חיישינן ודו"ק:

סימן כ"א

נשאלתי מאחד שבישל מבשיל פערדיץ [עגבניות] בקדירה גדולה ופרח עוף ונפל ומיד הוציאו ולפי השערתם היה חי לעת אז, מה דינו של מבשיל פערדיץ:

מרדכי כל נחזי אנן אי בע"ח פולט, ועי' בפ"ת סי' ק"ד סק"ג ובחת"ם יו"ד בתשובה ל"ד העלה דבע"ח פולט, אבל בטוטו"ד סי' קמ"א וסי' קנ"ה העלה בכמה ראיות דאין להחמיר, ושכן שמע מהחוות דעת שסחק על האומרים שיש פליטה מחיים, ודחה ראיות החת"ם שכתב שיש פליטה מחיים, ועי' בשו"ת אבני נזר חיו"ד סי' ל"ט מ' מ"א דבנפל בע"ח לרותחין שרי, ומנהג העולם שאין אומרים במוחב יד אדם ברוטב רותח שיאסר הרוטב, דהרבה פוסקים ס"ל דבשר אדם אי אסור מה"ת, אלא ודאי בע"ח אינו פולט, ורא' זו שגורה בפי העולם ע"ש:

ולפי דעתי נראה שיש לדחות ראי' זו מתרי טעמא, חדא עי' בשו"ת נוב"י תניינא חאו"ח סי' ס"ו שהעלה דלא אמרינן טעם כעיקר רק באיסור לאו כמו משרת אבל באיסור עשה לא אמרינן טעם כעיקר, ובבשר אדם ליכא איסור לאו אלא לכל היותר איסור עשה, וממילא לא אמרינן בי' טעם כעיקר וע"כ אינו אוסר, ועוד עי' בפ"ת יו"ד סי' ק"ה סק"א שהביא בשם ספר חמודי דניאל סי' א' שאינו נאסר אם סילק האיסור מיד אא"כ שהה קצת כמ"ש בסי' ל"ב ס"ב אם ניער וכיסה מיד ע"ש, ומה לי אם ניער וכיסה או סילק האיסור ע"ש, והיכא שמוחב ידו ברוטב רותח שאין היד שולטת בו, דהיינו שהיד סולדת בו, בודאי אינו שוהה ידו במוכה ואינו פולט ועל כן אינו אוסר:

ושמעתי בשם גדול אחד שהביא ראי' מבנתי' דרב נחמן גיטין דף מ"ה ע"א דבחשן בידן, ויש לדחות ראי' זו ג"כ מכמה טעמים, השני טעמים שכתבתי שייכים גם כאן כמובן, ועוד דהא העולם היו סוברים שאין האש שולט בהם כלל, וכיון שאין האש שולט בהם כלל אינם פולטים ברוטב, ועוד אפשר שלא בחשו בידן רק דברים שבשר אדם פוגמו ושרי לעשות כן, ולא שייך בזה מבטל איסור לכתחילה, עי' בשו"ת מ"ל סי' ק"א באמצע המשו' שכתב דשרי לבטל איסור ע"י דבר הפוגם ואין זה מבטל איסור לכתחילה, הגם שבנו הגאון היעב"ץ מ"א סי' קכ"ו לא כ"כ, אבל האחרונים העלו שדברי הח"ל אמת ולדק,

וכן מבואר בדברי הרא"ה בבדק הבית שאין זה מבטל איסור לכתחילה, ובזה א"ש מה שהקשו האחרונים על הפמ"ג שכתב דטוהגין להקל להגעיל מבשר לחלב ע"י שמטריפים הכלי מקודם, והקשו על מה שמתיר להטריף לכתחילה בתחכוין להכשיר אח"כ דזה נכלל בכלל אין מבטלין איסור לכתחילה, דז"א דכיון שאין מגעילין רק כלי שאב"י דהוה לפגם ומותר לפגמו כנ"ל:

והנה בנידון דידן איכא כמה טעמים להתיר,

חדא שהי' בע"ח ולא פלט טעמא דאיסורא, ועוד אפילו פלט הי' ששים בקדירה נגד הטעם דנפק מיני' מן העוף, דאע"ג דליכא ששים נגד כל העוף נגד מה דנפק מיני' איכא ס' דכיון דיש פלוגתא אי בע"ח פולט א"כ ממילא מודן שאינו פולט הרבה כמו דבר שאינו חי, דאם היה פולט כמו מן דבר שאינו בע"ח לא הוה פליגי, שאין דרך חכמים שאחד יאמר שפולט הרבה ואחר יאמר שאינו פולט כלל, אלא ודאי שאפילו מ"ד שפולט ג"כ אינו פולט הרבה, עי' בתוס' ע"ז ס"ז בד"ה ואידך קדירה ב"י בתמצא שכתב ואי כדפריך מעיקרא דפ' בב"י אי פגמה או לא זה אינו סברא דא"כ נחזי אנן:

ועי' ברשב"א חולין דף ל"ב בתמצא ד"ה הא דאמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא ז"ל וזה מן התימה וכי נחלקו במה שיעיד עליו החיך נטעמי' קפילא ולימא אם יש נתינת טעם אם לא ואין זו דרך למחלוקתן של חכמים, וסיים ושמא ס"ל דבטעם משהו לא סמכינן אקפילא, ועי' בפמ"ג יו"ד במש"ז סי' ל"א סק"ז וז"ל מה שיש לחקור בעילאי ותתאה חיך אוכל יטעום וליטעמי' קפילא ארמאה, ובמה פליגי רב ושמואל וכבר רמיתי להכו"פ שעמד בזה, ולדידי י"ל דמי לא משכחת כזית בשר ליורה גדולה של חלב ואפ"ה אין בו טעם חלב דלאו ודאי שיבלע, ורב ושמואל מ"ס על רוב נו"ט ומ"ס על רוב ליכא עוכן טעם, ואם נימא ג"כ חי' הפמ"ג ונוב"י ח"א סי' כ"ח א"כ אפי' למ"ד שפולט מודה דאיכא מיעוטא דשכיח שאינו פולט:

אבל לי נראה יותר דפליגי בטעם משהו שפולט מר סבר שאינו פולט כלל ומ"ס משהו מיהו פולט ויכול להיות שיתן טעם בטעם היתר, ומ"ס שאינו פולט כלל טעם ממש עכ"פ אינו פולט הרבה כמו בשר שחוטה, ובודאי בטעם היתר יש ששים דהא בלאו הכי אינו פולט שום תתיכה איסור כמותה, עי' בפמ"ג סי' ל"ט במש"ז סק"א וז"ל אלא משום שכל אחד יבא לשער ע"כ אמרו שצריך להיות נגד כל התתיכה, אבל באמת כל היכא שיודע בבירור שיש ששים כמו הכא שבקל יוכל לשער נגד מה דנפק מיני' באומד וכל אדם יוכל לשער זאת, אינו אסור רק משום לא פלוג, והיכא שאינו אסור רק משום לא פלוג לא חמיר כ"כ, עי' במג"א סי' תמ"ז סק"ה, ובודאי יש לסמוך על השיטות שאינם פולטים הבע"ח:

ועוד לשי' ח"ד אינו פולט בסילק מיד, ובודאי אפילו לשיטות שסוברים שפולט אפי' סילק מיד מ"מ בודאי אינו פולט הרבה ועי' באו"ח סי' תנ"א ס"ג במחבר ובמג"א שם סק"ז דלהגעלה צריך שיהי' המים רותחין שהיס"ב משמע שא"ל שיהי' המים מעלין רתיחות, אבל בטו"ז בסי' ל"ד סק"ג מביא בשם הגהות ש"ד דלהגעלה צריכין דוקא

רומחין שמעלה רתיחה, משמע שאם אינו מעלה רתיחה אינו מפליט לגמרי ועי׳ בשפ״ד סי׳ ס״ט ס״ק מ״ד הביא הס׳ מ״י ז״ל שמוה בקדירה שמקנתה חס וים״ב אסורה פי׳ דיד קולדת בו דוקא אחמיכה וכל שאין הים״ב אף שהים״ב בקדירה מותרת, ועי׳ בפמ״ג שחולק עליו, מ״מ נראה שכל שאין הים״ב אינו מפליט לגמרי ואפילו לשיטת הפמ״ג והכא מסתבר, ובודאי לא נעשה כל העוף בזמן מיעוט ים״ב מעבר לעבר, ועי׳ בטו״ז יו״ד ל״ב ובתוס׳ ע״ז ל״ג בד״ה קינסא:

ועי׳ בתוס׳ ע״ז ע״ד בד״ה דרש רבא שיש להביא ראי׳ משם דבשעה מועטת אינו פולט הרבה שכתב הר׳ ברוך דמילתא דעירוי תליא בפלוגתא דרב ושמואל אי תתאה אי עילאה גבר וקימ״ל דתתאה גבר, מיהו גם עילאה מבשל ומבליע כדי קליפה דאדמוקיר לי בלע כדאמרינן בפ׳ כילד צולין, הלכך עירוי אינו לא ככלי ראשון ולא ככלי שני לגמרי אלא מבשל ומבליע כדי קליפה ולא יותר, והא עירוי קודם שמוקיר הוה כלי ראשון ואמאי אינו נאסר לגמרי קודם שמוקיר, אלא ודאי בשעה מועטת אינו פולט לגמרי, ממילא יש לשער במה דנפק מיני׳ באומד יפה, ועי׳ בשערי תשובה או״ח סי׳ תמ״ז שהביא בשם מקום שמואל דבחמץ בפסח דהיתרא בלע שפיר משערינן במה דנפיק מיני׳ ע״ש, ובשעת הדחק גם הש״ת מודה דמשערינן במה דנפק מיני׳, כיון דאיכא דיעות דאף בשאר איסורין במה דנפק מיני׳ משערינן, וא״כ הכא בודאי יש לסמוך ע״ז ובודאי הוי ס׳:

ועי׳ בכנה״ג בהגהות ב״י אות ל״ב הובא בדרכ״מ יו״ד סי׳ ל״ד ס״ק מ״ח שכתב בשם הדמ״א ז״ל וז״ל נלפענ״ד מה שמעתי מפי רופאים שכל אדם ובהמה וחי׳ כל גופו וכל אברין מלאים נקבים דקים עד שאי אפשר לראותם, לפיכך כשיש כאב בני מעיים ואברים פנימיים וכיולא בו כשהוא מזיע הכאב יולא ממנו, היינו משום שאותו מוגלא וכאב ומיחוש שבפנים יולא דרך אותן נקבים ומזיע ונתרפא ע״ש, ועי׳ בפ״ת יו״ד סי׳ ס״ט סקכ״ח אם הנקבים האלו הם מעבר לעבר ע״ש שהאריך שם, ואפשר דבדרך אותן הנקבים גם הרותחין מפליט אף מחיים ומיד, מ״מ נראה שאינו יולא דרך שם רק ליחות שאין בו טעם לשבח ולא לפגם, ועי׳ בפמ״ג בתש״ז יו״ד סי׳ ל״ה סק״ב דיש חילוק בין נקב בתולה דהוא קטן מאוד ואין פולט כ״א מיא בעלמא ובשר פולט ובולע שפיר, משא״כ שנתהוה אח״כ ע״ש:

ואפשר דתליא בפלוגתא דש״ך יו״ד סי׳ ק״ג

ופ״ח שם, אבל שוב נחמתי שאם הוא דבר שאין בו טעם הכל מודים שמותר, עי׳ בפמ״ג יו״ד ל״ט מש״ז סק״א דמיחל שיש בעצמות האיסור מצטרפות להיתר דטעם עצמות לא תשוב ולא אסרה, וכ״כ הפ״ת והכו״פ אות א׳, וכן משמע ברא״ש פרק ג״ה דלא עדיף מגה״ע דבודאי יש בו לחלוחית ואפ״ה אינו אוסר פליטתו, ואפשר דפליגי בטעם קלוש כמ״ש הכו״פ בסי׳ ל״א לענין תתאה גבר:

ועוד אפילו יימא שפולט מיד ומחיים מ״מ

אפשר שפוגם בתבשיל פערד״ז, ועי׳ בפ״ח סקי״ח שכתב דדבר שהוא ספק אם

הוא פוגם בתבשיל או משביח אם הוא איסור מורה אסור ואם הוא איסור דרבנן מותר, ועי׳ בת״א כלל נ״ד שחולק עליו דהוה ספק חסרון ידיעה, מ״מ נראה לי דהכא שאין כאן רק איסור דלא פלוג גם החכמת אדם מודה דמותר:

סימן כ״ב

נשאלתי, אנשי גבא יש להם יורה שמבשלים בה טריפות, הגם שכולם ישראלים אבל לא עלתה בידם שיהא כשר, ועתה רוצים להכשיר את היורה והוא צורך גדול כדי שיבשלו טע״ה כשר בדרך שעשעים במסלת הברזל נסיעה רחוקה יותר משלשה ימים בקור גדול ואי אפשר לגבו רק להגעילו מה דינו אם יש להכשירו ע״י הגעלה:

בהשקפה ראשונה אמרתי שליורה זו יש דין מחבת שמטגנים בה איסור כיון שהרבה פעמים מטגנים בה בשר עם שומן ובהכשר מחבת של איסור איכא פלוגתת הפוסקים אם צריכה ליבון או סגי בהגעלה, עי׳ בר״ש פסחים פרק כ״ש שהאבי עזרי והרא״ש סברי להו שדי להכשירה ע״י הגעלה, אבל רבינו יואל סבר דצריכה ליבון, וכן פסק הרשב״א והב״י ביו״ד סי׳ קכ״א בד״ה מחבת שמטגנים הביא השי׳ ומיים דבמחבת שמטגנים בה איסור יש להחמיר להצריכה ליבון, וכן פסק המחבר ס״ד ו״ל מחבת שמטגנים בה אע״פ שלענין חמץ בפסח די בהגעלה לענין שאר איסורים צריכה ליבון, ועי׳ במחבר ס״ה ו״ל אם הגעיל כלי הצריך ליבון אסור להשתמש בו בחמין אפילו שלא ע״י אש ובהא יורה הי׳ משתמשין בה לפעמים בשומן איסור בלי שום אמצעי, ועי׳ בש״ך יו״ד סי׳ קכ״א ס״ק מ׳ בשם הרמ״ע דצריך ליבון, ואפילו לפי מה שהבין המח״ס יו״ד סי׳ קי״א כוונת הרמ״ע ג״כ צריכה ליבון בהאי יורה:

אבל שוב מצאתי בחכמת אדם כלל ע״ד ס״ו ו״ל ובדיעבד בהפ״מ יש לסמוך על הפוסקים דמחבת לא נקרא תשמישו ע״י אור רק שפודין ומסכלאות שצולין בו וכ״ש תנור, ועי׳ במקור חיים סי׳ תנ״א אות ג׳ דהיכא שמשתמשים בו בדבר צלול סגי בהגעלה דכבלעו כך פלטו, וכן משמע מפשטות המשנה והגמרא ע״ז דף ע״ה ועי׳ בתש״י בד״ה להגעיל דמפרש דהיינו יורות וקדירות של מתכות ובד״ה לגבן כתב ו״ל כדמפרש ואזיל, והיינו בשפוד ומסכלא שתשמישן ע״י צלי ביבש:

לכאורה מה בעי רש״י למימר בזה כדמפרש ואזיל הא אזינן לקמן דמפרש ואזיל, אלא דהי׳ קשה לרש״י למה מפרש במשנה יותר אצל ליבון מבהגעלה, אלא ודאי רוצה לומר דליבון אין צריך רק השפוד ומסכלא שתשמישן ע״י אור ביבש, אבל לא שאר כלים אפילו מחבת, כיון שתשמישו ע״י דבר צלול,

חה מש"כ רש"י כדמפרש ואזיל פי' רק מה שמפרש ואזיל, דהיינו ביבש ולא ע"י טיגון ודו"ק:

וגם הב"י ביו"ד סי' קכ"א לא כתב רק יש להחמיר במחבת בשאר איסורים, משמע שאין הדין מוכרח אלא יש להחמיר. ועוד הני יורות אין משתמשין ע"י טיגון רק לעתים אבל עפ"י רוב תשמישם רוטב ושאר תבשילים, ועי' בב"י דאזלינן בתר רוב תשמישן, ורוב תשמישן ע"י רותחין ולא ע"י טיגון. וגם במחבר או"ח סי' תנ"א ס"ו כ"כ, הגם שהרמ"א כתב להחמיר שחושש לשי' הטור בשם אבי עזרי ומרדכי ע"ש, מ"מ הכא כשר גם לשי' האבי עזרי ומרדכי, דהא אבי עזרי מתיר להגעיל מחבת כמו שהבאתי לעיל, וגם המרדכי ס"ל כן, עי' בב"י יו"ד סי' קל"ה שכתב המבשל י"ב בכלי סגי בהגעלה, ולשי' הרי"ף והרמב"ם והרשב"א אין מצריכין כלל אפי' לכתחילה ביורה זו רק הגעלה כיון שרוב תשמישן אינן ע"י אור ע"כ יש להתיר, האף גם שאינם מטעם אחד לא תפסינן ב' חומרות בהדדי עי' ברמ"א חו"מ סי' כ"ה ס"ב וח"ל וכן אם הוא יחיד נגד רבים הולכין אחר רבים בכל מקום ואפי' אין הרבים מסכימים מטעם אחד אלא כל אחד יש לו טעם בפני עצמו הואיל והם מסכימים לענין הדין מיקרי רבים ואזלינן בתרייהו עכ"ל, ועי' בש"ך יו"ד סי' נ"ד ס"ק ט':

ועי' בפרי תואר שכתב דפשוט דזה דוקא כל זמן שהוא ב"י אבל אם עבר עליו כ"ד שעות שנפגם הבליעה אין לחוש ולהחמיר לאומו מיעוט, דיש ספק דאף אח"ל שפולט בחמין השניים יותר, דלמא אינו פולט שיעור האיסור בתבשיל ואיכא בתבשיל ששים נגד מה שפולט, וכאן דהאיסור פגום ואינו אסור אלא מדרבנן אין להחמיר. הנה הפרי תואר מיירי בכלי הצריכה בודאי ליבון ואעפ"כ מתיר באב"י, הכא לא כ"ש דשרי להגעיל כשאינו ב"י כיון שיש הרבה פוסקים שסוברים שדי במחבת הגעלה ולא הוי ספק דרבנן ע"י גלגול, דהמנהג שלא להגעיל שום כלי איסור ב"י רק שאב"י הוה כעולד הספק באיסור דרבנן:

ועוד נראה לי דאפילו בכלי ב"י נמי ל"ה רק ספק פלוגתא בדרבנן, דהא היכא שבלע הכלי המירא מהני הגעלה אפי' בכלי שתשמישו ע"י אור, ובודאי היינו טעמא משום שאינו נשאר בכלי רק טעם קלוש, ועל טעם קלוש אינו חל שם איסור כמו שמצינו בנ"ט בר נ"ט דהתירא, והיכא שבלע הכלי איסור נשאר באיסורו אע"ג דלא נשאר בכלי אחר הגעלה רק טעם קלוש כמו בנ"ט בר נ"ט דאיסורא, שוב מצאתי סברא זו ברשב"א בת"ה ומביאו הב"י יו"ד סי' ל"ג, וטעם זה אינו אסור רק מדרבנן כמו בנ"ט בר נ"ט, עי' בפמ"ג במש"ז ס"ק כ"ב, והיכא דהוא גם אינו ב"י אפילו בכלי הצריך בודאי ליבון ועשה הגעלה ל"ה רק תרי דרבנן, ובתרי דרבנן מתיר הטו"ז סי' קל"ז ובס"ס ל':

הגם שהרבה אחרונים השיגו על הטו"ז יש לצרף שי' רש"י והרמב"ם דטעם כעיקר לאו דאורייתא, ועוד דאין לגזור ולאסור להגעיל בכלי שאב"י אטו ב"י כי היכא דאסרינן לבשל בכלי שאב"י אטו כלי שהוא ב"י, דהתם להכשיר אינו רגיל לטעות עי' ברא"ש פסחים פרק כ"ש, ועוד טעמא

שאסרו הגוב"י ופמ"ג כלי שאב"י שנאסר מאיסור דרבנן הוא משום לא פלוג, הכא ביורה זו שיש שי' שמתירין ע"י הגעלה לא שייך לא פלוג, עי' ברש"ל בח"ש יבמות דף כ"ח דהא דלא גזרו במיתה שני' שמא יבא להתיר גם בראשונה דכיון דאיכא חד מ"ד דשרי ל"ש למיגזר אף דלא קיי"ל הכי, ואם כי הנה בל"ע מלינו בכה"ג במג"א סי' רפ"ו דכיון דחד מ"ד ס"ל דיחיד פטור ממוסף מותר לאכול ולא גזרו שמא ישכח, ואף דלא קימ"ל כהך מ"ד עכ"פ שוב ליכא למיגזר עוד גם לדידן, ומהיות טוב להגעיל קודם במים עם אפר ואח"כ במים לחוד, ואפילו נפש יפה יכול לשתות מכלי זו:

סימן כ"ג

נשאלתי מאנשי לבא שמזונים בגו"ט ויש בהם אנשים כשרים ת"ח שאינם רוצים בשום אופן להתגאל במאכלם, אבל קשה מזונות אנשים הללו כקריעת ים סוף, ויש שם אנשים קלים וריקים אשר רוצים להחליף להם המזונות שמקבלים במאכלים שאינם איסורין, כי הם אינם מושגין כלל אפילו בביתם לגו"ט, ואם לא יהא שרי להון להחליף אזי יהי' מוכרחים לאכול מאכלם כי הוא ממש פיקוח נפש כידוע, אי יש לחוש על לפני עור לא תתן מכשול, כי הם יאכלו ברצון טוב הגו"ט, ואע"פ שגם הם מוכרחים בלאו הכי לאכול הגו"ט כי אינו מספיק להם המאכלים שאין איסורין, מ"מ הא על כל כזית וכזית שאוכל בלי אונס עובר עי' בב"ש ס"ס קכ"ג, ע"כ מוטב שיאכלו הגו"ט כי הוא פקוח נפש ואונס רחמנא פטרי', מלעבור על לפ"ע לא תתן מכשול:

הנה היכא שעוברים בלאו הכי על איסור זה רק שמוסיף עליהם אינו עובר על לפ"ע לא תתן מכשול, רק דהוה מסייע לידי עבירה, עי' בריטב"א ע"ז וי"ו ע"ב בד"ה ת"ל וז"ל כל שאנו גורמין לו לעשות איסור או להרבות באיסור הוה מסייע לידי עוברי עבירה ולא הוי רק איסור דרבנן, וכן משמע בשט"מ בבא מציעא דף ה':

ונחקור כמה יוכל לאכול שיהא שרי מכח פקוח נפש, לפי דעתי כל מה שאוכל הוא פקוח נפש, כי מי יודע מתי יכול להשיג מאכלים כשרים, אם לא יאכל די ספוקו אולי עי"ז יהא תש כח ולא יהא כח לעמוד נגד העבודה קשה והחילוך והקרירות והרעב אשר ימצא אותם במקום המלחמה, או יהי' במקום אשר לא ימצאו לאכול כי שכיח טפי כידוע, וע"כ אי אפשר לידע ולאמוד, וקרוב הדבר שכל מה שאוכל הוה פקוח נפש, עי' במג"א סי' רמ"ח ס"ק ט"ז וז"ל ואם מתירא להתעכב במדבר שמא יפגעו בו לסטים ויגזלו ממנו הבהמה ולא יוכל ללכת ברגליו או אם יקחו מלבושיו בזמן הקור במעט ימות בקרירות כל אחד מקרי פ"כ. ועי' במג"א סי' תרי"ח סק"ב וז"ל אפילו אינו אומר שיסתכן

רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנים לו שאנו חוששין שמא יסתכן, ב"ח מהר"ש לבוש ומהרי"ל ע"ש עכ"ל:

ועי' במג"א סי' ש"ל סק"י וביד אפרים שם דקימ"ל אין הולכין בפק"נ אחר הרוב, ואפילו על חשש מועט מחללין את השבת, ובמקום אחר [לעיל סי' ג'] כתבתי דלאפשר דהיינו טעמא משום שנאמר בו ושמרתם את נפשותיכם ובמקום שנאמר שמירה לא מהני לא רוב ולא חזקה עי' בשו"ת שואל ומשיב ח"ג סי' פ"ז, וא"כ כל מה שאוכלים שם שרי משום פקוח נפש וממילא ליכא לפ"ע, דכמו שמותר לחלל שבת בעבור הצלת נפשו מותר לחלל שבת בשביל הצלת אחרים, וכמו כן מותר לעבור על שאר עבירות בשביל הצלת נפש מישראל, א"כ מותר לאכול נו"ט בשביל ישראל אחר, עי' בבאר היטב סי' תרי"ח סק"ב בשם תשו' דבר שמואל סי' קי"ז וח"ל מניקה שיש לה ילד חולה ומסוכן ואינו רוצה לינק כ"א ממנה ואם מתענית סכנה הוא לילד אינה מתענה אפילו ביו"כ, עי' בשו"ת ליקוטי חת"ס סי' כ"ג:

ובאמת מי שאוכל עבור פקוח נפש מקיים מצוה, עי' במה' או"ח סי' ר"ד ס"ט ובמג"א ס"ק כ"א רק שהאנשים הכשרים חוששין על נפשם שלא יעשה הנו"ט רושם רע על נפשם, כמ"ש הרמ"א יו"ד סי' פ"א ס"ז דחלב עכו"ם מטמטם הלב וכן לא תאכל המינקת אפילו ישראלית דברים האסורים, וכן המינוק בעצמו כי כל זה מזיק לו בזקנותו ע"ש ועי' בפרי חדש יו"ד סי' פ"א, והכא הקלים ופוחזים ומומרים שבלאו הכי אינם חוששין כלל על נפשם ואוכלים נו"ט, ורוחם ונשמתם נפגם לגמרי, מוטב שיאכלו הם הנו"ט ולא יאכלו האנשים הכשרים, עי' בדגול מרבבה ביו"ד סי' קנ"ז סק"א שהביא ירושלמי דתרומות שאם היתה סיעה של נשים ואמרו עכו"ם תנו לנו אחת מכם ונטמאה ואם לאו אנו מטמאים כולכם אם היתה אחת כבר טמאה מוסרין אותה, וה"נ הם בלאו הכי טמאים יאכלו הם ולא אנשים הכשרים:

ועוד דלו יהי' דאפשר שיאכלו יותר מכדי צרכם, אשר לפי דעתי אין לחוש מ"מ אין זה ודאי, ובספק ליכא לפני עור, עי' בריטב"א ע"ז דף ט"ו ע"ב בד"ה מי דמי דווקא אם מושיט למי שיעשה בו בודאי איסור אבל אם מושיט למי שאינו יודע אם יעבור אינו עובר על לפני עור לא תתן מכשול מה"ת ולא הוי רק כמסייע לידי עבירה, ממילא הוה תרי דרבנן חדא אפי' אם יאכלו יותר מכדי צרכם נמי ל"ה רק מוסיף עליהם דהוה איסור דרבנן משום מסייע כמ"ש לעיל, ועוד משום דל"ה רק ספק כמ"ש, ובפרט לפי מה שכתב הש"ך ביו"ד סי' קנ"א ובדגול מרבבה שם שהיכא שעושה במזיד בשאט נפש לא שייך כלל מסייע לידי עוברי עבירה, בודאי שרי הכא ודו"ק:

ועוד דאם אינו מקבל המזון ונותן להם איכא איבה ובמקום איבה לא חיישינן על לפ"ע לא תתן מכשול, עי' בס' שבילי דוד סי' קנ"ד שהעלה כן, ועי' בפ"ח או"ח סי' תל"ו בנהגי איסור אות ט"ז האריך להוכיח דרק משום איבה שבין ישראל לעכו"ם התירו

לפעמים איסור דרבנן, אבל משום שבין ישראל לחבירו לא המירו רק דבר שיש בו משום מנהג ולא בדבר שיש בו משום שבות דרבנן. ועי' לעיל בסי' כ' לענין מרי דרבנן:

סימן כ"ד

תשובה על דברי הגאון מסעקלהיד

הנה ראשית מה שמחלק כבוד הדג"י שהכא אוכלים הע"ט להחיות את נפשם. הנה המומרים הללו אין אומדין אם הוא כשיעור ואין מושאין כלל ואוכלים יותר משיעור זה אם יש להם, ועוד אפילו אם אינם מחליפים ג"כ אינם מקפידין ואוכלים הרבה מן ההיתר קודם והאיסור אח"כ, וממנ"פ אם אין בשניהם באו"ה רק כדי להחיות את נפשם אזי מה שיתן להם הע"ט לא יהי' רק כדי להחיות ואין כאן איסור כלל, ואם יש יותר אזי יאכלו בלא"ה האיסור בדרך איסור כמ"ש, ואין לחלק:

ומה שכתב הדג"י שאפילו לפי הבנתי בכוונת הריטב"א מיירי שאותו שעובר עשה עבירה בלא אונס וחברו גורם לו להרבות בהאיסור, אבל בנידון דידן האוכל גבילות וטריפות במה שאוכל כשיעור אינו עובר דעושהו כדי להחיות את נפשו שהי' בסכנה בלעדו, וא"כ מה שמוסיף על זה הוא באיסור, וכתב שלשון הריטב"א מגומגם במסכת ע"ז ופי' כוונה אחרת בהריטב"א:

הנה בהבנת כוונה זו בריטב"א אין אני יחיד, עי' בשו"ת מהרם חיים ח"ב סי' מ"ה שמסיים ח"ל סוף דבר הכל נשמע שלא מלאתי מבואר שיטה אחת המולק על הריטב"א דיהי' בהוספת איסור לאו דלפ"ע, וגם פשטות השמ"ק בב"מ משמע כן כמובן ממילא, ועי' ברמ"א יו"ד סי' קנ"א ס"א ח"ל י"א הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתם היינו דוקא אם אין להם אחרים כיולא בו, ומסיים שנהגו כסברא זו, ועי' בטו"א מגיגה דף י"ג באבני מילואים בד"ה אין מוסרין ד"ת שכ"כ מדעת עצמו. הגם שלכאורה קשה קושית הדג"י דהא פשוט בכל הפוסקים דבכל זית עובר בלאו וגורמין לו שיעבור עוד על לאוין מ"מ אין זה קושיא כל כך שעבור זה נהי' מוכרחים לפרש פירוש אחר, כיון דבאיסור לפ"ע מצינו הרבה כללים שאינם מובנים כ"כ, עי' בריטב"א ע"ז דט"ו ובמב"ש סי' ט"ז ובשע"ת ח"ב כלל מ"ב פ' ד' דנספק לא שייך לפני עור, ועי' בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' י"ט מש"כ, משא"כ בשאר איסורין:

ועי' עוד בחי' הרמב"ן בינמות ר"פ יש מותרות דלאו דלפ"ע אינו אלא בלאו השוה בכל אבל בלאו שאינו שוה בכל אין מוהרין אלפ"ע, ואפילו לפי הבנת החת"ס

בשו"ת מהו"מ סי' כ"ב כוונת הרמב"ן נמי קשה סוף סוף אמאי אינו עובר ע"ש:

ועי' בפ"ת יו"ד סי' ס"ב סק"ג שכתב דומה לזה בשם אמונת שמואל סי' י"ד דהיכא דשרי לדידי' ואינו אסור אלא לבן נח שרי לאושוטי ואינו מוזהר על לפני עור, ועי' בב"ח או"ח סי' קי"ט הובא במג"א סק"ו וז"ל דדוקא בגט"י אסור דמיכף בשעה שנותן כדי לאכול עובר ואם אח"כ לא יברך מה עליו לעשות עכ"ל. ועי' בשו"ת פני משה חלק ב' סי' ק"ה לענין מלוה בריבית דהיכא דהלוה חזי דהמלוה היה מלוה הני דמיס גופייהו לישראל אחרינא ליכא משום לפ"ע, ובמשל"מ בפ' ד' מהלכות מלוה ולוה הלכה ב' הביא דברי השו"ת פ"מ וחולק עליו אבל בשו"ת כתב סופר חיו"ד סי' פ"ג הוכיח כדעת הפ"מ, וה"נ י"ל כלל זה:

ואמרתי קצת סמך לדברי הריטב"א, הנה כתבתי במ"א [לעיל סי' י'] טעם לדברי הדגול מרבבה שכתב דהיכא שעושה האיסור במזיד אינו חייב להפרישו, דטעמא שמצווין להפרישם ישראל מעבירה כתב הריטב"א הוא משום ערבות, ואיתא בחו"מ סי' קכ"ט ס"ט שלא לתבוע מערב אם יכול לגבות מן הלוה, וה"נ כל ישראל ערבין זה לזה, הא מינה בשוגג שאי אפשר לגבות ממנו תבירו ערב נענש עליו, אבל עובר עבירה במזיד שהקב"ה גובה מן העובר עבירה אין תבירו הערב נענש עליו ודו"ק:

ואפשר דה"נ לשי' הפוסקים דטעם דלפ"ע ג"כ הוה מכח ערבות, וא"כ כיון שהוא עובר בלא"ה על האיסור אין תבירו ערב על החלק שמוסיף עליו, עי' בפ"ת חו"מ סי' קכ"ט סק"ב בשם שער המשפט שגראה מדבריו דהיכא שהלוה לתבירו ממשים זח ובא אחד ואמר חלוה לו ששים ואני ערב לך ל"ה ערב כלל אפילו על העשרה זחיס ע"ש, וה"נ כיון שעובר בלא"ה בלי שום ערב וע"כ לא נעשה ערב גם על העדפה:

ועוד י"ל טעם אחר, עי' בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קנ"א דמה שהי' מקבלים ערבות זל"ז הוה ערב קבלן שחלוי ברצון השי"ת אם ירצה לגבות מן הערב גובה, דגם בדיני אדם אם רצה מזה גובה ואם רצה מזה גובה, וגבי משה רע"ה לא רצה השי"ת למחות שם משה ולימחול לישראל, ורצה לגבות מן הלוה עצמו, ע"כ י"ל דהיכא שעושה איסור בלא"ה שהקב"ה גובה ממנו ע"ז בודאי ירצה לגבות גם השאר ממנו ולא מן הערב, עי' בתוס' כתובות דף י"ח בד"ה מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה יצבע וז"ל ועוד מודה מקצת הטענה יש להשביעו שחייב לו ממון שהודה ועל ידי כך מגלגל עליו שבועה כעין גלגול, אבל כופר הכל נסתלק לגמרי ממנו עכ"ל, והכא לא כ"ש והשי"ת בודאי יגבה כמו שגובים בדיני אדם:

ולפענ"ד נראה הטעם שהקילו באיסור דלפני עור הוא כמ"ש הב"י והטו"ז באיסור דבחוקותיהם לא תלכו, עי' בטו"ז יו"ד סי' קע"א סק"ה וז"ל ואין כח להחכמים לעקור דבר מה"ת, מ"מ הכא שאני כיון שלא פירשה התורה שום דבר ומסרה לחכמים והם רצו להתיר לקרובים ב"י, וה"נ כיון שלא פי' התורה מה הוא לפ"ע יש ביד חכמים לומר דזה הוה לפ"ע וזה לא הוה לפנ"ע:

ועוד יש לי להוסיף טעם על דברי הריטב"א,
דהנה מה שמצווין להפרישם ישראל
מאיסור דאם אינו מפרישו הוה כנותן לו
הסכמה, וכמ"ש הב"י בא"ח סי' תע"ד בדין
הסיבה דתלמיד לפני רבו צריך נטילת רשות,
ומסיים בעובדא דאביי ורבה דכיון שהי' רבה
רואה ושותק הוה כנתינת רשות, ועי' בשו"ת
מהרי"ט ח"א ס"ס פ"ג שהוכיח מכמה
מקומות דברואה ושותק ואינו מוחה הוה
הסכמה, אלא דהתם מיירי בת"ח שרואה
חבירו עובר איסור תורה ע"ש:

ואין לחלק ולומר דת"ח שהם נטורי קרתא
מחויבים לשמור שמירה יתירה כמו
בחזני מתא עי' ב"מ דף ל"ג ועי' ברש"י שכל
סמך אנשי העיר עליהם לשמור גופם וממונם
הנהו ודאי בעי נטירותא, ז"א דטעמא משום
הסכמה ובהסכמה אין לחלק כמובן, והוה
חילול השם ומבטל מצות עשה דהוכיח תוכיח
את עמיתך, וא"כ אפילו אין מוסיף על
האיסור רק שותק נמי אינו יוצא י"ח עד
שמראה לו שאינו מסכים למעשיו, דהיינו
שיאמר לו או אם יש בידו למחות מוחה, עי'
בשבת דף נ"ד ע"ב דמתוך שלא מיחה בה
נקראת על שמו, אלא ודאי בתחילה מיחה
בידו, וכיון שלא עלתה בידו למחות אינו כשר
המסכים ע"כ:

ואפילו אם נותן לו עוד איסור ומוסיף חטא
מכח איזה ריוח ל"ה כנותן לו
הסכמה לעבור על דברי תורה וניחא לי', עי'
במג"א בסי' רע"ו בס"ק י"ג ומותר למחות
ואם אח"כ עשה בע"כ מותר להשתמש לאורו
ב"ת, אלא הוה הלעיטהו לרשע וימות,
דקימ"ל כרשב"ג פ"ה דמעשר, עי' בשו"ת

מוגל מאש סי' מ"ה שהקשה למאי דקימ"ל
ביו"ד סי' קנ"ז דלעבור על לא תעשה צריך
לבזבז כל ממונו כדי שלא יעבור, א"כ תורה
שחייבה בשבועת מודה במקצת נגד עד אחד
ומשמע שמותר לזה להשביעו שלא יאבד ממונו
אע"ג דיודע בודאי שנשבע על שקר, ואמאי
הא עובר על לפני עור, ותי' כיון דסוף סוף
זה רשע הוא וגזלן שגוזל ממון חבירו אינו
עובר המשביעו אלא אמרינן הלעיטהו לרשע
וימות, וה"נ כיון שמיחה והוא לא שמע
ועושה עבירה בלא"ה אמרינן הלעיטהו לרשע
וימות כיון שהוא רשע בדבר זה ואמי שפיר:

רק שמדברי הריטב"א נראה דאפילו בכה"ג
איכא איסורא ולפי מש"כ ליכא איסורא
כלל, ואפשר דלא אמרינן הלעיטהו לרשע
וימות כה"ג אלא אין לנו לעשות תקנה לגזלן,
אבל לא להרבות בידים, אבל מ"מ בכה"ג
אפילו להרבות בידים נמי ליכא איסורא
דאורייתא רק איסור דרבנן, ועי' פי' משניות
להרמב"ם שפי' ואין לנו לעשות תקנה לגזלן
שלא יבואו לידי מכשול לפי שעון הגזלנות
יותר גדול וכל זה דבר אמתי עכ"ל:

הנה מה שכתבתי והבאתי דברי הב"י יו"ד
קע"ח ובטו"ז דבאיסור ובתקותיהם לא
תלכו כיון שלא פירשה התורה שום דבר
ומסרה להחכמים והם רמו להתיר לקרובים
ע"כ אין זה עקירת דבר מה"ת, ואמרתי
דה"נ באיסור דלפ"ע לא תתן מכשול מסרה
להחכמים, יש להבין הא אי אפשר לזכור
בתורה כל הנהגות האדם ותקותיהם ע"כ
התורה מוכרחת לכתוב בדרך כלל ולמסור
להחכמים ולכל א' ואחד מישראל שיתנו דעתם
ולבם אם עושים דבר זה כדי להתדמות

לעכו"ם אזי אסור לעשות, ומי יימר שנתנה התורה רשות להחכמים שיעשו מה שטוב בעיניהם היכא שיודעין בברור שעושין דבר זה כדי להתדמות אצלם:

ואף גם זאת צריך הבנה מפני מה התירו במלאכת מוה"מ דבר האבד הא משום הפסד ממונו לא שרינן איסורא דאורייתא, עי' בפסחים דף מ"ו א"ל משום הפסד ממונו, ומשום הפסד ממונו שרינן איסורא דאורייתא בתמי', ועי' בחולין דף ע"ז א"ל רב פפא לרבה ר"ש בן לקיש ואיסורא דאורייתא ואת אמרת מאי למיחוש, ועי' בדף מ"ט ע"ב דלא אמרינן התורה חסה על ממונם של ישראל באיסורא דאורייתא, ועי' ברמב"ן בפי' החומש פ' ואתחנן על פסוק ועשית הישר והטוב שכתב וז"ל ולרבותינו בזה מדרש יפה אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין, והכוונה בזה כי מתחלה אמר שתשמרו חקותיו ועדותיו אשר צוך ועתה אמר גם אשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר, וזה ענין גדול לפי שאי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו וריעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כולם, אבל אחר שהזכיר מהם הרבה כגון לא תלך רכיל, לא תקום ולא תטור, ולא תעמוד על דם רעך, לא תקלל חרש, מפני שיבה תקום, וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון שהזכירו מדינא דבר מצרא, ואפילו מה שאמרו פרקו נאה, ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין חס וישר עכ"ל:

וה"נ לא היתה התורה יכולה לכמוד כל הנהגות האדם ותקותיהם, ואין לומר דשאני איסור דבתקותיהם לא תלכו כיון דלא פירש שום דבר כמ"ש הב"י והטו"ז, ע"כ אינו מוכרח שיכללו כל דבר וכל אופן דתפסת מרובה לא תפסת, ואינו דומה לועשית הישר והטוב, זה אינו דהא לא יכלה התורה הקדושה לכמוד שום דבר השייך לבתקותיהם לא תלכו, דזה דבר ידוע דהלאוין דבתקותיהם לא תלכו משתנים הם בכל דור ודור, עי' בטו"ז יו"ד סי' קפ"א, ועי' בתנחת חינוך רנ"א וז"ל פשוט דמותר לישראל לילך במלבושין הקודמין אשר עכו"ם עזבו עתה כיון שהישראל מיכר במלבושיו, ע"כ מוכרחת התורה הקדושה לכמוד בדרך כלל לאסור כל דבר העושים כדי להתדמות, ומהיכן לקחו להתיר באופנים הללו וכדומה:

ואמרתי דאפשר לומר ולחרץ דהא חזינא דשרי רחמנא להשביע מודה במקצת הטענה נגד עד אחד כדי שלא יאבד ממונו, אע"ג דיודע בודאי שנשבע על שקר, ואמאי הא עובר על לפ"ע ומחוייב לבזבז כל ממונו כדי שלא יעבור על איסור לאו עי' ביו"ד סי' קנ"ז, אלא ודאי היכא שכתבה התורה האיסור בדרך כלל ומסרה להחכמים הוא קיל ושרי בהפסד ממונו דלאו זו קיל טפי משאר לאווין ואינו חמיר יותר ממצות עשה דאמרינן בי' התורה חסה על ממונם של ישראל, עי' בר"ה דף כ"ז ע"א וביומא דף ל"ט, וע"כ עמדו והתירו מלאכת חול המועד בדבר האבד כיון שמסרה התורה להם, וה"נ באיסור ובתקותיהם היכא דהוה קרוב למלכות דהוה לכל הפחות כמו הפסד ממון, עי' בב"י דהוה הצלת ישראל. ובאמת לא אוכל להבין מה חזר הב"י אחר תירוצים אחרים, דבודאי משום

הגלת ישראל שרי לעבור אפי׳ על לאווין אחרים, עי׳ סי׳ תרנ״ו במג״א שהוכיח מגיטין דף נ״ה מגמרא מפורשת דמשום איימת מלכות שרי לעבור על איסור לאו, וה״נ הוה כמו איימת מלכות, ואפילו איימא דלא הוה איימת מלכות ממש לגמרי מ״מ עכ״פ כהפסד ממון הוה ולא שייך ובחקותיהם לא תלכו:

ולפענ״ד נראה לפרש דברי הב״י דכוונתו הוה ככוונת הטו״ז באו״ח סי׳ תקפ״ח סק״ה שסיים הב״י ח״ל וקרא דבחקותיהם לא תלכו יתקיים בקרובי מלכות בדברים שאינם מעלים ולא מורידים לענין קורבתם למלכות עכ״ל, עי׳ בטו״ז שם שכתב ח״ל נ״ל לתרץ דאין להם לגזור ולעבור לגמרי דברי תורה שציותה לתקוע ביום זה, בשלמא בשבת לא מתעקר לגמרי כיון שלא בשבת תוקעין ביו״ט, ונראה שזהו בכלל מה שעשו סייג לתורה ולא לעקור על דברי תורה, דזהו לעבור על דברי תורה ולעקרו לגמרי ע״ש, וה״נ כיון שלא פירשה התורה הקדושה דבר באיסור ובחקותיהם ויתקיים בקרובי מלכות בדברים שאינם מעלים ומורידין לענין קורבתם למלכות לא מתעקר לגמרי, וכל היכא שאינו נראה בעליל שהוא נגד התורה יש בידם להתיר כמו שיש בידם לעקור דברי תורה בשוא״ת, וכיון דחזו חכמים דלאו זו קיל ואינו תמיר כשאר לאווין הקילו בהרבה אופנים ודו״ק:

סימן כ״ה

נשאלתי הנה אנשי האקרו״ט העריכו מס על כל אחד מבני הקהילה איש כפי ערכו לשלם מדי חודש בחדשו כנהוג, אך כיון שיש חלק מבני הקהלה המאחרים לצאת ידי חובתם ואין לאל יד האקרו״ט לגבות מהם אפילו ע״י ערכאות רק בסוף השנה, וא״א להמתין עד סוף השנה כיון שצריכים לתת פרס הקצוב להרב ושו״ב ושאר צרכי הציבור בהכ״נ ומקוה, ע״כ מוכרחים לשים עצות לנפשם, ועצה היעוצה אשר היה להם להעריך לכל אחד מה שצריך לשלם בכל חודש אם ישלמו בזמנו ואם לא ישלמו בזמנו אזי ישלמו יותר מזה לכל חודש, אם יש כאן חשש רבית, ובאיזה אופן שרי:

הנה בהשקפה ראשונה אמרתי שאם נעשה באופן זה דהיינו שאם ישלמו בלי איחור כלל אזי יש להם הנאה לכל חודש סכום קצוב, דבאמת נערך לסכום הגדול דכיון דאין ביכולת האקרו״ט לגבות אפי׳ ע״י ערכאות רק בסוף השנה הוי כאלו אינה משתלמת אלא בסוף, הלכך כי משלם בעתו מחלו האקרו״ט מדמי הערכה ושפיר דמי, עי׳ במחבר יו״ד סי׳ קע״ו ס״ו ובש״ך שם סק״ז, ואפי׳ בהלואה גמורה מותר למכור ההלואה בפחות ואפילו ללוה עצמו עי׳ במחבר יו״ד סי׳ קע״ג סס״ד וח״ל וכשם שיכול למכרו לאחר בפחות כך יכול למכרו ללוה עצמו, וה״נ כאן נותנים הנאה כדי שישלם קודם זמנו ושרי:

אבל שוב ראיתי שיש מברא בגידו דכיון שהנהיגו האקרו"ט שכל אחד מבני הקהלה שאין משלם המס הנערך עליו בחדשו צריך לשלם בכל עוף הנשחט סכום קצוב מלבד האגאבעלע וגם העריכו הרמ"ם לפי הסכום הנמוך, כי אמרו שעיקר הערכה הסכום הנמוך רק שאם לא ישלמו כפי הערכה בכל חודש אזי יצטרכו לשלם יותר, א"כ כי שקלו בסוף יותר ממה שהעריכו עליהם הוי אגר נטר, עי' ביו"ד סי' קע"ג ס"ז דאפילו במכר אם מפרש לו שאם תתן לי עכשיו אתן לך ביו"ד ואם לאחר זמן בי"ב אסור וה"נ כאן:

ואפשר דיש להתיר מטעם אחר דדמי לנדוניות מתנים שמותר להתנות עם חתנו שכל שנה שיניח אצלו הנדוניא יתן לו כך וכך שכר שאין זה אלא כמוסיף לו נדוניא, ועי' ביו"ד סי' קע"ו ס"ו ובס' קע"ז סט"ו, וה"נ הוי כאילו מוסיף לו חיוב ולא משום אגר נטר, דהא בנדוניא נמי אסור אחר הנשואין ולא אמרינן דהוי כנתן לו מתנה, ועכ"ח היינו טעמא משום דמחייב עצמו בשעת הבטחה קודם החיוב כיון דאי בעי לא יהיב לו מידי הוי גם הרבית בכלל מתנה עי' בטו"ז סק"ט, וה"נ מתנים הקהל כן בשעת הערכה, ויש ביכולת האקרוט להעריכם להסכום הגדול בלי שום תנאי כלל, עי' ברמ"א חו"מ סי' קס"ג ס"ג ובס' ד' דבמיסים יש להאקרו"ט כח יתירה ונחשב כמוסיף מס ולא רבית ושרי. ואפשר דטוב מבנדוניא דבנדוניא לא שייך כ"כ דאי בעי לא יהיב, דאי לא יהיב לו סכום המבוקש לא ישא את בתו ואינו דומה לגמרי למתנה, הכא יש כח להאקרו"ט להעריכו מיד לסכום הגדול או לסכום הקטן לא כ"ש דשרי:

ואפשר דמשום הכי נחשב נדוניא למתנה דאי לאו הכי הוי ממון שאינו של יושר, עי' ברמ"א אה"ע סי' ב' ס"א וח"ל מי שפסקו לו ממון הרבה לשידוכין וחזרו בהם לא יעגן את כלתו משום זה כי העושה כן מקרי נושא אשה לשם ממון אלא כל מה שיתן לו חמיו וחמתו יקח בעין יפה ואז יצליח עכ"ל, וע"כ אמרינן דאפילו אם לא יתן לו הנדוניא ישא בתו ודומה למתנה וא"ש:

ועוד יש טעם להתיר, כיון דלא נעשה באופן שאם לא יפרע בזמנו מידי חודש בחדשו ישלם בכל חודש סכום קצוב על אשר לא פרע אלא שאם יעבור הזמן אזי יש להאקרו"ט לגבות סכום הגדול בין אם יאחר חודש או שנה דין אחד יש לו, ממילא הוי זה רק דרך קנס ולא דרך רבית דדרך רבית לחייב בכל שבוע או חודש סכום קצוב, אבל הכא שחייב לשלם סכום זה מיד שיעבור זמנו לא הוי רק רבית דרבנן, עי' בש"ך יו"ד סי' קע"ז ס"ק ל"ג דהיכא שאינו מחייב ליתן סכום קצוב בכל חודש או שבוע לא הוי רבית גמור, ובדרך מו"מ שרי כה"ג עי' שם סי"ח, וה"נ בהערכה כיון דאינו בא דרך הלואה הוי כמו"מ ושרי, עי' בסמ"ע סי' רל"ד סק"כ וכ"א ובנתיבות ש"א ועי' בפ"ת יו"ד סי' קס"א ודו"ק:

ועוד כיון דהערכה הי' כך מתחילה שאם יהא לאל ידם לגבות בזמנו יהא הסכום הנמוך הערכה ואם לאו יהא הערכה סכום הגדול, ע"כ כי בא מועד שלא פרע בזמנו הוברר הדבר למפרע שהערכה הי' לסכום הגדול ולא הוי רבית, וכיון דכאן לא מיירי רק מרבית דרבנן אמרי' ברירה, דבדרבנן אמרינן

ברירה. ועוד על זה אמרינן ברירה אפי׳ באיסור תורה כיון שיכול לחול התנאי הערכה בשעה שהובדר הדבר, עי׳ בנתיבות סי׳ ס״א סק״ג, והעלה סברא זאת משמי׳ דנפש׳, ובאמת היא סברת רשב״א הובא בשו״ת בית שעריס ממוה״ז שר התורה זי״ע באו״ח סי׳ שס״א ע״ש:

ועוד מה שמשלם היותר בקופת הקהל אין להם בעלים ידועים והוי כהקדש דאיכא הרבה שי׳ דכיון שאין להם בעלים ידועים לא שייך בי׳ רבית, עי׳ בדגול מרבבה יו״ד סי׳ ק״ס והם דעת הרמב״ן ורשב״א ומהרי״ל ושאר פוסקים. ועוד דאין כאן ריוח ברור לבעלי בתים כי הערכה בתחילת השנה היא באופן שהערכה הנמוכה יספיק להוצאות הקהלה ואם ישייר מעות רגילים ליתן סכום הנשאר לשו״ב או לרב או לשאר המשועבדים לתמיכה או להשיא בנים ובנות וכדומה, ואם אין להקהלה יותר מכדי צורכם אינם נותנים הוספות והוצאות נשואין, ואינו דומה למה שכ׳ הרמ״א סי׳ קס״ט ס׳ י״ז ובטו״ז שם ס״ק כ״ג, דשם מרויחים הפורעים והוא חל על המאחרים לשלם, ואע״ג דלשי׳ הרמ״א אסור לומר אלוך מנה ע״מ שתתן לפלוני או להקדש, עי׳ במה׳ יו״ד סי׳ ק״ס סי״ד, עי׳ בשו״ת הרדב״ז שחולק ומתיר למלוה שיאמר ללוה אלוה לך מנה כדי שתתן זה לצדקה, הובא בד״ת סי׳ ק״ס ס״ק ק״ו ע״ש:

ופלא על וידבר משה פ׳ כי תצא על פסוק לא תשיך לאחיך דמסתפק אי מותר להלוות ע״מ שיתן הלוה לצדקה לפלוני אפי׳ למ״ד מצוה לה״נ מ״מ אי טובת הנאה ממון היה צריך לפייסו בממון לתנו לפלוני, וסיים שם דהיכא שאמר ע״מ שתתן לצדקה סתם בודאי נראה דשרי, ולא שת לבו לכל זאת לרמ״א שכ׳ או להקדש סתם דלא שייך בי׳ טובת הנאה ואעפ״כ אסור ה״ה לצדקה סתם נמי, ואם אמר ע״מ שיתן זה לפלוני לא כ״ש דאסור:

מתחילה הייתי רוצה לחלק דשאני הקדש דאינו מצוה הכרחית ובמצוה שמכנים עצמו לחיוב ליהנות נתנו ומותר לעשותה ע״מ לקבל פרס, עי׳ בחי׳ מהרש״א סוטה דף י״ד בד״ה א״ל הקב״ה ולא נתנו על צואריהם לעול דהא אי לא בעי לא עביד, ע״כ אסור להלוות כדי שיתן הלוה זה להקדש דחשיב הנאה, אבל לצדקה מצוה הכרחית ואסור לעשותה ע״מ לקבל פרס ולא להנות נתנו לא חשיב הנאה, ע״כ אין חשש בצדקה. הגם שלכאורה לא נראה כן בסמ״ע חו״מ סי׳ שפ״ב סק״ה שכתב דדוקא בכה״ג דמצות כיסוי רמיא על השותט שנאמר ושחט וכיסה מי ששחט הוא יכסה, אבל אם נתנו לו בהמה לשחוט ובא אחר ושחטו פטור לשלם עשרה זהובים דשאני מצות שנצטוינו לעשות כגון כיסוי הדם דלאחר ששחט א״א להפטר מהכיסוי דוקא קנסי׳, משא״כ שחיטה דאי לא רצה לאכול בשר אינו מחויב לשחוט עכ״ל:

ולפמ״ש הוי איפכא דבמצוה שהיא מוטלת עליו לעשותה דלאו להנות נתנו ואסור לעשותה ע״מ לקבל פרס לא הפסידו כלום יהא פטור מלשלם ובמצוה שאינו מוכרח לעשותה דלאו להנות נתנו הפסידו ע״כ ישלם, אבל זה לק״מ די״ל עי׳ בש״מ ב״ק נ״א שכ׳ הטעם שצריך לשלם עשרה זהובים כדי לחבב המצות על בעליהם, הא אינה במצוה

שהקפידה תורה שיהא נעשה צריך לעשות השמלות שיהא נעשה רצונו ב"ה, וזה שצריך לשלם עשרה זהובים מחצד המצות על בעליהם וישמלו לקיימם, אבל במצוה שלא הקפידה תורה עלי' שיהא נעשה כמו מצות שחיטה רק שאם רוצה לאכול בשר לא יאכל אלא ע"י שחיטה אין אנו מוזהרין לעשות השמלות והקפדה שיהא נעשה בודאי, כיון שהתורה לא הקפידה, ודומה קצת למה שכ' הטו"ז יו"ד סי' קי"ז ובאו"ח סי' תקפ"ח ובחו"מ ס"ב:

ועוד כיון דמצוה שאינו מוכרח לקיימו מותר לעשותה ע"מ לקבל פרס ונראה שמקבל שכר בעוה"ז אין צריך השמלות ולעשות פעולות לחצד על בעליהם, דבלאו הכי ישמלו לקיימו כדי שיקבלו שכר, ועי' בחולין דף ק"י דבכל מצוה שמתן שכרה בצידה אין ב"ד של מטה מוזהרין, הגם שהרשב"א סתם שאם רצו כופין רק דאין עליהם חוב לכוף, עכ"פ חוב אין מוטל על ב"ד לכופן כיון שמתן שכרה בצידה, ועי' בטו"ז יו"ד סי' ר"מ ודו"ק:

ועוד י"ל, ואקדים קושית החת"ס שהקשה אמאי צריך לשלם עשרה בחטף מצוה מחבירו הא אמרינן בקידושין דף מ' חשב אדם לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, נמצא זה שחטף ממנו המצוה לאו מידי חסרי' עכ"ל, וי"ל דמה שאמר חשב לעשות מצוה ונאנס מיירי במצוה שאינו מוכרח לקיימה והוא חשב ורצה לעשותה ונאנס מעלה עליו הכ' כאילו עשאה, אבל היכא שהוא מוכרח לקיים את המצוה ולאו ברצונו תליא מילתא לא אמרינן בי' רק אונס רחמנא פטרי', וע"כ אמר לשון חשב לעשות מצוה ולא אמר רצה לקיים את המצוה ע"ש:

א"כ במצוה שהוא מוכרח לקיימה ובא אחד וחטף הפסידו כיון דלא שייך בי' מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ע"כ צריך לשלם עשרה זהובים, אבל במצוה שאינו מוכרח לעשותה וחטף אחר ממנו דהוי נאנס ומעלה עליו הכ' כאילו עשאה לא הפסידו כלל, ע"כ א"צ לשלם כלום. ואפשר דזה כוונת הטור יו"ד סי' כ"ח במה שכ' חייב לכסות שמלות כיסוי כשאר מצות שכל ישראל חייב אלא שהשותט קודם לכל אדם, הלכך אם קדם אחר וכסה חייב ליתן עשרה זהובים שכר ברכה, ועי' בטו"ז יו"ד סי' כ"ח שמדקדק מה לשון הלכך, ולפמ"ש אתי שפיר לשון הלכך, דה"פ דכיון שהיא מצוה שחייב לקיימה ע"כ אם חטף אחר חייב לשלם עשרה זהובים, אבל אם הי' מצות כיסוי ממצות שאינו מוכרח לקיימם לא הי' צריך לשלם כלום כמו שכתבתי וא"ש:

אבל שוב נחמתי דאדרבה מצות צדקה היא מצוה שמתן שכרה בצידה דכתיב ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה', ומותר לעשות מצוה זה ע"מ לקבל פרס כדכ' ובחנוני נא בזאת ולהנות ג"כ נתנו, ועי' ברש"י פסחים דף ח' ע"ב בד"ה הר"ז צדיק גמור, הגם שמדבר התוס' שם בד"ה שיזכה לעולם הבא לכאורה לא משמע כן שהקשה הא אסור לעשות ע"מ לקבל פרס ומתרץ שם ע"ש שנראה מדברי התוס' דמצות צדקה ג"כ אסור לעשותה ע"מ לקבל פרס, אבל יש לומר דהתוס' לא הקשו רק על לשון הר"ז צדיק גמור, דכיון דבשאר מצות יש איסור לעשותם ע"מ לקבל פרס ע"כ במצות צדקה אע"ג דשרי לעשותה ע"מ לקבל פרס כדכתיב ובחנוני נא בזאת מ"מ אינו נכון והגון לצדיק גמור לעשותה ע"מ לקבל פרס רק בלתי לה'

לבדו בלי שום כוונה אחרת, כמו שאר מצות דיש לו לעשות במדרגה אחת יותר מאנשים הפשוטים, אבל גם המוס' מודים דאיסורא ליכא בנדקה לעשות ע"מ לקבל פרס, עי' ביו"ד ברמ"א סי' רמ"ז ס"ד דאסור לנסות הקב"ה כי אם בנדקה שגא' ובחנוני נא בזאת ע"ש:

ובפרט לפי מה שראיתי בשם הגאון האדיר המחבר קול אריי' זצ"ל על קושית הראשונים האיך אמרינן מצות לאו ליהנות נתנו הא מקבל שכר מצוה, שמתרץ במה שמפרש ההפלאה זי"ע מאמר חז"ל שכר מצוה מצוה דמה שמקבל האדם שכר על המצוה היא ג"כ מצוה דעיקר מה שצוונו המקום ב"ה המצוה היינו בשביל שרצונו להיטיב עם בריותיו וליתן שכר טוב ליראיו א"כ במה שמקבל השכר עושה רצונו של מקום, א"כ הא פרש"י טעם מצות ללה"ג אלא לעול על צואריהם נתנו בעכ"ת מגזירת המלך, א"כ כל דבר שהוא מצוה הוי בעכ"ת ולא שמי' הנאה, א"כ מה קושיא האיך אמרינן מצות ללה"ג הא אית לי' הנאה שמקבל השכר היא ג"כ מצוה, וגם המצוה הזאת לקבל שכר לא בשם הנאה נתנו רק גזירת המלך הוא לעשות רצונו של מקום שרצונו להיטיב עם בריותיו ודוק היטב, זה שייך בשאר מצות אבל במצות צדקה שהבטיח המקום ב"ה כי בגלל הדבר הזה יברכך ה', וכמו שנאמר ובחנוני נא בזאת, ומומר לנסות המקום, נראה דלהנאה כשאר הנאות האדם נתנו ולא משום גזירת המקום לבד, א"כ אדרבה בצדקה הוי הנאה גמורה והוי רבית:

אבל באמת נראה לי שכל הנאות הללו אינם נחשבים הנאה, כמו שכתבו הראשונים דל"ה רק גרס הנאה, הגם שמצינו דשומר אבידה הוי ש"ש לר"י בשביל שגרמה לו המצוה ריוח שפטור לחת פרוטה לעניא, דשאני התם דהנאה זו באה לו מיד אבל הנאת שכר אינו בא מיכף רק בעולם הבא דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ואפי' ברכות שהבטיח הקב"ה אינם באים מיד ולפעמים מתאחרים לבוא לדורי דורות, וע"כ אינו נחשב הנאה זו הנאה גמורה, ועי' בחוס' שבת דף ק"ו ע"א בד"ה חוץ מחובל כעין חילוק זה, ועי' בפסחים דף כ"ז ע"ב דהנאת היסק אין הנאתו אלא אחר ביעורו ולא נאסר ועי' בחוס' שם בד"ה מכלל דרבנן דהיכא דרוב הנאה אחר ביעורו אית לן למימר דלא אסרה תורה בהן ע"ש:

ועי' במג"א סי' רכ"ג סק"ו וז"ל דוקא כשקנה כלי כמו שהוא אבל אם קנה כסף ונתן לאומן לעשות כלי אינו מברך אלא כשישתמש כנ"ל, משמע דכיון דרחוק מן ההנאה אע"ג שיהא לו הנאה זו לאחר זמן מהדבר אינו יכול לברך השתא על הקנין כיון דהנאה זו אינו בא אלא לאחר זמן וה"ג כאן ודו"ק. תדע דהא בחטף מצוה מיד חבירו צריך לשלם עשרה זהובים, ועי' בש"ך חו"מ שפ"ב דמצוה לבד בלא הברכה שוה עשרה זהובים לפי הרבה פוסקים ואעפ"כ לא נחשב הנאה זו לשכר שיהא עי"ז שומר אבידה ש"ש אי לאו משום דפטור לחת פרוטה לעניא לר"י, ועי' בקצוה"מ סי' ש"ו סק"ז, א"ו גרס הנאה הבא לאדם לאחר זמן לא נחשב הנאה גמורה, והנאה שיש לאדם בשעת עשיית המצוה ל"ה רק הנאות הנפש ולא הנאות הגוף, עי' בספרא דמר מוה"ז שר התורה בבית שערים או"ח סי' רע"ב, הגם שמצינו

בשבת דף ק"ו דקאמר הגמרא מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי וכו', וע"ש בתוס' בד"ה מה לי דמשיב תיקון משום מצוה משמע דתיקון מצוה נחשב תיקון והנאה, י"ל דשאני מלאכת שבת דע"י תיקון קצת נחשב מלאכה אעפ"י שאינו הנאה גמורה, והא רא' דאפילו דרך נקמה חייב דעשה נחת רוח לילדו ואעפ"י שאינה להנאתו, עי' בחו"מ סי' תכ"ד בסמ"ע שם סק"ב דאינו להנאתו נמי חייב, ועי' בתוס' חולין דף ח' ע"א בד"ה מותר לשחוט מקלקל הוא דלענין שבת סגי בתיקון קצת, הגם שמדברי התוס' שבת דף ק"ו ע"א בד"ה חוץ מחובל משמע דגם בשאר איסורים נחשב הנאה מה שנחשב לענין שבת, ודוקא לענין עכו"ם לא נחשב הנאה משום דכתיב ולא ידבק בידך מאומה, עי' בטו"ז יו"ד ס"ס רכ"א שהרגיש קצת בזה אבל בדברי התוס' חולין מפורש דלענין שבת סגי בתיקון כל דהוא אע"ג דאינו נחשב תיקון הנאה לענין שאר דברים, ובפרט לענין רבית דכ' אל תקח מאתו בודאי לא נחשב כה"ג רבית, עי' בפמ"ג בפתיחה כוללת חלק ג' דרושה לחלק בין היכא דכתיב לא תאכל ובין היכא דכתיב לא יאכל, ואח"כ דוחה חילוק זה, אבל הכא ברבית אפשר דהיכא שבא הנאה בדרך רחוק ל"ה רבית:

ועוד המצוה אינו מקבל הנאה זו מצוה רק מחסדי השם ב"ה ולא הוי רבית הבא מיד לזה ליד מצוה דלא חסר לזה כלום, דהא הצוה מקיים בזוז זה מצות צדקה לעצמו, ומצינו דומה לזה ברא"ש בפרק איזהו נשך סמ"ב דאמר רב כי האי אין איסור לזה דלא יהיב מדידיה טפי לא קרינא בי' לא תשיך, והשכר שמקבל מהמקום עבור שאמר לזה שיתן זוז לצדקה ל"ה רבית מיד לזה ליד מצוה והוי נמי כחצר דלא קיימא לאגרא ואפילו אם הוא גברא דעביד למיגר אינו אסור רק מחמת דמחזי כרבית והיכא דדר קודם הלואה שרי לגמרי דלא מחזי כרבית אע"ג דאית לי' הנאה למלוה כיון דלא חסר לזה כלום, עי' ביו"ד סי' קס"ו ס"א, וה"נ הוי כאן ודו"ק:

ועוד דלא מתרבית למצוה מרבית זה כלום, דהא אפילו אם אנו אוסרין למצוה שיאמר לזה יש לו שכר חדא דחשב לעשות מצוה ונאנס מעצה עליו הכתוב כאילו עשאה, וה"נ חשב שיתן הצוה עבור שצוה לו זוז לצדקה והצוה הוי ליית לי' אי לאו דאסרה תורה ואין לך אונס גדול מזה, ועוד יש ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה, וה"נ הוי בידו ליקח רבית ולא לקח נותנים לו שכר כעושה מצוה, ובפרט לפמ"ש הבכור שור הובא בפמ"ג בפתיחה כוללת על האי דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא משום דעונש ליכא ג"כ בהאי עלמא, משא"כ בל"ת אם עבר שעונש מלקות וכדומה יש שכר בהאי עלמא, ע"כ הכא כיון דהיכא שאינו לוקח רבית יש לו ג"כ מצוה ושכר בהאי עלמא ממילא אינו מרויח כלום, ועתה אפי' נימא שמקיים מצוה בזוז זה שנתן הצוה עבור הצואה לצדקה ל"ה רבית, עי' בחת"ס פרק לולב הגזול דף ל"א:

ובזה יש לתרץ גם קושית המג"א סי' ל' שהקשה למ"ש הר"ן דאיסור שמשחרר עבדו הוא משום לא תחנם ולכך לצורך מצוה שריא, א"כ מאי אמרי' בברכות דהוי מהב"ע עכ"ל, ולפמ"ש א"ש דתפילה בציבור לא הוי חובה רק מצוה א"כ אמרינן בי' חשב לעשות מצוה ונאנס מעצה עליו הכתוב כאילו עשאה,

וא"כ אין חועלת לישראל רק לעבד ואיכא לא חחנם, ועוד יש ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כאילו עושה מצוה, והכא כיון שאינו משתרר משום איסור לעולם בהם מעבודו נמי מקבל שכר, וא"כ אין חועלת לישראל במה שמשתרר אלא לעבד ואיכא לא חחנם והוי מהב"ע, וע"ז משני מצוה דרבים שאני ואיכא מצוה טפי מעבירה, ואיכא חועלת למשתרר וליכא לאו דלא חחנם:

ובזה יש לתרץ מה שהקשה על דברי החוס' שבת דף ד' ע"א בד"ה וכי אמרי' לו לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך גבי חלי שפחה וחלי ב"ח שנהגו בה מנהג הפקר וכפו אח רבו לשתררה משום שהיתה מחזרת וממליצה עליה לטוב ודמי לאנוסים, והוי נמי כמצוה דרבים עכ"ל, ועי' שם במהר"ם לובלין דהם שני חירוצים, חדא דהוי כאנוסי' ולכך אמרי' חטא בשביל שיזכה חבירך, ועוד דהוי מצוה דרבים ע"ש, א"כ מוכח מדברי החוס' דבמצוה דרבים אמרינן חטא בשביל שיזכו רבים מנ"ל הא דמעובדא דר"א שלא מצא עשרה אין רא' דלא הוי בשביל שיזכו רבים לבד אלא גם הוא עצמו זכה עמהם, אבל היכא דלא זכה עמהם מנ"ל, ולפמ"ש מוכח מעובדא דר"א דהא לגבי דידיה ליכא שום ריוח כמ"ש, אלא ודאי משום שיזכו רבים אומרים חטא ודו"ק וא"ש:

ופלא על מש"כ בס' וידבר משה שלא שת לבו שלשיטת המחבר יו"ד סי' ק"ס ס"ק י"ד דאוסר לומר אלוך מנה ע"מ שתתן לפלוני או להקדש זח נשמע מהקדש דאפי' היכא דליכא טובת הנאה כמו בהקדש נמי אסור משום הכנעה שמוכרח לציית למלוה בשביל שהלוה לו מנה, ולשי' הרמ"א סי' קע"ב ס"א שהביא שיש מחירין להלוות על ספרים או מקומות ב"ה ולישב עליהם אפילו בלא נכייתא דהוי לצורך מלוה ומוחר, והרמ"א מקיל טפי גם במודר הנאה דלצורך מלוה, עי' ביו"ד סי' רכ"א ס"ז דלצורך מלוה שרי רק שברבים מקיל אף על ספרים ומקומות ב"ה ובגדרים אוסר המח' והרמ"א אינו חולק, ואפשר דסתך עצמו על מה שכתב ברבים שרי הכל דלצורך מלוה אפי' היכא דאיכא גם הנאות הגוף לא לבד טובה הנאה, עכ"פ נשמע דהיכא דליכא טובת הנאה והכנעה למלוה כמו הכא בתם הקהל שרי לצורך מלוה לכל הדיעות:

ועוד מה שמשלמין לחוך קופת הקהל יומר אינו מרוחים הבעה"ב כי אינו שלהם אלא אפשר שיצמח מזה ריוח בהערכה לשנה הבא, עי' בחו"מ סי' קס"ג ובחוו"ד סי' קס"ט סקל"ג דחובות הקהל אינו חובות היחידים, ממילא מעות שיש בקופת הקהלה אינו מעות יחידים ומי יעבור על איסור רבים, וברבים דרבנן דליכא על לוה רק איסור דלפ"ע ויש שי' הגמ"י דאפילו ברבים דאורייתא נמי ליכא בלוה רק איסור דלפ"ע, והכא דאין המלוה עובר גם על הלוה ליכא איסורא כלל דהא ליכא לפ"ע ודו"ק:

ועוד דאפילו נימא דנחשב כמעות יחידים מ"מ ההלואה והרבית נעשה ע"י שליח דהאקרו"ט אינם נחשבים בעה"ב רק שליחים, דאע"ג דמלינו בב"י יו"ד סי' קס"ט דמחמת אחריות נעשה הלואה מ"מ הא על אנשי אקרו"ט ליכא אחריות, עי' בחו"מ סי' ע"ב ובנחידות ס"א ובפ"ת שם, ועוד דאפי' נימא

דע"י אחריות נחשבים האקרו"ט בעה"ב מ"מ לענין רבית אינם נחשבים מלוים כיון שאין להם שום ריוח, כמו שמצינו בלוה עי' בס' קע"ז ס"א דאע"ג דמקבל על עצמו אחריות מ"מ כיון דאין לו ריוח ל"ה הלואה לענין רבית, וה"נ לענין מלוה כיון שאין להם שום ריוח מסכום שמקבלים יותר, אבל שוב נתמתי דזה טעות דכיון שיש ריוח לאחרים הוי רבית, דהוי כאומר אלויך מנה ע"מ שתתן לפלוני זוז דאסור, עי' במחבר יו"ד סי' ק"ס סי"ד ובסי' קע"ז מיירי דאין ריוח לשום אדם מהלואה, ועוד דהיכא שהמלוה עושה שליח יש רבית קצוצה, עי' בחוו"ד סי' ק"ס באוריס סק"ה, ממילא אין להתיר משום שלוחות, אבל יש להתיר מכח טעמים אחרים שכתבתי ודו"ק:

סימן כ"ו

אשה שהטילה מים בשעת וסתה ולא בדקה עצמה ולא הרגישה בלום אם מהני לה בדיקה אחר זמן וסתה*

ישאו הריס שלוס וברכה לראש אהודי ש"ב הרב הגאון חריף ובקי איש חמודות בעל מדות טובות ושרות ה"ה כש"ת מוה"ר גבריאל אילאוויטש שליט"א אב"ד דק"ק שאמשאן יצ"ו:

אחרי דרך מבוא השלוס בכל מיני דרישה ומקירה לטובה אשלח דברי אלה לפניך שתעיין בהם כי יודע אני שיש לך פנאי ללמוד ואתה יושב ועוסק בתורה ותשיב לי תשובה שלימה:

אשה שהטילה מים בשעת וסתה ולא בדקה עצמה ולא הרגישה אם מהני לה בדיקה אחר שעת וסתה. הנה המוו"ד כתב דהיכי שבדקה עצמה ונאבד העד שבדקה עצמה בו אסורה דשוב ליכא רמי' בתה דלא ארגשה, דסברה הרגשת העד היא, וכ"ש אם השליכה או פשעה באבידת העד דאסורה, וכתב בפתחי תשובה סי' קפ"ד סקי"ח וז"ל דה"ה אם הטילה מים בשעת וסתה ג"כ טמאה כשעבר הוסת ולא ארגשה ולא בדקה עצמה דאימור ארגשה וסברה הרגשת מ"ר היא, דמה"ט כתבתי לעיל ר"ס קפ"ג דאם רואה דם אחר הטלת מ"ר אף בלא הרגשה דאורייתא היא וצ"ע:

ופשוט דכל זה אפילו אם בדקה עצמה אחר הוסת ומצאה עצמה טהורה ג"כ טמאה כיון דהיישינן שבשעת וסתה רואה על

---

* תשובה זו נדפסה בסוף שו"ת משנה הלכות ח"ג בקונטרס בית דוד שלמה בשינוי לשון קצת, וכאן נערכה התשובה עפ"י מחברת כתי"ק. כנראה שתשו' זו ראה גם דודו (בעל ילקוט הגרשוני) ושלח לו הערותיו עליהם ערך המחבר תשובתו שנית בסי' כ"ז.

העד אז נפל לארץ ולא ארגשה דסברה הרגשת העד היא אז הרגשת מ"ר היא עכ"ל, ממילא מפורש יולא מדבריהם דלא מהני בדיקה אחר זמן וסתה היכא שהטילה מיס בשעת וסתה ולריכה ספירת שבעה נקיים, וכן נראה מדברי קילור שלחן ערוך סי' קנ"ה סק"ט:

ולענ"ד נראה שאין ראי' מהיכא שמלאה דם אחר הטלת מ"ר שהיא טמאה מן התורה דחיישינן שמא ארגשה ותלתה בהרגשת מ"ר לענינו, חדא דגם שם גופא יש להבין דמהיכי תיתי לחוש לדם שמלאה אחר הטלת מ"ר שראתה בשעת הטלת מ"ר בהרגשה ותלתה בהרגשת מ"ר, אדרבה מסתברא שראתה קודם הטלת מ"ר או אח"כ ולא ברגע זו דוקא דמצוי טפי שבמשך זמן תראה מברגע שהטילה מיס והוי באמת בלא הרגשה ואינה טמאה רק מדבריהם:

עיין בשו"ת חכם לבי סימן ג' שאי' קושית התוס' חולין דף י' ע"ב ד"ה דילמא (ובאמת הוא אי' התוס' ולא קושיא ע"ש) וז"ל וי"ל משום דודאי טפי שכיח שיחסר הנגע בכל ז' ימי הסגרו משיחסר בשעה קטנה שבין ראיית נגע להסגרו, והביא ראי' לדבריו מדברי תוס' נדה, אלמא דאע"פ דאפשר שחסר לפני הסגרו מ"מ אמרינן דודאי במשך שבעה ימים נחסר ולא בזו הרגע, ה"נ נימא דאחר הטלת מ"ר או קודם הטלת מ"ר ראתה דם זו בלא הרגשה ואינה טמאה מה"ת, ומיהו בזה יש לומר דכיון שמלאה דם אחר הטלת מ"ר ויש באפשרי שבשעת הטלת מ"ר ראתה אמרינן דודאי ראתה בזה הרגע בהרגשה משום דרוב דמיס בחיס בהרגשה, עיין ברמב"ם בפ"ט מהלכות איסו"ב שהעיד שסתם דם בא בהרגשה, ובכל רוב או חזקה היכא דלא ידעינן בודאי שילא מרוב או חזקה הולכין אחר חזקה או רוב, ה"נ כיון די"ל שראתה בהרגשה בשעת הטלת מ"ר רק שתלתה ההרגשה בהרגשת מ"ר דהכי הוי כרוב דמיס, דהא אין אנו יודעין בברור שנשתנה מחזקה:

ואין להקשות דהא יש נגד חזקה שבא בהרגשה חזקת טהרה של אשה חזקה מול חזקה וסליק חזקה והוי כאילו אין כאן שום חזקה והדק"ל, דיש לומר כיון דאשה שראתה דם טמאה ודאי מדרבנן אפילו בלא הרגשה, ממילא אבדה חזקת טהרתה גם לאוריימתא, עי' בחי' פנ"י בסוגיא דשמא יחפה אם באותו דבר עושה עכ"פ איסור דרבנן אתרע לי' חזקת נדקת ותשדינן לי' גם לאיסור דאוריימתא, ועי' בתומים סוף סימן ל"ד:

ועוד כיון שמלאה דם אתרע חזקת טהרתה והיכא דאתרע החזקה לא אוקמינן אחזקה מה"ת, עי' בר"ן וברש"א פ"ק דחולין שכתוב להיפך, עי' בפמ"ג יו"ד סימן ק"ה במשבצות סק"ג, והחזקה שדם בא בהרגשה נשאר בתקפה ואתי שפיר:

אבל אשה שהטילה מיס בשעת וסתה ולא ארגשה שום הרגשת דם לפני הטלת מ"ר ולא אח"כ רק אי"ל שבשעת הטלת מ"ר ראתה ותלתה בהרגשת מ"ר ואין לפנינו שום הוכחה שראתה רק דהוי רגע זו שהטילה מיס

בלא בדיקה מהיכי תיתי לחוש לה הא ודאי מסתבר שלא ראתה כאשר לא ראתה עד הנה ואוקמה אשה זו בחזקת טהרתה:

ועוד י"ל לפי דברי הטו"ז יו"ד סימן של"ז שכתב לפרש מה שכתבו התוס' פסחים ל"א ע"א ד"ה שהיא טמאה מתחלתה ולא אמרינן השתא הוא דמת דאמרינן כל הספיקות כשעת מציאתן, ואע"ג דקיימ"ל ביו"ד סי' פ"א לענין גבינות דאמרינן השתא היא דנטרפה, דשאני מיתה דכל חי מועד ועומד למות ועתה אנו רואין שמת בודאי לא אמרינן כה"ג אוקמי' אחזקה ע"ש, וה"נ באשה כיון דעלולה לראות דם ובודאי תראה בהרגשה כמו שהיא רגילה ועתה חזיא אבדה חזקת טהרתה וחיישינן שראתה בהרגשה ומטמאין אותה מה"ת ואתי שפיר:

הגם שכ' בחוו"ד בחידושים סקכ"ד דאם בדקה עצמה ונאבד העד ומכ"ש שאם השליכה או פשעה באבידת העד אסורה, ועי' בביאורים שהסביר משוס דאפשר דארגשה רק שתלתה בהרגשת העד, ודומה ממש לענייננו על גוף דין זה של החוו"ד ג"כ קשיא לי, הא הני נשי דידן אין להם שעה קבועה ביוס רק במשך יוס או לילה עלולה לראות דם, עי' ביו"ד סימן קפ"ד בש"ך סק"ז שמצריך לפרוש עוד עונה שלימה מחמת זה, א"כ בכל העונה יוס או לילה יש לחוש דמראה, אבל אינה עלולה לראות בשעה אחת יותר מבדרתה, א"כ דחשש הזה הוא על יוס או לילה שלמה על י"ב שעות ביחד אבל לא על שעה קטנה עת הטלת מ"ר לחוד דשעה הזאת אינה רק חלק קטן מאוד מזמן שהיא עלולה לראות בו דם דהיינו י"ב שעות:

ועי' בטו"ז יו"ד סימן ל"ט ס"ק כ"ד באמצע

וז"ל סירכות מצויות בבהמות וכל הריאה היא בחזקה זו דאמרינן אילו היתה בפנינו שמא היינו מוצאים בה סירכות, שיותר מצוי שנמצא סירכות ממה שלא נמצא, וסירכות אסורות ברוב הריאה זולת במקומות מועטים שמותר דהיינו בכסדרן, ע"כ משו שמא יש סירכות ברובה של ריאה, משא"כ כן בב' הסעיפים דהכל רואין שריאה זו יפה היא כולה רק שבמקוס אחד נסתפק בה בזה אם היא אסורה או לא דודאי לא אמרינן דסירכה אסורה מצוי טפי במקוס הזה מסירכה שאינה אסורה, ואין שוס ריעותא לאיסור דהיינו לומר שהיתה שלא כסדרן ממה שנאמר שהיתה כסדרן, וכן בכל הדומה שיש ספק לפנינו ושני הצדדים שווין וכו' עכ"ל:

וה"נ באשה שעלולה לראות בשעת וסתה

במשך י"ב שעות וע"כ משו חכמים שמא תראה ביוס הזה שהיא רגילה לראות דהיינו בי"ב שעות ביחד, אבל על רגע אחת מן היוס אינה עלולה, ואדרבה ברוב יוס תלינן עי' בתוס' עירובין ל"ט רע"ב במ"ש דתלינן ברוב שנים שא"ב עיבור, ומדברי תב"ש סי' ט"ז ס"ק ט"ז:

ואין לומר כיון שיש כאן חזקה אורח בזמנו

בא ע"כ יש לחוש טפי שראתה כדרך הנשים, זה אינו דהא לא חיישינן לה אם לא ארגשה או מטעם שכ' הנוב"י בתשובה סי' נ"ה דכנגד אורח בזמנו בא יש חזקת טהרה של אשה דמעיקרא או עבור טעם שכתב המהר"ם שיק יו"ד סימן קע"ד בשם מקור החיים סימן תס"ז דחזקה דאורח בזמנו בא אינו חזקה מעולה ע"ש. ועיי' בחוו"ד יו"ד

סימן ק"ך ס"ק כ"ז בביאורים שכתב שלא תלינן בהרגשת העד רק היכא שמצאה דם ויודעת בודאי שהוא מגופה כיון לחזקת הדם שבא בהרגשה כש"כ הרמב"ם בפ"ט מאסו"ב, אבל כשיש ספק אי מעצמא אתי או מגופה תלינן מדאורייתא הדם מעצמא, ובהרגשה אמרינן הרגשת העד הוא כמו שיש לה מכה במקור ע"ש, ומכ"ש היכא שלא מצאה כלום רק שיש לחוש שמא ארגשה בשעת הטלת מ"ר או בשעת בדיקת העד, בודאי לא חיישינן ותלינן ההרגשה רק בהעד או בהרגשת מ"ר ודו"ק:

ובסברא זו יש להמליץ על אותן אנשים שאין בודקין אחיכת הווסט שאצל הראש, דלכאורה קשה הא כתב רמ"א שיותר מצוי ריעותות בווסט באוחות מפוטמות מסירכות הריאה וע"כ תיקנו לבדוק הווסטין, והרבה גדולים הרעישו על זה, ולפמ"ש אתי שפיר דהן אמת שיש הרבה ריעותות מצויים בווסט, אבל עפ"י רוב הם נמצאים בחתיכה גדולה ולא בקטנה, למשל במאה ווסטין של אוחות מפוטמות יש לכל הפחות שמונים כשרים ועשרים שאינם כשרים, ומהני עשרים נמצאים י"ט מהם בחתיכה גדולה של ווסט ואחד בקטנה, ממילא הוי בקטנה מיעוטא דמיעוטא, וכיון שאין כאן רק מיעוטא דמיעוטא אינו מחויב לבדוק החתיכה זאת כמו שאינו מחויב לבדוק ווסטין של אוחות שאינם מפוטמות ודו"ק:

ומצאתי בדעת קדושים בסימן ל"ט שכתב דהיכא שנבדק הריאה ונשאר קצת ריאה בלי בדיקה כשר, ואפשר מטעם שכתבתי, אבל באמת אפילו לדעת האוסרין בריאה מודים הכא בווסט, דשאני ריאה דתמיד דהא בנאבדה הריאה טריפה ע"כ אף בלא בדק כל הריאה נמי טריפה, עי' בגמרא פסחים דף כ"ז ע"ב אמר רבא שאני הקדש דאפילו באלף לא בטל, ועי' ברש"י שם, אבל בווסט דקיל שהרי אנו מחירין בנאבדה בלי בדיקה אפשר דאפילו לכתחילה אין צריך בדיקה:

ועוד יש לי לחלק בין ריאה לווסט, דבריאה שתקנו בדיקה ע"כ תקנו שיבדוק כל הריאה, דמה חזית לד זה של ריאה מצד אחר של ריאה, וכיון שלא בדק קנסוהו ואסרו, אבל בווסט שיש שני חתיכות אחת גדולה ואחת קטנה ובגדולה מצוי ריעותות ובקטנה אינו מצוי, ולגדולה משום שיהא צריך בדיקה אבל לקטנה שאינה בר ריעותות לא משום ולא"ל בדיקה אפילו לכתחילה, וזה אתי שפיר שלא תקשה מדברי רמ"א סימן פ"ד סעיף מ' ומדברי הש"ך ס"ק כ"ח ע"ש:

הגם שהמהר"ם שיק זצ"ל כתב בתשובה יו"ד סימן ס"ז וז"ל ודבר גדול דיבר הרב כנפי יונה הטעם שגם בקורקבן יש מקום דק, ומה שהקשית למה חזר מדבריו הראשונים דאזלינן בתר רוב לא קשה דרוב מקום הקורקבן הוא עב אבל גם הדק הוא קבוע לפניו, ובקבוע אמרינן כמע"מ אע"ג דרוב כנגדו, ולכך כיון שיש ספק אם הוא תחוב במקום עב או במקום דק הרי הוא אסור עכ"ל, א"כ ה"נ בווסט החתיכה קטנה הוא קבוע לפניו ע"כ ניחוש דקבוע כמחצה על מחצה:

אבל על גוף דין של מהר"ם שיק זצ"ל יש לי

לפלפל במה שכתב זה הוי קבוע, דהא כ׳ בתשובה ביו״ד סימן שפ״ד באמצע התשובה וז״ל הנה גוף הדין של רמב״ם בפ״ט מא״ב הנ״ל דחזקת דם בא בהרגשה נ״ל דלמד כן מסוגיא מפורשת בב״ב דף כ״ד ע״א דמייתי שם רבי לר״ח ממתני׳ דדם שנמצא בפרוזדור בחזקתו שבא מן המקור ואע״ג דאיכא עלי׳ דמקרבא, וכ׳ ובש״ס שמעתתא ד׳ פ״א הקשה דהא אין דם טמא מה״ת אא״כ יצא בהרגשה, והכא גולד הספק במקום קביעות וכל קבוע כמע״מ ע״ש שתירץ דבאמת הרבי׳ רק דמוכח דמצוי מהני דשם לא שייך קבוע במצוי רק הרוב הוא המסייע למצוי, וא״כ ה״נ בקורקבן ובווטע לא הוי קבוע רק מצוי כיון דרוב מסייע למצוי ודו״ק:

ועיין בשיטה מקובצת כתובות על קושי׳ איך סומכין על רוב מצויין אצל שחיטה מומחין כשהולכין אצל השוחט לשחוט הא בביתו הוי קבוע וכל קבוע כמע״מ, ותי׳ שברוב הבא מחמת סברא לא אמרינן קבוע עכ״ל:

ומצאתי בכ״י של מ״ז הגאון האדיר ז״ע בבית שערים סי׳ תקע״ו [יו״ד סי׳ שמ״ב] שהעלה דמה דאזלינן בתר רוב שאין מתיס מחמת מילה הוי מכח סברא כיון שהמיעוט אינו בעולם, וא״כ ה״נ בווטע ובקורקבן המיעוט אינו בודאי בעולם פי׳ המיעוט שיהא מחוב במקום דק אינו בודאי בעולם או שיהא טריפה במיעוט הווטע אינו בודאי בעולם, והוי רוב מחמת סברא כמוש״כ מ״ז ז״ע, ושוב לא אמרינן קבוע כמע״מ כמו שכתב השיטה מקובצת, ויש להגדיק אותן אנשים שאין בודקין החמיכה קטנה של הווטע ודו״ק:

ועתה נחזור לראשונות, בנ״ד יש עוד טעם כיון שלא ארגשה טרס הטלת מ״ר וגם אח״כ לא ארגשה כלום ולא מצאה שום רושם דם מוכחא מילתא שנשחטה עם וסתה ולא ארגשה ולא ראתה בשעת הוסת כלום, והי׳ באמת רק הרגשת הטלת מ״ר, כיולא בזה מצאתי בנקודות הכסף סימן נ״ב סק״ט וז״ל כיון דאין כאן ריעותא בכבד מוכחא מילתא שהיא מן המדבריות שכבדן ירוק, דאל״כ הו״ל לאשכחי שום ריעותא גם בשאר אברים עכ״ל:

ועי׳ בתוס׳ נדה דף י״ד בד״ה ולמחר מצאה עלי׳ דם וז״ל א״נ שמא דם העד עצמו בא מדם יריכה כיון שנמצא על העד רק במקום שנגע ביריכה ע״ש שהוא דומה לזה, ה״נ אם הי׳ ההרגשה פמיחת המקור להוציא דם בשעת הטלת מ״ר הו״ל לאשכחי דמיס גם אח״כ, וכיון דלא ארגשה שום דבר ביום שאחר וסתה זה מעיד שמה שארגשה בשעת הטלת מיס לא הוי רק מהטלת מיס לחוד, ולמה לה לספור שבעה נקיים די אם תמתין עוד יום אחד אחר וסתה ואם לא תראה הא איגלאי מילתא למפרע דלא ראתה דם בשעת וסתה:

ועיין בס״ט סימן קפ״ג שהביא בשם שב יעקב הוא והגאון מהרש״ך בטפת דם כחרדל אינו רק גזירת חכמים, והכוונה דאין דרך המקור להוציא פחות מכגרים כמש״כ התוס׳ נדה דף נ״ב ד״ה ג׳ גרסין ע״ש,

ועיין בב"ח סימן קפ"ג, ובפרט בעת וסתה דרך נשים הוא לראות איזה ימים רצופים, ע"כ מילתא רחוקה היא לומר שראתה ונאבדה דממ"נ אם ראתה הרבה היכן הוא בא לא נשאר לא על גופה ולא על חלוקה שום רושם כלל, אלא ודאי אין כאן לחוש רק לטפת דם, ועל זה בודאי אין לחוש דהא טפת דם שיבא מן המקור לא שכיח, ואע"ג דאמרינן בכתם שנמצא על גופה לבד דטמאה אע"ג דלא מצאה על גופה כלום, עי' ביו"ד סימן ק"ל בש"ך סקכ"ז, מ"מ אינה שכיח שלא ישאר לא על גופה ולא על חלוקה שום רושם דם כלל:

ועוד כיון שיש לאשה זו חזקה שתראה ביום הוסת ויהא נמשך ראייתה איזה ימים רצופים כדרך רוב נשים, ועתה המתינה אחר וסתה עוד יום אחד ולא ראתה כלום, ממילא נשתנה וסתה, וכיון שנשתנה החזקה אין חוששין לה:

ועיי' בתב"ש הובא בפמ"ג בפתיחה להלכות טריפות וז"ל כיון דבהמה זו יצאה מהרוב, דרוב אין להם מיס בראש תו ליתן לן לומר אוקי אחזקתה ע"ש, וה"ג אמרינן לענין חזקה, ואע"ג דהתם היא לחומרא והכא היא לקולא, עיין בחי' הר"ן נדה דף נ"ח וז"ל דפריך מכח מכ"ש כיון דלא מחזקינן לקולא כ"ש דלא מחזקינן לחומרא בכתם דרבנן, וה"נ אפילו לשיטת הנוב"י ותמ"ס דוסת דאורייתא ה"מ לחוש לשמא תראה, אבל אם עברה זמן הוסת לכ"ע לא הוי רק מדרבנן לחוש לשמא ראתה, ממילא כי היכי דהתם לא הוי רוב לקולא מחמת שנשתנה מהרוב ה"נ לא הוי חזקה לחומרא מחמת שנשתנה מחזקה שהיתה עד עתה:

ועוד דאם יש לחוש להטלת מ"ר א"כ מה שהביא הש"ע בסי' קל"א דכשטומתת בכל ענין טמאה, א"כ אשה שהטילה מיס שותתת בשעת וסתה אפילו בדקה עצמה מיד אחר הטלת מ"ר לא תהא טהורה דדילמא יצא הדם עם מ"ר, ואם היתה עומדת ושותתת מ"ר בודאי יש לחוש שדם שראתה בעת הטלת מ"ר יצא עם המ"ר ויהא טמאה, וזה לא ניתן להאמר, אלא ודאי דלא חיישינן לרגע זו לבד.

[עי' בהערות משנת דוד בסוף הספר]:

ועוד אמאי ניחוש על רגע שהטילה טפי מהיכא שהיתה ישינה בשעת וסתה, ניחוש שמא בשעת שינה ארגשה ונאבד הדם, ואין לומר דאם היתה ארגשה בשעת שינה מיתערא, עיין בשו"ת נוב"י סימן קי"ח בסופה שדוחה דברי תה"ד שסובר דחיישינן להרגשת פתיחת המקור ואם לא מצאה כלום טמאה מה"ת דהרגשה דאורייתא וז"ל גם דברי רש"י נדה דף נ"ח ע"א ד"ה מדרבנן דילמא ארגשה ולאו אדעתא בודאי שפירושו שלא שמה לבה להרגשה דהיא מילתא דלא רמי עלי', דאם הי' כוונת רש"י דילמא ארגשה בשעת שינה ולכך לאו אדעתא א"כ לרש"י שכל טומאת כתמים אינה טמאה רק מחמת חשש דשמא ארגשה בשעת שינה ולאו אדעתא, וא"כ אם לבשה חלוק הבדוק ואח"כ לעת ערב מצאה בו הכתם ולא היתה ישינה בו כלל נימא שאינה טמאה לרש"י אחמהה, הא בודאי ליתא, אלא ודאי כוונת רש"י ולאו אדעתא שלא שמה לבה להרגשה, מכלל שאין

מיוד מוטל עלי׳ לשום לב על זה ולא כתה״ד עכ״ל:

הנה גדולי המתרוצים קבלו דעת תה״ד להלכה דלא כנוב״י, א״כ מוכרחים המפרשים הללו לפרש דברי רש״י דלא תרגשה בשעת שינה ולכך לא אדעתא, ומה שהקשה הנוב״י א״כ אם לא היתה ישינה בהחלוק שמצאה בו הכתם ימא שאינה טמאה וזה לא ניתן להאמר, לענ״ד לק״מ די״ל כיון דשינה שכיח ביותר ויש לחוש שראתה דם הכתם בשעת שינה בהרגשה ע״כ גזרו חכמים על הכתמים ולא פלוג בין היכא שהיתה ישינה בהחלוק שמצאה בו הכתם ובין היכא שלא היתה ישינה בו, דאשכחן כה״ג טובא לריכה אשה להמתין חמשה ימים קודם ספירת שבעה נקיים משום חשש שמא תפלט ש״ז ולא חילקו אפילו היכא שלא שמשה עם בעלה, ועיין ביו״ד סימן קל״ו בש״ך סק״כ, וכן גזרו שלא תטבול אשה ביום אפי׳ ביום שמיני משום סרך בתה, ולא פלוג רבנן אפי׳ היכא דלית לה בת, ועי׳ בגמרא נדה דף ג׳ ע״א דכסבורה הרגשת מ״ר היא, ועי׳ בתוס׳ דף נ״ז ע״ב ד״ה אימור הרגשת שמש הוא שכ׳ דאפילו היכא שלא הטילה מים נמי חיישינן, ועוד אפילו היכא שלא היתה ישינה בהחלוק שמצאה בו הכתם נמי אינה בודאי שלא ראתה דם זה בהרגשה בשעת שינה וכותלי בית הרחם העמידוהו ואמי שפיר:

עכ״פ נשמע מזה דאינה בודאי דאם תרגשה בשעת שינה מיתערא, ועוד מידי ספיקא לא נפקא אפילו לשיטת הנוב״י עי׳ בתשובה סימן ק״כ איש ואשתו היו במטה והאשה מעוברת והיתה ישינה והאיש היה ניער ושמע קול העובר בוכה במעי׳ דטמאה י״ד ימים ולא אמרינן אם תרגשה מיתערא אילו יצא ראשו הי׳ ניער אגב צערה כדאמרינן בנדה דף ג׳, דהכא כיון דרוב ולדות אינם בוכים קודם הוצאות הראש מידי ספיקא לא נפקא עכ״ל, ובהוצאת הראש איכא בודאי טפי צער מבהרגשת פתיחת המקור או שאר הרגשות ואעפ״כ אינה בודאי דמיתערא כיון דרוב ולדות אינם בוכים במעי אמם חיישינן, ה״נ ניחוש כיון דיש אורח בזמנו בא אפשר דתרגשה בשעת שינה ולא מיתערא:

ואע״ג דיש לחלק ולומר דשאני התם כיון דיש רוב מעולה דרוב ולדות אינם בוכים במעי אמם הוא רוב גמור, ועוד דרוב מעולה מחזקה דרובה וחזקה רובה עדיף, ועוד דחזקה דאורח בא אינה חזקה טובה כיון דיש כנגדה חזקת טהרת אשה, מדא דכנגד רוב ולדות אינם בוכים במעי אמם נמי איכא חזקת טהרה של אשה, ועוד דרוב פעמים אשה מיתערא בשעת הוצאת הראש של ולד, אבל בהרגשת דם ליכא צער כל כך, ובפרט לשי׳ הנוב״י דזיבת דם בפרוחדור הוה נמי הרגשה, אלא ודאי היינו טעמא דלא חיישינן שראתה בשעת שינה ונאבד הדם משום דוסת אינה רק מדרבנן לא חיישינן כ״ה ה״נ לא חיישינן על עת הטלת מים ודו״ק:

ומזה הקשתי על יוסף דעת שכתב לתרץ קושית העולם אמאי דאמרינן דוסת דרבנן ואם עברה זמן ועידן של וסת ולא תרגשה טהורה אמאי הא נתחזקה ע״י ג״פ והוי חזקה דאורייתא, ותירץ דהטעם דוסת דרבנן ואם עברה זמן הוסת ולא תרגשה כלום טהורה היא משום דחזקת הדם שבא בהרגשה

כמש"כ הרמב"ם, ולכך אחר הוסת כל שלא ארגשה א"כ מזה רא' שלא ראתה, אבל סמוך לוסת חיישינן לשמא תראה עכ"ל. ולפי מה שהעליתי דאם תרגיש אינה בודאי דמיתערא, א"כ אם היתה ישינה בשעת הוסת ולא ארגשה ולא ראתה אמאי טהורה דילמא ארגשה בשעת שינה כחזקה שאורת בזמנו בא ותהא טמאה מה"ת, דהא אין כאן רא' מדלא ארגשה ונשארה החזקה על מקומה, ואם באמת טמאה לא הוי שתקו הפוסקים מזה ודו"ק:

ועיין בש"ך יו"ד סימן קפ"ז סקכ"ו שכתב דהיכא שיש לה מכה ומרגשת שדם זה בא מן המכה אפילו בשעת וסתה טהורה דלא חיישינן לזיבת דם מן המקור כיון שיש לתלות במכה ואינה מרגשת מן המקור, ה"נ בנידון דידן שיש לתלות ההרגשה בהטלת מ"ר אמרינן דלא ראתה דם ולא היתה הרגשה רק הטלת מ"ר:

הגם שהחוות דעת הרגיש קצת בזה ודחק עצמו מאוד לחלק דבהרגשת הדם מן המכה אינה יכולה להכיר שני הרגשות, אבל אופן ג' יכולה להכיר, ובהרגשת העד ותשמיש והטלת מ"ר אינה יכולה להכיר שום ארגשה ע"ש ומביא רא' מרים הרואה, זה דוחק מאוד, ומה שהביא רא' מרים הרואה אינה רא' עי' בחוו"ד סימן ק"ל בביאורים סקכ"ז מה שהבאתי למעלה ותראה שלפי דבריו שם ליכא כאן שום רא', ודו"ק כי קצרתי:

ועיין בס"ט בכמה מקומות שכתב דרוב פעמים מבחינים הנשים אם הוא הרגשת מ"ר או הרגשת הדם, דאע"ג דאמרינן בנדה בריש הרואה אימור הרגשת מ"ר ושמש ועד היא מ"מ לא שכיח שטעה האשה בכך רק היכא שיש הוכחה לומר שטעתה אז תלינן בטעות ע"ש, ובאמת נראה כן מדברי המוס' נדה דף ג' ע"א ד"ה מרגשת וז"ל אלא לשמאי אית ליה דלעולם אשה מרגשת ואינה מוששת בהרגשת העד ושמש כמו שאינה מוששת בהרגשת מ"ר, וכיון דאליבא דב"ש לעולם מרגשת מסתמא דגם אליבא דב"ה רוב פעמים מרגשת כדי שלא תהא פלוגתא רחוקה, ובפרט בשעת וסתה דרמיא עלי' ביותר לתת לב להבין ולהשכיל שתדע בבירור מה שארגשה, וכיון דלא ארגשה בשעת הטלת מים הרגשת דם בודאי לא ראתה ואין לחוש:

ואפילו אח"ל שבעד שבדקה עצמה בשעת וסת ונאבד העד יש להחמיר, אפשר דהיינו טעמא שיש לחוש שמא ימצא העד אח"כ מלוכלך בדמים והא איגלא מילתא למפרע מ"ו ששימש בטומאה, הגם דלא חיישינן בוושט ובשאר איסורים שמא ימצא הוושט בריעותא שנטרפה ע"י ויודע שאכל טריפות, אפשר דהכא חיישינן כיון דהוא איסור חמור, עי' בכ"מ פ"ט מא"ב ה"א דאפילו בס"ם המחמירו כיון דאיסור חמור הוא, וה"נ אפשר שחשש שמא ימצא העד אע"ג דלא חיישינן לזה בשאר איסורים, גם זה הוא דוחק, אבל בהטלת מ"ר ליכא אפילו חשש זה ודו"ק:

ומה שהביא הנוב"י רא' נגד דברי תה"ד מרש"י שהבאתי למעלה, אפשר לפרש על אופן שלא יקשה דדילמא ראתה ולא אדעתא יכול להיות באופנים הרבה בשעת

הטלת מים ובשעת שינה ובשעת תשמיש ובשעת בדיקה, כיון דאיתא בש"ס ובפוסקים ובנשים כל המרבה לבדוק הר"ז משובח, ע"כ רגילים הנשים לבדוק עצמם הרבה פעמים ביום בכל עת ובכל שעה, וכיון דבדיקה זאת אינה חובה אינם שמים על לבם ליזהר היטב בבדיקה וארגשה בשעת בדיקה ותלתה בבדיקת העד ולא ראתה את הדם מחמת שלא בדקה עצמה היטב או כותלי בית הרחם העמידוהו, עי' בש"ך יו"ד סי' קל"ב סק"ו ובל"ל סימן ס"ה ובחת"ס סימן קפ"ז דבדיקה שאינה חובה אינה מועיל, ומצאתי און לסברא זו בגמרא בילה דף ז' אימור לא בדק יפה יפה ודו"ק. ועי' במהר"ם מלובלין בריש נדה שכתב בפירוש דבדיקה שאינה חובה אינה מועיל ע"ש:

ואע"ג דכל הני לא שכיחים מ"מ מצרפים יחד זע"ז ונעשה מזה חשש גמור, והיינו טעמא דגזרו חכמים על הכתמים, וזה כוונת רש"י. וכעין סברא זו יש בתוס' סוכה דף כ' וז"ל כיון שרגילים בהו להרבות בשאר כלי שיר בלא מספר כדתנן בפרקין גזרו שלא יתקע כלל, ועיין במחצית השקל סי' תקפ"ח שהסביר כן תי' התוס' ר"ה דף כ"ט ד"ה אבל לא במדינה ע"ש:

ובסברא זו י"ל קושית הדגול מרבבה סי' קפ"ז שהקשה על הש"ך סקל"ה שכ' וכ"ל דה"ה לוסת החודש חוששת כגון אם שמשה פעם ב' בט"ו ניסן חוששת אח"כ בט"ו באייר ואסורה לשמש בט"ו באייר, ואם לא ראתה בט"ו באייר חוששת להפלגה חלי שנה ושוב אינה חוששת לט"ו בחודש, וה"ה אחר שנשמשה פעם ראשונה חוששת מיד לוסת החודש, דלדעת דגול מרבבה א"א להיות עקירה אלא כשעברה ושמשה ולא ראתה אבל אם לא שמשה אין ראי' מה שלא ראתה, וא"כ לא משכחת לה בזה עקירה בהיתר ע"ש:

ולע"ד לק"מ דהא מסיק בש"ך שם דתשמיש הוי אונס כמו קפילה, וטבילה נמי הוי כאונס, ולכאורה לא הוי צריך לחוש רק אחר ג"פ כבוסת קפילה ואז נמי כבוסת שאינה קבועה, אלא היינו טעמא אע"ג דלכל חד אינה צריכה לחוש מ"מ הכא כיון שיש לתלות בטבילה ובתשמיש וביום החודש הוי כבקפילה ג"פ דדילמא היום גורם ודילמא הטבילה גורם ודילמא התשמיש גורם ודילמא שניהם יחדיו, ועתה כיון שעברה יום החודש והטבילה ולא ראתה לא נשאר רק שתשמיש עם הטבילה יגרום, וזה לא הוי רק חד לד, ובחד לד כיון דלא הוי רק ע"י אונס לא חיישינן. וכזה א"ש קושית המוו"ד סקי"ד ע"ש ודו"ק כי קצרתי:

ושוב מצאתי בח"ת ממרן הגאון המחבר מהר"ם שיק זי"ע בהקדמת הספר על יו"ד שגם המהר"ם שיק ז"ל הסכים ע"י שאינה צריכה ספירת שבעה:

בתשובה שנדפסה בקונטרס בית דוד שלמה הנ"ל סיים המחבר:

הנה אני יושב וכותב בחנות דברים אלה כדי להשתעשע עמך ואסתגר בזה כי הפנאי אינו מספיק לע"ע. ב"ה המו"ש אתנו ע"כ אקוה לשמוע מכם שכמוכם כמוני זו"ז חדשות המשמחות אין אתנו, ואתחוס בכל ברכות

לראשך, ומזה לשמוע ולהשמיע אך טוב סלה, כאות נפשו הטהורה ונפש ש"ב הדוש"מ בלו"מ:

דוד שלמה פרענקעל

נא למסור ד"ש לגיסך הב' המשוב מו"ה נפחלי נ"י (הי"ד):

סימן כ"ז

אהובי דודי כהדגנ"י השיב לי בתשובתו דמה שהבאתי ראי' מדברי הפנ"י מסוגיא דשמא יתפה דאם טמאה ודאי מדרבנן אבדה חזקת טהרתה אף לדאוריתא, שאין הדמיון עולה יפה, דהפנ"י כתב שם הטעם דחזק"כ היא מטעם רוב וכשזנתה בעודה פנוי' נמי יצאה מרוב בנות ישראל הכשרים ושוב אין כאן חזקת לדקת כלל, די"ל שזינתה גם בעודה א"א ואין כאן דמיון לענינו:

הנה אמת ונכון הדבר הזה שברא זו כתבתי לפי מה שהי' בזכרוני בלי עיון בספר בפנים, אבל מה שכתב כהדגנ"י שבברת התומים ופ"מ גם כן כסברת הפנ"י באומו ענין מקל על חמור אינו יודע מהיכן למדו שהם קובריס כהפנ"י שחזקת לדקת ל"ה רק מכח רוב, אדרבה גדולי אחרונים רובם ככולם קובריס דבחזקת לדקה איכא חזקת הגוף דנולד בלי עבירה, עיי' בשו"ת רשד"ם חו"מ סי' ש"י שהוא קובר שחזקת כשרות אמיא מכח חזקת הגוף בלבד, ועיי' בשו"ת נוב"י מ"א או"ח סי' ס"ט שיש לחזקת כשרת חזקה דאמי מכח רובא וגם חזקת הגוף שנולד בלי עבירה, וכן בחת"ס עיי' בשו"ת מהר"ם שיק אה"ע סי' קל"א, ועיי' בשו"ת מהרי"א יו"ד סי' נ"ו, וכן מסתברא, ומסתמא גם התומים ופ"מ קובריס שיש חזקת הגוף, וכיון שיש חזקת הגוף הוי הראי' שהבאתי ראי' גמורה כמובן ממילא ודו"ק:

ומה שכתב כהדגנ"י שסברת הר"ש בפ"ב דמקואות דומה למ"ש המגי"ט, לפענ"ד אינו דומה כלל כי אנכי הרואה דברי ר"ש זה זמן כביר הרבה פעמים ולא הבנתי בו כוונה זו דשאני התם דכיון שיצא מטומאה לגמרי רק שיש ספק אם טבל קודם במים כשרים ואח"כ בשאובין ונטמא ע"י שאובין טומאה דרבנן, אבל לא נשאר עליו מטומאה ראשונה כלום ואפי' לפי' הפוסקים שקובריס דמחזיקין מאיסור לאיסור היינו מאיסור תורה לאיסור תורה דשניהם איסור חפצא, אבל לא מאיסור תורה דהוי איסור חפצא לאיסור דרבנן דהוי איסור גברא:

עיי' בעיב גיטין בס"פ כל הגט לענין טומאה דרבנן שכ' דטומאה דרבנן לא הוי רק אגברא דמה שהוא טהור א"א להיות טמא בעצם, וכן משמע מדברי רש"י נדה דף מ"ו ד"ה איסורא נמי ליכא דקטן לאו בר קבולי מקנאה דרבנן הוא עכ"ל, ובפרט לפי מה שכתבו האחרונים דאין מחזיקין מאיסור לאיסור אלא באותו ענין עצמו דאם מחזיקין

מאיסור אפי׳ אם אין לו שום שייכות לאיסור זו, א״כ לענין קדושין דאמרינן העמד אשה על חזקתה בחזקת פנוי׳ היה לו לחלק אם היתה אז בשעת קדושין טהורה או טמאה נדה, א״ו דאין מחזיקין אלא באותו ענין עצמו ודו״ק:

אבל הפנ״י בחולין דף יו״ד ע״א כתב סברא זאת בפשיטות דכיון שיצא מחזקת טומאה דאוריתא שוב ליכא חזקת טומאה אפילו מדרבנן גבי טבל ועלה ונמצא עליו דבר חולין ע״ש, ועיין בפ״ת סי׳ קל״ח סקי״ב:

ואפילו נאמר כמו שהביאו האחרונים בדברי הר״ש שהם כסברת הפנ״י הנ״ל נמי יש לחלק ולומר שאין ראי׳ לגידון דידן דשאני התם דכיון דנעשה מעשה המסלק את החזקה ע״כ תו לא מוקמינן אחזקתה ועיין ברשב״א יבמות דף ל״א, אבל אין די בסברת הרשב״א בלבד היכא שאנו דנין אם נעשה מעשה המסלק את החזקה אם לאו דאם אינו נעשה כהוגן הוי כאילו לא עשה ולא כלום, רק הכא כיון דנעשה מעשה המסלק את החזקה אלא שיש ספק אם הוציא מחזקה לגמרי דהיינו שמא נשאר עליו טומאה דרבנן אמרינן שאין כאן חזקה כיון דנעשה מעשה המסלק את החזקה יעיי׳ בחוו״ד סי׳ קי״א סקי״א ודו״ק:

ועוד יש לחלק ולומר שסברת הר״ש אינו דומה לסברת המגי״ט דשאני התם שיצא מטומאה דאוריתא וגם הרבנן מודים שנעשה השתנות בחזקה זו דהא יצא מחזקת טומאה דאוריתא ממילא יצא נמי מחזקת טומאה דרבנן, אבל איפכא שנטמא מדרבנן ועפ״י תורה היא טהורה ואין כאן שום השתנות מהיכא תימי לומר שיצאה מחזקתה גם לענין איסור תורה ודו״ק:

אבל מ״מ סברא זו שכתבתי דומה לסברת המהרי״ט וגם יש מגדולי אחרונים שכתבו דאיסור דרבנן הוי איסור חפצא ולא איסור גברא דאיתי לפני איזה שנים בשו״ת ערוגת הבושם או״ח שהאריך ומביא מדברי תניא דהוי איסור חפצא ומחזיקין מאיסור לאיסור באותו ענין עצמו דכיון שבא טומאה דרבנן שראתה דם ודם זה אפשר שגרם לה טומאה דאוריתא בודאי מחזיקין מטומאה דרבנן לטומאה דאוריתא ולו יהא שאין מחזיקין מ״מ לכל הפחות אבדה חזקת טהרתה שאין לה שוב חזקת טהרה ודו״ק:

ומה שכתב כהדגנ״י שאין להביא ראי׳ מדברי טו״ז סי׳ של״ז משם מיתה לנדה שג״כ עלולה לראות ומועדה לכך דאפילו הלל דסובר מפקידה לפקידה אינו אלא לחומר תרומה וקדשים כמ״ש התוס׳ שם, ועכ״ח אין לדמות נדה לענין משם מיתה עכ״ל, יתחל גא א״ד לעיין בדברי חוו״ד סי׳ ק״ל ביאורים סק״ג שכ׳ דהפלוגתא לא הוי רק לענין טהרות כיון דלא נמצא הריעותא בטהרת עצמה, משא״כ בדבר דאתיליד ריעותא בגופה מחזיקין מזמן לזמן, וה״נ באשה דאתיליד ריעותא בגופה, והחוו״ד אזיל לשיטתו ודו״ק. ועיין ברשב״א והרמב״ן והר״ן ריש נדה שהקשו למה אמרו בנגע בא׳ בגילה דכל טומאות כשעת מציאתן ע״כ דל״ס כתוס׳ דכל טומאות רק לחומרא דקדשים:

אבל באמת כל זה א״ל דהכא לא מיירי

לטמא למפרע ממש רק אחר זמן דמיבמ אשם תלוי אבל אחר אחר זמן טהורה היא מה"ת, עיין בחוו"ד סי' ק"ל ביאורים סק"א, ולכאורה קומר דברי עצמו מה שכ' בסי' ק"ל הנ"ל דהיכא דאיתיליד ריעותא בגופה מחזיקין מזמן לזמן, א"כ תהא טמאה מה"ת אפילו אחר אחר זמן אם הטילה מים או בדקה עצמה בעד אלא דאפשר דקובר משום דכותלי בית הרחם לא העמידוהו עד זמן מרובה ודו"ק:

ואני לא הבאתי סברא זאת רק לחרץ למה אין תולין לומר שראתה קודם לכן או אחר כך, שיותר יש לתלות שראתה במשך זמן מבדגע שהטילה מים ואוקמי' אשה על חזקתה שלא ראתה בהרגשה, ע"כ אמרתי כיון דעלולה לראות ומועדה לכך ועתה חזיא דם דהא דם לפניו ע"כ אינו מועיל סברא זו דטפי יש לתלות במשך זמן רב מבדגע זו דכנגד זה יש ריעותא דעלולה לראות בהרגשה יש דם לפניו והתחיל מעשה הטורף, עיי' בטו"ז יו"ד ס"ס ל"א, ועיי' רשב"א חולין דף מ"ו ע"כ יש לחוש שראתה בהרגשה, אבל כ"ז רק [שעתה ראתה] ולא עת כביר אבל למפרע אין לחוש:

סימן כ"ח

נשאלתי מכלה שוסתה בלילה קודם חופתה ועונה ביטוית שלה בליל חופתה ויש לחוש שתהא חופת נדה, יעץ לה הרופא איינעקליען לעצור הדם עד ימים אחדים מה דינו, אם יש משש איסור בזה:

הנה פעולת האיינעקליען [הזריקה] הוא שלא יחז הדם ממקומו כלל, וממילא מובן דכיון שאין הדם יוצא ממקור אינה טמאה, אלא שיש לדון בנאמנות הרופאים שאין נאמנים ובפרט באיסור תורה בעונה הסמוך לוסתה שאסורה לשמש מה"ת, עיין בשו"ת נוב"י מיו"ד סי' כ"ה וכ"ו ועיין בשו"ת חת"ס מיו"ד סי' ק"ע וקע"ט שהביא בשם הרא"ה ובשם מורו הרב הגאון הקדוש ר' נתן אדלער זי"ע שאסורה לשמש מה"ת בעונה סמוך לוסתה, ממילא אית לן לחוש לוסתה דאין עדות הרופא עדות:

אבל באמת אין לנו לדון בענין זה בנאמנות הרופאים, אדא כיון דראינו ביוס חופתה שפעל לעצור הדם על יוס אחד דהא וסתה הי' בלילה קודם חופתה הוי רגלים לדבר שמועיל ויש לסמוך אפילו על רופא עכו"ס, עיין ביו"ד סי' קפ"ז ס"ח, אלא אפי' במקום שאין רגלים לדבר שמועיל כגון היכא דהוי וסתה ביוס חופתה נמי נאמן הרופא, דבדבר כללי נאמנים, כגון שאומרים שטבע סמים הללו לעצור דם על איזה ימים, ואין דנין על גוף פרטי נאמנים, עיין בשו"ת חת"ס מיו"ד סי' קנ"ה וקע"ה, ועוד דכאן אין אנו צריכין לנאמנות שלהם כי כבר ידוע שיש איינעקליען

שמעלר הדס והוי כמו אממי קמיע, אלא הרופא מבדר איזה איניעקליאן הוא והיכא דעבידי לאיגלויי לא משקרי, עיין בש"ך יו"ד סי' ל"ח סק"ב, וה"נ עתיד להתבדר שאם לא יתן האיניעקליאן המועיל לא יעלור הדס ואפי' נימא שיכול להשתמט א"ע ולומר שלא היה מועיל מפני טבע אשה זו שאינה מקבלת סמא זו, עכ"פ יכול להתבדר ע"י אפעטעקער, ממילא נאמנים הרופאים, עיין ביו"ד סי' פ"ו סק"ג סי' ב' סקט"ו וסי' קנ"ה סק"ד, ועוד דהיכא דלית לי' הנאה לא חיישינן לחליפין, עיין ביו"ד סי' קי"ח סי' יו"ד ובש"ך יו"ד סי' ר"א סקט"ז, ועוד אמרינן אומן לא מרע אומנתי' אפי' באיסור כרת אפילו היכא דיכול להתגלל עיין בש"ך יו"ד סי' קנ"ה סק"ג, ומה שאין נאמנים הרופאים הוא משום שטועים בדמיונם והכא ל"ש כל זה ממילא נאמנים ואין לחוש לוסתה כלל:

אבל שוב דברתי עם רופא אחד מומחה ואמר לי שאין האיניעקליאן דבר ברור רק ספק דהכל תלוי בטבע האדם, וה"נ אמרינן בגמרא נדה בס"פ מפלת דף ל' ע"ב איכא גופא דלא מקבל סמא, מ"מ נראה לי דבוסת שאינו קבוע או בעונה ביטוית או בעונת אביאסף ואו"ז דלא הוי רק מדרבנן או מומרא יש לסמוך על האיניעקליאן, דהא ספיקא דרבנן לקולא, ועיין במג"א סי' ג' שכתב דבתרדה נמי אין אנו בקיאין דהכל תלוי לפי מה שהוא אדם, רק כיון דוסת ל"ה רק דרבנן סמכינן על תרדה ע"ש, וה"נ אע"ג דהאיניעקליאן ל"ה רק ספק סמכינן עלי' במקום דל"ה רק וסת דרבנן. ואי משום שאין עושין ספק דרבנן בידים בזה אפשר לסמוך על המקנה קידושין בק"א שכתב דבכלה בעילת מצוה הוי כיונא לדרך ושרי לשמש בעונה הסמוך לוסתה, ועיין ברמ"א יו"ד סי' נ"ז דהיכא שיש מכשירין הטריפות ההוא אע"ג דקיימ"ל לאסרו מותר למכרו לעכו"ם ולא חיישינן שמא יחזור וימכרנו לישראל הואיל שיש מכשירין, אלמא דהיכא שיש קצת ספק לא חשש לעשות ס"ס בידים ומצטרף היש מכשירין לס"ס, הכא שיש שיטת המקנה בודאי שרי לעשות עוד ספק בידים בוסת שאינו קבוע דל"ה רק מדרבנן כמו שכ' החת"ס יו"ד סי' קע"ט:

ואפשר דאפילו הש' שחולקין על הרמ"א שכ' ביונא לדרך המחמיר תע"ב, וכתבו דהוי מן הדין דהרמ"א לש' אזיל דסובר דוסת ל"ה רק מדרבנן ע"כ ל"ה רק המחמיר תע"ב, אבל לדידן דסבירא לן דוסת דשמא תראה הוי מה"ת אסור לשמש ביונא לדרך בעונה הסמוך לוסת מן הדין, כ"ז לא אמרו רק בוסת קבוע דהוי מה"ת אבל בוסת שאינה קבוע גם הש מודים דביונא לדרך ל"ה רק המחמיר תע"ב כיון דל"ה רק מדרבנן לכ"ע ולש' המקנה הוי כלה כיונא לדרך הגם שהעוב"י לא כ"כ אבל שיטת המקנה היא כך דשרי גם בכלה, וכה"ג עושין ספק ספיקא בידים אף לש' הש"ך יו"ד נ"ז סקנ"א, דכיון דל"ה בכלה רק המחמיר תע"ב שפיר עושין ספק בידים לבטל המומרא, ומילתא דמסתבר הוא דבכה"ג עושין ס"ס בידים, דהטעם שאין עושין ס"ס בידים הוי משום דהוי כמבטל איסור לכתחילה, עיין במהש"ק או"ח סי' תס"ז סק"ד ובשפ"ד ס"ס ק"י, וכיון דבספק

איסור שרי לבטל לכתחילה עיין בש"ך סי' ל"ב סק"ח ובסי' קט"ו סקכ"ח, ע"כ שרי לעשות גם ספק דרבנן בידים ודו"ק:

ואפשר דאפילו בוסת קבוע שרי לעשות האינעקליען ולסמוך עליו לשמש בעונה הסמוך לוסתה אבל לא בשעת וסתה, דבעונה הסמוך לוסת שאסורה לשמש מה"מ ל"ה רק מחמת ספק דשמא התשמיש יגרוס ביאת הדם העתיד לבוא בשעת הוסת, אבל אין כאן חזקה שתראה בשעת תשמיש בעונה הסמוך לוסתה, ועתה שיתוסף עליו עוד ספק אחר דשמא לא תראה אף בשעת הוסת מחמת האינעקליען ה"ל ס"ס ושרי ולא הוי ס"ס משא"א דספק אחד מתיר יותר מהבירו דשמא לא תראה בשעת התשמיש רק בזמן הוסת ממילא בשעת הוסת אסור לשמש:

אבל הספק השני היא דשמא לא תראה כלל גם בשעת הוסת מחמת פעולת האינעקליען מתיר לשמש אף בשעת הוסת, ואי משום דהוי ס"ס במקום חזקה שאינו מועיל עיין ס"ס ק"י, י"ל כיון דמה דס"ס אינו מועיל במקום חזקה ל"ה רק מדרבנן עיין בפמ"ג בדיני ס"ס סכ"ח דמה"ת מועיל ס"ס אף במקום חזקה, שוב סמכינן על השי' שסוברים דוסת ל"ה רק דרבנן ובדרבנן מועיל ס"ס אף במקום חזקה, עיין במהר"ם שיק חיו"ד סי' [ס', ז'] קע"ד וקע"ו שהביא בשם מקור חיים סברא טובה ונעימה, ובזה נדחה דברי נוב"י דהוי מה"ת, ועיין בשו"ת מהרי"א חיו"ד סי' ק"ל דל"ה רק דרבנן ובדרבנן שפיר סמכינן על ס"ס זו אפילו במקום חזקה, עיין דומה לזה בטו"ז יו"ד סי' ס"ו סק"ה ודו"ק היטב:

אלא שיש להסתפק על ימים אחר שאפשר כמ האינעקליען מה דינה באותן הימים, לכאורה י"ל דאין לחוש דהוי כמו בחרדה שמסלקת הדם ואם עבר זמן הוסת ולא בדקה עצמה ולא הרגישה טהורה היא אפי' בלא בדיקה, עיין ברמ"א סי' קפ"ד ס"ח ע"ש, ה"נ כאן מותרת לשמש כמו באשה שעברה זמן וסתה ולא ראתה שמותרת לשמש אח"כ, מ"מ נראה לי שאין להביא ראי' מבחרדה ומאשה שעברה זמן וסתה ולא ראתה דשאני התם דנעשה זה שלא ראתה בשעת הוסת בלי שום פעולה ע"כ מותרת לשמש אח"כ, אבל לעשות פעולות ולסמוך אח"כ ע"ז אפשר לאסור, עיין בהגהות יד שאול על יו"ד בסי' קפ"ד באשה שעברה זמן וסתה ולא ראתה דמותרת לשמש, מ"מ בודאי עלולה לראות דם גם אח"כ ואם מצאה דם אחר עבור הזמן הוסת צריכה כפרה ולא הוי כאונס. ועיין בשו"ת נוב"י חיו"ד תניינא סי' ק"ל בהגה מבן המחבר ענין הוסת, ועיין בשו"ת ד"ח סי' ע"א וע"ב, והחוש מעיד ג"כ שעלולה לראות דם אחר שעבר זמן וסתה דעפ"י רוב ל"ה רק שנתאחר וסתה לבוא באיזה ימים, וכיון שאין אנו יודעין מתי תראה ע"כ אין חוששין לה, אבל בודאי עלולה היא לראות דם יותר מבשאר ימים:

ע"ב י"ל הא מינה היכא שקרה במקרה שלא ראתה ביום ועתה בלי שום פעולה מותרת לשמש אבל לעשות מעשה ופעולה בידים לגרוס ימים כאלה ולסמוך ע"ז אפשר לאסור, עיין בהרז"ה מובא בר"ן פר"א דמילה דהיכא דאישתפיך תמימא דלאחר המילה קודם המילה דאסור לסבב שיהא סכנה שיהא מוכרח לחלל שבת אח"כ אע"ג דשרי

לחלל שבת במקום סכנה וכן דעת הרשב"א, ועיין בב"י או"ח סי' של"א שכן דעת הרי"ף ורמב"ם, ועיין בש"ך יו"ד סי' רס"ו סק"ו דמשמע שם שאם עבר ומל עביד איסור דאורייתא, וכן משמע בגמרא נדה דף ל"ח ע"א מחסידים הראשונים שלא היו משמשין מיטותיהן רק ברביעי בשבת שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת, משמע כדעת הרז"ה דאי שרי לגרוס חילול שבת אפי' בשבת במקום סכנה לא היו מחמירין כ"כ, אלא ודאי דאסור לסבב בשבת סכנה שיהא צריך אח"כ לחלל שבת במקום סכנה, והם החמירו על עצמם יותר, וה"נ כאן כיון דעושה בידים יש לחוש טפי:

ועיין בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' שמ"ז שכתב באמצע התשובה וז"ל ועוד נראה דכוונת רש"י איכ"ל דהוא היכא שמעמיד עצמו ומסבב לעצמו סכנה שמוכרח להציל עצמו בממון חבירו, והביא דעת הרז"ה ע"ש, ועיין בדשב"א בת"ה קוף בית א' דאסור לשיח בין שחיטה לשחיטה משום שגורם ברכה שאינה צריכה, ועיין במג"א סי' רט"ו סק"ו, אע"ג דבשעת שיחה אינו עושה שום איסור דהא שחט עוף אחד ואי בעי לא ישחוט יותר ואם ישחוט אח"כ בדין הוא מברך ואעפ"כ אסור לגרוס ימים כאלה ולסמוך על היתר כזה:

ועוד דהוי כמבטל איסור לכתחילה דחשש איסור דיום הוסת נאבד בשאר ימים ואסור לבטל איסור לכתחילה, ובפרט היכא שיש לחוש שיפגע בגופו של איסור עיין בשו"ת נו"י תניינא חיו"ד סי' מ"ה, ועיין בחת"ס על חולין דף ל"ח דכתב דמה שאין מבטלין ל"ה רק מדרבנן זה לא נאמר רק לא בלא אבל יבש ביבש שהאיסור נשאר בפ"ע והפוגע אוכל האיסור להדיא אלא שנעשה ע"י שנתבטל זה אסור מה"ת, ועיין בחת"ס חיו"ד סי' ס"ט באמצע תשובה ח"ל ע"כ מה"ת אסור למיעבד טלדקי לאכל נבילות וטריפות במקום שאין מכריזין אע"ג שהישראל שחוזר וקנהו מהנכרי קונה בהיתירא מרובא כשריס מ"מ אין אסור למיעבד לכתחילה עין שהישראל יפגע בגוף האיסור, והיינו דלא אמרה תורה שלא לתקלה, וזה ממורן קושית השער המלך ע"ש:

ובן משמע בש"ך יו"ד סי' נ"ז ס"ק נ"א דמסיק שאין להקל אלא בדרוסה הואיל בלאו הכי יש הרבה לדדים להתיר אבל בלאו הכי אסור, וכן כתב המג"א סי' תס"ז סק"ב דאין עושין ס"ס בידים אלא שאני חמץ דאיכא הרבה ספיקות, ועיין בתהש"ק שם הטעם דאין עושין ס"ס בידים הוי משום דהוי כמבטל איסור בידים, ועיין בפמ"ג ס"ס ק"י בשפ"ד שכתב ג"כ טעם זה, וא"כ כיון דהוי מטעם מבטל איסור הא בספק איסור כתב הש"ך בכמה מקומות כמו שהבאתי לעיל דשרי לבטל, ואמאי אסור להוסיף עוד ספק כיון דבלאו הכי ל"ה רק ספק איסור וספק איסור שרי לבטל אפילו לכתחילה, אלא ודאי דס"ל דמה שמותר לבטל איסור בספק מיירי בלא בלא היכא דאין מבטלין איסור ל"ה רק מדרבנן, אבל היכא שיש לחוש שיפגע בגופו של איסור דהוי דאורייתא אסור לבטל אפי' בספק, ע"כ אסור להוסיף עוד ספק דהוי כמבטל איסור לכתחילה, ובאופן דאין מבטלין איסור לכתחילה הוי מה"ת אסור לבטל אפי' בספק עיין בפמ"ג סי' ל"ח בשפ"ד סק"ז.

עכ"פ נשמע מדברי הש"ך ומג"א דהיכא דיש לחוש שיפגע בגופו של איסור הוי אין מבטלין איסור לכתחילה מה"ת, וה"נ יש לחוש שיפגע בגופו של איסור דהיינו שחראה דס בשעת חשמש וגדולי אסור לבטל מה"ת:

אבל מ"מ נראה לי שאין כאן חשש איסור כלל, דהא הרמב"ן מולק על הרז"ה, ועיין בש"ך יו"ד ס"ס רס"ו דמתיר למול מילה שלא בזמנה אפי' בערב שבת דאין למלוה אלא שעתה ולא חש שיבא אח"כ לידי חילול שבת עי"ז, ועיין באשל אברהם או"ח סי' תר"ב דשרי להתענות בגו"ג אע"ג דגורס ע"י תענית זו שלא יהא לו כח להתענות ביו"כ, ה"נ אין לנו לחוש מה שיהא אח"כ, הגם שיש לחלק דשאני התם דאינו יכול לעבור בגו"ג על איסור יו"כ דלאו זמנא כלל, וביו"כ נמי אינו עושה באיסור דאונס הוא, אבל איסור נדה דשייך גם בזמן שעושה האינעקליאן אפשר דיש לחוש, והא דאי' מהש"ך דמתיר בס"ס רס"ו למול מילה שלא בזמנה אפילו בערב שבת ולא חשש שיהא צריך עי"ז לחלל שבת, ובסי' הנ"ל סק"י מסיק דדומין את המילה בזמנו מפני שנצטרך אח"כ לדחות את השבת כדעת הרז"ה ע"ש, אלא ודאי שאני התם דביומא דחול א"א לעשות איסור חילול שבת וכן בגו"ג איסור יו"כ, אבל היכא דשייך איסור זה גם עתה אסור לגרוס:

הגם שבמשנה למלך מהב"מ מסיק דאפילו היכא שעשה המעשה בהיתר מצטרף לאיסור שיהא נחשב ללאו שיב"מ אלמא דמצטרף מעשה שעשה בהיתר גמור לאיסור, וה"נ יצטרף מעשה שעשה בערב שבת לחילול שבת שיהא בשבת, אלא דשאני התם דמיירי שעשה עכ"פ בשעה דשייך בי' גם מעשה איסור אלא דהוא היה עושה ע"י היתר, אבל הכא דלא שייך אז איסור שבת ויו"כ לשום אדם דלאו זמנא הוא, ועיין בר"ה דף כ"ח ע"א הכא השתא התם לילה לאו זמן חיובא הוא כלל הכא בור מקום חיובא לאותן העומדים בבור ע"ש, ועוד דהאחרונים חולקין על משנה למלך דאין מצטרף רק אם הי' גם המעשה באיסור, ובאמת משמע כן בתוס' יבמות דף נ"ו ע"ב בד"ה אין אונס דכ' אז שהי' מוקשה אין חייב לאסור עצמו דהוי בשב ואל תעשה אע"ג דהוי ע"י מעשה דאין קישור אלא לדעת, א"ו כיון שנעשה בהיתר אינה נחשב כאילו עשה האיסור ע"י מעשה ע"ש, ועיין בתוס' יבמות ל' ע"ב בד"ה כולה וז"ל ואר"י דשאני כלאים דעיקר האיסור בשעת לבישה שלבש באיסור, אבל כאן לא נתחייב עד אחר שנתעטף ואחר שנתעטף דמיחייב שב ואל תעשה הוא, הנה מפורש יולא דמעשה שנעשה בהיתר אין מצטרף לאיסור ודו"ק:

עכ"פ הכא באינעקליאן דומה למי שגורס חילול שבת בשבת דאסור דאיסור שייך בכל עת וכל שעה ויהא אסור לגרוס כחילול שבת. מ"מ נראה לי דאינו דומה דהתם שגדולי יחלל שבת עי"ז ע"כ אסור לגרוס אבל הכא אינו גדולי שישמש באותן הימים, אלא דהכא מיירי בכלה בתולה אפשר דיגמור הביאה מיד ויהא אסור לו לשמש בלאו הכי אז שלא יהא צריך לו, ממילא גם הרז"ה מודה שמותר ודו"ק:

ואפשר דגם הרמב"ן סובר דאיכא קצת איסורא בהגרמא, ואפשר אפילו איסור תורה כמ"ש מ"ז שר התורה זי"ע

בבית שעריס מאו"מ סי' קט"ז דמשמע מדברי הש"ך דאם עבר ומל עביד איסורא דאורייתא ע"ש, אלא אפשר דסובר דשבת הותרה אצל פיקוח נפש עיין במג"א סי' שכ"ח סק"ט שהביא בשם הרא"ש יומא דשבת הותרה אצל פקוח נפש, והר"ן דדחוי' (ועי' במחצית השקל או"ח סי' רמ"ח ס"ק ו' בד"ה שהעוסק במצוה ע"ש) ובאמת סובר גם הרמב"ם כן בפ"ב דהל' שבת, ואפשר דהרז"ה סובר דדחוי' כרמב"ם ורא"ש וכיון דהרמב"ן סובר דהותרה הוי רק איסור קל טפי כיון דעושה אח"כ בהיתרא גמורה:

וא"ש שלא תקשה קושית הרשב"א מפ"ק דביצה עיין ברשב"א שבת דף קל"ד דהתם ל"ה רק דחוי' ע"כ תמיר טפי ע"ש, וה"נ כיון דאין למצוה אלא שעתה ואפשר דהאב אינו מקיים מצוה עשה שמוטל עליו רק ביום השמיני, עיין במהרש"ק סי' תמ"ד ס"ק י"א, ובודאי שמצות וביום השמיני ימול א"א לקיים בעשירי ואיסור שיגרום חילול שבת ע"י סכנה אפי' הוי מה"ת ל"ה רק איסורא גרידא כמ"ש, ועיין תוס' שבועות דף כ"ג ע"ב ד"ה דמוקי כדברי הכל דהוי איסור קל ע"כ במקום צורך שריגן לי', וכיון דאין למצוה אלא שעתה לא חישינן לה עיין במג"א סי' כ"ו סק"א ובמהרש"ק שם דאע"ג דכל זמן שיהי' בין עינך יהי' שנים הוא מה"ת מ"מ משום אונס קל שריגן, ובפרט הכא הוי קל טפי משום דהוי הותרה:

ומצאתי כעין זה לענין אין מבטלין איסור לכתחילה שהעלה העב"י וגם המה"ם דביבש ביבש הוי מה"ת כיון שנשאר בעין והוא בעולם ובאיסורו עומד שאם יבא אלי' ויאמר שזהו המתיכה האסורה הרי עומד באיסורו הקודם אלא כ"ז שאין מכירין אותו גזירת הכתוב אחרי רבים להטות ע"כ אסור לבטל מה"ת, אבל בלח בלח כיון שיש ששים אין כאן טעם כלל ולא נשאר שום איסור ע"כ מותר לבטלו מה"ת, אלמא דאע"ג דשניהם כשרים אעפ"כ היכא שנשאר איסור חמיר טפי מבהיכא שמבטל לנעשה היתר לגמרי, וה"נ להרז"ה דסובר דפקוח נפש דוחה את השבת ולא נעשה היתר רק גזירת הכתוב הוא שבמקום פקוח לא משגיחין בי' ונדחה מפני הצלת נפשות הוי גרמא דידה איסור חמיר, אבל להרמב"ן דסובר שהותרה אצל פקוח נפש ונעשה היתר גמור ל"ה רק איסור קל טפי ודו"ק היטב:

ומשחיטה ל"ק דשאני התם דאין צורך בשיחה ע"כ גרמא נמי אסור, ועוד דאת ה' אלקיך תירא שייך קצת אף בגרמא היכא דהוי שלא לצורך כמובן ממילא, וה"נ באינעקליאן הוא עושה משום שלא יהא חופת נדה, עיין בא"ה סי' ס"א ס"ב דלשי' הרמב"ם אינה קונה, ועיין בש"ך יו"ד סי' קל"ו סק"כ, ועוד דאיכא בעילת מצוה, ע"כ שרי לגרוס יחיס כאלה, אבל בחנם בודאי אסור לגרוס כהנה אפי' לשי' הרמב"ן. ובזה אתי שפיר שלא תקשה על הרמב"ן דמשמע מגמרא נדה דף ל"ח מחסידים הראשונים שהשאו שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת ואם היה שרי לגרוס ע"י סכנה חילול שבת לא היו מחמירים גם החסידים הראשונים, אלא לפי מה שכתבתי דבחנם גם הרמב"ן מודה שאסור לגרוס ע"כ החסידים הראשונים החמירו טפי וא"ש:

וגם משום מבטל איסור לכתחילה שמבטל יוס הוסת בשאר הימים נמי ל"ש דהא אינה מכוונת על ימים שיהי' אחר שאפס כח האינעקליען אלא על הימים שהאינעקליען פועל כדי שלא תהא חופת נדה והימים האחרים ממילא באים והוי דבר שאין מתכוין ושרי, עיין בש"ך יו"ד סי' פ"ד ס"ק ל"ח ובטו"ז סקי"ז ע"ש, ואי קשיא לך אמאי מועיל משום דהוי אין מתכוין הא הוי פס"ר, ואי' האחרונים דאין מבטלין איסור ל"ה רק מדרבנן ובדרבנן מותר באין מתכוין אפי' בפס"ר עיין באו"ח סי' שי"ד, הא אינה לשי' דסוברים דמבטלין איסור לכתחילה ל"ה רק מדרבנן, אבל לשי' דהוי תה"ת כמ"ש לעיל אסור בפס"ר אפי' באין מתכוין:

הגם שמדברי הר"ן ע"ז פרק אין מעמידין משמע שאפילו לשי' דאין מבטלין הוי תה"ת נמי שרי באין מתכוין אע"ג דהוי פס"ר דכתב דאפילו למ"ד דאין מבטלין איסור לכתחילה הוי תה"ת ה"מ היכא שמבטלין להנות ממנו אבל אם אינו מתכוין לבטל האיסור כי הא דגיעולי עכו"ס דאין כוונתו רק להכשיר הכלי שרי, אלמא דהיכא שאין מתכוין לבטל אע"ג דהוי פס"ר נמי שרי אפי' למ"ד דהוי תה"ת, ע"ז ל"ק דיש לתרץ דהר"ן ס"ל דהטעם שאין מבטלין הוא משום שא"כ יבא להכשיר כל איסור בלי רוב ושאיס כמ"ש הלבוש עיין בטו"ז או"ח סי' תרכ"ו סק"ב, וזה הטעם שייך אף למ"ד דהוי תה"ת כמו שמצינו בח"ש שאסרה תורה מטעם דחזי לאינטרופי, ועיין בפמ"ג סי' ס"ה סק"ד במשבצות דחזי לאינטרופי (שאסרה תורה מחמתי ח"ש) פי' או שלא ישכח ויאכל כשיעור מעט מעט או דאם נמיר ח"ש יאכל בב"א שיעור שלא דיאכל עם ח"ש אחר, והיכא דלא שייך חזי לאינטרופי אינה אסורה אע"ג דח"ש הוי תה"ת, ה"נ בגיעולי עכו"ס דלא שייך משש דשמא יבא להתיר כל איסור דהוא עצמו מחזר עלי' להכשירה ולהוציא האיסור מהכלי מיכל קאכל מיני' בתמי', עיין בפסחים דף י"א ע"א הוא עצמו מחזר עליו לשרפו מיכל קאכל מיני' בתמי':

ע"ב כיון דאין כוונתו להנות ממנו אדרבא כוונתו להכשיר את הכלי ולהוציא ממנו האיסור ל"ש שיבא להתיר כל איסור ע"כ שרי לבטל תה"ת, אבל היכא דשייך טעם שיבא להתיר כל איסור ומבטל איסור הוי תה"ת אסור לבטל אפילו באין מתכוין כיון דהוי פס"ר, וכן נראה מדברי חת"ס שהבאתי למעלה דלא אמרה תורה שלא לתקלה דאפי' היכא דאין כוונתו כי התם נמי אסור לבטל תה"ת, ע"כ ה"נ דלא שייך טעם דשייך בגיעולי עכו"ס ויהא אסור לבטל. ועוד דהא המג"א חולק על ת"ה וסובר דאפילו בדרבנן נמי אסור בפס"ר אפילו באין מתכוין והדק"ל:

ואין לומר דהכא הוי איסור דרבנן דוסת דרבנן ממילא אפילו אם אין מבטלין איסור הוי תה"ת מ"מ ביטול זמן הוסת ל"ה רק מדרבנן ול"ש פס"ר, ולשיטת המג"א דסובר דברבנן נמי אסור היכא דהוי פס"ר מ"מ לשי' הוי תרי דרבנן אין מבטלין דרבנן ואיסור וסת דרבנן ובתרי דרבנן גם המג"א מודה דמותר באין מתכוין אפי' היכא דהוי פס"ר, ז"א דלדידן הוי עונה הסמוך לוסת תה"ת בוסת קבוע כמו שהבאתי לעיל, וגם מבטלין הוי תה"ת היכא דיש לחוש שיפגע

בגופו של איסור כמו הכא והדק"ל דבאיסור תורה אסור אפילו בלא מתכוין היכא דהוי פס"ר:

אבל מ"מ באמת אין כאן שום קושיא דהא
ליתא כאן פס"ר דאפשר שלא יהא יכול לשמש באותן הימים כגון שיגמור מיד או שלא ישמש משום שלא יהא צריך לו, ממילא ל"ה פס"ר עיין באו"ח סי' של"ו סי"ב, ובש"ע תניא שם סקי"ז דמותר ליתן חטים במים בשבת כדי להאכיל לבהמות ואף אם ישאר במים מאכילתם אין בכך כלום דבשעה שנתנה למים ל"ה פס"ר דודאי יצמיח דאפשר שהבהמות יאכלו את כולם, ועיין בחוס' ביצה ל"ו ד"ה מודא במג"א סי' שט"ז סק"ט דאפילו בחור קטן שאין נראה ל"ה פס"ר, ה"נ ל"ה פס"ר ושרי כיון דאין כוונתה לבטל:

ועוד עיין בר"ן חולין פרק גה"נ דבהנאה
ל"ש פס"ר וה"נ ליכא איסור רק היכא שיהנה ל"ש פס"ר. ועוד דאפילו למ"ד דאין מבטלין איסור הוי מה"מ ל"ה רק איסור בעלמא כמו בח"ש, ממילא הוי איסור קל טפי אפילו ממלאכה דרבנן שיש לה שורש איסור סקילה או מיתה עיין בר"ה דף ל"ב ע"ב משום דהוי יו"ט עשה ול"ת, ועיין בר"ן שם מודא גם במג"א סי' תמ"ו, ועיין בש"ך יו"ד סי' רל"ט סק"כ דאיסור דרבנן חמיר טפי מאיסור תורה גרידא או משום שהעמידו דבריהם כשל תורה או משום ל"ת ע"ש, וכיון דהוי איסור קל טפי יותר מאיסור דרבנן אפשר דגם המג"א מודה דשרי באין מתכוין אע"ג דהוי פס"ר, ועוד כיון דאין כאן ודאי איסור שרי לבטל עיי' בש"ך יו"ד סי' ל"ב סק"ח ובסי' קט"ו סקכ"ח:

ואי קשיא לך הא כתב הפמ"ג בשפ"ד סי'
ל"ט סק"ז דזה לא נאמר רק בספק איסור דרבנן אבל בספק איסור תורה אסור לבטל וה"נ הוי ספק איסור תורה, י"ל כיון דבשעה שעשה האינעקליאן אין כאן שום איסור לפניו שעשה קודם זמן וסתה ע"כ שרי לבטל אפי' בספק איסור תורה כיון דאין עלי' שם איסור, עיין במג"א בסי' תס"ז ובטו"ז סי' תרכ"ו, ועיין בחוו"ד באורים סי' ל"ב לחלק כעין זה:

בקו' תל תלפיות שנת תרצ"ו אות מ"ח נדפסה תשובה זו ובסופה הוספה קצרה ח"ל:

מבל הני טעמים היה נראה לי להתיר רק
שתשים עין פקיחא על כל סימני ווסת שרגילה להיות ביום הווסת כגון חושבת בראשה או בבטנה או אברים כבדים עלי', כי מילתא דלא שכיחא היא שיבא האורח בפתע פתאום, עיי' בשו"ת מהרי"א יו"ד סי' ק"ל, ובזמן שאין מרגשת סימנים המזכרים תבדוק עצמה לפני תשמיש, וכבר כתב החת"ס שמילתא דלא שכיחא שתראה בשעת התשמיש רק קודם או אח"כ ואם מצאה עצמה טהורה טהורה היא לבעלה, ודוקא בכלה בבעילת מצוה ובוסת שאין קבוע, מ"מ כיון דדבר חדש הוא והחת"ס החמיר מאוד בוסת דהרי ספיקא דמצוי אתיא לידי חיוב חטאת עיי' סי' קס"ו וק"ע ע"כ אין בכחי להתיר, וחפץ אני לידע חוו"ד של הרבנים הגדולים שליט"א:
(ע"כ)

ועיין בבית שערים מח"ז הגאון שר התורה
זי"ע באו"ח סי' ר"ד [בד"ה אהובי חתני דברי] ח"ל לפרש דברי הר"ן ע"ז דודאי

שרי לבטל איסור בהיתר כשיעור ביטול כדי להשליכו לכלבים וכדומה ואין כאן מעשה איסור כלל אלא המתשבה הוא האיסור שמושב ליהנות בו ואם אינו מכוין כדי ליהנות מן האיסור אין כאן מעשה איסור כלל, ואפילו לר"י דדשא"מ אסור היינו בעושה עכ"פ מעשה איסור אלא שאינו מתכוין, אבל הכא ליכא מעשה איסור כלל וה"ז דומה לעו' ע"ז מאהבה וירא, ועיין במ"מ פי"ב מה"ש, ועיין במג"א שי"ח ס"ק ל"ו, וה"נ אינה מתכוונת וליכא מעשה איסור כלל ודו"ק:

ועוד עיין בחת"ס או"ח סי' ק"מ דבשאר איסורים מודה המג"א דבאיסור דרבנן ל"ש פס"ר באין מתכוין דכ' דמשמע כן מדברי המג"א שמביא הרא"ש פסחים דכתב דפס"ר אסור בכל מידי דאורייתא, וכ' המג"א דנקטה משום שאר איסורים, והבין החת"ס דבשאר איסורים אינו אסור באין מתכוין בפס"ר רק במידי דהוי מה"ת, הגם שאני לענמי לא הבנתי כך דא"כ ה"ל לסיים אבל בשבת לכ"ע אסור בפס"ר אפי' בדרבנן ומג"א חסר ובשבת משמע דאפילו בשאר איסורים נמי אסור, ועוד עיין בשמ"ק כתובות דף ה' דכתב דפס"ר בשאר איסורים תמיר טפי דהוי מה"ת ודייק לה מבהרת, אבל בשבת ל"ה רק מדרבנן ע"ש, וגם במהש"ק לא הבין כחת"ס ע"ש, אלא דפ' דחוק מאוד ע"ש:

ונראה לי לפרש דברי מג"א דמה שכתב דנקטה משום שאר איסורים ר"ל בזה דאינה רוצה להוציא בזה איסור דרבנן אלא דר"ל שלא יטעה בפס"ר ל"ש רק בשבת אבל אלא דשייך אף בשאר איסורים ומה שכ' מידי דאורייתא לאו דוקא ודו"ק, מ"מ לפי' שי' החת"ס גם המג"א מודה בשאר איסורים דבאיסור דרבנן באין מתכוין ל"ש פס"ר ואמי שפיר:

סימן כ"ט

מכתב שאלה אל הגאון בעל שו"ת מהרש"ג זצ"ל

ב"ה עש"ק לס' ואתא בעזרתי לפ"ק סאטרוואש יבע"א.

גם ברכות יעטה מורה לראש צדיק תמיס ראש בשמים, תמדת הימים אדוני מחו' הרב הגאון המובהק מופה"ד מר הזמן עה"י כקש"ת מו"ה שמעון ג"פ שליט"א אבדק"ק בס"מ יצ"ו:

ברענא ריש כחוא ואשתטח ע"ג קרקע מיקר נא נפש קטני התלמידים בעיניו הטהורים להורות תשובה בדבר ה' זו הלכה למעשה בשאלה אחת קטנה מילתא זוטרתא היא לגבי דמר הדגנ"י וגדולה היא אלי וכי הוא זה באשה אחת אשר זה שבועות שתים שהן הרבה הטילה מ"ר בכלי המיוחד לזה בלילה וזה דרכה של אשה זו לעיין תמיד במי

רגלי׳ אם הם נקיים מדם באשר שמעה שאם נמצא דם במ״ר אז צריכה לשאול ע״ז ולכן גם אז בדקה במ״ר ולא מצאה שם שום רושם מדם ולמחרת אחר איזה שעות ביום הריקה הכלי ונמצאה בקרקעית הכלי וגם בצדדי הכלי כעין טיפין דם קטנים כשומשמין או פחות ולכן בדקה עצמה ומצאה עצמה טהורה ואז יצא הדבר מצבה לשאול ע״ז באשר מצאה עצמה טהורה וכעת איננה זוכרת היטב אם הי׳ הדבר הזה קודם שהתחילה לספור ז״נ וממילא עלתה לה טבילה אפי׳ הי׳ טמאה או לאחר שטבלה אז וממילא היא בספק אם צריכה טבילה. והנה אשה זו היא מוכד״מ להולדת ולד, ועוד צריך אני למודעה כי לפעמים משתמשין בכלי של מ״ר גם אחרות וגם היא אמרה שלפעמים מוצאת דם מבין שיני׳ [חסר] וכאן לא נראה רק בתוך הכלי:

ועוד דכ״כ פ״ת סק״ב בש׳ פמ״א שראוי לסמוך ארמב״ם ורשב״א ורמב״ן והמחבר דמסתבר טעמייהו ע״ש. ועוד דמבואר בחוו״ד סי׳ קל״א סק״ד דדוקא בהטילה מ״ר בספל שהוא בדוק מעיקרא טמאה אבל בספל שאינו בדוק והיינו בספל ביתוני בכל ענין טהורה ודיני׳ כמי שבדקה עצמה בעד ביתוני וכו׳ ע״ש ולכן מכל הני טעמי נר׳ לכאו׳ להתיר אשה זו בלי טבילה שלא יהא לבש טוקפס כי הוא צורבא מרבנן וירא ה׳ אך תלילה לי להורות, לכן שמעתי לעצה אדו״מ הגאב״ד נ״י לשאול פי הדגנ״י וכאשר יגזור כן יקוס וכן יהי׳. ואשנה ואשלש עוד בקשתי להורות תשובה במוקדם האפשרי והנני מוחס בכל מותמי ברכות לראש גדיק כמי״ב, כחפץ נפשו הטהורה ונפש עבדו הנאמן כורע ומשתחוה לו ברגשי כבוד ויקר המצפה לתשובתו הרמתה:

דוד שלמה הק׳ פרענקעל

ב״ה. גם אני חבר אני לכל אשר דורשי׳ בשלום ממו׳ הדגנ״י מקרב איש ולב עמוק וגם אנכי אבקש מכהדגנ״י לעיין בשאלה הנ״ל וכשאני לעצמי איני אומר בה לא איסור ולא היתר מטעם כמוס ולו משפט הבחירה, ונא להחזיר אותו בתשובה שלימה מלפניו, וה׳ את שנותיו יאריך בטוב ובנעימים כחפץ נפשו הטהורה ונפש ממו׳ ידידושת״ה בלוג״ח מוקירו ומכבדו כרוס תפארת הודו:

בן ציון בלום

סימן ל׳

תשובת חותנו הגאון ר׳ בן ציון בענין הנ״ל

שאלה: אשה אחת זה שבועות שתים שהן הרבה הטילה מ״ר בכלי המיוחד לזה בלילה ודרכה של אשה זו לעיין תמיד במי רגלי׳ אם הם נקיים מדם באשר שמעה שאם נמצא דם במ״ר אז צריכה לשאול ע״ז ולכן גם אז בדקה במ״ר ולא מצאה שם שום רושם

מדם ולמחרת אחר איזה שעות ביום הריקה כלי ומצאה בקרקעית הכלי וגם בגדי הכלי כעין טיפי דם קטנים כשומשמין או פחות ולכן בדקה עצמה ומצאה טהורה ואז יצא הדבר מלבה לשאול ע"ז מאחר שמצאה עצמה טהורה וכעת אחר איזה שבועות אינה זוכרת היטב אם הי' הדבר הזה קודם שהתחילה לספור ז"נ וממילא עלתה לה טבילה אפילו הי' טמאה או שהי' אחר שטבלה אז וממילא היא בספק אם צריכה טבילה. והנה אשה זו הוא מוכד"מ להולדת ולד ועוד צריך אני למודעי כי לפעמים משתמשין בכלי של מ"ר גם אחרות וגם אמרה שלפעמים מוצאת דם מבין שיני' וירקה בכלי זו וגם היא רגילה להטיל מים בכלי כשהיא יושבת, ומעתה נפשו לשאול הגיע מה דינה של אשה זו אלו דברי השואל שהוא צורבא מרבנן:

והנה מה לי להאריך בפרטי דינים של אשה שמצאה דם במ"ר שמבואר ביו"ד סי' קל"א במחבר ורמ"א כל אופני היתר, אבל בנ"ד הדבר פשוט שאשה זו מותרת לבעלה בלי שתצטרך טבילה בפרט שכבר נעשה מעשה דכיון שאנו מסופקים כעת אם הי' בימי טומאתה או בימי טהרה תלי' הקלקול במקולקל ובודאי נעשה הדבר בזמן שהיתה בחזקת מעינה פתוח דהיינו קודם שהתחילה לספור ז"נ וכמבואר בסי' ק"ל סמ"א ובטו"ז שם סקל"א, ועיין בסי' ק"ל סמ"ד וסמ"ה בכתם שנמצא בחלוקה דתולין שמימי נדותה היא וגם דתולין בימים של"ה מעוברת ולא זקינה ע"ש:

ועוד דכיון דלפעמים גם אשה אחרת משתמשת בכלי זה א"כ אפשר למיתלי באחרת כמו בכתם בסי' ק"ל סעיף נ"ב דאם אחת ראוי' לראות יותר דם מחברתה שאינה ראוי' תולה בראוי' ע"ש וכאן בנ"ד שהיא מוכד"מ לילדה ובחזקת מסולקת דמים שפיר תלי' באחרת. ועוד דגראה דדוקא בראתה דם במ"ר לאחר שהטילה מ"ר אז יש לחוש שבא מן המקור ושייכי כל הדינים שבשו"ע שם אבל כאן הרי בדקה מיד מ"ר ומצאה נקיים מדם א"כ למאי ניחוש לה, ועוד דכיון דרוב פעמים היא יושבת כשמטילה מ"ר וגם נמצא תוך הספל ואיכא תרתי לטיבותא תלי' שגם הי' מקלחת ואיכא ג' לטיבותא דאפילו לטו"ז סי' קל"א סק"ב מהני, וגם שייך כאן סברא דאם איתא דבחר דתמו מיא אתא על שפת הספל בעי לאשכוחי ע"ש בש"ך וכאן לא נראה רק בתוך הכלי ועוד דכך כתב פתחי תשובה סק"ב בשם פנים מאירות שראוי לסמוך ארמב"ם ורשב"א ורמב"ן והמחבר דמסתבר טעמייהו ע"ש:

ועוד דמבואר בחוו"ד סי' קל"א סק"ד דדוקא בהטילה מ"ר בספל שהוא בדוק מעיקרא טמאה אבל בספל שאינו בדוק והיינו בספל בינוני בכל ענין טהורה ודינה כמי שבדקה עצמה בעד בינוני וכו' ע"ש. מכל הלין טעמא הדבר פשוט דאשה זו טהורה לבעלה בלי טבילה ואדרבה יש להזהירה שלא תהי' בודקת בזמן שא"ל לבדוק כלל אפי' מלד מומרא לאחר שכבר היתה עם בעלה שלא יהי' לבו נוקפו על מגן והגלע"ד כתבתי וחתמתי שמי עש"ק וארא תרפ"ט לפ"ק סארוואש יע"א:

בן ציון בלום חופקה"י הנ"ל

סימן ל"א

אחד שקבל על עצמו לתת מעשר מן הריוח ואח"כ מטה ידו ונתחרט
מה דינו אם צריך חרטה או אם מהני התרה

הנה דין זה מפורש בב"ח יו"ד ס"ס רט"ו
שיכול לחזור בו משום דהריוח לא בא
לעולם, גם הש"ך יו"ד סי' ר"ד סק"ט הביאו
לדינא, אבל בטו"ז סימן רט"ו סק"ד חולק
עליו ופוסק שאינו יכול לחזור בו דחייב מטעם
נדר, כמ"ש בחו"מ סימן רי"ב ס"ט באומר
לכשאקחנו אתננו דחייב מטעם נדר וצריך
לקיים נדרו. (ותימה על הטו"ז שכ' דחייב
מטעם נדר הא לשי' בלאו הכי נמי חייב לתת
מעשר כספים עיי' סימן של"א ס"ק ל"ב
ודו"ק). גם בהגהות רעק"א סימן ר"ד
הרגיש בזה שהש"ך גופא כתב בחו"מ סימן
רי"ב סק"ז דאתננו לכ"ע חייב לקיים דבריו
מכח נדר ול"ע, א"כ נראה דבנדר ליתן
מעשר מריוח א"י לחזור בו:

אבל באמת י"ל שדברי הש"ך אינם סותרים
זא"ז, דשאני מעשר כספים שאין צריך
התרה דאדעתא דהכי שלא יהא מספיק לו
הריוח לפרנסתו בלי מעות המעשר לא נדר
ואינו צריך לקיים נדרו אם מטה ידו, עיי'
בש"ך יור"ד סימן רי"ד סק"ב דגם אם הוא
אינו בריא מ"מ צריך התרה אך בברית מילה
הכל מודים שמותר לאכול משום דאדעתא
דהכי לא קיבל על עצמו, דאדעתא דמנהג
קבל והמנהג לאכול בברית מילה, אבל הכא
שחלה צריך התרה כי לא אסיק אדעתא
דכשלא יהא בריא לא יתענה והלכך צריך
התרה עכ"ד, אבל הדגול מרבבה שם כתב
לקיים דברי המג"א סימן תקפ"א סקי"ב וז"ל
דאם רוצה לאכול רק בפעם ההוא א"צ
התרה, אבל אם אינו רוצה בנדר לגמרי אזי
צריך התרה, ובהכי מיירי המחבר, א"כ ה"נ
י"ל דאדעתא דהכי שיהא בדוחק לא קיבל על
עצמו שיתן מעשר מריוח ועד שירחיב ה' את
גבולו לא יתן, ואחר שירויח יחזור ויתן מעשר
מכל ואין צריך התרה כלל. ואפשר שלדעת
הקצה"ח סימן רי"ב סק"ו כשיהא לו מחויב
לשלם את כל מה שחסר עד כה:

ואפשר אפילו לדעת הש"ך נמי דינא הכי
דמעשר כספים דומה לברית מילה
דמותר לאכול וא"צ התרה משום דאדעתא
דמנהג קבל והמנהג לאכול בברית מילה, וה"נ
אנשים שרגילים לתת מעשר מריוח אינם
נותנים רק בזמן שהריוח מספיק לפרנסתם
בלי מעות המעשר, אבל היכא שאינו מספיק
לו אינו נותן דהא מעשר כספים אינו חובה,
עיי' בב"ח יו"ד סימן של"א שאינו מה"ת ולא
מדרבנן ואינו אלא מנהגא בעלמא ע"ש, ועי'
בפ"ת סי' של"א ס"ק י"א, ועיין בתשובת
מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' ע"ד
מבואר כדעת הב"ח, וכן בשו"ת תשובה
מאהבה ובמשנת חכמים שאין למעשר כספים
עיקר לא מה"ת ולא מדרבנן, דלא כשי'
הטו"ז סימן של"א סקל"ב:

ואפשר שגם הפוסקים שסוברים שחייב

מדרבנן אינו לא הי׳ נעלם מהם דעת משובת מהר״ם מרוטנבורג שמבאר כדעת הב״ח היו חוזרים, עיי׳ בחו״מ סימן כ״ה ס״ב דכל מקום שהאחרונים חולקים על הראשונים קיימא לן כאחרונים, אבל אם דברי הראשונים אינם מפורסמים א״ל לפסוק כאחרונים, שהרי אפשר שלא ידעו דברי הראשונים ואי הוי שמיע להו הוי הדרי, וה״נ אפשר אינו היו רואים דברי מהר״ם הוי הדרי, ועי׳ כעין זה בש״ך יו״ד סי׳ קפ״ט ס״ק ע״ג:

וכן עמא דבר שאין מדקדקין בכך, הגם שהרב המגיד בריש הלכות אישות כתב דבאיסור דרבנן לאו כ״ע זהירי וה״נ אפילו לשי׳ הטו״ז נמי אין כאן רק מצוה דרבנן ואין שום ראי׳ מעמא דבר, מ״מ יש אנשים שמדקדקין במצות ואפילו על מנהגא ואעפ״כ אינם חוששין לתת מעשר כספים, ומהם יש להביא ראי׳, ע״כ זה שקיבל על עצמו לתת מעשר כספים בודאי לא קיבל ע״ע רק בחורת צדקה, ופרנסתו קודמת לפרנסה של כל אדם, ואינו חייב ליתן צדקה עד שיהי׳ לו פרנסתו, עיי׳ ברמ״א יו״ד סימן רנ״א סעיף ג׳, ומובן מעצמו היכא שאין לו פרנסה פטור מצדקה, ובודאי לעת כזאת שאינו מספיק לפרנסתו לא קיבל על עצמו לתת מעשר, הגם שאין דומה ממש דשם מיירי שאין לו זולת זה שצריך לפרנסתו לכן אין מחויב ליתן צדקה, אבל היכא שנשאר לו מקצת רק שהריוח אינו מספיק לפרנסתו בודאי חייב לתת צדקה, דהא אפילו עני המפרנס עצמו מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו, מ״מ אינו חייב רק כפי השגת ידו כמ״ש המחבר סימן רמ״ז ס״א, ואי משום שקיבל על עצמו מעשר אפשר שמקצת נתן אז לא קיבל ע״ע רק מריוח ובריוח נמי לא קיבל ע״ע רק היכא שיספיק לו בלי מעות המעשר דהא אינו חייב רק כפי השגת ידו:

ואין לומר דלא אסיק אדעתיה שיעני, דהא עניות שכיח טפי היא, עיי׳ בר״ן ובריא״ש נדרים דף ס״ד שהביא ירושלמי וז״ל ולאו גולד היא אמר זעירא העניות שכיח ומצוי, ועי׳ בחיו״ט דאיכא ג׳ מדרגות בעשירות ובעניות ובמיתה והעניות שכיח יותר מכולם [והבדר מיא אשר איתעשר לא תאשר, גיטין ד״ל ע״ב] ממילא בודאי עלה גם בלבו שיכול להיות שיענה ויחשב על זאת כבמילה, ולא קבל ע״ע רק אדעתא דמנהגא ואין צריך התרה:

הגם דבדבר שאינו מצוי לא שייך מנהג, עיי׳ ברמב״ם ובכ״מ סוף פי״א מהלכות מאכלות אסורות, עיין בש״ך יו״ד סימן ק״ל סק״ג, ואנשים שרגילים לתת מעשר מעט מזעיר הם ובפרט בצדקה שמצוה מן המובחר ליתן בסתר עי׳ ביו״ד סימן רמ״ט שיש בו כמה מדרגות, לא שייך מנהג כיון שאינו ידוע, מ״מ מילתא דמסתבר היא כמו שכ׳ לעיל שלא קיבל על עצמו רק באופן שיהי׳ לו פרנסה בלי מעות מעשר ולא באופן שיהא בדוחק, א״כ שפיר כתב הש״ך שיכול לחזור דאע״ג דחייב לקיים נדרו כמש״כ הוא בעצמו בחו״מ סימן רי״ב סק״ז, מ״מ היכא שמטה ידו יכול לחזור בו דאדעתא דהכי לא קיבל ואין דבריו סותרים זא״ז וא״ש, וא״כ בנידון דידן לעת כזאת בצוק העתים הללו אשר כל אזרח בישראל ישבו בצוק״ה ר״ל ורובם יורדי היום בעניות בודאי עלה ואסיק אדעתא יותר מבריח מילה בעשי״ת, ואין צריך התרה:

ואם לא יהא דברי כיס אזי אפשר שגם המרה לא מהני אפילו בדוחק, עיי׳ בשו״ת מהר״ם שיק או״ח סי׳ רמ״ט שלא אבה לשמוע להתיר לאחד שנהג שלא להקטיר ולעשן טאבאק ביו״ט של עצרת בנדר כעין זה כיון דיש דעות שאוסרים ואין לו המרה, וגם המת״ם זי״ע הסכים ע״י, עיי׳ במג״א סימן תקנ״א ס׳ ב׳ סק״ז דאם נהגו למעט במו״מ לא מהני המרה כיון שקבלו אבותיהם כדעת האוסרין, וא״כ ה״נ בנידון דידן שדעת הטו״ז שחייב מדרבנן, ועיי׳ בחו״י ויעב״ץ, וכן משמע בנוב״י, א״כ אפשר שקיבל על עצמו כדעת האוסרין ואין לו המרה, אבל ז״א דשאני התם דמיירי שנהגו במקום זה כן אפשר שקבלו אבותיהם כדעת האוסרין עפ״י חכם שבאותו עיר ע״כ אין לו המרה, אבל הכא דהוא בעצמו קיבל ע״ע והוא יודע מפני מה נהג כן ואפשר שאין לו שום ידיעה שיש שי׳ הפוסקים שחייב לתת מעשר מדרבנן ולא נהג כן רק מכח צדקה ולא משום שיש פוסקים שסוברים כן ומהני המרה, ועיי׳ בחיי אדם בהלכות פסח כלל קכ״ז סי׳ י׳ דאם הוא אינו בר הכי שידע שיש שיטת הפוסקים הכי רק שסבר שהוא חסידות דינו כאילו מקבל משום פרישות ומהני המרה, וה״נ אפשר שלא ידע מאומה משי׳ הפוסקים או אפי׳ ידע לא קיבל ע״ע על מנת כן, ובודאי מהני לו המרה:

ובשאני לעצמי איני יודע מה הוי שיודע שיש שיטת הפוסקים שמחמירין אם אינו יכול להביא ראי׳ או סברא מכרעת לשיטה זו, הא דעת יחיד לא נחשב לכלום, עיי׳ במ״י בקונטרס הספיקות מחודש ז׳ ספק פלוגתא דוקא ששוה בחכמה ובמנין וליכא הכרע, אבל היכא דרבו האוסרין וכיונא בזה הוי ודאי, והביא ראי׳ מש״ך יו״ד סימן פ״ד אות י״ח ע״ש, ואין להקשות א״כ למה מזכיר דעת היחיד, עיי׳ בש״ך בכללי הוראה ח״ל וכ״ת א״כ למה מזכיר המחבר או שאר פוסקים אפילו באיסור דאורייתא דעת היחיד החולק, י״ל דהא תנן בריש עדיות למה מזכיר דעת היחיד בין המרובים שאם יאמר אדם כך אני מקובל אומרים כדברי פלוני שמעת, ועוד תנן התם שאם יראה לב״ד שהלכה כדברי היחיד הראשון ויסמוך עליו כלומר ויקבע הלכה כמותו כמו שמצינו באמוראים שקבעו הלכה כיחידים הראשונים בכמה מקומות ואעפ״י שהמרובים חולקים עליהם, ואם לא שנמצא דברי היחיד הראשון לא היו האחרונים יכולים לדחות דברי הראשונים עכ״ל:

וה״נ אילו היו כותבים המחבר והפוסקים דעת רבים בפתח הימי אומר שהוא תורת משה או מוסכם במשנה ובש״ס ולא היה שום אחרון רשאי לחלוק אפי׳ בראיות ולכך כותב דבריו, ואע״ג דהלכה פסוקה דהלכה כרבים מ״מ כתבו בספרי הפוסקים אולי יש לאותו יחיד ראי׳ מן הש״ס או תוספתא או ירושלמי או אולי ימצא עוד ספרים אחרים כן ע״ש, משמע אבל כל זמן שלא מצא שום ראי׳ או סברא נשאר הלכה פסוקה ליחיד ורבים הלכה כרבים ולא הוי רק כחומרא או פרישות ומהני המרה. ומדע דבראי׳ או סברא תליא מילתא ולא לבד בקבלה לנהוג כאותו דיעה (ועי׳ ברמ״א חו״מ סי׳ כ״ה ס״ב), דהא הפ״ת בסימן תל״ו כתב ע״ז דאם בא חכם מובהק יכול להורות קולא בדבר שהרי הם לא נהגו כן אלא עפ״י אותו פוסק לאסור כסבור שהדין

כן, וכיון שיש להרב ראיות לסמוך דברי אותו פוסק אינן חייבין לילך אלא אחר השופט אשר יהי׳ בימים ההם ועל פיו יחנו ועל פיו יסעו, ונמצא שמנהג האחר עפ״י אותו חכם היה בטעות עכ״ל, אלמא דבטעמא תליא מילתא ולא בקבלה לבד, ואם ליתא סברא או ראי׳ נשאר הלכה פסוקה יחיד ורבים הלכה כרבים ולא נחשב רק כקבלת חומרא או פרישות:

ויותר ממה שכתבתי פה אני אומר דאפשר שאסור להחמיר על עצמו לנהוג איסור היכא שרוב פוסקים מתירין אם אין לו סברא או ראי׳, אליבא שיטת הסולת למנחה עיי׳ בפ״ת יו״ד סימן קט״ז שהביא בשם סולת למנחה כלל ט״ו ד״ח בשם תורת אשם דמי שרוצה להחמיר ע״ע לנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו האמוראים כגון שנתבטל בששים או בכלי שני הוי כמו אפיקורוס וילא שכרו בהפסידא ולא כמש״כ או״ה סוף כלל כ״ז עכ״ל, א״כ ה״נ כיון דיחיד ורבים הלכה כרבים אסור להחמיר ע״ע, ובפרט לשי׳ התוס׳ בבא קמא דף כ״ז ע״ב ד״ה קמ״ל אין הולכין בממון אחר הרוב, וז״ל וי״ל דהתם גבי דיינים שאני דחשיב מיעוט דידהו כמו שאינו, ופירש התומים בקיצור תקפו כהן בכוונת התוס׳ דמסתמא הרוב כיוונו האמת והמיעוט נשאר כמאן דליתא, גם בשו״ת מהר״ם שיק זצ״ל יו״ד סי׳ ק״ד העלה סברא זאת משמי׳ דנפשי׳ ונעלם ממנו שכבר קדמו התומים:

אבל הקונטרס הספיקות [בכלל ו׳ אות ג׳] השיג עליו מגמרא חולין דף י״א דקאמר מנא הא מלתא דא״ר זיל בתר רובא מגלן דכתיב אחרי רבים להטות, רובא דאיתא קמן כגון ט׳ חנויות וסנהדרין לא קמיבעי לן, משמע דכל רובא דאיתא קמן יליפינן מאח״כ להטות דכתיב גבי סנהדרין, ולדברי התומים היכי יליף ליתא דהתם טעמא משום דמסתמא הרוב כיוונו האמת וחשיב מיעוט דידהו כמו שאינו, משא״כ בט׳ חנויות דרובא ומיעוט שניהם אמיתיים ע״ש:

(ולפי ענ״ד לק״מ לפמ״ש החת״ס בתשובה אה״ע סימן ה׳ וח״ל דאע״ג דהס״ד דרובא דאיתא קמן עליף, אבל בתר דידעינן דאזלינן בתר רוב אפילו בדליתא קמן דליתא קמן עליף דלא אתחזק המיעוט המתנגד לרוב, ה״נ י״ל דבס״ד דלא הוי ידעינן רק רובא דאיתא קמן הי׳ הס״ד דטעמא דסנהדרין כמו שכתב הלבוש הביאו הטו״ז באו״ח סי׳ תרל״ד משם ביטול רוב וכל רובא דאיתא קמן משום ביטול רוב היא, אבל לבסוף דמסיק רוב מהל״מ אפשר לפרש דטעמא דסנהדרין לאו מכח ביטול כמו בשאר רובא דליתא קמן אלא משום דהרוב כיוונו האמת כמו שכתב התומים וא״ש):

ויש מפרשים כוונת התוס׳ שהמיעוט צריך להודות להרוב והמועטים עצמם בטלה דעתם דהיינו שמוכרחים עפ״י תורה לומר דדעת המרובים עיקרית ודעות עצמם בטלה, וגם הם מסכימים לסברתם של רוב, הגם שבקונטרס הספיקות השיג גם על זה שאין ראיה מגמרא הוריות דשאני התם בב״ד הגדול כי אשר הממרה את פיהם זדונו בחנק ע״כ מחויבים המועטים לבטל דעתם להרוב אבל בב״ד של שלשה דאין כאן זקן ממרא שוב מאן ליתא לן דהמועטים מוכרחים להודות למרובים דלמא אין עושים רק כמרובים אבל

יכולים להשאר בדעתם הראשון, מ"מ האחרונים כתבו דכיון דרובו ככולו אפילו בשתיטה ובלירוף מנין וכן בהרבה מקומות, ועיין בשו"ת חת"ס או"ח סימן ק"מ דהמיעוט נמשך אחר הרוב, ובאמת היא דעת הטו"ז בסי' תרל"ב סק"ג והוי כודאי, עי' גם בתוס' בב"מ דף י' ע"ב ד"ה קפץ אחד מן המנויס דרוב הוי כודאי ע"ש, ואפילו לשי' השיטה מקובלת שהביא בשם הרא"ש וריטב"א שרוב לא הוי ודאי רק ספק, מ"מ גזה"כ הוא לדונו כאילו הוי ודאי, ממילא הוא דומה ממש להיכא שבטל בששים ואין לנו להחמיר:

ומה שמצינו בתנאים ואמוראים שחשבו לדעת היחיד, היינו משום שראו טעם בדבר כאותו יחיד או היה להם שום ראי', ואי משום אחרי רבים להטות לא שייך רק היכא שישבו יחד ורבו דעת האוסרין או דעת המתירין, אבל היכא שלא היו הפוסקים יחד לא שייך אחרי רבים להטות אפשר אילו שמעו טעם המיעוט הודו להם, וה"נ אם יש לו לתנא או אמורא שום ראי' או סברא לא שייך אח"ר להטות, ועי' בכללים בספר גט פשוט דהיכא שלא ישבו יחד לא שייך אח"ר להטות רק דעת נוטה דלא כש"ך סי' רמ"ב, מ"מ היכא שאין לו דעת מכרעת נשאר הכלל על מקומו וגבולו יחיד ורבים הלכה כרבים. ואפשר דכה"ג לא החמירו התנאים ואמוראים ואין לו להחמיר:

אבל זאת לא קשיא דיש לו להחמיר ע"ע מטעמא אחרינא דכיון דתליא בסברא בדעת נוטה דמי שיש לו דעת להכריע יכול להורות כדעת היחיד שוב שרי להחמיר על עצמו כיון דתליא בסברא, עיי' בחולין דף מ"ד ע"ב דבמילתא דתליא בסברא יש להחמיר על עצמו, ועיי' ברמ"א יו"ד סימן קט"ז ס"ז וז"ל בהמה שהורה בה חכם מסברא ולא נמצא הדין בפירוש שהיא מותרת בעל נפש לא יאכל ממנה, הא מינה דשרי להחמיר על עצמו, אבל לא מכח ד"ת רק מכח חומרא או פרישות, והסברא נותנת שיהא לו התרה ולא אכפת לן במה שיודע שיש שי' הפוסקים שסוברים כן כיון שאין לו דעת מכרעת, וקשה למה כתב המיי אדם ואם יודע שיש שיטת הפוסקים לית לי' התרה ודו"ק:

אלא שיש לי עוד להסתפק ע"מ שכתב הב"ח ומביאו הש"ך להלכה שיכול לחזור בו משום דהוי דבר שלב"ל, הא המנהג הוא כך על דבר זה לחייב לתת מעשר מהריוח שיהי', ובדבר שהמנהג הוא כך מהני אפילו בדבר שלב"ל, כמו שהביא הב"י יו"ד סימן רס"ד בשם הר"מ שאם הבטיח לאחד למול את בנו צריך לקיימו הואיל ומנהג ב"א היא כך, וגם רבינו יחיאל לא השיג עליו אלא משום דהוי דבר שלב"ל ולא יהא אלים קנין מכח המנהג מקנין גמור, וסברא זו הביא גם הקצה"ח ובנתיבות בחו"מ סימן ר"א ובשו"ת רעק"א סימן קל"ד ובתשובת מהר"ם שיק או"ח, וסותר את עצמו דבתשובת חו"מ סימן מ"א הביא שיטת המת"ס סימן ס"ו שהביא הרבה דיעות דקונה בקנין סיטוממא אפי' בדבר שלב"ל וכן פסק בשו"ת שואל ומשיב בח"ב סי' ל"ט להלכה למעשה ע"כ, ועי' בפתחי תשובה סימן ר"א:

והסברתי לעצמי באופן זה עי' בב"י חו"מ סי' ס"ו שהביא שיטת ר"ת

דטעמא דהמוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחל הר"ז מחול משום שיש שני מיני שיעבודים שיעבוד על גוף הלוה ושיעבוד על נכסיו והמלוה לא מכר רק שיעבוד נכסים דשיעבוד הגוף אין בו ממשות ונשאר לו השיעבוד הגוף ע"כ יכול למחול עכ"ל, אומר אני שסתם מכירה שכתב בתורה לא מיירי רק ממכירת גוף החפץ ע"כ היכא שאין גוף החפץ בעולם אז אפילו איתא בעולם אלא שלא יחל לו החפץ לא קנה כיון שסתם מכירה ולקיחה שייך על החפץ, ועי' בתוס' כתובות דף נ"ו ד"ה הרי זה מקודשת ח"ל שאני התם דחייבתו תורה שומר שכר על שלוקח שכר ושואל לפי שכל הנאה שלו ומשעבדים עצמם לכל מה שכתוב בפרשה הלכך במקום שאין משעבדים עצמם פטורים, פירושו דירלה תורה לסוף דעת בעה"ב, וה"נ במכירה ירלה תורה לסוף דעת בעה"ב שאינם קונים רק גוף החפץ, אבל אם אין כאן גוף החפץ אינו קנין דאין משעבדים את גופם ולא קנה כלום:

אבל כל זה לא שייך רק בקנין שכתוב בתורה אבל בקנין סיטומתא לא מבעי' לשיטת הנתיבות סימן ר"א שהוא רק קנין מדרבנן, אלא אפילו לשי' החת"ס יו"ד סימן שי"ג שהוא קנין תורה פירוש שקנה ע"י קנין סיטומתא מה"ת מ"מ לא כתיב באורייתא אלא הסוחרים הנהיגו כך, וכיון שהנהיגו שיקנה אף בדבר שלב"ל שיעבד המוכר עצמו ללוקח שיהא ללוקח זכות על גוף המוכר שיהא חייב לתת לו החפץ שקנה אצלו בודאי קנה, כי עיקר המכירה תליא האיך שעבדו עצמם, ודו"ק כי קצרתי:

ועוד עיקר יסודו של החת"ס שקנין סיטומתא קונה אף בדבר שלב"ל הוא הרא"ש ע"ש, ומצינו שהרא"ש סובר אומדנא בקניינים עי' ברא"ש קידושין לענין טבעת שאולה ובאבה"ע סי' כ"ח, ובאו"ח סי' י"ד וסי' תרמ"ט, ועיי' בהגהות רעק"א [או"ח סי' תרמ"ט וחו"מ סי' קל"ט] ומה שכ' שיש לחלק בין היכא דאיכא מצוה קשיא לי הא בחו"מ סי' קל"ה ס"ד ברמ"א בקנין סודר נמי אמרינן הכי אע"ג דלא מיירי כלל ממצוה, ועיי' ביאור הגר"א סקכ"ד, וה"נ בקנין סיטומתא על דעת הסוחרים הוא מקנה והוי כאילו אמר בפירוש שמחייב עצמו לכך וקנה, ואין להקשות ממה שכ' הש"ך סי' קל"ח סק"י דאפי' התנו לא מהני ומולק על ... [חסר]:

ובזה יש לפרש דברי הרמב"ם והמחבר סימן רע"ג ס"ב שכתב הפקר אעפ"י שאינו נדר הרי"ז כמו נדר שאסור לחזור בו, והקשה הקנה"ח מהרבה מקומות ע"ש. ואפשר לפרש דברי הרמב"ם והמחבר שלא יקשה קושית הקנה"ח דכוונת הרמב"ם והמח' דהוי כמו נדר, פירוש כמו שנדר חל על גוף החפץ לא על גברא ה"נ הפקר חל על החפץ ולא על גוף האדם, דהיינו שהוא אסור לזכות בו במשיכה או חזקה, אלא שאינו יכול לחזור בו ולומר שלי הוא עדיין, אבל אם הקדיש נפשו וחכה בו בחזקה או במשיכה קנה כמו שכתב הסמ"ע שם כיון שלא קבל על עצמו שום התחייבות שלא יזכה בו בחזרה רק שהפקיר החפץ שכל הרוצה לזכות יבא ויזכה כמו בנדר שהיא רק על החפץ, וא"ש:

וא"ב לשי' החת"ס ושואל ומשיב שקנין מנהג מועיל אף בדבר שלב"ל א"כ קנה

באומר לו למול, וה"נ במעשר כספים יזכה הצדקה המעשר שיהא עד עולם אפי' שעתה אינו בעולם כיון דמנהג הוא כך, ואפילו נימא שבאומר לו מול שאם חזר בו הוי חזרה כמו שכ' הרמ"א סימן רס"ד ס"א, שאני התם דלא הוי רק קנין דברים עי' בטו"ז סק"ו שם, אבל הכא שנהג כך הרבה ימים הוי כמו חזקה, ועי' [במחבר או"ח] סס' קנ"ג ובמג"א ס"ק מ"ט [ובמג"א סי' תקפ"א סק"ו] דהמחזיק במצוה יש לו חזקה ואין רשאין לשנותה וכי היכא שנתשב לו לחזקה ה"נ יהא נחשב לחזקה לענייס על ממון המעשר, ואי משום שיכול לומר קיס לי כשיטת הפוסקים דבדבר שלא בא לעולם אינו קונה אפילו בקנין סיטומתא, ז"א עי' בבאורים בכללי תפיסה דס"ס כ"ה סקי"ב דהיכא שיש גם משש איסור לא שייך קיס לי, וה"נ איכא איסור דלא יחל, ממילא לא שייך קיס לי, ועוד דמנהג הוא במדינה זו לפסוק כשיטת התת"ס ושואל ומשיב בענין קאנטרלקט ושליסטע שאינו יכול לחזור, ובמקום שיש מנהג לא שייך קיס לי' עי' בשו"ת חו"י הובא בפתחי תשובה חו"מ סימן כ"ה סק"א:

הגם שבשליעסטע איכא נמי טעמא אחרינא טעמא דדינא דמלכותא דינא כמו שהביא הפתחי תשובה בשם רש"ל, אבל כמדומה לי שאפילו במקום דליכא משום דינא דמלכותא דינא נמי נוהגים לפסוק כתת"ס ושואל ומשיב, אלא שיש לומר שיכול לטעון קיס לי' נמי כשי' שסוברים דאפילו במקום שיש מנהג נמי יכול לומר קיס לאפי' בס"ס אין מוציאין ממון עי' בש"ך שם, ה"נ יכול לטעון מרי פעמים קיס לי, קיס לי כשי' שסוברים לאפי' היכא שיש מנהג נמי יכול לומר קיס וקיס לי כשי' שסוברים לאפילו בקנין סיטומתא נמי לא קנה בדבר שלא בא לעולם. [עי' בהערות בסוף הספר]:

סימן ל"ב

ראיתי בספר מהרש"ג מהגאון האדיר דסעמיהאל זצ"ל בחיו"ד סי' נ"ז שמעורר לאמאי שייך פסול תולמ"ה במזוזה כיון דלא כתיב בה עשי' דבשלמא בציצית ובסוכה כתיב תעשה אבל במזוזה לא כתיב בה רק וכתבתם על מזוזות ביתך מנ"ל למפסל בזה תולמ"ה, וכתב שמצא אח"כ בחי' הש"ס להגאון מהרי"פ הנדפס ביחד עם הקשות מיושב ממנו ז"ל במנחות דף ל"ג שהעיר בזה וסיים שמצוה לייחד עכ"ל:

ואני איני מבין קושיתו דהא ברש"י שם ע"א בד"ה תלי דשי ברישא כתב דגמרינן מציצית דכתיב בה תעשה ובודאי כוונת רש"י דילפינן במה מצינו, ועי' ברש"י סוכה דף י"א ע"ב בד"ה וילפינן לולב מסוכה בבנין אב במה מצינו בסוכה שיש בה מעשה והקפידה תורה על עשיי' בפסול אף לולב כן עכ"ל, ובודאי לאו דוקא לולב אלא ה"ה שאר מצות שיש בה עשי' כמו מזוזה, ועי' בתוס' סוכה דף ל"ד ע"ב ד"ה לעולם בחר לאוגדן ובחי'

מהר"ם שם ותראה שגם התוס' תופס שינויא בתרא דלעיל עיקר דקאמר ואיב"א דלולב צריך אגד כ"ע ילפינן מסוכה פסול חולמ"ה ע"ש:

ועי' במעדני יו"ט על רא"ש הלכות מזוזה אות ז' שהביא בשם הרמ"י ז"ל דזה דומה למולמ"ה שנאמר גבי סוכה דה"נ כתיב וכתבתם על מזוזות ביתך דמשמע שתקבעם על מזוזות כשהוא שקוע בבנין של ביתך ולא שתקבעם במזוזה ואח"כ תשקע המזוזה לבנין ביתך, שאין זה כמשמעו של וכתבתם על מזוזות ביתך עכ"ל. ועי' במג"א ובמחה"ש סי' ט"ו סק"ג ותראה שי"ל שאד טעמא היא עם פסול דחולמ"ה ודו"ק:

וגם מה שכ' שם הגאון המח' ז"ל דסברא נותנת דאינו שייך פסול דחולמ"ה במצות מעקה שהרי מ"מ הבית נשמר מן המכשול, והקשה הרי כתיב ועשית מעקה לגגך וש בו למעט חולמ"ה ונשאר בל"ע. ולענ"ד נראה שבודאי אינו מקיים מצות עשה של ועשית מעקה אם עשה מחיצות לבור קודם שחפר בור עשרה טפחים, דהוי כמו שחפר בור בחצירו שאינו מחויב לעשות מעקה ולא קיים מצוה אם עשה אעפ"י שהפקיר חצירו אח"כ כמובן ממילא, ואסור לעשות כן דמפקיע עצמו ממצות עשה שהי' בידו לקיים, עי' במנחות דף מ"א דאסור לעשות טצדקי למפטר עצמו ממצוה, ועי' בתוס' ערכין דף ג' ע"ב בד"ה הכל חייבין בציצית:

ועי' בפסחים פ"ג דף מ"ח ע"ב אמר ר' יוסף הני נשי דידן נהיגא למיפא קפיזא קפיזא לפיסחא וא"ל אביי מה דעתיך לחומרא חומרא דאתי לידי קולא היא דמפקע לי' מחלה ע"ש, הנם שאין איסורא חמיר כ"כ כדמשמע בשבת קל"א ע"ב דקאמר הואיל ובידו להפקירן, משמע שאין איסורו חמיר, ועיי' חולין פרק כיסוי הדם כילד יעשה נוחר ומעקר כדי לפטור מכיסוי מוכח דלצורך מותר לעשות טצדקי לפטור ממצוה, מ"מ איסורא מיהא איכא במה שמפקיע עצמו ממצוה דנראה שאין מחבב המצות, וע"כ כשעושה לצורכו אין כאן בזיון וחלול במצות כיון שעושה זה מכח הכרח וההכרח לא יגנה המצוה. [עמש"כ לעיל בסי' מ']:

ועי' בחדושי הרמב"ן ע"ז ח"ל דדוקא אנדרטי שהקימו לכבוד המלכות ואין בדירה איכא למימר דאין משם להתפלל שם דברבים ליכא תשלא, אבל אם לא הי' המיוד להעמיד אפי' ברבים נמי איכא תשלא, דאל"כ למה העמידוהו, א"כ בכל מקום דלית טעם על עשיית הדבר ההיא גורם המשל ודו"ק. ועי' בפ"ת יו"ד סי' שכ"ח סק"ב שהביא בשם ישועות יעקב דהיכא דאפשר לדרך בעמידה אינו רשאי לדרך בישיבה ומשום הכי בציצית צריך לדרך מעומד ושאני התם דאי אפשר לעמוד ערומה ולכך מותרת לדרך בישיבה, דעיקר הטעם דאין ליישב הוא משום שנחשב כמזלזל בדבר ואין פחד ה' לנגד עיניו, אבל כשעושה הדבר משום הכרח אין בזה זלזול ע"ש, וה"נ דא"א בלאו הכי ע"כ שפיר עביד אע"ג דמפקיע עצמו ממצוה דאין זה זלזול כמובן:

ומה שכתב דהסברא נותנת דאינו שייך פסול חולמ"ה שהרי הבית נשמר מן המכשול, אמת שאין עובר על לאו דלא תשים דמים

בביתך, אבל מצות עשה בודאי לא קיים דעיקר המצוה הכא העשה והלאו לא בא רק לחזק העשה, עי׳ בריטב״א קדושין דף ל״ד בשם הרמב״ן, ועי׳ במקנה שם שמפרש כוונתם דהיכא דהמצוה הוא בקום ועשה גם הל״ת שבו אינו בא אלא לחזק העשה, א״כ אע״ג דאינו עובר על לא תעשה מ״מ חייב לקיים העשה:

והבא הוי כמו במל בלילה או תוך שמונה ימים שאין זמן מילה ולא חל עליו המצוה כלל בודאי אינו מקיים המצוה אף כשיגיע יום שמיני והוא נימול מקודם אעפ״י שאינו חייב כרת כיון שאין לו מה למול, ועי׳ במנחת חינוך מצוה ב׳, הגם שהגל״ח פסחים דף ע״ב לא כ״כ, שמפרש דברי רמ״א סי׳ רס״ב ס״א וז״ל מלו תוך ח׳ וביום יצא מפרש הגל״ח דכשיגיע יום שמונה מתקיימת מצוה זו שהתורה אמרה וביום השמיני ימול ע״כ שפיר כתב לשון יצא ע״ש, וא״כ ה״נ במעקה כשנבנה הבית אח״כ מתקיימת העשה.

הנה דברי הגל״ח איני מבין דהא לא עשה המצוה כהוגן דהוי תולמ״ה וא״א לתרץ דמחוסר זמן לאו כמחוסר מעשה דמי דזמן ממילא קאתי ולא הוי תולמ״ה כמו שכ׳ הפמ״ג או״ח סי׳ י״ח לענין ציצית שעשאן בלילה ע״כ כשר המילה שעשה, דהכא מיירי שמלו תוך שמונה בשביעי או ביום השישי שמחוסר ימים ובמחוסר ימים הוי כאילו מל קוף, עי׳ במנחות דף ק׳ ע״ב, ועוד דהוי כמי שנטל לולב בלילה, ועי׳ במנחת חינוך סי׳ תקמ״ו דמצות מעקה הוי כמו שאר מצות וצריך לעשות שלא לקיים המצוה ואם לא עשה שלא לא קיים המצוה, וה״נ בעי שיהי׳ נעשה בזמנו אחר בנין הבית ואם עשה קודם לא עשה מצוה, ובאמת הגל״ח לא כ״כ רק לפרש דברי הרמ״א אבל לדידיה לא עשה ולא כלום, ועי׳ בש״ך שם ובשאג״א סי׳ נ״ב וג״ג, וה״נ כן הוא. ואפשר דאינו צריך לסותרה ולבטותה מחדש דהוי כאילו כיסהו הרוח דאינו חייב לגלותה ולכסותה ודו״ק. [עי׳ בהערות משנת דוד בסוף הספר]:

סימן ל״ג

בירור בענין ב״ד בתר ב״ד לא דייקי ותשובה אודות חזקת רבנות

ראשית יש לדון בענין ב״ד בתר ב״ד לא דייקי כיון דהכא איכא פס״ד, עי׳ בש״ך חו״מ סי׳ ל״ט דהיכא דאיכא ריעותא בפס״ד ויש מקום לתלות דטעו אז אמרינן בזה״ז אולי טעו, ועי׳ בפ״ת חו״מ סי׳ י״ט סק״ג שהביא הרבה פוסקים דבזה״ז דייקינן בתר ב״ד כיון דלא בקיאי בדינא ע״ש, והכא איכא ריעותא דהא לא ראו הב״ד והב׳ רבנים שנתנו הסכמתם את הצוואה ופסקי הערכאות ולא ידעו כלל שיש על הק״ק צוואה שנעשה ע״י הערכאות ופסק ערכאות שהח״ק מחויבים ליתן חשבון בכל שנה להמיניסטער

והאחריות מן הק"ק מוטל על מ"ק נגד הערכאות, והאופן שיהי' בחירת הבטלן, ואין לזז ממנו אפי' זיז כ"ש, כי העלימו מורשי הקהל כל זה מהב"ד, והב' רבנים שנתנו הסכמתם ועשו הב"ד והרבנים נגד הצוואה ופסקי הערכאות אין לך ריעותא גדולה מזו:

ועוד יש הרבה ריעותות בפס"ד זו כי שם כתוב לאמור שהרב מרא דאתרא מחל חזקת הרבנות השייך לבניו אחר אריכות ימיו ושנותיו עמ"ש, והראש ב"ד השיב בתשובה לפני איזה חדשים שאי אפשר למחול חזקת הרבנות השייך לבניו ויין לשו"מ מהרי"ק שכ' דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה ומנהו בטל, וסיים שלא מצא בשום מקום בפוסקים שיאמרו נגד זה עכ"ל. ובאמת גם בשו"מ מהרש"ם בסי' קע"ו כתב שא"א למחול חזקת הרבנות השייך לבניו לאחר אריכות ימיו מכמה טעמים, וגם אחד מהדיינים שהי' יושב כתב דלא הוה רק פטומי מילי בעלמא, ובפרט דלא הוי שום קבלת קנין ולא עשו רק כדי שלא יעכבו הענין בעכ"מ שלא כדין כידוע לכל:

ועוד שגמרו הענין באיזה רגעים בלי שום עיון בספרים ובלי מו"מ כלל, ועי' בחו"מ סי' יו"ד שאסור לפסוק הדין עד אחר מו"מ ויהי' ברור כשמש, ובאורים ותומים שם כתב שצריך לעיין בספרים ולא להעמיד על זכרונו, וגם הפשרה צריכה להיות ישרה הנהגת בין אנשים, ממילא צריכה מו"מ ולא לעשות הכל באיזה רגעים בלי ראיית הצוואה ופסקי הערכאות ובלי מו"מ לידע אם התביעות מורשי הקהל הם ביושר אם יש להם הרשאה מהקהל על דברים ותביעה כזו אם היא ביושר הלא כל מי שיש לו מוח בקדקדו יודע ומבין שהתביעה מהק"ק היא שלא ביושר, דהא בהצוואה כתוב מה שיש לעשות דהיינו שהשני רבנים יבחרו בעת שתהא צריכה וכו' וכתוב שם שיעשו באמונה, ממילא מובן שעליהם מוטל שיבחרו לאותו משרה איש היותר ראוי בעיני אלקים ואדם לפי אומדן דעתם בלי שום תועלת עצמן ובלי שום הכרח, ושלחו קודם קונקורז ולהמתין שם שבועות עד שישלחו אנשים הרוצים במשרה זו מכתביהם, ומובן ממילא שלא היה כח ב"ד יפה להתערב בדבר זה כלל וכלל:

ועוד ה"ל להב"ד לדון תחילה אם הוא ביושר לבחור לכתחילה בטלן בחיי בטלן הקודם איש זר שילפה למיתתו, עי' ברש"י יומא י"ב ע"א בד"ה מהו דתימא וז"ל משום איבה נפסול אף לאחר מיתת ראשון דאי אמרת ישמש אחריו ה"ל צרה מחיים כאשה שהיא צרה לחבירתה דאמר זה מצפה מתי ימות ושמש, ועי' במכות דף י"א, לפיכך אמותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו. ובאמת תרה מאד אף הבטל על הב"ד שעשו את הרב ב"מ נ"י שבא לכאן לפני הרבה שנים לקפח פרנסתו במלא מובן המלה ולהרע לבני הרב הקודם זי"ע שיהא יושב ומצפה למיתתו כדי שיקבל הסך מעות לדקה המגיע מהק"ק, ועי' בחו"מ סי' י"ב וז"ל וכל ב"ד שעושה פשרה תמיד הר"ז משובח, ועי' בסמ"ע סק"ח וז"ל בגמרא ובטור יליף מדכתיב אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם איזה משפט שיש בו שלום זה פשרה, והב"ד עשו איבה ולא שלום, נראה מכל זה שעשו בחפזון בלי מו"מ או שהיו מוכרחים לעת אז לעשות דבר שאינו כהוגן להשקיט לעת אז המריבה שהי' עד

הכאה בשפיכת דם בפטומי מילי בעלמא, ולא היה בדעתם שיהי' הפס"ד לקיים הכל מה שכתוב בו, כמ"ש אחד מן הדיינים, ועתה אז אמרו הרבה בעה"ב לאחד מן הדיינים שזה אינו נכון ואינו יכול להיות והשיב וכו':

ובפרט הכא שבירו שלשה רבנים ושני בעה"ב בוודאי יהי' כוונתם בזה שמהא הד"מ או פשרה ביושר ועפ"י שכל הישר, עי' ברמ"א חו"מ סי' י"ג ס"א בשם הרמב"ן ז"ל דכל זמן שהדיינים רבים יומר יולא הדין לאמתו, וה"ל להב"ד לשאול אם יש לוואה על הק"ק ומה כתוב בה, ולישא ולימן בדבר כדי ברכו לא לכתוב בפס"ד כל מה שאמרו מורשי הקהל, וכבר כתב הריב"ש בשם רבו הר"ן ומביאו בשו"ת תמ"ם אה"ע סי' כ"ז דכל שניכר אפי' בהרשאה שלא היה המסדר בקי יש לחוש לכמה תששות ופסולים שא"א להכירם בגט, וכ"ש הכא שיש כמה ריעותות בפס"ד י"ל שטעו או שעשו להשקיט הריב כמ"ש כדי שלא יעכבו הענין בעכ"ת שלא כדין אבל לא לקיים כל מה שכתוב:

ועוד אפילו נימא שלא טעו כלל נמי יש לדון כאן כיון שנולד השתנות בדבר, כי לעת אז היה הרב ר"מ נ"י עני בלי פרנסה והי' ב"ב מרובים, ומאז זה תשע שנים השיא שתי בנות ובן אחד וזה שתי שנים שמקבל פרס קבוע מקופת הקהל ומת"ק, באופן שיכול לפרנס א"ע, ועד"ז לא נתנו הסכמתם, ובין דהוה ד"מ ובין דהוה פשרה היכא דטעו או עברו הדיינים על חוק הפשרה הישרה הנוהגת בין אנשים בטילה, עי' בחו"מ ס"ס כ"ה ועיין בשו"ת רמ"ץ חו"מ סי' מ' שהוכיח כן מהרשד"ם סי' ק"א הובא בדברי גאונים סי' פ"א ומתשובת מהרי"ט סי' ל"ח, ועי' בפ"ת חו"מ סי' י"ב סק"ג:

ועי' בטור חו"מ סי' קנ"ד סי"א בשם הרא"ש שאם אחד ידע שהב"ד טעו ומיבו לשמעון שלא כדין מצוה לומר שטעו ושאינו חייב והוי בכלל השבת אבידה, והכא דאיכא ריעותות טובא בודאי דייקינן במר ב"ד, ואי משום שיאמרו שהב"ד טעו אין לחוש דהא הטעו מורשי הקהל את הב"ד במה שהעלימו הלוואה ופסקי ערכאות, ועוד בשאר דברים שביקשו בשם הקהל אשר לא הי' ולא נברא, והכל עשו באלמות נגד רצון הקהלה, כי ידיהם היתה מקיפה, ועוד הא איכא השתנות בענין כמ"ש ואל"ל שטעו, ואפילו היכא שיש לחוש לדיבת רבים נמי אין להעלים משפט אמיתי, עי' בשו"ת מהרשד"ם חיו"ד סי' ל"ז ז"ל השם יודע עד כמה קשה עלי לטפל בענין זה שא"א לאדם להנקה מהמתאוננים ומרננים ומושדים בכשרים אשר בבני עמנו בכל דור ובפרט בדורנו זה, אבל מה אעשה כי הדבר קשה יומר להעלים האמת ולהתרשל מלהגיל למי שהדין עמהם עכ"ל, והכא לא שייך כלל דיבת רבים, אדרבה אם יעשו כמ"ש בפס"ד יהי' דיבת רבים שגחלים את החיים ואת המתים בודאי אין להעלים משפט אמת:

ועוד ב"ד זה שישבו כסאות למשפט לפני יו"ד שנים הוה נמי בתר ב"ד שישבו כסאות למשפט בענין זה לפני כ"ט שנים, והרא"ש ב"ד שהי' לפני כ"ט שנים הרב הגאון המחבר בעל לבושי מרדכי ז"ל שלא אגרת להרא"ש ב"ד ולהאקרו"ט וכתב שחזקת הרבנות שייך להרב הגאון המפורסם

מסאַרוואַס נ״י ואעפ״כ ישבו כסאות למשפט בענין זה ולא אמרו ב״ד בתר ב״ד לא דייקי, ועי׳ בשו״ת האחרונים שהזדקקו גם נגד פס״ד, עי׳ בשו״ת מהרש״ם ח״ב סי׳ ע״א שהשיב ג״כ נגד פס״ד אע״ג דלא הוי ריעותות כמו הכא, ובודאי מצוה לדייק בתר פס״ד זה כיון דאיכא גזילת החיים והממיס כמו שאבאר לקמן:

ועתה נחזי אנן אם יש ממש בבחירת הבטלן.

הנה ראשית יש לפקפק שלמורשי הקהל לא היה הרשאה רק לטעון בענין חזקת הרבנות אבל לא שיבקשו דיינות ובטלנות לר״מ נ״י כמובן מאליו שאם חפצים בו הי׳ בידם לבחור אותו לדיין וגם משרת הבטלנות לא ביקשו הקהל דמה שקיבלו מורשי הקהל סתם הרשאה להשוות בענין הרבנות אינו מועיל רק על מה שרגילים דרך העולם להשוות, אבל לא על דברים שלא עלה בדעתם מעולם, כי רובם ככולם אינם חפצים בו, ועי׳ במרדכי בפ״ק דב״ב לענין ביהכ״נ של כרכים אין יכולים זט״ה למכור אף דנתמנו על סתם ברכי העיר, מ״מ לא עלה על דעתם מכירת ביהכ״נ לכן ע״ז צריך מינוי חדש, וכן כתב הר״ן בפ׳ בני העיר הובא בשו״ת חת״ס חיו״ד סי׳ ה׳:

ועיין בחו״מ סי׳ קפ״ד בהג״ה ס״ג ח״ל שמי שציוה לאחד שיתעסק באיזה דבר והוא הוציא עליו הוצאות יותר מן הרגילות חייב לשלם, אלמא דאפילו היכא שצוה סתם נמי אין מורשי הקהל רשאין לתבוע שלא בשם הקהל דיינות ובטלנות לר״מ נ״י אשר אינו לטובת הקהל רק משום דהוי למורשי הקהל איזה התחייבות נגד ר״מ ביקשו כ״ז, ובאמת ל״ה בכח הקהל לתבוע הק״ק ולא הי׳ כח ב״ד יפה לפסוק שהרב ר״מ נ״י דיין שני עפ״ד תוה״ק וגם בטלן נגד הצוואה ופסקי הערכאות, ומה שקיבלו הקהל את הפס״ד הוא משום שלא ידעו ממוכן הפס״ד שהעלים הראש הקהל מוכן הפס״ד ולא ידעו רק מחזקת הרבנות, והא ראי׳ שנעשה ברמאות שבפס״ד כתוב שר״מ נ״י הוא דיין שני מעתה דהיינו מאז יו״ד שנים, והוא שתק יותר משנה שנים ולא ביקש פרס מהקהלה, ואמאי לא קבעו לו פרס ואמאי לא בקש ר״מ מהאקרו״ט שיקבעו לו פרס הלא הי׳ עני לעת כזאת, הא האקרו״ט שנתנו ההרשאה וקבלו הפס״ד הם הי׳ ג״כ אח״כ, אלא ודאי כיון שנעשה הכל ברמאות שתק יותר משנה שנים עד שישתכח איך נעשה הדבר, והוא הוכחה גמורה כמובן:

ועוד אפילו הי׳ כל תוכן הפס״ד דלא בטעות נמי ל״ה מועיל רק אם היו נקראים לקבל את הפס״ד שהרב מסאַרוואַס יהי׳ אב״ד ור״מ דיין ובטלן, כך היה צריך להיות במכתב הקריאה, וכיון שלא היה כתוב כן לא הי׳ יודעין מה שהקהל רוצה לגמור ואינו מועיל לל״ה שם כל הקהלה, דהא הרבה פוסקים סוברים שצריך להיות דוקא רובו ממוך כולו, ואפילו המולקים לא אמרו רק כיון שהכריזו ביום שיהי׳ כל בני הקהלה בעיר שיבואו לפקח על עסק זה ומי שלא בא ה״ל כמוסר כוחו והרשאתו לאותם שבאו, עי׳ בשו״ת חת״ס חו״מ סי׳ קט״ז, ובאמת לא בחרו אותו לדיין אפי׳ חלק שבאו רק את הרב מסאַרוואַס לרב אב״ד כידוע לכל, ועוד הח״ק

והקהלה אינם נחשבים לאחת לענין בטלנות, ואינו דומה כלל למ"ש האמרי א"ש חיו"ד סי' קט"ז כמובן מעצמו להמעיין:

ועוד כתוב בפס"ד שהרב מב"א נתן הסכמתו על ר"מ שיהי' בטלן, הנה באמת לא נתן הסכמתו אלא משום שלא ידעו שיש צוואה ופסקי ערכאות שאחר שיתרוקן המשרה צריך הח"ק לשלוח קונקורז ולהמתין לכל הפחות ששה שבועות שאותן האנשים הרוצים במשרה ישלחו מכתביהם ואח"כ יבחרו אחד היותר ראוי למשרה זו, ועתה שיש אנשים אשר ראוים ביותר למשרה זו יתן הסכמתו על איש היותר ראוי, כי הסכמה שנתן אז הוי בטעות ולא הוי הסכמה:

ועוד בעת שנתן הסכמתו על ר"מ ל"ה אב"ד דק"ק ב"א לא מצד תקנות הקהל ולא מצד דד"מ, והא ראי' שהי' כח ביד הקהל לבטל השיעדעסגריכט בעוד שמונת ימים ואפילו לאחר שמונת ימים אם לא הי' חפצים לבחור את הרב ברוב דיעות לא היה יכול להיות רב דב"א מחמת תקנות הקהל ודד"מ, וממילא היה בטל כל הפס"ד לגמרי. ובפרט כיון שעד שלא הי' נבחר עפ"י רוב דיעות ונתקבל בערכאות שלהם לא היה רב אב"ד עפ"י דדמ"ד והצוואה זו נכתב בערכאות והאמריות של הק"ק מוטל על בני הח"ק נגד הערכאות כ"כ בהצוואה עפ"י המצווה, ובודאי על הפאלגרלף שלהם עשה, ועי' ברמ"א חו"מ סי' רמ"ח ס"א וז"ל אם עשה המצווה הצוואה במקום שנהגו לדון בערכאות של עכו"ם ובאו אח"כ לדון בדייני ישראל לא אמרינן דירושה אין לה הפסק, ועי' בקצוה"ח סק"ג שהתב"ן חלק על הריב"ש, וגם מהרי"ט הסכים להתב"ן, מ"מ הכא עדיף טפי וגם הם מודים כיון שעשה הצוואה עפ"י חוקי המדינה בערכאות ע"ד שיתנו חשבון להמיניסטר בכל שנה הוה כאילו אמר בפי' שעושה עפ"י חוקי הפאלגרלף שלהם, ועי' בסמ"ע סי' כ"ו סקי"א ובנתיבות שם דמשמע דהיכא שעושה השטרות ע"ד הפאלגרלף שלהם דנים אותו גם אנו עפ"י דיניהם כמ"ש הד"מ חו"מ מ"ב ס"ל, ועי' בסמ"ע סי' ק"ו ס"ק י"א וכ"כ הנתיה"מ שם:

ואינו דומה למ"ש המת"ם חו"מ סי' קמ"ב כיון שהאפאלגרלף שלהם אינו נגד התורה, וגם האפאלגרלף שעשו בענין בחירת הבטלן עשו לתקן הצוואה והמצווה עשה הכל ע"ד האפאלגרלף שלהם דשכיחא טובא שהערכאות יעשו עוד לתקן הצוואה בעזבון הק"ק, וכל העושה דבר אמרינן דאדעתא דמנהגא הוא עושה, עי' בשו"ת מהר"מ מינץ ס"א, וכמו דאמרינן דכל המוכר ע"ד מנהגא מוכר עי' ברמ"א יו"ד סי' קע"ד, וכדאמרינן בב"מ דף ק"ד ע"ב, וה"נ כיון שעשה הצוואה בערכאות והתחייב שהח"ק יתן חשבון להמיניסטער בכל שנה, ע"ד הערכאות עשה הצוואה על כל האפאלגרלף שלהם וא"ל כלל לדדמ"ד:

ועי' בשו"ת חת"ם חו"מ סי' נ"ח אות ב' וז"ל ומו ממנ"פ אי נימא דמיירי באופן שאין קפידה כלל א"כ פשיטא שמצוה לשמוע למלך ולא למרות פיו ואין זה נוגע כלל לענין דינא דמלכותא דינא כיון שאינו נגד ד"ת, ולא במה שדין אדם לחבירו בפרוטרוט, א"כ פשיטא שמחויב לנהוג מורא מלכות ולשמוע בקולו לכל אשר יצוה, אע"ג דממילא נמשך

ע"י זה הפסד מה עכ"ל, ועי' בשו"ת נוב"י חו"מ סי' יו"ד בד"ה אבל בנידון זה ובד"ה ועוד טעם המבורר יותר ע"ש ובכה"ג בנידון זה בודאי אמרינן דדמ"ד, עי' באבני מילואים סי' כ"ח ס"ק ב' דדמ"ד מדין תורה ולא הוה כמו תקנה, וכ"כ החת"ם חיו"ד סי' שי"ד:

גם הוכיח מהראשונים בד"ה אמנם דל"ה דדמ"ד רק במה שהוא חוק ומשפט מאת המלך מפורש ובדור בלי שום ספק, וה"נ הוה חוק ומשפט בלי שום ספק, ועי' בשו"ת מהר"ם שיק סי' י"ד ובס' תומת משרים סי' ט"ז דבכל מה שמיקן המלך או המיניסטער בין תקנות מיסים ובין שאר תקנות המדינה או שגזר על היהודים לבדם ולא על שאר אומות אמרינן דדמ"ד, ועי' בשו"ת טטו"ד תליתאה, ועי' בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קי"ח דאמרי' בכה"ג דדמ"ד, (וכן משמע מדברי רמ"א חו"מ סי' שכ"ט סי"א דהיכא שהוא לתקנת בני המדינה דדמ"ד ובפרט שעשה הצוואה עפ"י הערכאות ועיין בש"ך יו"ד סי' קס"ה בסופו דדמ"ד בכל מילי ע"ש). ממילא לא הוה רב דב' אופאלו בעת שנתן הסכמתו על ר"מ נ"י ולא הוה הסכמתו הסכמה, ועוד כיון שלא נתקבל בערכאות לא נתחייב באחריות ממילא ל"ה בכחו ליתן הסכמה חוץ ממה שלא נעשה הבחירה כמ"ש הצוואה ובפסקי הערכאות כמ"ש למעלה:

ומה שנתן הרב מדערעטשקע הסכמתו לעת מז על ר"מ נ"י נמי מוזר הוא, דהוא היה אז בעניו זה דיין ובורר מצד הקהל מצד המובע דהוה משוחד, ועי' בפ"ת חו"מ סי' ל"ז ס"ק י"ג שהביא בשם כנה"ג אות מ"ו שכ' וז"ל אפילו אין להם הנאה אלא עשות רצונם נוגע בעדות מיקרי מהריב"ל חו"מ ח"א סי' ל"ד ועי' במחבר חו"מ סי' ל"ז סכ"א שאפי' הנאה בדרך רחוקה ונפלאה לא יעיד בה וכן לא יהא דיין בדבר, ועי' בסמ"ע סי' ק"מ ס"ק י"ב וז"ל טעמו דמושין דמפני הטובה שעשה להם שהחזיר להם המעות ולא יצטרכו לירד עמו בדינא ודיינא א"י להעיז נגדו ומעידין מה שאינו עכ"ל, ועי' בחו"מ בפ"ת ס"ט סק"א בשם פלפולא חריפתא דלאו דוקא דיין אלא ה"ה נאמנים על הגידור אף שאין ביניהם ד"ת, ועי' בפ"ת סי' ל"ד ס"ק כ"ז, וה"נ כתב המצווה שיעשו באמונה ומי שהוא משוחד אינו יכול לומר דעתו באמונה לש"ש כמ"ש רמ"א חו"מ סי' קס"ג ס"א:

ועי' בשו"ת חת"ם חו"מ סי' ק"ס וז"ל דהיכא שקיבלו שוחד א"כ פשוט דקבלה ההיא שע"י אותו המינוי בטילה מעיקרא שהרי צריכים לומר דעתם לש"ש, וה"נ כאן שסתם המצווה על השני רבנים שיבחרו לא הוה פחות משולא דדיינא, ועי' ברש"י פרק חזקת הבתים דף ל"ה וז"ל לאותו שיהא נוטה לב הדיינים שהיה הנותן אוהבו או קרובו יותר דודאי להאי גמר ומקני לו ע"ש, וגם לפי' ר"ת שהדיין יתן למי שירצה נמי כתבו התוס' שם ובכתובות דף פ"ה דכל דיין שמקבל אגרא לאו דיינא הוא, והכא שציוה המצווה שיעשו הכל באמונה צריכים הרבנים ליתן דעתם והסכמתם על איש היותר ראוי לאותו משרה לפי אומדן דעתם בלי שום כוונה לדדית ותועלת עצמן רק באמונה לש"ש, ועי' בשו"ת תשורת ש"י סי' קהל"ת דהיכא

שצריכים לעיין ולאימוד למי ראוי יותר ליתן ופשוט מציעתא בכותחא שאסור ליתן ולקבל שוחד, וכיון שלא עשו כן הסכמתם בטילה:

ועוד דהסכמה זו ל"ה הסכמת הרבנים רק הסכמת מורשי הקהל הראש הקהל ואחיו שהכריחו את הרבנים שיבחרו את ר"מ נ"י כי לא עלה בלבם לבחור בטלן ולבחור את הר"מ כי לא הי' זמנה וגרע טפי ממה שכתב הרשב"א והביאו הב"י חו"מ ס"ס י"ד ובדרמ"א סי' י"ח ס"א שכל שקיבלו עליהם דעת אנשים ד' או ה' אין הולכין אחר הרוב אם הם שקולים הרי הוא פטור ואין אומרים בכיו"ב יבואו אחרים ויכריעום שהקהל לא קיבלו עליהם דעת המכריע אלא ע"ד בוררים אלו ירדו ולא לדעת אחרים, וכ"ש הכא שהמצווה בירר השני רבנים ולא נתן להם רשות שיבחרו המכריע אלא הוא בעצמו בירר בודאי לא חפץ בדעת מורשי הקהל ולדעתי בודאי אי לאו מורשי הקהל שהכריחו אז את הרבנים שיסכימו על ר"מ הי' בוחרים באחד היותר ראוי לאותו משרה, ובפרט שהי' בעבור איזה תועלת שהי' למורשי הקהל אחו התחייבות נגד ר"מ נ"י כידוע, ובזה פטרו עצמן, ועי' בדרמ"א יו"ד סי' רנ"ו ס"ד וז"ל אבל אם מינה בעצמו גבאים אין בני העיר יכולים לשנותו דלא על דעתם התנדב עכ"ל:

וגם להרב מרא דאתרא לא היה כח ורשות ליתן הסכמתו עבור איזה תועלת הנאה, וכמו שאינו רשאי לקבל כסף וליתן הסכמתו על איש שאינו ראוי לאותו משרה כאיש אחר המבקש את המשרה ואינו נותן ממון כמובן וכמ"ש לעיל, ובודאי אין נחשב באמונה, ועי' בשו"ת נוב"י מ"ת סי' נ"א, וממילא הסכמתו שנתן בטילה. ואפילו לפי דברי מרא דאתרא שהוא אמר שלא קיבל כלום שום הנאה עבור הסכמתו כי חזקת הרבנות היה שלו מקדמת דנא כמ"ש הרב הגאון המא' לבושי מרדכי זל"ל, ורוב הקהלה היו חפצים בו לעת אז לפני הד"ת שנתנו חתימתם עליו אלא שהסכים מחמת הכרח עבור שמורשי הקהל שהי' אז הראש הקהל ואחיו גבר אליס ושונאים לבית אביו הרב הקודם והי' בידם לעכב כמו שעשו אחר פטירת אביו ז"ע ואמרו בפי' שאם יסכים יעכבוהו בעכ"ח נגד הד"ת, והא דאי' שהכו את לד שכנגדם מכת רצח בפני ב"ד, מחמת זה אמר שמסכים אבל לא עלה בלבו להסכים בלב שלם, ובפרט שאחיו הגדול זל"ל וקצת בעה"ת שידעו מזה ערערו ולא שיסכים בשום אופן, מובן מזה שלא הסכים רק מחמת אונס:

ועי' בחו"מ סי' ר"ה בקצוה"ח סק"ב ובנתיבות סק"ט בשם מהרי"ט דהיכא שידע שהדין עמו ועשה מחמת אונס לפשר עצמו הוה כמתנה ומחילה, וכ"כ הב"ח סי' י"ב ומשובת מהר"ם מלובלין סי' כ"ג ומשובת מבי"ט ח"ב סי' קט"ו שאם אינו יודע בבירור שהדין עמו ועשה מחמת אונס לפשר עצמו הוה כמתנה, ועי' בסי' ר"ה דבטענת אונס אפילו החזיק כמה שנים אינו אומדנא דמוכח דמחל על טענתו ומוליאין אותו מידו ומחזיר הדמים, היינו משום דמה דלא טען טענת אונס כמה שנים משום דחשב כיון דמסר מודעא בפני עדים או שידוע האונס יכול להמתין ולא יפסיד בהמתנה, ובכל זמן שיטעון טענת אונס תתבטל המכירה, כמו בחו"מ סי' קמ"ג ס"א בהג"ה לענין חזקת ג' שנים שאם הי' בתחילה במקום שיכול למחות והלך למקום

שאינו יכול למחול ל"ה חזקה, דמה שלא מחה תחילה י"ל שסמך למחות בסוף ולשוב אלא שלא מזדמן לו, וכן טענת אונס כשיש לו סיבה ועיכוב לתבעו, ועי' בסי' רמ"ב ס"א דמתנה באונס לא הוי מתנה:

ונדולה מזו כתב הרלב"ח דאם הרוב כבר הגידו דעתם קודם שנתאספו עם המיעוט שוב ל"מ דעת הרוב אפילו אם ישאר ויתנו עם המיעוט אח"כ ויעמדו בדעתם משום דעכשיו הם נוגעים בדבר דכסיפא להו מילתא למיהדר, ועי' בש"ך חו"מ סי' י"ח בדין חכם שכתב פס"ד, ועי' מהרי"ט ח"ב חו"מ ס"ט ובתשו' ח"ל סי' קל"א ובתשו' חת"ס חו"מ סי' ק"ס, ועי' בתוס' שבועות דף מ"ה ע"ב בד"ה כי מטא זמן חיובא ח"ל כיון שהתחיל לכפור שוב אין נותן לב להיות מזכר פן יהי' מוחזק שקרן ע"ש, ועי' בכתובות דף כ"א ע"ב שלשה שישבו לקיים את השטר וקרא ערעור על אחד מהם עד שלא חתמו מעידין עליו וחותם משחתמו אין מעידין עליו וחותם, ועי' רש"י בד"ה משחתמו ח"ל הוו נוגעים בעדות שגנאי להם שישבו עם פסול בדין, וה"נ שהסכימו הרבנים פעם אחת על ר"מ נ"י שוב יש לחוש שגם בפעם אחרת יסכימו עליו אעפ"י שיש אחר הראוי יותר לאותו משרה ולא יהי' הסכמתם ביושר כמובן:

ומה שנכתב בפס"ד שנבחר ר"מ נ"י מעתה לבטלן, לו יהא ש"ל הצוואה בלי פסקי הערכאות שאין לזה מהם אפילו זיז כ"ש גם עפ"י תורה כמ"ש שלי בבחירת השני רבנים בלי בחירת הבני מ"ק ולו יהא לל"ה באונס רק הכל מרצונם הטוב באמונה בלי שום תועלת עצמית נמי ל"ה רק קנין דברים, ועי' בטו"ז יו"ד סי' רס"ד סק"ה דהיכא שיש טעם הגון יכול לחזור וליכא שום חשד ע"ש, וה"נ איכא טעמים הגונים ביותר כמו שאבאר לקמן, ואפילו אם היו מסכימים הרבנים בפני ראשי הקהל ולא בפני מורשי הקהלה שאינם בכלל טובי הקהל לענין זה שא"ל קנין כמבואר בחו"מ סי' כ"ב וקס"ג נמי ל"ה מועיל מחמת הרבה טעמים, חדא דדברי הקהל או בפני הקהל אינו טפי מקנין, ובדבר שאינו מועיל קנין גם בפני הקהל נמי לא מהני, כמו שמצינו בתקנת חכ"ל עי' בב"ב בפרק מ"ש דף קמ"ח לענין ש"מ דכתובין ומסורין דמי, דבדשלב"ל או בדבר שאין בו ממש כיון דלא מהני בו קנין גם דברי ש"מ לא מהני:

ועוד כיון דלא הוה בתקנת הציבור לא שייך כלל זה כלל, והכא הוי דבר שלא בא לעולם ואין בו ממש, דהרשות הנתונה להרבנים לא היה בעולם, כי לא ציוה שיבחרו בטלן בחיי בטלן ראשון שחי אח"כ הרבה שנים רק אחר שיתרוקן אז יש להם רשות לפי דעתי מצוה אינו מתחלת רק בעת שיתרוקן המשרה, אבל לא תשעה שנים קודם, והא ראי' שאם היו מקבלים את הרב מרא דאתרא או הרב מדערעטשקע לעיר אחרת קודם מיתת הבטלן ל"ה מועיל הסכמתם כמובן, רק ש"ל לכאורה דהוי כמו שדה זה שאירש מאבא מכור לך דקנה, דירושה ומיתה ממילא קאתי, ועי' ברמ"א חו"מ סי' רי"א דלא תשבינן לי' כ"ה לדבר שלב"ל לשי' הר"ת, אבל אינו דומה לזה, דהתם ודאי יורשו אבל הכא מי יימר שיבחרו את הרב מס"וו לרב בב"א, ואפי' אם יבחרו אותו שמא יבחרו את הרב מדערעטשקע או

מצ"ל למקום אחר בחיי בטלן, או שמא ימות הבטלן שיבחרו קודם מבטלן שקודם לו, ואיכא ספיקות, ואפילו בשדה שאירש מאבא מכור לך סברו הגאונים דאינו קונה דהוה דבר שלב"ל [ועי' לעיל סוסי' נ"פ], עי' בב"י שם, והכא כיון דהריות השייך להבטלן הוא ג"כ דבר שלב"ל י"ל שגם הר"ת מודה דנחשב לדבר שלב"ל דאפילו בשדה זו שאירש מאבא נמי לא אמר רק דלא הוה דבר שלב"ל כ"ה, והוי תרי דבר שלב"ל הרשות, ולדעתי המנהג לא הוה בזמנו וגם הריות נמי ל"ה בעולם, ואיכא כמה ספיקות:

ואפילו אם נימא פשרה אשר באמת ל"ה והא דאי' שלא עשו שום קנין, וגם בפסק אינו נכתב דהוה מכח פשרה, אבל לו יהי' דהוה פשרה ולו יהי' כשי' הרמ"א חו"מ סי' ר"ט דשניים שמקנים זל"ז מועיל אפילו בדבר שלב"ל, עי' בסי' קע"ו הכא מודה הרמ"א דלא קנה דהרשות הוי נמי דבר שלב"ל, וגם מה שמזכיס להבטלן נמי לב"ל, ואיכא הרבה ספיקות כמו שכתבתי, דהא בחד דבר שלב"ל ואיכא ספיקות נמי רבים חולקים על רבינו משולם, וגם הרמב"ם מן החולקים עי' בב"י שם, ממילא הבו דלא להוסיף, עי' דומה לזה בחת"ם חו"מ סי' קפ"ו בד"ה ועדיין ע"ש, ועי' בשו"ת מהרש"ם סי' קע"ו דירושה הוה דבר שלא בא לעולם בכה"ג:

וקנין סיטומתא שכתב הרא"ש דהוה מחמת המנהג נמי לא שייך הכא, חדא דלא שכיחא, והיכא דלא שכיחא ל"ש מנהג, עי' בחו"מ סי' של"א סעיף א', ועי' בשו"ת ריגב"א שאלה מ' שמנהג דאזלינן בתרי' ועבדי' כך חד מחרי אנפין היא, דאשון כגון שבא מעשה זה לפני ב"ד כמה פעמים לא אחת ולא שתים ונהגו כך ונשאר מנהג הוג והלכה קבועה לדורות באומו מקום בלבד, והשני שהסכימו טובי העיר וחכמיה לנהוג כך מכאן ולהבא, והולכין אחריו בזה העיר, וכל שאינו בא משני דרכיס הללו אעפ"י שאירע כך פעם ושתים ועשו מעשה לא יקרא מנהג ללכת אחריו:

ועוד הא תינא אם הי' הבחירה נעשית כמנהג העולם וכמו שליוה המצוה, אבל הכא שנעשה שלא כמנהג העולם בחי' בטלן הראשון שיש טעם הגון שלא יעשו כך משום איבה, וגם הי' מכח הכרח ב"ד ומורשי הקהל שלא היה להם להתערב בדבר זה כמובן לכל, בודאי אינו מועיל דהוה מנהג גרוע, עי' בשו"ת הרא"ש ובחת"ם סי' ס"ו בד"ה מ"ש מעלתו, ובשו"ת תשורת שי סי' ר"ת, ועוד הא הרבה פוסקים סוברים דקנין סיטומתא אינו קונה בדבר שלב"ל, ועי' בחו"מ סי' ר"א, ויש פוסקים דסוברים דהיכא דהוה דדמ"ד מהני, אבל הכא שנעשה נגד דינא דמלכותא ג"כ כנ"ל שא"א רק אחר שיתרוקן המשרה ושלחו קונקורז בודאי לא קנה, דאין לך מנהג גרוע ממה דהוה נגד דינא דמלכותא ודו"ק:

כן כתבי המחבר נמצאת עוד רשימה קצרה בענין הנזכר
והעתקנו כאן ממה שלא הובא כבר לעיל

ומה שקבלו הפסק דין באסיפת הקהל נמי אין בו ממש כי רבים אומרים שלא ידעו מתוכן הפס"ד ולא יבינו ולא עלה על דעתם לבחור את הר"מ נ"י לבטלן ורבים חשבו שהכל תלוי בדעת שני הרבנים כמו שסברו הב"ד ושני הרבנים וכדמוכח נמי מפס"ד והיודעים הדבר תלוי בבחירת הח"ק נמי לא הי' בדעתם לקבלו באסיפת הקהל כי אמרו שתלוי בבחירת הח"ק כאשר האמת וממילא אין באסיפת הקהל שקבלה את הפס"ד ממש על קבלת הבטלן:

ועוד הא הטעו אותם שסברו שהוא מכח ד"ת הלמ"מ ובאמת אין שום שורש בד"ת שהרב מרדכי יהי' הבטלן. ואינו דומה למה שכ' המחבר בחו"מ סי' מ"ה ס"ג אם העדים חתמו עד שלא קראו מ"מ מתחייב הוא בכל מה שכ' בו והוא מת' הרמב"ן הובא שם בסמ"ע סק"ה כדא שכ' שם וכ"ש הכא שסמך על אחרים ולא משש לקרותו וחותם בחתם ידו שהוא גומר בדעתו להתחייב בכל מה שכ' בו משמע דדוקא משום חתם ידו והכא ל"ה חתם ידם. ועוד דהכא הטעו אותם כמו שמבואר בהשאלה. ועוד דהכא אין עליהם שום התחייבות דהא הק"ק אינה שלהם רק מכח מצוה שמצוה לקיים דברי המת שיבחרו לפי אומדן דעתם אים היותר ראוי וכיון דלא ידעו ויבינו לא הי' בכחם לבחור כמובן:

ואינו דומה למה שכתב הרמ"א שם ס"ב דקורין לפני הנבור וחותמין דיראים לשקר לפני הנידור והוי כראש ב"ד דהכא לא שייך טעם דמירתת כי ידוע לכל שעשה דברים כאלה ולא ירא מפני הנבור ועי' ברמ"א יו"ד סי' ס"ע ס"י ו"ל מיהו אם מיחה לעכו"ם שלא ידיחו בלא רשותו והוא עבר על דבריו אסור דהא חזינן דאינו מירתת ואין לסמוך ג"כ על דבריו עכ"ל ומסתברא דה"ה על שאר דברים אינו נאמן כיון דאינו מירתת וה"ה הכא דידוע שאין הראש הקהל הזה מירתת לעשות דברים כאלה:

וגם אין לומר דמילתא דאיכא למיקס עלה דמילתא לראות בפנקס הא נמי ידוע שלא חפץ ומיחה לכל אדם שלא כדרך העולם וסמך עצמו שישתכח האופן שנעשה הדבר ובדעתו הי' להיות ראש הקהל עד עולם כי הי' גבר אלים ואם לא הי' נולד קרימינאל פרעטעס בענין זה שעשה בהתנהגות הקהלה שלא כהוגן הי' באמת גם עתה ראש הקהל וע"כ לא הי' ירא מכל זה ויכר הרמאות דהא לא קבע פרס למו"ה מרדכי נ"י יותר משאה שנים שנפשו יודעת מאוד שעשה נגד רצון הקהלה ברמאות ע"כ לא שייך הכא סברת הרמ"א דירא ודו"ק ועי' בד"מ יו"ד סי' רנ"ז ע"ס. ואפי' אם נעשה פראטאקאל וחתמו עליו שנים ב"א אין בו ממש כי הוא בחר שני אנשים אשר לא קראו מה שנכתב רק חתמו או אשר מסכימים עמו ברמאות וכ"ז הי' עושה משום שהי' על כל משפחתו שום התחייבות נגד ר"מ כידוע.

ועיי׳ בשו״ת חת״ם חו״מ סי׳ ה׳ והובא בפ״ת חו״מ סי׳ ס״א סק״ו שכ׳ ועוד חזקה דלא חליף הרב לזיופא באסיפת הקהל ועדה לכתוב מה שלא נאמר דמילתא דעבידא לגלוי׳ וחזקה אלימתא היא זו והכא ל״ש כ״ז כמו שכתבתי למעלה:

ועוד מה שנתקבל באסיפת הקהל לפני תשע שנים אין בו ממש כין דעפ״י הצוואה ומוקי הק״ק המאושרים מאת הממשלה צריך אסיפת בני הח״ק כי הרבה אנשים אשר הם מבני ח״ק ואין משלמין הערכות הקהל ואין להם דיעה באסיפת הקהל וכן להפך. ועוד כיון דלא הי׳ בזמנו ובקונקורז שיהי׳ ממה לבחור היותר ראוי אין בבחירה זה שום ממש והתחייבות ל״ה כי לא ידעו מהצוואה ומפסקי הערכאות שבחירה זה לא מהני שנעשה הכל בטעות ושלא ביושר כמו שמוכח מפס״ד גופי׳ ואינו דומה כלל למ״ש הדברי חיים ח״א חו״מ סי׳ ב׳ עיין שם:

ועוד לפי דעתי אין זה כמו שכ׳ הפס״ד שהרשות נתונה להשני הרבנים רק מצוה מוטל עליהם מכח מצוה לקיים דברי המת עי׳ בחו״מ סי׳ רנ״ב ומינה אותם בתורת חבר עיר ולא סמך על אחד מהם אלא על שני חבירים ולא על הגבאים לבד אעפ״י שאין ממנים גבאים אא״כ טובים ונאמנים עי׳ ברש״י פסחים דף מ״ט ע״ב מ״מ לא סמך עליהם שהי׳ רוצה להיות בטוח בודאי שיבחרו באיש היותר ראוי שהרבנים שהם בודאי יעשו באמונה ועצהיות״ט וזה אומדן גדול שהי׳ דעתו ע״ז, ועי׳ בב״י יו״ד סי׳ רנ״א בד״ה כתב הרשב״א וכאן אומדן הדעת גדול יותר ממה שיש שם ובאומדנא זה יכולים אפי׳ להוציא ממון עי׳ בחו״מ סי׳ ס״ה סי״ז ובודאי מחויב הרב מרי׳ דאתרא לבחור איש היותר ראוי לאותה משרה לפי דעת במצווה דהיינו מצוה המעולה ואם לאו גחל את החיים ואת המתים ובפרט להדיין שיש לו עתה במה להתפרנס אפי׳ שלא בריות אסור לבחור אותו וצריך לחפש אחר מ״מ עני שאין לו פרנסה כי לא הניח הק״ק בשום אופן לאיש שיש לו ממה להתפרנס. [עוד בענין ד״ת זה ראה בשו״ת משנה שכיר מחו״מ סי׳ ו׳]:

סימן ל״ד

מכתב תשובה מכת״י הגאון בעל בנין דוד זצ״ל

ב״ה ה׳ במדבר מ״ז למב״י תרל״ח אוהעל יע״א

לב׳ אהו׳ ידידי הרב הה״ג החו״ב איש חמודות ורב תבונות ירא״ת ה׳ היא אולרו וכו׳ מוהר״ג יודא שיחי׳ אבדק״ק שאמשאן יע״א.

אחדשת"ה בא"ר יקרתו מיום ב' הגיעני כעת אחר להריס וא"י מדוע נתעכב כ"כ על הדרך, והנני מוטרד מאוד כעת וממש אין העת בידי עכ"ז למען ידידותינו אמרתי להשיב לכת"ה על אחר אודות ענין המעוין שבישראל אשר לשיטות הפוסקים בנו יורש אותם אם האב יכול למחול על חזקתו שבנו לא יירשנו:

הנה הענין כבר מבואר בשו"ת מהריא"ן מק"ק מארגערעטין זצלה"ה באו"ח סי' ד' ודעתו הגדולה לענין ירושת בנו את גדולת אביו לא מהני אפילו לשון מחילה יע"ש טעמו, וגם כי דהוה כמתנה עמש"כ בתורה יע"ש. והנה הגאון הנ"ל הי' גאון מובהק וצדיק תמים והוראתו בקדושה, ובפרט כי לא מצאתי בשום מקום שיאמר א' מהגדולים להיפך, ע"כ לפיענ"ד יכולים לסמוך על דבריו כעל עמוד הברזל. מחמת גודל טרדותי כעת א"א לי להאריך, ויקבל כת"ה את תוה"ק בחג הקדוש הבע"ל ללמוד וללמד לשמור ולעשות מתוך רב נחת והרחבה ונשמע ונתבשר בש"ט בכלל כ"י בתהרה,

המכבדו

הק' דוד דוב מייזליש

אב"ד דקק"ס הנ"ל יע"א

סימן ל"ה

הדרן מסכת בבא מציעא

בריש מס' בתוס' ד"ה שנים אוחזין הקשו למה מתחיל התנא בדברי חלוקה הו"ל למתני תחילה בדיני קנין מציאה איך ובמה היא נקנית ולמתני' דלקמן היה רוכב על החמור וכו' לו משפט הבכורה, ומי' דאיידי דאיירי בהגחל בתרא בתחלוקת נכורת וכו', ואח"כ מקשין ואע"ג דבב' מסכתות אין סדר למשנה ולמ"ד אחד כולי ס' מזיקין לאו מס' אחת הוא, ומי' ה"מ לענין מחלוקת ואח"כ סתם אבל כשחיברם על הסדר חברם, ולריך בכל מס' טעם למה נשנית אחר שלפניה עכת"ד:

ולענ"ד לאו פירוקא הוא, דבמתני' דהגחל בתרא תני נמי דין מציאה בלי שום חלוקה דתנן מוכין שהכובש מוצא הרי אלו שלו, דהיינו שקונה אותן, ממילא הדק"ל למה לא התחיל בדיני קנין מציאה:

ואעין ואומר טעם אחר בישוב סדר התנא, דהנה הקשו התוס' שם בד"ה וחה נוטל רביע נימא דאין ספק מוציא מידי ודאי דהאומר כולה שלי יש לו בודאי החצי והאומר חצי' שלי ספק אם יש לו בה כלום כדאמרינן פרק החולץ דף ל"ח ע"א ספק ויבס שבאו לחלוק בנכסי סבא ספק אומר בר מיתנא אנא ואית לי פלגא ויבס אומר ברא דידי את ולית ליך ול"מ הוי יבס ודאי וספק ספק ואין ספק

מוציא מידי ודאי ע"כ. וי"ל קושיתם דהנה תוס' בד"ה ויחלוקו כ' דהכא החלוקה יכול להיות אמת, דהיינו שניהם הגביהו בבת אחת ולא הרגישו וכל אחד חושב שהוא לבדו הגביהו טרם הגביהו חבירו, א"כ יכול להיות כאן בתרי אנפין, או שקידש אחד לחברו והוה כולה שלו או שהגביהו בבת אחת וחציה של זה וחציה של זה:

וי"ל דגם שניהם האוחזין בטלית מסופקין בזה שאין יודעין בבירור אם קידש לחבירו וטוענים כולה שלי מכח ספק, והנה בגמ' דף קי"ח על מתני' דהאומר לחבירו גזלתיך הלויתני מסיק בגמ' דאם בא לצאת ידי שמים צריך לשלם מספק היכא דאיכא קצת כטענת ברי ע"ש ברש"י ד"ה איתמר נמי, ולכאורה איך הוא יכול לטעון חצי שלי משום שהגביהוה בבת אחת הא א"א לצמצם, וצ"ל שזה שטוען חצי שלי הוא משום שהוא מסופק אם הוא הגביהה או חבירו תחילה או הגביהו שניהם יחדיו ועל החצי יש לו ס"ס שמא הוא הגביהה וכולה שלו או שמא בבת אחת הגביהו וגם אז החצי עכ"פ שלו והחצי אפילו לצאת ידי שמים אינו חייב להחזירו, דהא קרוב לוודאי הוא שהוא שלו דס"ס הוה כרוב כתשו' הרשב"א, אבל על החצי השני אין לו אלא ספק א' ומחויב להחזירו לצאת ידי שמים ע"כ אינו תובע רק חצי':

והשתא דאתינן להכא מיושב קושית תוס' הנ"ל דאין ספק מוציא מידי ודאי, דאפשר שניהם מסופקים כנ"ל, וזה שטוען כולה שלי אינו רוצה לצאת ידי שמים ולכן טוען ברי, וזה שטוען חצי שלי רוצה לצאת בחצי האחרת ידי שמים ולכן אינו טוען רק על החצי ודו"ק:

ולפ"ז מיושב ג"כ קושית התוס' אשר שמעה למטרה לישבו, דמש"ה פתח המגא בדיני חלוקה ברישא, דלכאורה קשה קושית התוס' דיימא אין ספק מוציא מידי ודאי, ואמאי בזה אומר כולה שלי וחה אומר חצי' שלי נוטל רביע, וצ"ל כמו שאמרנו דאין כאן ספק וודאי אלא ספק וספק, רק זה שטוען כולה שלי אינו רוצה לצי"ש, וחה שטוען חצי' שלי רוצה לצאת, ואי ק"ל דאם רוצה לצאת ידי שמים אמאי טוען על החצי שהוא שלו, ז"א דבזה א"ל להחזיר אף לצי"ש כיון דאיכא ב' צדדים שיהא שלו, אולי הגביהה הוא קודם, ואח"ל לא הגביה קודם שמא הגביהו בב"א וגם אז החצי שלו, ומנלן הא דאם זה שכנגדו טוען קצת כטענת ברי מחויב להחזיר לצי"ש דנתלה דמש"ה טוען רק על חציו שהוא שלו, זה נשמע מסוף מס' ב"ק ממתני' דגז"מ האומר לחבירו וכו', ואחי שפיר למה מתחיל המגא בדיני חלוקה, כדי להסמיכו למתניתין דבבא קמא, ויוסבר ע"י זה למה בזה אומר כולה שלי וחה אומר חציה שלי נוטל זה האומר חצי' שלי רביע:

ועפ"י אלה הדברים נעוץ נעלמי סוף מס' ב"מ עם תחלתה, דבסוף המסכת פליגי במשנה בשתי גינות זו ע"ג זו והירק בינתים רמ"א של עליון רי"א של תחתון וכו', ובגמרא מוקי רבא פלוגתייהו בשדי נופו בתר עיקרו, ר"מ סבר שדי נופו בתר עיקרו, ור"י סבר ל"א שדי נופו בתר עקרו וכו', עד ותנן נמי גבי ערלה כה"ג וכו' ולריכי דאי אשמעינן

קמייתא בהא קאמר ר"י משום דממונא אבל גבי ערלה דאיסורא אימא מודה לי' לר"מ וכו'. הנה אי לא אמרינן שדי נופו בתר עיקרו הוי גבי ערלה קולא ע"ש, וא"כ קשה לי טובא דהתוס' לעיל כ' ע"ב ד"ה איסורא מממונא הקשו דמאי פריך הגמרא איך פשט מר איסורא מממונא הא טפי מחמרינן בממונא דאין הולכין בממון אחר הרוב ובאיסורא אזלינן בתר רובא אף נגד החזקה, ומי' דבאשת איש החמירו:

עב"פ נשמע מדבריהם דאדרבה ממון חמיר טפי מאיסור, ורק התם משום חומרא דא"א נגעו בה, ומה זה דקאמר דאי אשמעינן קמייתא וכו' אבל גבי ערלה דאיסורא אימא מודה לי' לר"מ דל"א שדי נופו בתר עיקרו, דמה גבי ממון דחמיר ס"ל דל"א שדי נופו בתר עיקרו כ"ש באיסור דקיל ודאי לא ס"ל דשנב"ע ויהא גם היולא מן הגזע ערלה, ול"ל דלעולם ממון קיל מאיסור, ומה דלא אזלינן בממון אחר הרוב הוא משום דחזקה אליס טובא דהמע"ה, עיין פנ"י במקומו ובדף כ"ז, וממילא אמי שפיר הלריכותא דהא בירק זה שבין שתי הגינות ליכא חזקת ממון, ובדליכא חזקת ממון קל מאיסורא דגם הולכים בו אחה"ר, והו"א דבזה קסבר ר"י דל"א שדי נופו בתר עיקרו, אבל גבי איסורא דערלה דאמי' מיני' קולא מודה לר"מ, ומנלן הא דבליכא חזקת ממון קיל דאזלינן בזה גם אחה"ר, זה מוכח מריש המסכתא דקתני בתמניתין:

סימן ל"ו

תשובה מחותן המחבר הגאון רבי בן ציון בלום זצ"ל

וה' נתן חכמה לשלמה, דוד לכל דרכיו משכיל

וה' עמו, ברוך הוא וברוך טעמו, ה"ה אהובי חתני הרבני הגדול בתוב"י, מורג חרוץ ושנון, ורים לו כלבנון, כמו"ה דוד שלמה פרענקל נר"ו וכאל"ש:

הן היום אמרתי כי אקח מועד ותבט עיני

בשורה ד"ת אשר ערכת לפני ושוב אשוב אליך ובמה שסיימת אפתח. הנה הבאת דברי תוספות יו"כ יומא פ"ה איהו קמומיב בהא דאמרינן התם גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה דמאי רבותא דתשובה הא כללא הוא בכל התורה כולה דעשה דוחה ל"ת ואיהו קמפריק לה בשם כסף נבחר דל"א עשה דוחה ל"ת רק אם אותו שעובר על ל"ת הוא מקיים העשה אבל הכא מי שמקיים העשה דתשובה דהיינו כנסת ישראל נהי שראוי שתדחה ל"ת לחזור לבעלה כביכול ית"ש אבל מי המיר לבעל לחזור אליה ולעבור על לאו דלא ישוב מאחר שאין הבעל מקיים שום עשה, אך בספר תוס' יו"כ שם דחה תירוץ זה והעלה מכח ראיה דכל מ"ע דרמיא על אדם אחד ומוטלת עליו לעשותו בחברת אחריס דוחה ל"ת שבתורה אע"ג דלגבי א' מהם ליכא עשה ע"ש:

וע"ז שמת הערה בפי דהאיך אפשר לומר דהיכי דשניהם מוזהרים ועשה ליכא רק באחד דאמרי' עשה דוחה ל"ת וכי אמרינן לו לאדם חטא בשביל שיחכה חבירך, וע"ז כתבת וילמא לדון בדבר החדש בטעמא דמילתא דהיכא דלא פשע אמרינן חטא בשביל שיחכה חבירך שהוא מטעם ערבות ואם כן באשה דל"ש ערבות כמ"ש הרא"ש פ"ג דברכות והובא בדג"מ או"ח סימן ער"א בח"ע וחליו בן חורין כופין את רבו ועושה אותו בן חורין הא המשחרר עבדו עובר בעשה וא"א לאדם חטא וכו' אפילו בלא פשעה ל"א חטא בשביל שיחכה:

והנה מובא באחרונים בשם קה"י דכמו דאמרינן חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות דדוקא לאיש נאמר ולא לאשה ה"נ אין אדם עושה עצמו רשע לאיש נאמר ולא לאשה ולפי"ז ה"נ אפשר לדייק הכי וכי אמרינן לו "לאדם" חטא וכו' והיינו דקמ"ל דלאשה פשיטא דאין אומרין חטא בשביל שיחכה כיון דל"ש בדידה ערבות ממילא אפילו בלא פשע ל"א חטא בשביל שיחכה אלא אפילו לאדם דהיינו לאיש דשייך ביה ערבות ואומרים לו חטא היכא דלא פשע מ"מ היכא דפשע אין אומרים לו חטא בשביל שיחכה חבירך אלו דברים בתוספת ביאור:

וישמח לבך כי זכית לכוון בזה לתשו' כת"ס או"ח סימן ס"ב, וזה רבות בשנים כתב לי ב"א הרה"ח מו"ה אר' יודא שטערן ש"ץ ראיה לזה מתוס' גיטין מ"א ד"ה ליטא שהקשו דעשה דפו"ר ידחה ל"ת דלא יהיה קדש ותירצו בדידה ליכא עשה ע"ש ותקשי דמה בכך בדידה ליכא עשה הא בלא פשע אומרים לאדם חטא וכו' אפילו בלא פשעה ג"א חטא בשביל שיחכה וכו' ועיין בספר תורת גיטין שם:

אך לענ"ד יש לפקפק בראיה זו שהרי הקשו תוס' שבת דף ד' אמאי בח"ע וחלי ב"ח כופין את רבו ועושה אותו ב"ח הא המשחרר עבדו עובר בעשה וא"א לאדם חטא וכו' ותרצו דמצות פו"ר שאני דמצוה רבה הוא ע"ש, והכי כתבו תוס' קידושין דף ע' ד"ה קשים ישראל לא נתערבו בשביל גרים וכתב הגל"ח ברכות כ' דה"ה דלא נתערבו בשביל עבדים ע"ש ומ"מ כופין את רבו לשחררו דמצות פו"ר מצוה רבה היא ואומרים לאדם חטא וכו', וא"כ הה"נ באשה נהי דל"ש בה ערבות מ"מ במצוה רבה דפו"ר אמרינן חטא בשביל שיחכה ואכמי הקושיא במ"ע דמה בכך דבדידה ליכא עשה מ"מ יימא חטא (וכבר מי' מו"ג שם הקושיא לנכון), וגזה א"ש עכ"פ דהקב"ה החזיר את כנסת ישראל אע"ג דל"ש בדידה כביכול ים' העשה ולא תקשי הא א"א חטא בשביל שיחכה, משום דהוא וודאי מצוה רבה שיחזירנו הקב"ה אצלו וגזה אמרינן שפיר חטא בשביל שיחכה:

ועונ"ל בישוב קושיא זו עפ"מ דאמרינן מנחות מ"ח ע"א עמוד וחטא בחטאת בשביל שמזכה בחטאת אמרינן חטא בחטאת בשביל שמזכה בעולה ל"א וכו' עמוד וחטא בשבת בשביל שמזכה בשבת אמרינן חטא בשבת בשביל שמזכה בחול לא אמרינן ע"ש, ועיין בירושלמי שקלים פ"ז ה"ג והוא אומו סברא ממש דאומרים לאדם חטא וכו' דקמיירי בשבת ד' כמש"ש תוד"ה חטא, ומבואר מזה דל"א חטא בשביל שיחכה רק כדי

שיכה מינו אבל שיכה שלא בת מינו ל"א, ולפי"ז למה דאמרינן שבת ס"ב ע"א דנשים עם בפני עצמן ועיין בספר ארה"מ להגאון מלבי"ם זצ"ל [בפי' י"ג] שכתב דמה"ט עשה דליתא בנשים לא תשיב בשביל זה עשה שאינו שווה בכל דנשים עם בפני עצמן ע"ב וא"כ כיון דבדידה ליכא עשה דפו"ר שפיר ל"א עדל"ת דל"ל בדידה חטא בשביל שיכה העבד דלאו בן מינה הוא וא"ש:

והנה עכ"פ מבואר מסוגיא דמנחות הנ"ל דהך סברא דחטא בשביל שיכה אינו רק בזמין וקוג אטשי רק גם בדבר אחר כקרבן ושבת אמרינן הך סברא ואף דל"ש בקרבן ושבת סברת ערבות ומבואר דלא כטעם כמ"ש שהוא מטעם ערבות:

ובלא"ה אנכי לא ידעתי מה הועלת בדבריך דישוב קושיתי הא אדרבה כ"ש דתקשי הא לגבי קוב"ה ולאי ל"ש ערבות שלא נתערב בשבילו ואיך נימא עשה דוחה ל"ת ואין אומרים חטא בשביל שיכה כי קושיין. וגם בלא"ה אין זה קושיא דלהניל רבים מעבירה או במצוה דרבים שפיר אמרינן חטא בשביל שיכה כמ"ש חוס' גיטין מ"א ע"ב ועיין חת"ס אהע"ז מ"א סימן ל"ו וה"נ אין לך מצוה דרבים והגלת רבים יותר משיחזירינו הקב"ה אצלו להיות לו לעם סגולה כמקדש:

ומ"ש שדוחק לומר דלשון אדם בא למעט אשה דהרי בשליחות אי' נמי הך ליתנא דשלוחו של "אדם" כמותו ולא ממעטינן אשה משליחות, ואני אומר דאי משום הא לא איריא דהתם ליכא למיטעי למעוטי אשה דהרי בהדיא יליפינן בקידושין מ"א מושלחה מלמד שהיא עושה שליח דקרי' ושלחה בלא מפיק ה"א ערש"י שם אבל בעלמא י"ל דאדם למעוטי אשה קאתי וכמ"ש הקה"י לענין אין אדם משיס עצמו רשע כמש"ל:

ובגוף דברי הקה"י דלא שייך אין אדם משיס עצמו רשע לגבי אשה, הנה כי העלה גם אאמו"ר מאוה"ג זצ"ל בשו"ת בית שערים חלק אורח חיים סימן שכ"ד ולאו מטעמיה דקה"י רק על פי דברי התומים סימן מ"ו ס"ק מ"ב דדוקא אם נפסל על ידי עבירה זו לעדות הוא דאמרינן א"א מע"ר אבל אם אמר שעבר עבירה שע"י אינו נפסל לעדות שפיר משיס עצמו רשע וכ"כ דו"ז בש"ש שמעתא ז' פ"ה וא"כ אשה דבלא"ה פסולה לעדות ל"ש כלל דאאמע"ר ע"ש ודפח"ת. וש לישב בזה קושית תוס' ב"מ ג' וכריתות י"ב בשנים אומרים אכלת חלב והוא אומר לא אכלתי דפטור מקרבן מיגו דאי בעי אמר מזיד הייתי הא אאמע"ר, ולפי"ז ניחא דמשכחת לה באשה דל"ש אאמע"ר ושייך שפיר מיגו ולכן פטור מקרבן וא"ש:

ובדקדוק הלשון אין "אדם" משיס עצמו רשע יותר נ"ל דבא למעט עבדים והיינו למ"ש ש"ך יו"ד רס' א' דסתם עבדים יש להם כל מדות רעות יותר מן הריקים והפוחזים כדאמרינן בש"ס בכמה דוכתי ואינן בחזקת כשרות ע"ש ועיין בגיטין ס"ז ע"ב א"ל דלא מעלי עבדי דחשידי אאבר מן החי ע"ש ועיין בשאילת יעב"ץ ח"ב סימן קנ"ז ובודאי ל"ש בעבדים אאמע"ר דעבדי בהפקירא ניחא להו כדאמרי' בכתובות י"א ולהכי קאמר אין "אדם" מע"ר לאפוקי עבד

דלא נקרא אדם כמ"ש ב"י או"ח סימן קט"ן בשם ספר המנהיג דאין נוטלין לידים מעכו"ס ועבד דבעי כח אדם ועיין תוס' בבא קמא יו"ד ד"ה שהשור שכחב דשור ולא אדם איצטריך לעבד ע"ש. והיה אפשר לישב בזה דעת הטור יו"ד סימן א' שכתב ועבדים משוחררים שוחטים לכתחילה ותמה ב"י הא אפילו אינם משוחררים מותרים לשחוט כמו נשים ועיין טורי זהב וש"ך ונקודות הכסף, ולהנ"ל י"ל דסובר כדברי מנהיג דעבד לא מיקרי אדם וכיון דבשחיטה בעינן כח גברא כמבואר בסימן ג' שפיר אין עבד שוחט דל"ה מכח אדם, אך דא עקא שהרי הטור באו"ח שם מחיר ליטול ידים גם מעכו"ס ומבואר דלית ליה כדברי ספר המנהיג:

ואמנם אחי שפיר בזה גם כאן דקאמר אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך דלפי האמור י"ל דבא למעט עבד דאפילו בלא פשע דבכה"ג באינש אחריני אמרינן חטא בשביל שיזכה מכל מקום בעבד גם בכהאי גוונא שלא פשע לא אמרינן חטא בשביל שיזכה העבד דודאי חבירו בדומה לו קאמר שהוא אדם כמוהו לאפוקי עבד שאינו עבד כמוהו וכמו דלא מיקרי עבד אחיו כדאמרינן בבא קמא פ"ח יצא עבד שאין לו אחוה במצות ה"ג לא מקרי חבירו אדם בדומה לו, ומכל מקום הקשו תוס' גיטין שפיר בחלי עבד וחלי בן חורין הא אין אומרים לאדם חטא, ולכאורה בלאו הכי מקשי דהרי לא אמרינן חטא בשביל שיזכה העבד, אלא דא"ש דהרי בעבד זה יש בו חלק ולד שהוא אדם בדומה לו ולד זה הוא חפץ לזכותו במצוה ומקשי הא גם בזה הלד דהיינו לד חירות אין אומרים לאדם חטא, ועוד דהתוס' מקשין במכש"כ דאפילו באדם בדומה לו אין אומרים חטא וכש"כ בחלי עבד וחלי בן חורין שאינו בדומה לו:

וגוף דברי ספר המנהיג אם עבד נקרא אדם

בחלוקת היא שנויה דעיין תוס' מגילה כ"ג ע"ב ד"ה ואדם שמבואר בדבריהם דעבד מקרי אדם ואף דתוס' מייתי דיליף מהאדם אבל הוא ט"ס למעיין היטב וצ"ל מאדם, אבל בתוס' סנהדרין ט"ו ד"ה אדם משמע כדברי המנהיג דעבד לא מיקרי אדם ועיין פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב אות ח"י שתמה אשיטת המנהיג המזכר דהא קברי עבדים מטמאים באוהל ומטמאים בנגעים ולא ממעטינן להו מאתם קרויין אדם וכו' ע"ש ואכמ"ל בזה.

[ע"ע בספרו אות ליון ערך אדם]:

ומה דפשיטא ליה לבעל תוס' יו"כ דהיכי דשנים מוהרים והעשה אינו אלא באחד נמי אמרינן עשה דוחה ל"ת והביא ראי' מיבמות ג' ע"ב דקאמר טעמא דכתב רחמנא עליה הא לא"ה הוה אמינא אחות אשה מתייבמת מ"ט דאמרינן עשה דוחה לא תעשה וכו' והרי עשה דיבום אינו מקיים אותו אלא היבם בבדידה ליכא עשה ואיך יבמתו מעבור אלאו בלי שתקיים העשה או"ו דגם בכה"ג עשה דוחה לא תעשה ע"ש, הנה לא כן דעת הפלאה כתובות כ"ד אלא דגם בבדידה איכא עשה דייבום ועיין תשו' חכ"ל סימן א' ופנ"י כתובות מ', אך בתשו' יד יצחק [מ"א] סימן ל"ב וסי' ל"ג הוכיח דדעת רש"י הוא כדברי תוס' יו"כ דבבדידה ליכא עשה דיבום ע"ש. ומקום יש בראש לישב בזה לשון רש"י יבמות שם שכתב אחות אשה מתייבמת מייבם ע"כ והוא פלאי דמה הוסיף

רש"י לפרש זה הלא המה דברי הגמרא ממש, ואף אח"ל שיש טעות ברש"י בשנדקדק בקולו של יו"ד ול"ל מיבס בחד יו"ד עדיין לא נושענו בזה שהוא שפת יתר ח"ו, ובלא"ה קשה לשבש כל הספרים וכבר נודע בשעריס דברי הגמו"ה ישעי' פיק ז"ע שפי' דחז"ל לאוקומי גירסא סייעתא דשמיא דהכונה דלקיים איזה גירסא ולהיות משהה ע"מ לבארו ולא לשבש הגירסא כמו שהיא כתובה לפנינו ולשלוח יד במלאכת הג"ה מסיבת חסרון ידיעה לזה צריך סייעתא דשמיא ודפח"ח:

והנה בילדותי שמעתי מפ"ק אאמו"ר זצ"ל בכונת רש"י דק"ל דמאי דפריך הגמרא אהא דהוי אמינא אחות אשה מתיבמת והא אין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת דמה בכך מכל מקום בדיעבד שפיר מתיבמת שתהא צריכה היתנו גט כמו בבא על יבמתו נדה דג"כ מתיבמת וקנאה בדיעבד לאצרוכי גיטא ועיין תוס' ריש יבמות ד"ה ואחות ולזה פירש"י דהך מתיבמת אין הכונה בדיעבד שאינו לשון מתפעל אלא דכאן הכונה מתיבמת דמיבס דהיינו לכתחילה וע"ז שפיר פריך דהאיך מיבס לכתחילה והא אין עשה דוחה ל"ת שיש בו כרת והוא פירוש נכון ודפח"ח. ואמנס לפי האמור נלע"ד דהיינו דק"ל לרש"י האיך קאמר מתיבמת דמשמע דקאי על היבמה הא בדיעבד ליכא עשה דיבוס ולזה פירש"י שלא תטעה בכך דאף דקאמר מתיבמת הכונה רק מיבס בלשון זכר שהמצוה רק על היבס אלא שנקט הך לישנא מתיבמת דהוי לישנא מעליא טפי לסיים בהכי אחות אשה מתיבמת וא"ש נכון בכוונת רש"י:

וי"ל בזה פרפרת נאה בגמרא דיבמות שם דקאמר טעמא דכתב רחמנא עליה וכו' מ"ט דאמרי' עשה דוחה ל"ת אימר דשמעת ליה דאמרינן עשה דוחה ל"ת גרידא ל"ת שיש בו כרת מי שמעת ליה ותו ל"ת גרידא מנלן והוא פלא דמקושיא הראשונה משמע דידע המקשן דעשה דוחה ל"ת רק אל"ת שיש בו כרת הוא דק"ל דמנלן והאיך פריך בתר הכי דל"ת גרידא מנלן דדמי, ולפימ"ש י"ל דלכאורה קשה הרי עשה שאינו שווה בכל אינו דוחה ל"ת השווה בכל וא"כ איך עשה דיבוס דליתא בדידה דוחה ל"ת דאיתא נמי בדידה דהנאה לתרוויהו אית להו כדאמרינן בבא קמא ל"ב, אך זה אינו דבאמת מוכח מכלאים בציצית דמיניה ילפינן דעשה דוחה ל"ת בכל דוכתי דאפילו עשה שאינו שווה בכל כמו ציצית דנשים פטורות מציצית דוחה ל"ת דכלאים דשווה בכל דשייך נמי בנשים ועיין מהרש"ל ומהרש"א יבמות ד':

ולפי"ז י"ל דודאי ידע המקשן דעשה דוחה ל"ת איתי מהי איתי ואולי מסברת הרמב"ן פרשת יתרו שאבית לקמן בעזה"י רק ל"ת שיש בו כרת הוי ק"ל דמנלן עשה דוחה ל"ת, והא דמקשה בתר הכי ותו ל"ת גרידא מנלן הכי קא ק"ל דאפילו ל"ת גרידא בכה"ג גבי יבוס דהעשה אינו שווה בכל בבדידה ליכא עשה והל"ת שווה בכל מנלן דדמי וע"ז משני דאפילו בכה"ג נמי מצינן למילף עשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית דהוי נמי בכה"ג וכמש"ל וא"ש:

אבל מ"מ דברי תוס' יו"כ תמוהים לנפש אדם כמוני דמה נעשה ביום שידובר בו דברי תוס' גיטין הנ"ל שהקשו דעשה דפו"ר

לידמי ל"ת דל"י קדש ומרגו דבדידה ליכא עשה ע"ש ומה בכך דבדידה ליכא עשה הא אף בכה"ג דשניהם מוזהרין והעשה אינו אלא באחד נמי אמרינן עשה דוחה ל"ת ונל"ע כעת:

אבל אני אמרתי בכונת המאמר דגדולה משובה שדוחה ל"ת בהקדש דברי קדוש ה' רבינו הרמב"ן זי"ע בנימוקי חומש פרשת יתרו בפסוק זכור את יום השבת שכתב ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמזו במ"ע והוא היוצא ממדת אהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו ומדת שמור במצות ל"ת והוא למדת הדין ויוצא ממדת הירא כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו ולכן מ"ע גדולה ממצות ל"ת כמו שאהבה גדולה מיראה כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו ולכך אמרו לאחי עשה ודחי ל"ת ומפני זה יהיה העונש במל"ת גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה ואין עושין בו דין במ"ע כלל וכו' עכ"ל קדשו:

ובספר חוס' יו"כ יומא פ"ג כתב לישב בזה קושיתו בהא דאמרינן התם במי שאחזו בולמוס ויש לפניו טבל ושביעית מאכילין אותו שביעית דקיל איסורו וקשה שהיא משנה שא"ל דמטבל ונבילה ידעינן לה דכיון דטבל חמור מנבילה דהוי איסור לאו כש"כ דחמור משביעית שהוא רק איסור עשה דקיל מאיסור לאו ולכן העלה להיפוך דאיסור עשה חמור מאיסור לאו ונסתייע מדברי רמב"ן הנ"ל ע"ש. ולפענ"ד שמי תשובות בדבר חדא דא"א לומר דשביעית שהוא איסור עשה חמור מנבילה שהוא איסור לאו שהרי בנבילה איכא נמי איסור עשה דאינו זבוח כמ"ש חוס' בילה כ"ה ד"ה בחזקת ושבועות כ"ד ד"ה האוכל ועיין פמ"ג בפתיחה להלכות שחיטה, וגם מה שנסתייע מדברי רמב"ן הוא פלא דהרמב"ן קאי בביטול מ"ע והוא קאי לענין איסור עשה שהם שני ענינים נפרדים ולא קרב זה אל זה כמ"ש בתשו' תה"ד סימן קכ"ה הביאו מג"א ומחצית השקל סימן תע"א סק"ז (ואמרו"ר זצ"ל בתשו' בית שערים או"ח סימן קכ"ח כ"כ מדנפשיה וכבר קדמו בתה"ד):

אלא דבלא"ה על הראשונים אנו מצטערים דבאמת גם על תה"ד עצמו קיימא תמיה זו וביתר שאת ויתר עז דבסימן ל"ד כתב ואיסור לאו חמור מעשה כדאיתא פ"ק דיבמות בשמעתין דעליה וכו' ע"ש והביאו מחצית השקל סי' תרט"ז ולמ"ש תה"ד בעצמו לחלק בין ביטול מ"ע לאיסור עשה א"כ אין ראיה מגמרא דיבמות דקיימינן התם לענין ביטול מ"ע ותה"ד בסימן ל"ד מיירי באיסור עשה, וגם על רבינו הרמב"ן יש להפליא לכאורה דמה יענה לסוגיא ערוכה יבמות ז' ע"א דקאמר אנו עשה דוחה ל"ת לאו ל"ת חמור מיניה וכו' הרי דל"ת חמור מעשה ואפ"ה אמרינן עדל"ת, וכבר העיר בזה בהגהות גליון הש"ס להגרעק"א יבמות שם ואך בקיצור וגם אותו כבר קדמו ביד מלאכי סימן תקט"ו ודחה שם לדברי הרמב"ן. [ועי' בשו"ת בית שערים יו"ד סי' מ"ב]:

ואמנם לענד"נ בישוב כל הקושיות הנ"ל דלקושיא ראשונה י"ל לפי"מ שהבינו גדולי אחרונים בדברי הר"ן יומא פ"ג דלהכי

שוחטין לחולה בשבת ואין מאכילין אותו נבילה
לטפי עדיף לעבור איסור חמור אחד מלעבור
הרבה איסורים קלים וריבוי לאוין חמירי מחד
איסור סקילה (אף שאנכי לא כן עמדי בהבנת
דברי הר"ן כמ"ש במק"א ואכ"מ) וא"כ
תקשי בהך ברייתא ביומא שם דקתני טבל
ונבילה מאכילין אותו נבילה ואמאי נהי דטבל
במיתה מ"מ הרי בנבילה איכא עול"ת ואית
ביה ריבוי איסורין קלים וא"כ טפי עדיף
להאכיל טבל דלית ביה רק חד איסור חמור
או"ו דסובר הך תנא דברייתא דבנבילה ליכא
איסור עשה רק לאו גרידא וכדעת הריב"א
שבתוס' שבועות הנ"ל ורש"י חולין ט' ועיין
פמ"ג בפתיחה הנ"ל ומיושב קושיא הנ"ל
כמובן:

ולקושיא שניה י"ל דמייתי סייעתא מרמב"ן
דאפילו במ"ע כתב רמב"ן דגדולה
מל"ת כש"כ דאיסור עשה חמור מלאו והוא
פשוט. ולקושיא הג' י"ל בפשיטות דכוונת
הרמב"ן דלענין עונש וודאי ל"ת חמור שהוא
מורד במלות המלך ית' ומ"מ כשמקיים
העשה שכרו הרבה מאוד מבקיום הל"ת דאין
מגיע לו שכר כ"כ במה שאינו מורד ולהכי
עדל"ת ובזה דברי הרמב"ן ותה"ד נדקו יחדיו
ואין כאן קושיא מגמרא יבמות הנ"ל כמובן:

ועיין בספה"ק ראשית חכמה תחילת שער
אהבה שהביא גם הוא מתק"ז שם"ה
משמאלא מדחילן דגבורה אתיהיבו פחד יצחק
רמ"ח מימינא מרחימו דדרגא דאברהם
דכתיב ביה ואהבת עולם אהבתיך ע"ש
ובהקדמת תק"ז בדרגא ממישאה בירא ה'
כחוב לאמור ובגין דא אקדימו שם"ה ל"ת
דאינון דחילו לרמ"ח פקודין דאינון רחימו
הה"ד זה שמי לעלם וכו' שמי עם י"ק שם"ה
זכרי עם ו"ק רמ"ח וכן הוא בתיקון חד
עשרין פקודין דל"ת תלין מדחילו דירא וכו'
ועיין בר"ח תחילת שער הירא, הרי שלך
לפניך דיפה אמר שלמה אין כל חדש תחת
השמש שכדברי רמב"ן מבואר גם בזוה"ק,
ואחרי שהקדמנו כל אלה היתה לנאר מחכ"ל
דודאי בשאר מ"ע שעושה מאהבה פשיטא
דדוחה ל"ת דגדולה אהבה מירא אבל
תשובה דאיכא נמי תשובה מירא הו"א דלא
דחי ל"ת דתרוייהו מירא ומאי אולמא דהאי
עשה דתדחה לל"ת ולו"א דגדולה תשובה
דאפילו אם הוא מירא אפ"ה דוחה ל"ת
והבן. [ע"ע בספרו אות ליון ערך אהבה]:

ומ"ש עוד עפמ"ש תוס' שבת ד' ד"ה וכי
דכל שנעשה איסור על ידו אמרינן
חטא בשביל שיחה ולכן כביכול בהקב"ה וודאי
אמרינן חטא בשביל שיחה לזכות את ישראל
דהכל מיד ה' והכל בידי שמים והוי כנעשה
על ידו אבל אין אומרים "לאדם" חטא בשביל
שיחה ומדוקדק הלשון וכי אומרים לאדם
וכו', תמהני עליך הלא הקב"ה נתן לאדם
בתורה חפשית לבחור בטוב ולמאוס ברע
והאיך אתה אומר שנעשה ע"י אם לא שנאמר
עפ"י הגמ' ברכות ל"ב דאלי' הטיח דברים
כלפי מעלה דכתיב ואתה הסיבות את לבם
אחורנית והקב"ה הודה לו דכתיב ואשר
הריעותי ופירש"י אני גרמתי שברחתי יה"ר
ולפי"ז הוי כנעשה ע"י הקב"ה, אבל מ"מ לא
ניתן להאמר שהרי באופן זה שנעשה האיסור
על ידו גם לאדם אומרים חטא בשביל שיחה
כמ"ש התוס' ולא רק כלפי הקב"ה ופלא
בעיני שלא השמעת לאזנך מה שאתה מוציא
מפיך:

ושוב הקשים בהא דקידושין ס"ב האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שתמות אחותך אינה מקודשת דהוי דבר שלא בא לעולם דעכשיו אין בידו לקדשה וק"ל הא בידו לגרש אשתו ע"י שליח ולבטל שלא בפני שליח ואז נימא אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה ונמצא של"ה אשתו ויכול לקדש אחותה וכל שבידו לאו כמחוסר מעשה ול"ה דבר שלא בא לעולם ועיין גיטין ל"ג ותוס' שם, אינו קושיא כלל דמ"מ באותו שעה שמקדשה אין בידו לקדש דמחוסר מעשה הגט ומינוי השליח וביטול הגט והוי שפיר דבר שלא בא לעולם והוא פשוט:

וה' את שלומך יענה, בכל עת ועונה, כנפשך ונפש מחנך הדוש"ת באהבה

בן ציון בלום

סימן ל"ז

כמה הערות בשם המחבר - מכתבי חותנו זצ"ל בשו"ת וחי' שיבת ציון

א) ותבט עיני בשורה קארטע דשופריא הבאה לאחרונה ובה העיר בגדק ברש"י פסחים ה' רש ע"ב ד"ה ש"מ שכתב דרע"ק נמי כר' יודא ס"ל דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה ויליף לה מנותר וק"ל הא רע"ק ס"ל פסחים מ"ה ע"א דחולין מקדשים לא גמרינן ואיך כתב רש"י אליבא דרע"ק דיליף מנותר א"ל. וכו':

אבל באמת א"צ לכל הפלפולים דלענ"ד י"ל הקושיא בפשיטות דל"ש כאן הך כללא דחולין מקדשים לא ילפינן דלא מיבעיא לדעת מהרש"א קידושין נ"ו דכשנעשה נותר פקע שם קדשים מיניה וודאי שפיר ילפינן מנותר (ומ"ש פנ"י שם על המהרש"א ייישבתי לנכון במקום אחר ואכ"מ) אלא דגם בלא"ה א"ש דנהי דאיסור נותר ל"ש אלא בהקדש מ"מ הוא שם איסור בפ"ע ואדרבה הוא מחליש תומר דהקדש ומצינן למילף מיניה שפיר וכמה דברים ילפינן מנותר ועיין זבחים ל"ח בסוגיא דמריקה ושטיפה ועוד למ"ש מג"ש ופנ"י פסחים ד' ע"ב לישב קושית תוס' על רש"י דהשביתו משמע כל דבר בין ביטול ובין הבערה דהשביתו משמע בכל דבר שאתה יכול להשביתו ע"ש וא"כ אין זה לימוד גמור דנימא דלא גמרינן מקדשים רק גילוי מילתא בעלמא דהשביתו דכתיב בחמץ הוא שריפה כיון דדמי לנותר שהוא בבל תותירו ולזה העירני גם חתני הה"ג נ"י ועליו יש להוסיף נופך מדברי המ"מ רפ"ב ממא"ש ותי' רמב"ן יבמות כ"ב דכשהאיסור כבר ידוע מלאו הבא מכלל עשה או כיו"ב אז עושין מן הדין ללקות עליו מק"ו ע"ש ומל"מ שם ורמב"ם בסה"מ שורש י"ד וה"ג דכוותיה כיון דכתיב בחמץ תשביתו תו שפיר למדין מקדשים לקיים מ"ע דהשביתו ע"י שריפה דוקא שאין זה לימוד חדש וא"ש:

ב) ועוד אני חוכך אם שייך כלל לגבי ליבור הפסד מרובה דגמירי אין ליבור מיעני ואין עניות בליבור כדאמרינן בכמה דוכתי, ואף דהתורה חסה על ממונם של ישראל שייך גם בשל ליבור כדאמרינן במנחות ע"ו ע"ב לענין לחם הפנים שבא אף מן החטים מ"מ י"ל דזה רק לענין קיום מ"ע או לענין מצוה מן המובחר אבל לענין להתיר את האסור ל"א לגבי ליבור התורה חסה כדאמרינן חולין מ"ט ע"ב איסורא דאורייתא ואת אמרת התורה חסה על ממונם של ישראל:

וכשאמרתי זאת לחתני הה"ג מו"ה דוד שלמה נר"ו הראה לי בהגהות מהרל"ח ר"ה כ"ז שגם הוא נחית לחילוק זה דרק לענין מ"ע דא"ל לבזבז רק שלים ממונו אמרינן התורה חסה על ממונם של ישראל אבל בחולין מ"ט דשלא לעבור אל"ת צריך לבזבז כל ממונו כדקיי"ל או"ח סימן תרנ"ח ל"א התורה חסה על ממונם של ישראל ע"ש והנאני מאד שזכיתי לכוין לדעתו הגדולה בגוף החילוק, אלא שהוא ז"ל כתב כן גם ביחיד. ושוב אחר זמ"ר מצאתי בספר עולת החודש השלישי להגמוהר"א פלעקעלעס זצ"ל דרוש מ' אות רל"ח ור"מ שהאריך בפרט הזה למאוד בדפח"ח והביא שם תשו' רבו הטוב"י בזה עש"ה:

❖

ג) ועתה באתי עד"ת הנה הביא קושית פאר הלכה אשר הובא בתשו' מהר"מ מינץ סימן מ' ותשו' מהרי"א או"ח סימן קנ"ח דתרומה טמאה וקדשים טמאים לא יטמאו אחרים דהואיל ולשריפה עומד כחותי מיכחת שיעוריה וכמ"ש תוס' סוטה כ"ה ע"ב ד"ה לאו כגבוי דכלאי הכרם אמאי מטמא טומאת אוכלים כיון דלשריפה קאי כחותי מכחת שיעורי' וכו' ע"ש:

ובתשו' מהרי"א שם הביא תירוץ בשם מהר"מ מינץ דבשלמא כה"כ עומד לשרוף משום כה"כ שפיר הקשו המוס' דלענין דבר אחר דהיינו לענין טומאת אוכלים נימא כחותי מכחת שיעורי' כיון דבלי הטומאה עומד לשריפה ואדרבה מחמת הטומאה אינו עומד לשרוף אבל תרומה וקדשים טמאים שמחמת טומאה עומד לשרוף לא שייך לומר לענין טומאה גופיה דכחותי מ"ש שהרי לכך נקראו טמאים לטמא אחרים ודפת"ח ש"י, ובתשובות מהרי"א שם השיג עליו מדברי תוספות סוכה דף ל"ה ד"ה לפי שכתב דאין יוצאין באתרוג של תרומה טמאה משום דלשריפה עומד וכחותי מכחת שיעורי':

ואחרי נשיקות עפרות זהב לו דבריו תמוהים במחכת"ח שהרי התם נמי לענין ד"א לגאת בו י"ח אתרוג שמחמת זה אינו עומד לשריפה הוא דאמרינן מיכחת שיעוריה, וגם מ"ש בתשו' מהרי"א דסברת מהר"מ מינץ נכונה וכתוב הדר הוא בתשו' אחרונה להרדב"ז ח"ג סימן תרמ"ט דמה"ט המקדש בקדשים טמאים אינה מקודשת לפי שא"י ליהנות בשעת שריפה ובתרומה טמאה מקודשת לפי שיכולה ליהנות בשעת שריפה, ומבואר שהבין בדברי מהרמ"מ דמשו"ה ל"א בתרומה טמאה כחותי מכחת שיעורי' הואיל ומותר ליהנות בשעת שריפה, וגם זה פלא

דולמי אין זה כונת מהרמ"מ שהרי מירולו קובב גם על קדשים טמאים ואין לו ענין כלל לדברי הרדב"ז:

וחתני הרב מו"ה דוד שלמה פרענקל נ"י חפץ בהגדקו וקיים במאמרו דיפה תמה מהרי"א דאי נימא דלענין טומאת אוכלים לא אמרי' כמומי מ"ש א"כ אמאי אין יולא י"ח באתרוג של תרומה ולמה לא נימא דמיגו דלענין הטומאה הוי שיעור לענין אתרוג לגי"ח נמי איכא שיעורא וכהאי דשבת ל"א מדמנטרף לענין תרומה וכו' ועי' סוכה ז' מיגו דהוי דופן לסוכה וכו' או"ו דגם לענין טומאה שייך כמומ"ש ולכן א"י באתרוג של תרומה טמאה, אלא שי"ל למ"ש אחרונים דלענין אתרוג לא סגי בשיעור כביצה או שאר שיעורים שנשנו במתני' דסוכה אלא שצריך להיות דומה לביצה גם במראו לאפוקי אם האתרוג ארוך ודק ועיין תשו' מהרש"ם ח"ב סימן קכ"ט ותשו' מהרש"ג להגאון מסעמיהאלי זצ"ל הנדמ"ח סימן ל"ג שהאריכו בזה א"כ אפשר דל"ש כאן מיגו כנ"ל דהיינו שנאמר מיגו דהוי שיעור לטומאה הוי שיעור לאתרוג וגם שרואין אומו כאלו הוא במראו ג"כ שווה לשיעורו דדמי לתרי רואין דל"א כבעירובין י"ט ועיין פמ"ג יו"ד סימן מ"א כיו"ב וקצרתי למעיין:

ד) שבמוהו רבנן לדגדי, ידי"ן וחביבי, הרבני הגדול בתורה, מעוטר בתפארה, לו זרוע עם גבורה, בפלפולא וסברא ישרה, חכם חרשים, מופלא שבאנשים, נבון לחשים, כש"ת מו"ה לבי פריעדמאן נר"ו, אבן יקרה ורמא העלה בק"ק מאנדאק יל"ו, יהי שמו לעולם:

אחדש"ת באהבה, ראיתי ונתון אל לבי דברי תו"י בכתובות דף מ' ע"א ד"ה אי אמרה שנתבטו בפירושו הוא וסיעת מרחמוהי שהקשו אמאי איצטריך קרא בפ"ק דיבמות דאין עשה דכיבוד דוחה שבת הא ליכא עשה דאי אמר לא בעינא לכיבוד מי איתא לעשה כלל ומי' דהתם מ"מ מיד כשלוה האב הוי עשה לעשות מצותו עכ"ל:

ורב אחד שהי' עמו בתחילתו בצוותא חדא עם חתני הה"ג מו"ה דוד שלמה נר"ו ר"ל בפירוש דבריהם דכיון שהאב אומר אח"כ דלא בעינא לכיבוד א"כ הרי מחויב הבן לקיים ציוי של האב במה דאמר לא בעינא ופי' זה הוטב בעיניו ונשתוממתי על בעל שכל ישר כמוהו כי נחה שקטה רוחו בפירוש דחוק כזה, דמלבד שאין לשון המוס' סובל פירוש זה דכונתם על הציוי ההיפך שהרי כתבו מ"מ מיד כשלוה האב וכו' ונראה בעליל שכוונת המוס' על צוותו שחוט לי בשר דאי על מה שנמלך אח"כ ואומר אל תשחוט ואל תבשל הרי אין זה ציוי מיד אלא לאחר זמן ואף בדוחק א"א להעמיס כן בדברי התו"י, אלא דגם בלא"ה דבר זה לא ניתן להאמר דמי הגיד להם דהאב שאומר לא בעינא לכיבוד היינו שאמר לו בלשון ציוי שיהיה הבן חייב לקיים ולשמור מצותו הרי גם אם אמר לא בעינא שא"ל לשימושו וכבודו נמי ליכא לעשה כלל שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול כדקי"ל סימן ר"מ סי"ט:

לכן יומר נראין דברי חתני הרב נ"י שאמר

בכונתם דגבי אונס אף שחייב לישאנה מ"מ אינו חייב לכונסה מיד אחר שאנסה והרי בינתים מלמדין אותה כמש"ש רש"י או כייפי' לה לדעת הרבה ראשונים שם שתאמר לא בעינא ומיפטר וליכא תו עשה כלל משא"כ בכיבוד אף דמיפטר הכן כשאמר האב לא בעינא מ"מ מיד כשלוה האב איכא עשה וא"י לאחרה ולשהותה עד שיאמר לא בעינא והוא נכון:

❖

ה) והנה ידידי כת"ר הביא ראיה למה שהעליתי בתשובה דמותר ללמוד תורה לגר הבא להתגייר מתוספות כתובות י"א שהקשו אהא דר"ה דגר קטן מטבילין אותו ע"ד ב"ד משום דזכין לאדם שלא בפניו הא זכיה מטעם שליחות ואין שליחות לעכו"ם ותירצו כיון דבהך זכיה נעשה ישראל הו"ל כישראל גמור לענין זכיה ע"ש, וא"כ ה"נ בנ"ד דכוותיה כיון שע"י לימוד התורה נעשה ישראל דנין אותו כישראל ואין שום חשש של איסור כלל אלו דבריו ודברי טעם הם לכאורה. וכו' וכו':

ועוד יש לחלק דדוקא בטבילה שמעכב אפילו בדיעבד דמל ולא טבל כאלו לא מל בזה כתבו התוס' דכיון דבטבילה זו נעשה ישראל ואתי לכלל שליחות אית ליה זכיה כישראל משא"כ הודעת המצות וכש"כ לימוד התורה בגוויתו דאינו מעכב כמ"ש הב"י שם בשם נמוקי יוסף וש"ך שם סק"ג וכ"מ בשמ"ק שם שפיר י"ל דלא נחשב עי"כ כישראל כיון שאין בזה צורך המעכב בגרותו, ואתי הה"ג מו"ה דוד שלמה פרענקל נ"י ההוא אמר דדוקא לעשות דבר שאין בו דרגא דאיסורא הוא דאמרינן הך סברא כיון דנעשה ישראל עי"כ נחשב לישראל אבל מי יימר דשרי לעשות איסור ללמוד תורה לעכו"ם כיון דאכתי נכרי הוא, ויש לדחות דע"ז אנו דנין דכיון דהוא צורך גרות חשבינן ליה כישראל וליכא איסור כלל:

❖

ו) אחילת דברי פיו הביא קושית חת"ס (ואנכי לא מצאתי בח"ס) בתוס' חולין ל"ב ע"א ד"ה אבל בב"ח שהקשו דאמאי לא פריך ממתניתין דירק שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בנ"ט אסורה דמאן קטעים ליה ותירצו משום דמשערינן כבשר בלפת ור"ל דבאמת אין ההיתר ע"י טעימה רק משום דמשערינן כבב"ל דהיינו בששים כמ"ש תוספות שם ע"ב ד"ה כל ור"ן שם בתתניתין וע"ז הקשה חת"ס דלפי ההו"א שמפרש דהוי ע"י טעימה דבשר וגיד ב' מינים הם אם כן הדק"ל דלפרוך ממתני':

ונראה לישב בהקדם קושית חת"ס חיו"ד סימן ס"ט על הסמ"ג שכתב דגיד הנשה נוהג בזכרים ובנקבות (ופלא שלא נמצא כן בסמ"ג וסמ"ק שלנו) דאמאי לא נדרוש גם כאן ע"כ ל"י בנ"י ולא בנות ישראל, והביא תי' ששמע עפ"ד ירושלמי שסובר דמה שלא נאסר לכל ישראל והוא מותר לגמרי לקלתן אין לאוסרו בהנאה לשום אדם וא"כ הסמ"ג לשי' דסובר גיד הנשה אסור בהנאה ממילא עכ"ח דגיד הנשה נוהג בנשים דאל"כ א"א שיהיה אסור בהנאה, ולפי"ז אתי' דהכא דסובר יש בגידין בנ"ט וכמבואר גם כן ברש

פרקין ועכ"ח דג"ה מותר בהנאה דכשהותרה נבילה היא וחלבה וגידה הותרו כמבואר פסחים כ"ב וכיון דמותר בהנאה שפיר י"ל דאינו נוהג בנשים ול"ק מאן טעים לי' די"ל דנשים קטעמו לי' אבל בבו"ח שפיר מקשה מאן טעים ליה ומיישב קושית תוס' וחת"ס אלו דבריו ודברי טעם הס. וכו' וכו':

וגם מ"ש דבמתני' י"ל דקטעים ליה אשה דליתא בלאו דגיד הנשה, יש לפקפק שהרי היא במחלוקת שנויה אם אשה נאמנת בזה, ועיין פ"ת יו"ד סימן מ"ב סק"ז מ"ש בשם חינוך ב"י ותשו' זכרון יוסף שאין לסמוך על נשים לענין טעימת הכבד בשלא נמלא מרה ובנח"ל שם הביא הדבר בל"ע וביד אפרים שם הביא דעת הסוברים דנאמנות ע"ש ועכ"פ לדעת הסוברים שאין לסמוך אנשים אטעימה שלהם הדק"ל מאן טעים ליה. ועוד י"ל דא"כ אמאי קתני במתני' כילד משערין בבשר בלפת למה צריך לזה דבר אחר בשר בלפת הא בירך עצמו מלי לשער ע"י טעימת נשים. ואפילו נימא דהתם גבי טעימת הכבד אשה נאמנת היינו משום דהתם בעינן טעם מרירות גמור וטעם מרירות קלת ל"מ כמ"ש תבו"ש שם (ובית"פ מתיר בזה רק בהפסד מרובה) ובזה נאמנת משא"כ הכא דאפילו אי יש בגידין בנו"ט כדס"ל לתנא דמתני' מ"מ ל"ה רק טעם קלוש כמ"ש הרשב"א ורא"שוים בחולין דבהא פליגי אי טעם קלוש אסור או לא ובזה שפיר י"ל דאין אשה נאמנת להבחין, ועוד דעכ"ח בנשים איכא לאו דגיד הנשה דהרי אמרינן חולין ל' ע"ב דגיד הנשה של שלמים מכבדו לאמה ואם איתא יאכלוהו נשים דהרי חזה ושוק נאכלים גם לנשיהם או"ו דזה ליתא והוא פשוט:

ואמנם אמני הרב המו"ב מו"ה דוד שלמה פרענקל נ"י עוררני דהכא אשה שפיר נאמנת דהרי לרש"י ורמב"ם טעם כעיקר בשאר איסורין הוא רק דרבנן והימנוהו רבנן בדרבנן אפילו בדבר שיש בו טורח כמ"ש תוספות פסחים ד' ע"ב ויפה כיון. ובזה נתעוררתי לישב קושית חת"ס שהביא והוא עפמ"ש הש"ך סימן ל"ח סק"ב דהאיך סמכינן אטעימת עכו"ם במסל"ת הא אין עכו"ם מסל"ת נאמן בדאורייתא ואי' לשיטת הסוברים דטעם כעיקר בשאר איסורין דרבנן שפיר נאמן בדרבנן אלא שהקשה אמאחר דסבר טעם כעיקר דאורייתא הדק"ל אין פסק דסומכין אעכו"ם מסל"ת ומסיק דמשום דעביד לגלוי נאמן גם בדאורייתא ע"ש שהאריך, ולפי"ז א"ש דבמתני' ל"ק ליה מאן טעים ליה דכיון דטעם כעיקר בשאר איסור דרבנן פשיטא די"ל דסמכינן אטעימת עכו"ם מסל"ת דנאמן בדרבנן אבל בבב"ח דלכו"ע טעם כעיקר דאורייתא שפיר ק"ל דמאן טעים ליה ומשני דסמכינן אקפילא ארמאי דלא מרע אומנותו כמ"ש תוס' ועש"ק שם:

בפ' נח תש"ב

הנה ברש"י ז"ל כתב בנח כתיב את האלקים התהלך נח ובאברהם אומר אשר התהלכתי לפניו. תמים היה בדרותיו פי' רש"י יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כ"ש שאילו הי' בדור צדיקים היה צדיק יותר, ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא הי' נחשב לכלום. ויש לדקדק אמאי נקיט רש"י ז"ל דוקא דורו של אברהם, ועוד מה זה שכתב אשר התהלכתי לפניו האיך אפשר לילך לפניו יתברך שמו והלא מלא כל הארץ כבודו, ועוד עשה לך לכאורה תיבת לך נראה למיותר:

ונראה לפרש הנה הריטב"א ז"ל כתב בע"ז [ו'.] צדיק להקב"ה ותמים לדורותיו שהי' עניו ושפל ונוח לבריות, ובודאי לא הי' מוכיח אותם במילי דשמיא כמבואר בגמרא שבת, הנה מי שאינו מוכיח את בני דורו אינו יכול לילך עמהם כי ילמד ממעשיהם הרעים, אבל מי שמוכיח את בני דורו יכול לילך עמהם כי רואה מעשיהם הרעים ומוכיח אותם, ואפילו אם לא יפעל אצלם אזי עכ"פ הוא לא יעשה כמעשיהם כיון שהוכיח אותם, גם מחמת בושה לא יעשה כמ"ש המפרשים הוכח תוכיח את עמתך ולא תשא עליו חטא ע"י מה שאתה מוכיח אותם מחמת בושה כמובן:

והנה ידוע כי אין השכינה שורה רק במקום קדוש, אבל במושב לצים לא ישב, והנה אברהם אבינו הלך למקום שאין שם השראת השכינה והוכיח אותם עד שקבלו על עצמם קבלת מלכות שמים ונעשה שם השראת השכינה, וזה שאמר הכתוב אשר התהלכתי לפניו פי' הלכתי בטרם שהי' השראת השכינה, ועשיתי המקום מוכשר להשראת השכינה, אבל נח לא היה מוכיח אותם, ממילא היה לו לירא שילמוד ממעשיהם הרעים, ע"כ לא הלך רק במקום שהיתה השראת השבינה. וזה שאמר הכתוב את האלקים התהלך נח, ולכאורה הי' לבעל דין לחלוק על נח שהוא היה הגורם מפני שלא הי' מוכיח אותם, אבל באמת דור של נח לא היו מקבלים תוכחה, וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, והוכיח סופו על תחילתו שעשה את התיבה ק"ך שנים ושאלו אותו אנשי דור המבול מה זאת, והשיב להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם ולא עשו תשובה ונעשה עשיית התיבה סניגור לנח, שבירר שאנשי דור המבול אינם מקבלים תוכחה, וזה שאמר הכתוב עשה לך תיבת עצי גפר, דהא הרבה ריוח והצלה לפניו, אלא כדי לזכות את נח הי' צריך את התיבה ואתי שפיר תיבת לך:

וזה שאמר המדרש קנים תעשה את התיבה אמר ר' יצחק מה הקן הזה מטהר את המצורע אף תיבתך מטהרתך, לכאורה מדרש זה פליאה, ולפמ"ש א"ש כיון שהי' לבעל דין לחלוק על נח שגרם את המבול עבור שלא הוכיח את בני דורו, ופגם בלשונו כמו המצורע שפגם בלשון כמ"ש רש"י ומדרש חכז"ל, והקן מטהר את המצורע מפגם הלשון כך התיבה מטהרתך מפגם הלשון שהוכיח שלא פגם בלשונו ואין למדת הדין לקטרג עליו. וזה שכתבו הספרי מוסר שמדת התיבה רומז ללשון, ש' אמות אורך התיבה, וחמשים רחבה, ושלשים קומתה, לכאורה מה לו לרמז על הלשון, ולפמ"ש אתי שפיר הרמז שרומז בתיבה שלא פגם בלשון כי גם התוכחה לא פעל כלום:

קונטרס משנת דוד

הערות מאת מרן הגאון רבי מנשה קליין שליט"א גאב"ד אונגוואר חתן המחבר

סי' א'

הערת חרב"נ הרה"ג מוה"ר יי"ב שליט"א

[ד"ה וזה אמי שפיר וכו'. הנה בהערה זו כבר עמד המהר"ם מביב בספרו גט פשוט סי' קכ"ט סק"ו בא"ד וז"ל וכיון שכן לענ"ד נראה דנומן ב' גיטין מממת ספק אין שייך לומר אין ברירה כיון דממה נפשך מגורשת באמד מהם מה לנו לדעת באיזה גט מגרשה והלא במנין תפילין דרש"י ור"ת מי יימא דלא יצא בדאורייתא אין ברירה וכן כולהו בבא דאנו עושים במקיעות ר"ה מממת ספק משר"ת משר"ת מר"ת מי יימא דלא יצא בדאורייתא אין ברירה אלא ודאי בכל מקום שאנו עושים ככל המלוקות אע"ג דאין אנו יודעים באיזה סדר מקיעות או תפילין אנו יוצאים או באיזה גט מתגרשת אעפ"כ אנו יוצאים ממה נפשך ע"כ. ובביאור הדבר כתב המהר"ם מביב דהא שדנים בש ברירה ואין ברירה הוא דוקא כשתלות הדבר הוא בספק ותלוי בבירור אבל כשהתלות הוא בודאי אלא שאין אנו יודעים באיזה זמן או באיזה גט אלא ע"י אומדנא דברירה בהא קיי"ל יש ברירה עיי"ש באורך.

ועוד יש לתרץ הקו' דהא דאמרי' דברירה מעכבת היינו דוקא במקום שהברירה היא הקובעת המעשה וכמו שכ' המוס' בעירובין דף ל"ו ע"ב גבי אם בא מכס בד"ה לא ס"ד וי"ל דרב מחלק בין תולה בדעת אחרים בין תולה בדעת עצמו ע"ש, משא"כ גבי תפילין כלפי שמיא גליא איזה תפילין הוה אליבא דהילכתא אלא דלהמנת לא ברור באיזה מהם יצא אז אין ברירה מעכבת והוה תולה בדעת אחרים הנ"ל בתוס'. אולם כל זה לא אתיא כשיטת השו"ת מן השמים שכ' דהויא מחלוק' פמליא של מעלה עם קב"ה, אלא דלפי שיטתו אפשר לומר דבכאן הוא"ל דלהמנת לא איכפת לי' במאי יצא אז אינו תלוי בדין ברירה.

ובזה מצינו עוד דרך לתרץ קושית הבאר דוד דהיכא אמרי' דאין ברירה דיקא אם הוא נפק"מ להעושה המעשה משא"כ אם המנת וכדו' לא איכפת לי' היכי אתעביד מעשה ורצונו הוא רק שיצא יד"ת תפילין בכל אופן שהוא אז אינו נוגע בדין ברירה].

סי' ב'

בד"ה ומה שפליאה בעיני דברי הגמ"ר שהביא המג"א סי' רנ"ב סק"ה שכ' דהיכא דמכר לעכו"ם תפץ בע"ש אסור לעכו"ם להוציאו בשבת מבית ישראל משום דעכו"ם לא קנהו עד שיוציאו וא"כ ה"ל כמכרו בשבת וגם בשו"ת מהר"ם שי"ק א"ח סי' ר"ה הביא בשם רעק"א שאסור לעשות שימול הקטן בשבת ואמאי הא איסור מו"מ לא הוה אלא דרבנן (עיין א"ח סי' ש"ו סי"א וא"מ סי' רל"ה סכ"מ) ובע"ש מותר לזרוע אף שנקלט בשבת וכו' ובאמת ממיר המה"ד ליתן מעות לכהן ע"ש שימול הפדיון בשבת (עיין מג"א סי' של"ט סק"מ ובש"ך יו"ד סי' ש"פ ס"ק י"ב) וכו'.

ולפענ"ד בספרי משנ"ה מ"ד סי' קמ"א

הראתי לדעת דדבר זה הוא מחלוקת הפוסקים ובמש׳ מוהר״י ברונא סי׳ קכ״א כתב דאסור ליתן מעות לכהן ביום ל׳ שחל בע״ש כדי שיחול הפדיון בשבת דומיא דמו״מ דאסור ליתן מעות מע״ש ע״מ שלא יחול המקח אלא בשבת ולכאורה הוא חולק על המה״ד ומינה יש לפשוט חקירת הגרע״א דאסור לעשות קנין. וכבר נשאלתי כמה פעמים בסוכות הנקראים סטאק בראקער שהמו״מ הוא באופן שנותן הזמנה (ארדער בלע״ז הנקרא סטאפ ארדער) שאם יעלה השער כך וכך או יורד אז הוא הקונה על החפץ, שאסור הגם שנתן ההזמנה בע״ש מ״מ הקנין והמקח נעשה בשבת וכן לענין מכירה.

וביאור דברי הגרע״א כתבתי בס״ד לפמ״ש חילוק כזה באב״נ שהרי קיי״ל נותן אדם על האש מאכל ע״ש עם חשיכה ויתבשל בשבת וכן שאר מלאכות כגביעה חוץ מרחיים שנחלקו בו מטעם אושא מילתא ומ״ש מקח ותי׳ דכל מלאכה שנגמרת ע״ש ואין צורך עוד לבעלים עד עולם זו מלאכה מותרת ע״ש עם חשיכה ומלאכה שלא נגמרה עם חשיכה וצריכה עוד בעלים קודם הגמר וזה א״א רק בשבת אסור לעשותה ע״ש. ולמשל הנותן מאכל מי על האש בתנור ע״ש עם חשיכה התבשיל ממילא או יתבשל או שיכבה האש ולא יתבשל אבל אין לבעל התבשיל שוב עוד שום פעולה לעשות ולמשל אפילו מ״ו ימות בעל התבשיל הבישול לא יפסיק ויתבשל ממילא וכן הזורע ע״ש ויקלוט בשבת אפילו ימות בעל הזורע הזרע יקלוט ממילא ואין על בעל הבית שום פעולה לעשות עוד וכל מה שהי׳ לו לעשות הכל נעשה מע״ש ושפיר מותר לעשותו בע״ש אי לאו במקום שיש גזירה אחרת.

אבל הקונה חפץ ומתנה שאין הקנין חל מיד אלא למחר הנה צריך מחר בשבת קודש שהלוקח יתי׳ ויחול הקנין שאם ימות הלוקח קודם זמן חלות הקנין אף שכבר החפץ בביתו של הלוקח אין הקנין חל כלל וממילא יש כאן חלות הקנין בשבת קודש שזה אסור, והוא הדין בקנין סטאקס וכיוצא בו ולכן שפיר כתב מהר״י ברונא שאסור ליתן המעות לכהן שיחול הפדיון למחר שהרי חלות הפדיון הוא בשבת וצריך שיהי׳ הכהן בחיים בשעת חלות הקנין שאם ימות הכהן ע״ש אז אין בנו פדוי וממילא א״א ליתן ע״ש זה דעת המהר״י ברונא.

ומיהו בשו״ת בית שערים א״ח סי׳ רס״ד מתחילה מעצמו חקר בחקירת רע״א ז״ל ושוב הראו לו שכן נסתפק הגרע״א ומרן פשיטא ליה דמותר לעשות קנין ע״ש שיחול בשבת והביא ראי׳ ממג״א סי׳ ש״ו סקי״ד שהקשה איך מקנין אתרוג ביו״ט ראשון של חג הא אסור ליתן מתנה לחבירו ביו״ט ותי׳ כיון דאינו מתנה גמורה אלא ע״מ להחזיר והקשה מרן דלפ״ז תקשה מה שאמרו בגמ׳ (סוכה מ״ב ע״ב) שאומר כל אחד כל מי שיגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה והתם מתנה גמורה לעולם והדק״ל הא אסור ליתן מתנה ביו״ט וע״כ כיון שמקנה מעיו״ט שפיר דמי אף שהקנין חל ביו״ט וכן בדין שהרי פרש״י בילה ל״ז דמו״מ אסור מקרא דכמיב ממלוא חפצך ודבר דבר וזה שייך בשעה שמקנה ולא בשעת חלות הקנין שאז ליכא משוס ודבר דבר שאינו עושה כלום.

(ובאמת כי בעייתי אמרתי שמשם אין ראיה כ״כ דהרי שם אמרו דעיו״ט בשעה שהביאו אתרוגים מלמדים אותן לאמר כל מי

וכו׳ והקשו המפורשים למה מלמדים אותן לומר בעיו״ט ילמדו אותם בבוקר שהוא ביו״ט עצמו, אלא דביו״ט אסור ליתן מתנה גמורה וכקושית מרן ז״ל ולכן מלמדין אותן מעיו״ט לומר כל מי וכו׳ ולפ״ז אומר עוד טעם דמלמדים מעיו״ט והוא כיון דליכא כאן למי שמקנהו ולא למי שיבא לידו וכה״ג בקניינים לא מהני אלא דהו״ל כעין הפקר שהוציאו מרשותו מעיו״ט וכיון שאינו מי שיבא לידו הפקירו לכל מי שיבא לידו ולכן הו״ל כזוכה מן ההפקר וזה ודאי מומר דהו״ל כזוכה מן ההפקר אבל להקנות מע״ש מזה לזה הו״ל כמקנה בשבת וכ״ש אי נימא כדעת רש״י ונמק״י ב״מ י״ב דבהפקר נמי הו״ל דעת אחרת מקנה אותו וא״כ כל שאפשר יודע למי שיקחנו הו״ל דעת אחרת מקנה אבל הפקר מדבר לא והכא כיון שאינו יודע הו״ל כהפקר מדבר שמפקירו לכל מי שימצאנו וי״ל. בכל אופן דעת מרן הבי״ש שמומר ומהר״ם שי״ק או״ח קל״א כ״כ בשו״ת מהרש״ג ועיין עוד בספרי משנ״ה שם מש״כ.

סי׳ ו׳

נסתפק שם אי שרי לפתוח פתח תיבה גדולה כדי שע״י יעשה מחילה נגד הנר להתנהג בדברים שבלגעא והביא שם בקיאות נפלאה עד למאד, ומ״מ לא אמנע לגיין כאן מה שמצאתי בתוספתא פ״ז דעירובין ה״ט, וז״ל התוספתא אחד חלון שבין שני בתים ואחד חלון שבין שתי מחיצות כו׳ ומודים חכמים לר״י במעשה גינסר שזה פותח דלת קרפיפו וסותם רה״ר וזה פותח דלת קרפיפו וסותם רה״ר שמערבין ונושאין ונותנין באמצע שכל מחיצה שנעשית לשבת בין אנוסין בין שוגגין בו מוטעין בין מזידין ה״ז מחיצה החזירו הפתחים למקומן חזרו לאיסורן ע״כ ע״ש.

סי׳ כ״ו

העתקנו פה תשובה כולל לנהוג בבדיקות ביום הוסת משו״ת משנה הלכות ח״ז סימן קל״ב בו מפלפל בדברי המחבר כאן וז״ל.

בדבר שאלתו באשה ביום וסתה שצריכה בדיקה כמה פעמים ובדיעבד סגי לה באחד כמבואר בחז״א הל׳ נדה סימן פ׳ וקשה ליה הא ביום וסת יש חשש שמא רואה ולכך היה צריכה להיות מוך לחוק בסוף היום ממש וסמוך לשקיעת הגר״א וגם סמוך לשקיעת ר״ת עכ״ל.

הנה באמת כי דעת החוו״ד הביאו בפ״ת סימן

ובחסדי דוד פי׳ שמעשה הי׳ באותו שהיו ב׳ קרפיפות בב׳ לידי רה״ר ואירע שפתח אחד דלת קרפיפו וסתם לד אחד מצדי רה״ר וכן השני ונמצאו מחיצות עומדות מאליהן ברה״ר והחירו חכמים אם נפתחו בע״ש ואם חזרו ונעלו חזר רה״ר לאיסורו ואם חזרו ופתחו חזר רה״ר להתירו ואפילו נפתחו בשבת גופיה בין בשוגג ובין במזיד וכו׳ ע״ש ובפ׳ הזורק דף ק״א. הנה מבואר בתוספתא שמומר לפתוח הדלתות לרה״ר ויהי׳ מחיצה נעשית מאליה וכן מצד השני ויעשו מרה״ר רה״י וחזרו לבטלו ברה״ר וכשיסגור הדלת חזר הרה״ר לקדמותו.

סי׳ י״ג

ד״ה ואני הבאתי, והיכן כתיב עובר באורייתא וכו׳: עיין סנהדרין שם נ״ז ע״ב שופך דם האדם באדם דמו ישפך איהו אדם באדם הוי אומר זה עובר.

קפ"ד אות ט"ז שצריכה להיות לה מוך דחוק כל העונה כולה ובמשנית וסתה ב' או ג' ימים המבואר בסעיף ב' צריך שיהיה מוך דחוק שם כל הב' או ג' ימים דכשעת ווסתות דמיין ע"ש, עוד הוסיף החוו"ד ז"ל שאם בדקה ונאבד ממנה העד או זרקה העד ליכא חו רואה שלא הרגישה דסברה הרגשת העד הוא ואסורה, ולפי"ז ה"ה אם הטילה מי רגלים נמי אסורה די"ל הרגשת מ"ר הוא וחלקו עליו רוב האחרונים ז"ל והטעם דקיי"ל וסתות דרבנן ולכן סמכינן אהרגשה וכל שלא הרגישה טהורה היא ולא חיישינן שלא חבחן וסברה דהרגשת העד או המ"ר הוא וקלת הבאתי לפענ"ד ראיה לשיטת האחרונים נגד החוו"ד מגמרא שבועות י"ד ע"ב הי' משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב מפני שיליאתו הנאה לו כביאתו ופי' רש"י נטמאתי עכשיו ועי' בגמרא שם דף י"ח הרי דבשעת משמש נמי בידה להבחין בין הרגשה להרגשה וא"כ ה"ה בשעת הטלת מ"ר.

ובשו"ת דברי חיים למרן אדמו"ר הגה"ק מצאנז זי"ע יו"ד סימן ע"ח באשה שמשה וז"ל, וא"ל להחמיר משום שמשה אח"כ דלמא סברה שהיא הרגשת השמש דז"א דכבר הסכימו רוב האחרונים והגד"ט הסכים עמהם דגם בשמשה לא חיישינן דטעתה רק בים דם וליכא למיתלי וכן נראה מדברי הראב"ד והרמב"ן והרשב"א ז"ל דאפילו לא בדקה נעקר הוסת שאינו קבוע אם לא ראתה כל היום ואפילו בלא בדיקה ודוחק לומר שלא היה הרגשת מ"ר כל היום א"ו דלא חיישינן לזה עכ"פ בוסת שאינו קבוע עכ"ל ע"ש. וגם בשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סימן כ"ז וביוסף דעת ג"כ מקיל נגד החוו"ד ע"ש אפילו לענין עקירת הוסת ועי' ט"ז סי' ק"ל וס"ט סי' קפ"ג סק"א ובחוו"ד סימן ק"ל ס"ק כ"ז.

וגדולה מזו דעת הרי"ף והרמב"ם ז"ל דאם עבר הוסת א"ל בדיקה כלל ובעלה בא עליה אפילו שנה וא"ל לשאול אם טהורה היא דאין חוששין כלל אלא שהר"ן כתב ע"ז דהוא קולא גדולה ובש"ע לא הביא שיטה זו כלל ובכו"פ אות י' הסביר לדעתם קושית התוס' נדה ט"ו דהא סמוך לוסתה אסורה לשמש דלמא תראה בזמן דחזקה אורח בזמנו בא וא"כ כשהיה לה וסת איך ישמש עמה בלי שאלה דלמא באמת ראתה ואם ישאלנה תאמר לו טמאה אני וא"ל דבלא"ה כתבו המפרשים ברואה מחמת משמש תלינן ברואה מחמת משמש ולא בשאר מקרים משום דטבע החימוד וחימוס המשמש להזיל דם כדאמרינן בחבעוה לינשא שמא מחמת חימוד וממילא באשה בעלמא אינה עלולה לדם וסת דרבנן ואפילו עברה וסתה לא מחזקינן לה לרואה משא"כ אם משמש סמוך לוסתה ע"ש. בקיצור חידש לן הכו"פ דבשעת וסת שתקנו לפרוש אין החשש שתראה מחמת הוסת אלא שהמשמש יגרוס בזמן הוסת שתראה ובלי משמש לא יתעורר הדם לבא להמשמש גורס לעורר הדם שיבא.

וא"ל דא"כ לעולם יחוש דהמשמש יגרוס לדם שיבא ואפילו שלא בשעת וסת ומדחזינן שאין המשמש גורס לדם א"כ ודאי גם בשעת וסת אין הגרמא מחמת המשמש אלא הוסת הוא הגורס ל"ל דבכל שאר הימים כיון שהוחזקה בחזקת טהורה לבעלה ולא ראתה סמכינן אחזקת טהרה שלה אבל בשעת וסתה הגם שאכמי יש להם חזקת טהרה עד שלא ראתה מ"מ כיון שאשה זו עכ"פ יש לה חזקה נגדה שתראה שהרי אינה מסולקת מן הדמים תלינן בזמן הוסת שיגרוס להמקרה שיבא.

וזה הרבה אשר תמהתי למ"ד שאם לא בדקה בתוך יום הוסת שהיא טמאה דחיישינן שמא ראתה והלא ראיית וסת הטבעי נמשך כמה ימים ועכ"פ לא רק טפה אחת וא"כ אשה זו שנריכה לראות בשפע ב' או ג' ימים ועכשיו שעבר עליה הוסת ובדקה עצמה ולא מצאה מראה טמאה אמאי ניחוש שמא ראתה טפת דם כחרדל ונטמאה הרי העיקר שחיישינן היא להוסת שדרכה לראות דמים הרבה ב' או ג' ימים ואותה הוסת ודאי לא ראתה עכשיו וא"כ למה ניחוש לה לוסת הטיפה שלאו דרכה בכך כלל ועי' ס"ט סימן קפ"ג בשם שב יעקב דטפת דם כחרדל אינו רק גזירת חז"ל והכוונה דאין דרך המקור להוציא פחות מכגרים כמ"ש החוס' נדה נ"ב ד"ה ג' גרסין ועי' ב"ח סימן קפ"ג, גם בנוב"י כתב דעכ"פ שתי טפות בעי וכ"ש בשעת וסתה. וא"כ כיון שעד השתא יש לה חזקת טהרה והוסת שס"ד שבא ועוקר החזקה לא הוי אלא כשהוא וסת שרואה הרבה דם א"כ טפת דם כחרדל לא שכיח ונוקמנה על החזקה קמייתא כיון דראינו שהאורח לא בא בזמנו.

שוב מצאתי לבקמ"ח הי"ד בתשובה כת"י שהשיב על דעת חוו"ד הג"ל בהטילה מ"ר שחש שמא ראתה ולא ארגשה וכתב דכיון שיש לאשה זו חזקה שתראה ביום וסתה ויהא נמשך ראייתה כמה ימים ועתה אם לא ראתה יום אחד אחר הוסת אגלאי מילתא שנשתנה ואיתרע חזקתה וכיון שאיתרע חזקתה אין חוששין לה כמ"ש בת"ש הובא בפמ"ג בפתיחה להל' טריפות כיון דבהמה זו יצא מן הרוב דרוב אין להס מיס בהראש מו ל"ל לומר אוקי אחזקתיה ואף דהתם לתומרא והכא לקולא ובפרט לשיטת הנוב"י וח"ס דלחוש הו"ל דאורייתא מ"מ עס עברה הזמן לכ"ע לא הוי אלא דרבנן ואזלינן לקולא והאריך שם הרבה בדבר ונדפסו הדברים במשנה הלכות ח"ג בסוף הספר בשם קונטרס בית דוד שלמה ע"ש. ולפענ"ד בר מן דין כיון דאית לה חזקת טהרה רק משום דאורח בזמנו בא מפקינן לה מחזקתה וכיון דראינו דאורח לא בא כסדרו ובזמנו הדרינן אחזקה קמייתא ואמרינן דטהורה היא.

והנה בגמרא גיטין כ"ח המביא גט וכו' בת ישראל הנשואה לכהן והלך בעלה למדינת הים אוכלת בתרומה בחזקת שהוא קיים ורמי ליה אביי לרבה תרומה אתרומה הרי זה גיטך שעה אחת קודם למיתתו אסורה לאכול בתרומה מיד ואמר רבא שמא מת לא חיישינן שמא ימות חיישינן ע"ש ברש"י שמא מת לא חיישינן דאוקמינן אחזקה שהיתה חי' וכו' אבל זו שנותן לה גט ע"מ שיחול שעה אחת קודם למיתתו לשמא ימות מיד ודאי חיישינן דלא מרע לה לחזקה בהכי ע"כ. ועי' ח"ס שם בח' למס' גיטין ובשו"ת בית שעריס יו"ד סימן מי"ב ובמשנת עמרמי שם.

והנב"י קמא יו"ד סי' נ"ה הסביר הדברים דאדם יש לו חזקת חיים כמו שהוא חי עתה עדיין חי הוא אבל אין לאדם חזקה שלא ימות שהרי ודאי ימות פעם אחת וכאשר עברה שעה אחת שוב לא חיישינן שמא מת כבר דזה נגד החזקת חי אלא חיישינן שמא ימות דזה לא הוי נגד החזקה דחי הוא ולכן גבי אשה נמי דכל אשה יש לה חזקת טהרה שהרי עכשיו היא טהורה ולא חיישינן שכבר נטמאה בטומאת נדה שזה נגד החזקה אבל אין להאשה חזקה שלא תראה אחר שעה שאין בזה חזקה שהרי בפעם א' עתידה לראות נדה שהרי לא תהיה טהורה לעולם ולכך יש לחשוש בכל שעה שמא תראה.

ומזה העלה דלשמש סמוך לוסתה לכ"ע דאורייתא לפי שאמרינן חזקה אורח בזמנו בא ול"ל העמד נגד חזקה זו חזקת טהרה שהרי במה דחיישינן שמא תראה לא מרעינן חזקת טהרה שלה והוא ממש כמו שמא ימות וא"כ ליכא חזקה הסותר לחזקת אורח בזמנו בא ולכך אסורה מן התורה וקרא דוהזרתם את בני ישראל דרשה גמורה היא אבל אם כבר עבר וסתה למימר וסתות דאורייתא לטמאה לשעבר לומר שראתה בשעת הוסת נגד זה יש חזקת טהרה הסותר לזה לכך סברי הני תנאי וכן פסקינן הלכתא דוסתות דרבנן ע"ש ועי' נוב"ת יו"ד סימן ק"ג מה שהאריך לבאר דבריו הראשונים. ועי' שו"ת חכ"ל סימן ק"ו מה שהקשה שתירה להרמב"ם בזה ובחי' האריכתי ליישב בס"ד באופן הנ"ל.

הן אמת דלאדם מיעוט כמוני במקום אחר הקשיתי לפמ"ש הח"ם בח' ומרן בבי"ש הנ"ל אגמ' דפריך מנוד לאדם והקשו הנ"ל ז"ל לע"ג מה ענין נוד לאדם אדם מעומד למיתה ואחז"ל אין אדם מקוה שלא ימות וכשם שהיה לו חזקת חי כך היה לו חזקה שעתיד למות משא"כ נוד שאין הכרח שיבקע לעולם אע"פ שהוא במציאות אינו מוכרח ע"ש מה שחי' דפריך בהדרגה ועי' ח' הריטב"א גיטין הנ"ל.

ולפי"ז אומר אני דמה ראיה וסת למיתה שהרי מיתה אדם מקוה שימות כמ"ש שתקות אנוש רמה וא"א שלא ימות אבל אשה זו אע"פ שהוא במציאות שתראה דם ותטמא מ"מ אפשר שלא תראה לעולם שתפסוק מלראות עוד שהרי כמה פוסקות וכולם פוסקות כשמזקינות א"כ אפשר שזו גמי תפסוק מלראות ולא תראה ועוד דשלא בשעת וסתה גם הגב"י ז"ל מודה דלא חיישי' שמא תראה כיון שיש לה חזקת טהרה ורק על זמן הוסת הוא דחיש וזה ודאי אפשר מאד שלא תראה כלל ומצוי הוא אצל נשים שעוברת וסת אחת ולא תראה. ועי' כתובות ד' ע"ב כיון דאיכא נשי דקמשנו וסתיהו כשעת וסתה דמי ע"ש.

ועי' חזו"א יו"ד סימן פ' אות י"ט וז"ל ואע"ג דרוב נשים יש להם וסת היינו עיקר קיום הוסת אבל מצוי שינוי הסדר לוסת אחר ופעמים מקדמת ופעמים מאחרת וכדאמרינן בכתובות ב' ב' וכו' עד שאם נדון בדרך המרן בראיות משולשות בסדר קיים אם יקוים ראית יום הזה ברוב הנשים ברוב חייהן אין זה אלא כמחצה על מחצה ולכן היא בחזקתה הראשונה שלא ראתה ועפ"ז צריך תלמוד למ"ד וסתות דאורייתא ע"ש. וא"כ ראיה לדברינו דלא דמי זה לשמא ימות דודאי מעומד הוא למות ואינו ודאי שתראה ואפילו תראה שמא תשוה הזמן.

וא"כ לא דמי הא כלל לשמא ימות דחיישינן שודאי ימות אבל הכא לאו ודאי הוא שתראה לגמרי ואם כן אמאי חיישינן בזמן הוסת יותר מבשאר ימים ולפענ"ד ל"ע, וכגראה להגאון ז"ל הרגיש בזה ולכן כ' לפי שאמרי' דאורח בזמנו בא ול"ל העמד נגד חזקה זו חזקת טהרה אלא דמ"מ מה שכ' והוא ממש כמו שמא ימות ל"ע דמרחק רב ביניהו לענין שזה מצוי וזה הכרח שא"א זולתו וכקושית הח"ם והבי"ש ז"ל ול"ע.

עוד קשה לפענ"ד דגראה בנשאת לכהן שאוכלת בתרומה ונתן לה בעל ע"מ שיחול שעה אחת קודם מיתתו דאסורה לאכול בתרומה מיד דחיישינן שמא ימות גראה פשוט דאם היה איזה תנאי בעל או איזה מציאות שלאחר שיעבור חדש ימים אם לא מת יתבטל

הגט אז לאחר החודש חזרה להתירה הראשון דכה"ג הדרינן לחזקת חיים שלו ואמרינן שמא מת לא חיישינן ודאי לא מת בחדש ימים הללו אף שהיה חולה וכיון שנתבטל הגט חזרה להתירה הראשון שאוכלת בחזקת חיים שלו והכ"ג אי אומר אפילו לפי שיטת הנוב"י עכ"פ לאחר שעבר הוסת תהא מותרת לבעלה אפילו בלא בדיקה דחזקת טהרה אכתי כאן הוא וחזקת אורח בזמנו באה כבר עבר וי"ל קנת ולו"ק בזה.

מיהו לדידן העולה מזה נראה דאשה זו בחזקת טהרה עומדת ורק אנו חוששין משום אורח בזמנו בא ולכן בזמן הוסת אנחנו אוסרין אותה מספק ורק אחר הוסת אנו רוצין להתירה ולהעמידה על חזקתה של מפרע והתירה הקודמת ונראה לפענ"ד לחקור בדיקה זו למה הוא אם הבדיקה הוא משום דחיישינן שמא תראה ותטמא או שהבדיקה היא לברר שלא ראתה ותטהר. ולפענ"ד דבהא פליגי החוו"ד ושאר פוסקים דהחוו"ד ס"ל דהבדיקה הוא דחיישינן שמא תראה ותטמא ולכן כל עונה כולה שמספקין בוסת צריכה להיות לה מוך דחוק שמא תראה ותטמא ובכל רגע חיישינן שמא תראה שהרי כל משך הוסת היא בספק זה.

אבל שאר פוסקים ס"ל דאין לא חיישינן שמא תראה דהרי יש לה חזקת טהרה ומשום דאורח בזמנו בא אסרינן אותה עונה זו והבדיקה הוא לברר שלא ראתה ולא נטמאה וממילא החילוק דאם חוששין שמא תראה חוששין מרגע ראשונה שמא תראה ואם החשש שמא ראתה והבדיקה רק לברר שלא ראתה די אם תבדוק בסוף העונה ותראה שלא ראתה ותהא מותרת ואפשר דמה"ט הרי"ף והרמב"ם לא מצריכין בדיקה כלל וכמ"ש לעיל דחזרה להתירה הראשון ממילא ואין מחמת חשש מצרכין בדיקה. ועי' דרכ"מ סי' קפ"ד אות מ"ב דהעיקר כדעת הט"ז להקל אפי' בדקה לאחר זמן הוסת. וכ"ש בזה"ז דע"פ רוב הנשים שלנו יש להם מיחושים בשעת וסתן וכל שלא היו לה הסימנים הללו אינה חוששת לכלום אפילו לשיטת מהרא"מ אך אם היו לה מיחושים הללו לדעת הרא"מ וסה"ת צריכה בדיקה מיד דוקא ואם לא לא מהני דחיישינן שמא ראתה ונפלה לארץ ולשאר הפוסקים גם בכה"ג אין לחוש אם בדקה אח"כ ומצאה טהורה ע"ש.

העולה מזה דאין להחמיר בזה חומרות ע"ג חומרות וכל שבדקה עצמה פעמים בעונה בתחלת העונה ובסופה די, ולכתחלה כל המרבה בדיקות הרי זהו משובחת ביום הוסת אבל אם לא בדקה אלא לאחר עונת הוסת ומצאה עצמה טהורה הרי זו מותרת וכדעת האחרונים ז"ל כנלפענ"ד.

סי' ל"ב

הביא קושית הגרש"ג זצלה"ה יו"ד סי' נ"ז אמאי שייך תולמ"ה במזוזה כיון דלא כתיב בה עשיה בתורה ובשלמא ציצית וסוכה כתיב בהו מעשה אבל במזוזה דלא כתיב רק וכתבתם על מזוזות ביתך מנ"ל למפסל משום תעולמ"ה ושכן הקשה גם הגרי"פ בח' לס"ס הנדפס עם הקשות מיושב במנחות דף ל"ג וסיים ומצוה לישב. ותי' מו"ח ז"ל מדברי רש"י שם ע"א ד"ה תלי דשי בריש העמיד הסיפין וכו' דגמרינן מציצית דכתיב בה מעשה ולא מן העשוי ואי קבענא תחילה המזוזה בסיפין והדר הסיפין בבנין הו"ל עשוי המזוזה קודם שתבא לידי מצוה ע"כ, ויפה פי'.

ומה שנראה עוד בס"ד לפמ"ש הטור יו"ד סי' רפ"ה מצות עשה לכתוב פרשת שמע והיה אם שמוע ולקובען על מזוזות הפתח לכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, ובפ' הקומץ (כ"ח א') תנן ב' פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו ואפי' כתב אחד מעכבן, ופרש"י ב' פרשיות שמע והי' אם שמוע ומלתא דפשיטא הוא דהא בהו כתיב וכתבתם על מזוזות ביתך (ב"י) והנה ס"ל להטור דכתיבת המזוזה לעצמה מ"ע הוא וצריך לכתבה קודם שיתן על המזוזות וכיון דמ"ע לכתוב קודם שיתננה על המזוזות ביתך בעי מזוזות קודם א"כ בעי תולמ"ה.

והרמב"ם פי"א מה"ב ה"ב יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר ואלו הן נקראין חובה, לפי שאדם חייב עכ"פ לעשות, ויש מצוה שאינה חובה אלא דומין לרשות כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב במזוזה כדי שיעשה מזוזה אלא רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב. וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה ובה"ח שם כתב מצוה שעשייתה הוא גמר חיובה מברך בשעת עשייה, וכל מצוה שיש אחר עשייתה צוי אחר אינו מברך אלא בשעה שעושה הצוי האחרון, כילד העושה סוכה או לולב או שופר או ציצית או תפילין או מזוזה אינו מברך בשעת עשייה אקב"ו לעשות וכו' ואימתי מברך בשעה שישב בסוכה או כשינענע הלולב או כשישמע קול השופר או כשיתעטף בציצית ובשעת לבישת תפילין ובשעת קביעת המזוזה ע"כ.

והמבואר למצות מזוזה יש בה שתי מצות אחת כתיבת המזוזה ואחת קביעתה על המזוזה בבית (ועיין ש"ע א"ח סי' ל"ח ס"ח כותבי תפילין ומזוזות דמשמע כל אדם ולאו דוקא על בעל הבית וי"ל) וכיון דמ"ע לעשותה קודם הקביעות ממילא יש כאן תולמ"ה והבן.

שוב העיר לי ראש כולל דישיבתנו הרה"ג רא"ל זילבערמאן שליט"א לשערי הלכות (קונ' י"ח כסלו תשנ"ג דף מ"ג) שאמף שם קצת פוסקים בענין זה, וקושיא זו הובאה גם בשו"ת קרן לדוד סי' ס"ג אות ג' וציין לש"ע יו"ד סי' רפ"ט ס"ה ולדברי רש"י מנחות הנ"ל, וציין למלאכת שמים כלל ט' ובקסת סופר סי' מ"י ובתש' הרי בשמים מהד"ת במפתחות לסי' ו' ועיין שו"ת דברי חיים חיו"ד סי' ר"כ. ועיין שו"ת ד"ת מ"ב יו"ד סי' קכ"ב בענין מטלית שנפל מס"ת ועליו כתובים שמות אי מותר להחזירו, אי בכל המצות בעינן תולמ"ה, ועיין לבוש או"ח סי' יו"ד וסוס"י תרכ"ו דאם מסיר הגג שעל הסוכה לא הוי תולמ"ה ועיין שד"ח מערכת המי"ו כלל ס"ב אות יו"ד תולמ"ה במצוות שלא נאמר בהן עשייה עיי"ש.

ומ"ש לענין מעקה אם שייך ביה תולמ"ה דבתורה כתיב ועשית מעקה לגגיך ולפענ"ד במצות מעקה יש שני עניים האחד מ"ע לעשות מעקה ול"ת דלא תשים דמים בביתיך ומיהו לענין תעשה ולא מן העשוי שכתב שמסתבר דאינו שייך פסול תולמ"ה שהרי מ"מ הבית נשמר מן המכשול, לפענ"ד מצינו בזה מחלוקת האחרונים ז"ל עיין מחנה אפרים הל' שלוחין סי' י"א בעושה מעקה ע"י עכו"ם אם קיים המצוה או בעינן דוקא ע"י עצמו או שליח בר חיובא, ועיין מג"א מצוה תקמ"ו ותקמ"ז ובספרי ספר מצות המלך מה שכתבתי.

גם במה שכתב שם לענין מי מותר להפקיע עצמו מלקיים מצות באמת שכבר האריכו בזה בס"ד בספרינו משנה הלכות ח"ג סי' ל"ה, וגם מי מחויב אדם להביא עצמו לידי חיוב קיום מצות וכגון במצות שאינן חיוביות וכמ"ש הרמב"ם פי"א מהל' ברכות ה"ב הנ"ל דמעקה הוי מצוה שאינה חיובית שאין אדם חייב לשכון בבית החייב במזוזה וכן אין אדם חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה אבל אם עשה מעקה מברך בשעת עשייה ואם עשה ע"י עכו"ם נחלקו בזה אי מברך.

ועיין הקדמה לספר חרדים יש מצות עשה שלא יתחייב אדם בהם כי אם בסבה ולשון רבינו יונה גם על מצות כאלה אמרו ז"ל ענוש יענש לעתות צרה על דבר אשר לא חמד בלבבו יופי המצוה ושכרה וכו' והרא"ש פ' אלו מגלחין סי' ה' כתב מיהו יש לו לאדם לחזור ולקיים כל המצות כדאמר בסוטה י"ד משה רבינו ע"ה הי' תאב לקיים מצות ובגמ' ב"ב נ"א ע"א אין יוצאין מא"י לחו"ל וכו' ופרשב"ם אין יוצאין שמפקיע עצמו מן המצות וכו' ע"ש ועיין השמטות לח"ג הנ"ל באריכות.

איברא דמי שאינו בונה בית ואין צריך מעקה לא מקרי בשביל זה מפקיע עצמו וכמ"ש הרמב"ם ז"ל אלא אינו מחויב בדבר כלל ולא מקרי מפקיע אלא היכא דבנה בית ועשה טלדקי שלא יתחייב במעקה הו"ל בכלל מפקיע עצמו. וגדולה מזו אפילו מי שבנה בית ולא עשה מדרגות לעלות על הגג של הבית אין זה מפקיע עצמו ממעקה אלא שאינו חייב במעקה וכן הבונה בית עם גג משופע נמי אין זה בכלל מפקיע ולא דמי להא דרב יוסף (פסחים מ"ח ע"ב) הני נשי דידן נהיגא למיפא קפיחא קפיחא לפיסחא וא"ל אביי מה דעמיך לחומרא חומרא דאתי לידי קולא הוא דמפקע ליה מחלה, דהתם כיון דלשה כשיעור קמח חייב בחלה אלא שמחלקו קפיחא קפיחא הרי מפקיע מחלה שלולי זה היתה אופה כשיעור כגלפעג"ד.

בדיני קנין סיטומתא במידי דלא מועיל בהו קנינים ודשלב"ל בו"ז ובקידושי אשה.
בענין הנדון בפנים סימן ל"א

בירור מאת הרה"ג מוה"ר דוד שלמה קליין שליט"א
רב דקרית אונגוואר ירושלים

הואיל ואתי לידי ונפל בחלקי להיטפל אל דברי תורתו המאירים של קדוש זקיני הגה"ק מוה"ר דוד שלמה זי"ע הי"ד מאוויפלא, אשר לולי זאת שהנני נמנה על יוצ"ח ובסיבה זו אולי יבואו מילין זעירין דשעשועי אורייתא לנחת לפניו בעולמו שכולו טוב, ועוד כי זכיתי ושמי בקרבו, לכן הרהבתי בנפשי לנקוט נפשאי בשיפולי גלימא ולרשום בירור קטן בענין הנידון בספרו ז"ל ולא כחולק ח"ו רק לשם הרחבה וביאור.

ירושלמי ב"מ פ"ז ה"א אמר רב הושעיא זאת אומרת מנהג מבטל את ההלכה וכו' [לענין שכירת פועלים וכיו"ב שאר עניני מקח וממכר דמנהג קובע נגד ההלכה] על דעתיה דר' יוחנן בן מתיא אדם שהולך לקדש אשה ממקום אחר צריך להתנות עמה ולומר לה על מנת דתעבדי כן וכן ותאכלי כן וכן ע"כ. וממנית העולה דכלפי כל עניני קובע המנהג אפילו היכא דאיכא דיני ומנהגי תורה כגון המלאכות שאשה עושה לבעלה ואמי האי גברא לאפוקי יתה מהך דינא דשאי כיון דכך המנהג וכ"ש לענין קנינים ומשא ומתן דזה הכל תולה בהסכמת בני אומו המקום ועי' ב"ק קט"ז ע"ב לענין תנאין של החמרין והספנין ושאר האומנין שמקבלין על עצמן תקנות והנהגות וקובעין כך המנהג וזה עוקר כללים שנקבעו בהלכה, וכן ברפ"ק דב"ב לענין תקנות מיסין שבני העיר קובעין.

ובאמת כך מבואר ברמב"ם פכ"ז ממכירה הי"א ואל ילוז מעניך העיקר הגדול בדברים אלו שהוא מנהג המדינה והשמות הידועים ביחוד לכל דבר ודבר, ובמקום שאין מנהג כו' הולכין אחר חז"ל. ובהג"מ או' ה' ליין לדברי הרמב"ם בפי"ז ממכירה, ופ"ב דשכנים וכן פ"ט דשכירות, וכונת הליון הוא לדייק דכלל זה הוא קובע והוא העיקר בכל עניני ממונות ולאו דוקא בשכירות פועלים, ולכאורה ה"ה נמי לעניני איסור ומצוה היכא דאיכא מנהג ידוע שהוא הקובע אופני הקנין שמועיל גם נגד המי דברים שבעצמא אין מועיל בהם קנין כגון דבר שלא לעולם או קנין אתן וכיו"ב וכן לענין מכירת חמץ.

והנה זקה"ק זי"ע בבאר דוד סוס"י ל"א הזכיר להרבה פוסקים קנין סיטומתא אינו קונה בדבר שלא בא לעולם וגם היכא דהוי נגד דינא דמלכותא דאינו מועיל, וגם הוכיח מתשו' הרי"ב"א סימן ח' דמנהג דאזלינן בתרה צריך א' מב' תנאים או ששכיח הרבה או שנקבע כך ע"י חכמי וטובי העיר עי"ש עוד באריכות ימירה בעמקות ובבהירות במה דנוגע לענין דהתם. ואנן נשתדל להלן להבין המי תרי תנאי אם הם מילתא חדא ואיזה מהם עדיף, וכן גדר דברי הירושלמי דמנהג מבטל ההלכה עד היכן הדברים אמורים.

ויסוד דין זה מבואר בב"מ ע"ד במימרא דרב פפי משמיה דרבא הא סיטומתא קנא, למאי הלכתא רב מביבא אמר למיקנא ממש ורבנן אמרי לקבולי עליה מי שפרע, ומסקינן שם והלכתא באתרא דנהיגי למיקני ממש באופן של סיטומתא קנו. ועי' בראשונים שם בפי' סטומתא והרא"ש שם סי' ע"ב הביא בשם רבינו חננאל דהכוונה למקיעת כף הנעשה כדרך הסוחרים עי"ש. וכן מבואר בשו"ע חו"מ סי' ר"א דלא זו בלבד אלא כל דבר שנהגו התגרים לקנות בו כגון תחלת פרעון או תקיעת כף או מסירת מפתח נקנה המקח קנין גמור ואינם חוזרין בהם.

והרא"ש בתשו' כלל י"ג סי' כ"א בתוך האריכות לענין טענת המורשים לבטל המכירה שטענו דהוה דשלב"ל והוה דבר שאינו ברשותו וכתב הרא"ש דנכונים דבריהם דמדין תורה לא קנא בכי האי גוונא אלא שאני רואה מנהג הארץ כל היום שחוכרין זה מזה ואין בו חזרה, וכן הודו המורשים דעם התחימה והמסירה לחוכר ייעשה המכירה וכיון שנהגו כן הוי קנין גמור ואין בו חזרה, והביא דברי הר"י [שהזכיר גם ברא"ש ב"מ שם] דכל הנוגע לגמר מקח הכל כמנהג המדינה עי"ש.

ויש לנו לומר דתרי עניני דקניני איכא דכבר ביארנו במקו"א דעיקר הקנין הוא הסכמת המוכר והלוקח וכן כתב הרא"ש פ"ק דב"מ וכ"מ מדברי התוס' בכורות דף י"ח ובשאר הראשונים, ועיקר מעשה הקנין הוא בירור וגילוי להסכמה של דעת אחרת המקנה ודעת הלוקח לקנות ומו לא, וממילא עיקר הקנין אינו נפעל ע"י המעשה רק ע"י הסכמה ואתו חכמים ותיקנו מעשים של קנין שיועילו לכל היכא דליכא תקנה או מנהג ברור ולפי לכל הני דרכי קנין מכמה קראי, ומה"ט היכא דבריר לן דסמכה דעתיהו דתרויהו מהני הקנין אפילו בלי המעשה קנין ואנן סהדי דרצונם בקנין זה וכן מצינו לענין דבר מצוה או להפרשת תרו"מ דזוכה בזה בדיבור לבד, וזה דבר מוסכם, וממילא מבואר שפיר דבריו שכתב דזה עיקר גדול בקנין וכל היכא דליכא מנהג אזלינן בתר כללי החכמים.

והנה הב"ש אה"ע סי' כ"ח סק"ג אהך דהמקדש בגזל ונודע שהגיע הגזל או הגניבה להמקדש אחר יאוש בעלים מקודשת, והק' כמה קושיות היאך שייך דין זה ובמו"ד הק' למה דקי"ל בחו"מ סי' שנ"ו שכ' הרמ"א דמחזירין בזה"ז גזל וגניבה אפילו אחר יאוש בעלים מחמת דינא דמלכותא א"כ במה מקדש אומה דהא צריכה להחזיר, ותו כתב דבזה"ז דצריכה להחזיר מכל מקום מדאורייתא קנתה החפץ והגגזל צריך ליתן לה דמי החפץ והוי קידושין דאורייתא עי"ש הרבה, ומשמע דדינא דמלכותא או תקנת השוק אינם עוקרים עיקר הקנין דאורייתא, ואדרבה אע"ג דלא נתן לה מידי מ"מ מדין תורה הרי הגיע לידה ובזה הוי כבר נתינה.

וא"כ ה"ה נמי איפכא דקנין דרבנן לא יועיל לעשות מעשה דאורייתא דעיקר רצונינו לפעול דין תורה ובזה צריך מעשה קנין של תורה, והדברים עתיקין לענין קניני דרבנן אי מועיל לדאורייתא. וא"כ במילי דאיסורא דבעינן בהו קנין גמור לא יועיל רק קנין המפורש בתורה לדעת הב"ש ועכ"פ קנין התורה אליס טפי ואין מעמידין המקח לפי מנהגא או דינא דמלכותא, וא"ע מהך דלעיל דמשמע דמנהגא אליס טפי מן ההלכה ולכאורה אפילו כלפי דאורייתא.

ובנתה"מ סי' ר"ח סוף או' ח' כתב דדין
סטיימתא הוי קנין דרבנן דהא קנין
דרבנן ודאי לא גרע ממנהג שנהגו הסוחרים
ואפ"ה לא חשבינן אותו רק לקנין דרבנן לענין
קידושין כמבואר בפוסקים עי"ש, ובנידון זה
איכא פלוגתא בין הפוסקים דבתשו' הרמ"א
סי' פ"ז משמע נמי דס"ל דהוא דרבנן דאייר
התם בנידון ישראל שקנה פרה מנכרית ונתן לה
מעות ולא משכה ונגנבה הפרה ונתרצית
הנכרית להחזיר המעות ואח"כ הוכר הגנב,
ושלחה הנכרית שיבא ויקח פרתו ויפדה אותה
מן הקונה הגנב והבכירה הפרה, ומבבר רמ"א
מאחר דמשיכה קונה ולא מעות כדעת רבינו
תם פשיטא שהישראל לא קנה את הפרה, ואין
לומר דאע"ג דמה"ת אינו קונה מ"מ מדרבנן
יקנה דלא גרע מסיטומתא דקנייא מדרבנן דז"א
כו' דא"כ דלא קנה הישראל רק מכח מנהג
בקנין דרבנן א"כ מה שאמרה לו הכומית לשלם
נמי הוי קנין לכומי מטעם מנהג דמנהגם דיד
בעל המעות על העליונה ע"ש, הרי דאית ליה
להדיא דאינו יותר מדין דרבנן, אך בתשו' נחלת
שבעה סי' ל' הוכיח מדברי רמ"א אלו דמ"מ
יש לסמוך אקנין מנהג וסיטומתא אף לענין
דאורייתא כמו בכורה וכיו"ב עי"ש.

ואע"ג דדעת מהר"ם מינץ בתשו' סי' ה'
דעתו להחמיר דקנין מנהג לא מני
להפקיע קדושת בכור דאורייתא, ואפילו אם
תמני למר דמנהג שנהגו חכמים עוקר
דאורייתא כגון סטומתא דכיון דמוקמי חכמים
ברשות הלוקח מכח הפקר ב"ד הפקר מ"מ
קנין דחגרים כותים אינו פועל כלום דאל"ה
אמאי הוצרך מהר"ם [הרמ"א, בתבכרת] כסף
ומשיכה לאפוקי נפשיה מפלוגתא הא מנהג
הגויים בכל מקום לקנות עם תחלת נתינת
המעות ולית דין צריך פנים ע"כ, מ"מ חולק
הנ"ש על מהר"ם מינץ בזה עי"ש, והנה
מדבריו ז"ל מוכח דמחלק בין קנין שקבעו
אותם חכמים לקנין שנקבע ע"י התגרים, והנה
כבר הקדמנו דברי הרמב"ם פי"ז ממכירה דזה
עיקר גדול בכל מקום והיכא דליכא מנהג
חוזרים לכללי קנין החכמים הרי ברור דקנין
מנהג עוקר דאורייתא וגם ענין אופן הסכמת
התגרים הוא קנין גמור וקובע כדמוכח מהך
דב"ק הנ"ל והדבר נוגע לענין הוצאת ממון
בדין וכיו"ב דגם כאן איכא דאורייתא הרי
דתקיף הוא לא פחות מקנין שתקנו חכמים ולא
זו בלבד אלא דאפילו נגד דאורייתא נמי יש לו
עמידה.

ובתשו' בנין ציון החדשות סימן ט"ו שקיל
וטרי אי קנין שטר המועיל מדינא
דמלכותא מועיל להפקיע קדושת בכורה והביא
דברי הפוסקים הנ"ל והוסיף מדברי שו"ת
כנסת יחזקאל סי' י"ד באחד שמכר את החמץ
בקנין נושלאג [תקיעת כף] דמהני במקומם
מטעם דינא דמלכותא ולידד השואל מכח דברי
הפוסקים דלעיל לענין בכורה דאין הולכין בתר
דינא דמלכותא לענין דבר איסור, אך הכנס"י
חילק בדבר דלענין חמץ אם המקח נקנה בקנין
הסוחרים לא בא כלל לידי איסור בל יראה
משא"כ כשבאנו להתיר דאורייתא במידי דבעינן
קנין שפיר איכא למימר דאינו מועיל שום
מעשה רק מה שהוזכר בתורה, ועוד דאם היה
גזירת המלכות לקנות רק בכי האי גונא יש
להסתפק אי זה מועיל אבל היכא דנתקבל הענין
ממנהג אנשים שגמרו בדעתם והסכימו לאופן
כזה של מכירה וקנין למה נחלק בין ממון
לאיסור עי"ש. והבנ"ל ליין עוד לדברי הח"ם
י"ד סי"ד עי"ש.

והנה לדעת כל הני פוסקים משמע דס"ל

דקנין סיטומתא הוא דין דרבנן ומשו"ה מספקא לן, מיהו דעת הח"ם בחו"מ סי' י"ב הו"ד בפ"ת דקנין סיטומתא הוא קנין גמור דאורייתא, וכי"ד סי' ש"ד הביא לדברי הנמיבות וחולק עליו, ובמשפט שלום סי' ר"א הביא מנמוק"י פ"ד דב"מ בהא דדבר תורה מעות קונות דהיינו שרוב המסחרים בכסף קונים בו מסברא עי"ש וממילא הוא קנין דין תורה וכ"ה דעת הרדב"ז ח"א סי' תק"ג יעו"ש.

והסברא נותנת דאף לאלו הדברים דבעינן קנין מלד דברי תורה כגון בבכורה או בקידושין נמי יהי דמאי שנא וכסברת הכנס"י, אך אכמי י"ל דאינו דומה דבשלמא בקנינים הנוגעים בין אנשים כגון חמץ בפסח או להקנות לו אתרוג דהעיקר שיעבור החפץ לרשותו של השני אבל היכא דבעינן המעשה של קנין כגון קידושין דילפינן קיחה קיחה או בשדה מקנה דאמרה תורה ונתן הכסף או בקנין עבדים דבכה"ג הקפידה התורה על אופני הקנין המוחכרים בתורה דוקא, וזה יתבאר לנו דעת הפוסקים דסברי להחמיר דאפילו אי נמי דסיטומתא דאורייתא מ"מ מחמירים, אבל אלו הסוברים דהוא מדרבנן אין צריך לומר דלא יהי כלל קנין כזה לדאורייתא, מיהו לדעת הח"ם הנ"ל ומשמעות דבריו נראה דס"ל דמהני אפילו לדברים דדאורייתא, והביאור בזה מכח היסוד שדברנו למעלה דעיקר קנין הוא דרך בנ"א ומנהגיהם, והתורה שנתנה כללי הקנין היינו דוקא בדליכא אופן קנין מוסכם אחר, וא"כ אף להני מילי יהי קנין סיטומתא ומנהג.

ולענין אתרוג מבואר להקפיד לקנות לפני הסוכות בקנין כסף ומשיכה כיון דמה"מ קונה בכסף וגם מדרבנן צריך משיכה, ועי' מחנ"א הל' קנין משיכה סימן ד', ולענין מצות מצוה נמי מבואר כן לענין אורחים ועי' שפ"א בחי' סוכה ל"ה ד"ה בגמרא ועי' א"א מהדו"ת סי' תרנ"ח, ושאר אחרונים שהאריכו הדיבור בזה, אך אי קנין סטומתא מועיל כדין תורה אין אנו צריכין לזה והוי קנין גמור לגבי כל דרכי הקנין, ונראה דאף אי אינו מועיל אלא מדרבנן מ"מ שפיר הוי לכם גם כלפי דאורייתא דעד כאן לא משו הפוסקים דלעיל רק כיון שעשה קנין שאינו מועיל כגון משיכה לחוד בלי מעות והנה משיכה אינו מדרך המגרין שיועיל רק דין תקנת חכמים הוא א"כ מצד סטומתא אין זה מועיל [אבל כסף הוא דין תורה וש בו גם קנין סטומתא], ובכל מקום שנהגו לקנות באופן אחר מועיל ועושה קנין לכתחלה שיהי אפילו למידי דאורייתא והבן.

ובזה נראה לתלות מחלוקת הפוסקים אי מהני קנין סיטומתא בדברים שלא מועילים להם שאר קנינים כגון דבר שלא בא לעולם, דדעת המרדכי מס' שבת סו"פ ר"א דמילה דדוקא בדבר שמועיל בו קנין יועיל קנין סיטומתא אבל דבר שלא יועיל בו קנין כגון דבר שלא בא לעולם לא מצינו שיועיל בו המנהג להמשיבו כקנין גמור, ונסתפק שם לענין הנודר לחבירו להיות בעל בריתו או למול בנו דאם הוא מבטיח בעודה מעוברת הוי דשלב"ל ואינו חל כלל, ועי' קצוה"ח סי' ר"א, ובמשו' הרא"ש כלל י"ג דלעיל מבואר דס"ל דמהני אף נגד דשלב"ל, וכ"פ שאר פוסקים דאם המנהג שם ברור וגמור שמתחייבים וקונים באופן של טרם שבא לעולם דהמנהג קובע, ובאמת כן מבואר לענין התחייבות של קנס דלא הוה כקנין אתן לחוד וכאסמכתא אלא הוי קנין מועיל מטעם סטיומתא, ועי' יש"ש ב"ק פ"ח סי' ס' כדברי

המרדכי דלא מהני בדשלב"ל (ועי' בתשו' הרש"ל סי' ל"ו דשם משמע דאף בדשלב"ל מועיל ול"ע) ועי' תשו' רעק"א קמא סי' קל"ד בא"ד שהחליט דסטוותא לא מהני למחשבי קנין יותר מכל קנין גמור דעלמא והביא דברי הש"ס ותשו' הרדב"ז שהסכימו כן.

ונרא' דדבר זה תליא אי קנין סטוותא הוא דאורייתא או דרבנן דאי קני מה"ת הו"ל ככל דיני קנינים המבוארים להלכה ולא מהני רק לדבר הבא לעולם אבל אם הוא מדרבנן אפשר שיחול נמי על קנין שלא בא לעולם, אבל ברור דאפילו אם איכא קנין סטוותא לא יהיה זה קנין דאורייתא בדבשלב"ל אלא קנין דרבנן דבתורה לא מצינו קנין בכי האי גוונא.

ובאמת קנין מעמד שלשתן הוא תיקון חכמים ואמרינן בכמה דוכתי דהוי הילכתא בלא טעמא, ולכאורה אפשר לנו למימר דקבעוהו חז"ל מחמת מנהג הסוחרים וכדאמרינן דהוי לתקנת השוק והוי כמו סטוותא, ואפילו אם לא יודו לן בזה מ"מ בזמן שנהגו בקנין זה יהא כמו סטוותא, ואי נימא הכי יצא דבר חדש דלאלו הפוסקים דס"ל דבסטוותא חלים קנינים בלא שייכי בשאר קניני א"כ יהני גם במעמד שלשתן כך, ואדרבה מכאן מוכח דסטוותא נמי לא מועיל בקנינים כאלו כיון דנקטינן דמעמ"ש אינו אלים מקנין דרבנן ועי' ב"י אהע"ז סי' כ"ח בשם מהרי"ו דמעמ"ש בקידושין אינו אלא מדרבנן והוי ספק קידושין, ואולי דמעמ"ש הוי מנהג אך לא מנהג גמור בכל מקום ובכל שעה דאין זה אלא מדין תיקון חכמים לכן אינו קנין מועיל כ"כ רק היכא שהוא מנהג קבוע ול"ע [דהרמב"ם חשיב למנהג חכמים כלל בקנינים ועכ"פ אינו גרוע משאר מנהג], ולאחר החיפוש מצאתי דרך זה בשו"ת מהרש"ם ח"ה סי' ג' ובתשו' מהר"ם ח"ח סי' ק"ה שהשיב דכיון דלדעת הרא"ש בעינן לסטוותא עכ"פ איזה מעשה או רושם אבל קנין בדיבור לחוד אפילו לסטוותא לא מהני ועי"ש עוד.

מיהו שטרי פסיקתא דקני באמירה מדרב גידל אמר רב ואמרינן טעמא דסמכי דעתייהו, נמי משמע דהעיקר הוא הסמיכות דעת וכיון שרגילין בדרך זה אית ליה תוקפא דשטרא, וגם כאן אנו מחדרין לקוטב יסוד דקנינים דלעיל שהוא גמירת דעת וכן כתבו התו' קידושין ט' דאיכא קירוב דעת גדול ומשו"ה נתא להו דליקני ועי' תשו' הריב"ש סי' שמ"ה, ומה"ט מחלק הרמב"ם בפכ"ג מאישות הי"ד בין אב הפוסק לבנו או המשודך עצמו הפוסק לבין אחיו או אשה לבתה ושאר קרובים הפוסקים דאצלם לא גמרי ומקני באמירה שאין שמחתם גדולה כמו של האב בשעת נישואין הראשונים, וכך אמרו נמי בכתובות ק"ב ע"ב בהיא הנאה דלייתי ומתחתי גמרי ומקני אהדדי ובב"ב קע"ג ע"ב לענין ערב נמי מצינו דערב משתעבד באמירה לחוד בהיא הנאה דסמיך אדיבוריה גמר ומשעבד נפשיה עי"ש, והכוונה פשוטה דכיון דאיכא אקרובי דעתא גמרי ומקני ואין צריך הוכחה נוספת כמו מעשה של קנין שזה כל הגדרתו, ובפרט בפיסוק לנישואין דנעשה מנהג ידוע ומוסכם דבהיא זמנא נתא להקנות הכל כפי דיבורו ויורדין לעומק דעתו ורצונו.

אמנם הנמוק"י ב"מ ס"ו ע"ב ביאר הטעם דלא מהני קנין בדבר שלא בא לעולם מפני סמיכת דעת דכיון דאינו בעולם אין דעתו על הקנין, ועי' נוב"י סי' נ"ד או' י"ב

ובגמה"מ סי' ר"ז ס"ק י"ח שכתבו הטעם מפני שאין על מה שיחול הקנין, והנה בין שני דרכים אלו איכא נפק"מ בגידון דידן, דאי כולא טעמא מחמת סמיכות דעת לכאורה ה"ה הכא דאין במנהג שום סיבה יותר משאר אופני קנין ואע"ג דהמנהג הוא לקיים הבטחה זו מ"מ מצד הקנין אין כאן הוכחה לגמירת דעת משא"כ אי הטעם דאין לקנין על מה לחול בזה י"ל דהכא שפיר מהני דהא מצד המנהג איכא הסכמה לעשות קנין כי האי, והוכחה לגמירת דעת לא מעכב הכא ואדרבה דעתו מוכחת ע"י מנהג הקנין דשפיר גמר ומקני ודו"ק.

ולפי"ז למה דהקדמנו דאפילו להסוברים דמועיל קנין סיטומתא בדבר שלא בא לעולם מ"מ אינו אלא מדרבנן מ"מ לאלו דנקטי טעמא דדשלב"ל מחמת סמיכת דעת ה"ה הכא דלא יהני אפילו מדרבנן, וזה אפשר דשאני דבשלב"ל מהתחייבות וקנין אתן וקנין דברים דזה תלוי בטעמי דמילתא אי הוא גדר אסמכתא או דאין לקנין על מה לחול.

והנה לענין קנין חליפין איכא פלוגתא אי הוי קנין תורה או רק דרבנן ודעת הרמב"ן בספר המצות בהשגותיו סוף שורש ג' דהוא קנין גמור מה"ת כיון דילפינן לה מדברי קבלה ולא שמעתי חולק בדבר עי"ש, ועי' שדי חמד מערכת מ' כלל ס"א שהביא כן מרמב"ן בשטמ"ק ב"מ דף מ"ז, מיהו עיין רמב"ן קידושין דף ז' ע"א ד"ה הכא דמשמע מדבריו דעיקר הקנין דרבנן הוא כיון שנהגו כך, מלבד זאת איכא פלוגתא בגדר חליפין מה"ת אם הוא נכלל בקנין כסף או קנין בפנ"ע, ומה שמבואר בקרא מלפנים זאת בישראל י"ל דמכח מנהג נקבע כך לקנין גמור, או מלפנים היינו מתן תורה כמו שפירש הבה"ג סוף הלכות עדות מלפנים היינו בימי משה.

ולאור זה י"ל דמלוי אי אזלינן בתר מנהגא די"ל דמחמת המנהג שהיה נהוג בזמן קדוש הוקבע אופן קנין זה בקרא ונעשה דין תורה ולכן אף האידנא מהני, וממילא יש מקום לומר דאף סיטומתא הוי קנין דין תורה וראיה לזה מחליפין אבל אי חליפין הוא דין תורה ולא נעשה מחמת מנהג אנשים י"ל דרק מה דמפורש הוא דהוי קנין דיהני לגבי איסורים או מידי דאוריתא אבל סטומתא הוא תיקון דרבנן רק לגרבי מקח וממכר בעלמא. [וכעת ראיתי שב' מהרי"ט בחי' קידושין דקנין סודר היה נהוג לפני מ"ת ומצד זה לבד היה בקנין סטומתא אבל אחר מ"ת נעשה קנין של תורה, ואינו תמ"י כעת].

ועוד אפשר להוסיף דעיקר קניני כסף שטר וחזקה דילפינן מקראי נמי הכי, דהא כסף יליף מאברהם לפני מתן תורה, וגם קנין שטר וחזקה י"ל דהתורה גילתה לנו דרכי הקנין שהיו נהוגים בימיהם ומשום הכי נקבע בקנין דין תורה, ובזה מבואר לשון הרמב"ם דהעיקר הגדול הוא הסכמת בנ"א והיכא דליכא מנהג חוזרין לדיני קניני התורה.

[וה"ה די"ל דזהו דעת ר"ת בתו' קידושין דקנין אגב הוא קנין מה"ת ודעת שאר הראשונים דהוא דרבנן, דזה יהא תלוי בתקנת חכמים בקניים אם הוא בא מצד מנהג שנהגו בימיהם דאז נעשה קבוע וחל מה"ת משא"כ אם הוא תיקון מיוחד לשעה ולצורך דהמעשה נשאר קבוע כדרך לקנין לתמיד אבל אין לו מקור בקניני התורה. וכן לענין מעמד שלשתן שהזכרנו לעיל גם יהא תלוי בזה].

וכ"ה לענין דינא דמלכותא דרבינו יונה בשטמ"ק ב"ב נ"ד ע"ב שביאר ענין דינא דמלכותא שכתב להפקיר נכסים מבעליהם אי זה רק כענין הפקעת בעלות אבל להקנות הדבר לאחרים לא ואכתי בעי לעשות מעשה קנין של חזקה כדי שהלה יוכה בו, וכ' שעדיין מכח קנין סיטומתא יהני אפילו להקנות לאחר כיון דנהגו לקנות ע"י דינא דמלכותא עי"ש, ועי' דבר אברהם ח"א סי' א', והנה מדבריו איכא להוכיח דדעתו דקנין סיטומתא מהני כדין תורה דהרי בהפקר בי"ד הפקר שהוא כח המועיל מד"ת כדלפינן מקראי דיתרס או מכירות בגיטין ל"ח ואפ"ה אינם פועלים קנין להזוכה רק הפקעה ועי' בזה בתחנ"א קנין משיכה סי' ב' ובנתה"מ סי' רל"ה ס"ק י"ג, והשתא אם הכא מועיל קנין דד"מ מכח סיטומתא אפילו להקנות יותר מהפקר בי"ד א"כ הוא קנין גמור ומועיל דאפילו בתרי דלא מצינו ביה קנין המועיל מה"ת סטומתא יועיל לדעת רבינו יונה אך יש בזה מקום לפלפולא.

חידושים בסוגיא דמשיב אבידה ב"מ דף ג'

מאת הגאון מוה"ר משה שמואל כהן שליט"א ר"מ בירושלים עיה"ק

חתן אחות המחבר

ב"מ (ג' ע"א) אמר רבה מפני מה אמרה תורה מודה במקצת הטענה ישבע. ובחידושי הר"ן "פירש"י מפני מה לא חשבתו תורה כמשיב אבידה להא אי בעי כפר בכולה, ומהא שמעינן דמשיב אבידה מדאורייתא פטור ולא מדרבנן בלחוד מפני תיקון העולם כדברי רש"י ז"ל בסמוך (דף ד' ע"ב) בהוא דר"ע אומר אינו אלא כמשיב אבידה דליתי דא"כ מאי מיבעיא לי' לרבה הא מדאורייתא חיובא מחייב ואינו פטור אלא מתקנ"ח אע"כ משיב אבידה מדאורייתא פטור והא דתנן המוצא מציאה לא ישבע מפני תיקון העולם דמשמע דמדאורייתא חייב היינו כשהלה תובעו".

וכ"ה בחידושי הרמב"ן (שבועות מ"ב ע"א ד"ה ורא"י) ז"ל פירש"י ז"ל דתנן המוצא מציאה לא ישבע מפני תיקון העולם ולא היא דמשיב אבידה מדאורייתא פטור שהפה שאסר הוא הפה שהתיר וכדאמרינן בכתובות כ"ב ע"א מנין להפה שאסר הוא הפה שהתיר שנא' את בתי נתתי לאיש הזה והא דתנן המוצא מציאה לא ישבע מפני תיקון העולם כשטענו הלה. ובפשוטו הדברים תמוהים דהא דינא דרבה דמודה במקצת נשבע מיירי נמי בהלה תובעו דהא אין נשבעין על טענת שמא והיכי מדמה לה הרמב"ן להא דכתובות דהא התם נמי מיירי בלא תביעה ול"ע.

אך באמת פלוגתא היא ברפ"ב דכתובות במתני' דמודה ר' יהושע באומר לחבירו

שדה זו של אביך היתה ולקחתי׳ הימנו שהוא נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר דלרש״י מיירי דוקא בלא תביעה ולהתוס׳ ושאר ראשונים לא ס״ל כן וס״ל דמיירי גמי בהלה תובעו ולריטב״א שם ט״ו ב׳ ד״ה ומודה ר״י עיש״ה ובריטב״א הנדמ״ח במוסגר שם ״דכל שאין עדים לתובעו אילו שתק זה אין כאן עוררין שיחוש להם בי״ד כלל דכל שאין לו עדים אינו חשוב עורר כלל״ והמתבאר מדבריו שכל שאין לתובע עדים והנתבע יכול לשתוק אין נחשב עורר כלל והיינו שאינו נחשב תובע ובכה״ג אינא לדינא שהפה שאסר.

ולפ״ז מבואריין דברי הרמב״ן והר״ן דהא דינא דמודה במקצת מיירי גמי היכא דאין להתובע עדים שלוה ורק הוא בטענת ברי, וא״כ ה״ג הנתבע לא בעי למיטען מידי וסגי בשתיקתו, דומיא דמוחזק בקרקע דאי אין להתובע עדים שהוא מרא קמא הרי המוחזק לא בעי טענה ויכול לשתוק וא״כ ה״ג בתובעו ממון שהוא חייב לו הרי הנתבע מוחזק בממונו ולא בעי טענה ויכול לשתוק. וגדולה מזו כ׳ בעליות הר״י (ב״ב כ״ח ע״ב ד״ה ופרקינן) דבחזקת מטלטלין לא בעי טענה אף כנגד חזקת מרא קמא, וכתב ב׳ טעמים ע״ז, א׳ לפי שכבר יצאו מרשות הראשון בהם שה״ז תפס בהם, משא״כ קרקע דאי אית לה מר״ק הרי קרקע בחזקת בעלי׳ עומדת ולא שייך בה תפיסה. ועוד, דאחזוקי אינשי בגגדי לא מחזקינן. הרי להטעם הראשון סגי בהא דהוא תפוס בזה, וזה ודאי שייך גמי בכל תביעת חוב דבלא עדים לתובע הרי ודאי הנתבע מוחזק ותפוס. ואף להקצוה״ח (רש סי׳ קל״ג) דס״ל דחזקת מטלטלין בעי גמי טענה עיי״ש, הרי דוקא התם דיש כנגדו חזקת מר״ק אבל בלא חזקת מר״ק גם הוא יודה דלא בעי טענה. וא״כ ה״ג בתביעת חוב דאין כנגדה מר״ק לא בעי טענה ויכול לשתוק.

[ואמנם יש לפקפק על הראי׳ ודברי הר״י לפי מ״ש האחרונים (ע״פ דהתוס׳ ב״ב ל״ג ע״ב ד״ה ואי מודי) דלחזקת מטלטלין בעינן תרתי, גם שיהא מוחזק ותפוס וגם להחזקה דלא מחזקינן אינשי בגגדי, וא״כ י״ל שב׳ הטעמים של הר״י אינם ב׳ טעמים נפרדים אלא בעינן לב׳ הטעמים ואין מזה ראי׳ לענינו].

וא״כ זה מה שהקשה רבה דמפני מה אמרה תורה מודה במקצת ישבע גם בכה״ג שאין להתובע עדים הרי בכה״ג יכול הנתבע לשתוק וא״כ הרי יש כאן הפה שאסר הוא הפה שהתיר אשר זהו דינא דמשיב אבידה דפטור מדאורייתא וכמ״ש הרמב״ן וכן גמי לקמן (ד׳ ע״ב) שאר״ע אינו אלא משיב אבידה ופטור דמיירי בשטר דכתוב רק סלעין דינרין, הרי העדות שבשטר היא רק על שנים דיותר מזה לא מפורש בשטר. וא״כ להמלוה יש עדים רק על שנים ולא יותר מזה וא״כ הנתבע יכול לשתוק ויש לו הפה שאסר וכשהוא מודה על שלש הרי הוא משיב אבידה שמדאורייתא פטור. ולפ״ז מה שתירץ רבה דחזקה אין אדם מעיז פניו בפני בע״ח הכונה שאין יכול לשתוק שזו העזה בפני בע״ח ומוכרח הוא להודות במקצת וא״כ אין לו הפה שאסר ואינו משיב אבידה ויותר פשוט אם נפרש דלא עלה השקר היא ההעזה אלא הכפירת ממון היא ההעזה. עפנ״י (דף ב׳ ע״א בד״ה וזה נוטל) שכ׳ ועי״ל דהכא לא הוי העזה אם יטעון כולה שלי כיון דהכל יודעין שאף אם יטעון כולה שלי א״א לו ליטול אלא החצי׳ הרי שאין עלה הטענה ההעזה אלא שאין מעיז לכפור כל הממון ואם לא יטול אלא

חלי׳ אין זו העזה ודו״ק. הרי שבודאי גם בשמיקה יש בה העזה זו שיכפור כל הממון.

והא שכ׳ הרמב״ן והר״ן דמונח מציאה שאין פטור אלא מדרבנן מפני תיקון העולם מיירי כשהלה תובעו הכונה כמו שמפורש במלחמות בגיטין שם כגון שראה כיסו ביד חבירו א״ל מה טיבו אצלך. מושלך בדרך מצאתיו וכו׳ אמר שלי הוא ויש לי עדים בדבר או שאתה מכיר בו שהוא שלי, זה נ״ב ואולי הכונה שהודה מכבר שהוא שלו והוא תובע כוס אחר שהי׳ קשור בו לפי שהוא טענת ברי לדעת ר׳ יצחק. הרי שפירש האי גוונא דמונח מציאה דמיירי שהוא תובעו בעדים על הכיס האחד שבידו אלא שהוא טוען בברי שכוס אחר הי׳ קשור בו וא״כ אינו יכול לשתוק ומדינא בעי שבועה ורק מפני תיקון העולם פטרוהו משבועה. וזה שכ׳ הרמב״ן והר״ן דמיירי בהלה תובעו היינו שתובעו בעדים משא״כ בלא עדים אין זה נחשב תביעה וכלשון הריטב״א הנ״ל שאינו נחשב עורר כלל.

אמנם רש״י לשיטתו שס ברפ״ב דכתובות דהפה שאסר הוא רק בלא תביעה כלל ולהכי במודה במקצת דאיכא טענת ברי אף בלא עדים אין כאן הפה שאסר להכי פירש דהאי משיב אבידה אינו מדאורייתא אלא מדרבנן מפני תיקון העולם כמו במונח מציאה.

[והנה מה שפירש הריטב״א מתני׳ דריש פ״ב דכתובות דזוכה משום שיכול לשתוק לכאורה יש להקשות ע״ז אמ״ד דברי ושמא ברי עדיף, וכי שותק עדיף מטוען שמא. והנה אי מימא דרק בשמא גרוע היכי דהו״ל למידע הוה ברי עדיף אפשר להבין דשמיקה עדיף דאין בה הריעותא של השמא גרוע. אבל אי מימא דגם בשמא טוב ברי עדיף, בודאי יקשה אמאי שותק עדיף מול טענת ברי, אלא שיש להסתפק בטעמא דברי עדיף אם זה משום דכל שטוען ברי ואין טענה שכנגדו מכחישתו להכי ברי עדיף והוא בגדר אין ספק מוציא מידי ודאי וכיון שיש טענה ודאית וכנגדו טוען רק ספק להכי ברי עדיף, וא״כ בודאי שותק לא עדיף דסו״ס יש לפניו טענה ודאית בלא שום הכחשה. אבל אפשר לפרש כלשון הירושלמי הובא בתומים סי׳ ע״ה סק״כ וכפי שהוא פירשו עיי״ש דאומרים לו אם לא ידע אהן ידע, הכונה שאומרים לטוען שמא כיון שאתה אין יודע והתובע יודע ה״ז מחייבו לשלם כיון שהוא עצמו מסתפק בדבר והתובע טוען ברי ה״ז מחיובו של הטוען שמא לשלם ואין החיוב מצד הספק כי״ד שהברי מברר את טענתו אלא הוא חיוב של הבע״ח עצמו שמסתפק בדבר ולפ״ז אפשר ששותק עדיף שהרי אין הוא מסתפק אלא שותק ועיי״ן].

ב) ובעיקר פלוגתת רש״י והראשונים אי איתא לדינא דהפה שאסר היכא שיש תובע בלא עדים הי׳ אפשר לבאר דפליגי בעיקר דינא דהפה שאסר אי הוא מדין מיגו אבל מיגו אליס דאף ר׳ יהושע מודה בו ברפ״ב דכתובות, או הוא דין נאמנות מחודש שכל שעיקר ידיעתנו אינה אלא על פיו נאמן להמיר מה שאסר (וע׳ מחנ״א איסו״ב פי״ח הי״ז והדברים עתיקים) ורש״י סבר שהוא דין נאמנות וזה רק כשאין תובע וכל ידיעתנו על פיו והחולקים ס״ל דהוא מיגו דאי בעי שמיק וכל שאין עדים אף שיש תובע יכול לשתוק וכמש״כ הריטב״א הנ״ל.

אבל אין זה מוכרח די״ל דאף הראשונים ס״ל דהוא דין נאמנות אלא ס״ל כמש״כ הריטב״א שאין זה נחשב תביעה כלל ואין ב״ד

חוששים לה להכי עדיין עיקר ידיעתנו אינה אלא על פיו. אבל לכאורה יש להוכיח דהרמב"ן ס"ל שהוא מדין מיגו גרידא דהרמב"ן (שבועות מ"ב ע"ב ד"ה ובכולי) בעי דלודי הקשה מדברי רבה על הרי"ן מיגש דס"ל דמיגו לאפטורי משבועה לא אמרינן וא"כ מה מקשה רבה דליפטר משבועת מודה במקצת מדין מיגו עיש"ה. ואי ימא דמשיב אבידה אסר הוא דינא דהפה שאסר וכמשנ"ת לעיל הוא דין נאמנות מאי קשי' לי' דהרי י"ל דדוקא מיגו לא אמרינן לפטורי משבועה אבל דין נאמנות שכל שהוא האוסר יכול הוא להתיר אמאי לא יהני במקום שבועה והרי גדולה מזו כתבו התוס' (ב"ק ע' ע"ב) לחד תירוצא דהפה שאסר מהני אף במקום עדים אף דמיגו לא מועיל במקום עדים, ומוכרח מזה שהרמב"ן ס"ל דהוא דינא דמיגו גרידא וס"ל דאף שהוא מיגו אליס לא יכול לפטור משבועה, דעיקר סברת הרי"ן מיגש דכיון דהצריכה תורה בירור של שבועה שוב לא מהני שום בירור אחר וא"כ גם מיגו אליס לא יכול להועיל (וזה לא כמש"כ הפנ"י בסוגיין). אך לפי"ז יקשה שהרמב"ן סומך דברי עצמו שכ' (ב"ב ע') לתרץ דברי רמב"ם דס"ל דהמפקיד אצל חבירו בשטר אינו נאמן לומר המזרחי במיגו דנאמנו דאין מיגו מועיל כנגד טענת שטרך בידי מה בעי, וקשה אמאי מהני כנגד שטר לטעון פרוע במיגו במזויף, ותירץ הרמב"ן שם ח"ל דשאני המס דכל אימת דלא מקויים לאו שטר הוא כלל והפה שאסר הוא הפה שהתיר, אבל הכא שטר הוא בע"כ ודילמא לא מהני מיגו לבטולי' דא"ל שטרך בידי מה בעי א"נ בעיא בעלמא היא ולמאי דקא סלקא דעתך הכא הוא הדין להמס עיי"ש. הרי שהרמב"ן עצמו מסתפק אי הפה שאסר שאני ממיגו דעלמא וא"כ מאי קשי' לי' על הרי"ן מיגש. ואולי נדמוק שדבריו בשבועות הוא על פי תירוצו השני הכא אי שגם כאן כונתו דהוא מיגו אליס והוא מהני כנגד שטרך בידי מה בעי מה שאין כן מיגו דעלמא ונרין עיון.

תוכן הענינים

עניני או"ח

סי' א'

טעה וברך על תפילין של ר"ת האם צריך לחזור ולברך כשמניח תפילין של רש"י

קבלה משו"ת דברי חיים מתלמידי לובלין • הפסק בין ברכה למצוה בשני זוגות תפילין • צער בע"ח כשיש לו ריוח • כשעושה מצוה מחמת ספק הוי כחצי שיעור ואינו מחויב בברכה • אם שייך ברירה בשני זוגות תפילין • ביאור בדברי המג"א דשח בעודו לועס אי"צ לחזור ולברך • קבל ע"ע להניח תפלין דר"ת נעשה חובה • מה שהחזנים כופלים תיבות בתפלה • מנהגנו להחמיר עפ"י הזוהר והאריז"ל יש לו סמך וממילא אין חשש הפסק • שוחט ונמצאת טריפה אם צריך לחזור ולברך • מי שאינו מניח תפילין דר"ת וטעה מה יברך

סי' ב'

אם מותר לכוון שעון חשמל בע"ש שיהא נדלק בשבת ולסגרו אחר ההערכה ולחזור ולפותחו בש"ק

הסרת המניעה האם נחשב לעשיה וראיות לזה מראשונים ואחרונים • סילוק שעוה מע"ג אותיות בשבת • במוחק ע"מ לתקן בשבת • דבר שאין דרכו בכך אע"פ שלפעמים עושים כן הוי כלאח"י • בחיוב חקיקה בשבת • פי' בדברי הר"ן בשבת דלגבי מלאכת מחשבת אין חילוק בין חק תוכות לח"י • מלאכה שנגמרת מאליה לאח"ז • לעשות קנין מע"ש שיחול בשבת • קו' בדברי הט"ז דמשמע דישראל המסייע להוציא שינו עובר מה"ת • להתיר לפתוח את השעון ע"י עכו"ם

סי' ג'

אנשי צבא אם רשאים לילך לרופא ויעשה מלאכה בשבת כדי שישחררם ליום השבת

חילוק בין אם ברור שיחללו שבת או רק מספק • חיוב להשתדל להנצל מעבירה באונס • מכוין למצוה אי הוי משאצל"ג • חילוק בין לפנ"ע למסייע לידי עוברי עבירה • היכא שהרופא בין כך מחלל שבת • האיך מותר להשביע חבירו כשיודע שישבע לשקר • מלאכה שעושה להנצל אינו נחשב לרוצה בקיומו • מלאכה שעושה מחמת חוב הצבא אי נקראת משאצל"ג • שליח לדבר עבירה כשהוא אנוס

סי' ד'

לתת בגדים לחייט עכו"ם ביו"ט שימכור על שמו מחוץ לעיר

לתת הסחורה לעכו"ם למשך עשרה ימים • חילוק בין אגרת לנדון דידן • איסור מקח וממכר בקביעות • באיזה מלאכות עובר אעשה דשבתון • איסור דרבנן אי חמור מחצי שיעור דאורייתא • ספק דאורייתא להחמיר אי הוי כחצי שיעור או קיל מזה • מראית עין בדרבנן גם באמירה לעכו"ם • אמירה לעכו"ם שאני משאר שבותין • מחלל שבת באיסור דרבנן אי הוי מומר • מ"ע

באיסור דרבנן בחדרי חדרים • לבזבז ממון שלא יעבור חבירו עבירה • אם יש לדמות גזירות חז״ל זו לזו • בגזירת חז״ל מתי אמרו לא פלוג • אם צריך לחשוש שילמדו ממנו פושעים כשעושה עפ״י היתר בי״ד • אומר מותר אי נחשב כשוגג

סי׳ ה׳

אחד שעובד בצבא ומוכרח לגלח זקנו בשבת ויכול לעשות במשיחה בעצמו או בתער ע״י עכו״ם איזה עדיף

חיובי המגלח בתער בחול ובשבת • מלאכה מחמת מורא מלכות הוי כמו פקוח נפש • מלאכה באונס אי הוי משאצל״ג • כשאין בשער כדי לכוף ראשן לעיקרן אם יש איסור בתער • יפה ללמוד מסתימת הראשונים • סברת מגיני שלמה דכשנסתלק המזיק ועדיין ניחא ליה לא הוי משאצל״ג • איסור דרבנן שעיקרו במיתה חמיר • ישוב שיטת הרמב״ם דטבל יותר חמור מנבילה גם בזה״ז • שגגת לאו א״צ כפרה • חילוק בעובר ב׳ לאווין ברגע אחד ובזאח״ז

סי׳ ו׳

אם מותר לפתוח דלת בשבת שתהא למחיצה

איסור אהל במחיצה • בפתיחת הדלת לא מחזי כאהל עראי ולא מוכח שהיא למחיצה • אם יש איסור בונה במחיצת בנ״א • חילוק בין מחיצה המתרת ובין מחיצה המסלקת • תיקון לצורך מצוה • חילוק במשאצל״ג בין עשיית מצוה ובין עשיית פעולה למנוע העבירה • כשעושה המחיצה קודם שנכבה הנר והתיקון בא רק לאחר זמן • היכא שעושה פעולה ואינו מוכח שעושה לאיסור

סי׳ ז׳

אשה שהותר לה לתת בבית רחמה מוך הנימס מיד אי שרי לה לעשות כן בשויו״ט

ריסוק ע״י הגוף אי הוי כריסוק בידים • אם יש בזה איסור משום רפואה • הגורם סכנה לעצמו ע״י פשיעה אין מחללין עליו השבת • חילוק בין נימוח מאליו לנימוח ע״י פעולה • איך מותרת עונה בשבת • אדם נקרא גידולי קרקע • חילוק בין רפואה ובין להגן בגזירת שחיקת סמנים ובשאר דברים

סי׳ ח׳

הכנה משבת ויו״ט לחול כשלא ישיג לאחר זמן

פלפול בדברי שו״ת מהרש״ג שמתיר לחלוב אצל עכו״ם בשבת • חילוק בין מפסיד מכיסו ובין מניעת ריוח • הסרת המניעה אי נחשבת כתיקון וכמה דוגמאות לזה • הבדלה שייכת לכבוד שבת • כשעושה לצורך מצוה או מפני ההכרח לא מחזי כמזלזל בדבר ה׳

סי׳ ט׳

סיום מס׳ שבת

לעשות איסור דרבנן במקום מצוה • מלאכה לצורך מצוה אי הוי משאצל״ג • בהא דמללה״נ • לשלב סוף המס׳ לתחלתה

סי׳ י׳

חמץ שיש לישראל אחוז קטן מהמניות אם יש בו חשש חמץ שעבר עליו הפסח

ברירה בדרבנן • שותפין שחלקו בחמץ • קנין שטרות וקנין סיטומתא דרבנן • בל יראה מחמת גורם • חלק הישראל בטל ברוב • דבר חכמה מאביו הגדצ״ל שחמץ זו לא יבא לידו לעולם והוי כנפלה עליו מפולת • חמץ של מומר שעעה״פ אי גזרו עליו חז״ל • אי יש חיוב להפריש מומר מעבירות • מומר חלוק הוא משאר ישראלים לכמה דברים • היכא שיש שיטה המתרת ל״ש לגזור • לחמים לכבוד שבת הוי כהפסד מרובה • אי שייך לכתחלה ודיעבד בהידור מצוה • לקבל דבר על עצמו כחובה • דבר שלפי שעה אין לו תקנה חשיב דיעבד

סי׳ י״א

בסוגיא דמצות צריכות כונה

מעשה שעושה בשעת פטוד אי מועיל לעת שהוא בר חיובא • חילוק בין פ״ו ורבית לשאר מצות • אכל בעת שטותו ונתפקח בעוד שנהנו מעיו • ישוב סתירת הרמב״ם • לאכול בעיה״כ והנאת מעיו יהיה ביוה״כ • חילוק בין שעת איסור ובין שעת היתר לענין צירוף • אוכל ח״ש בערב יוה״כ סמוך לחשיכה והשלים לכותבת ביוה״כ • ח״ש מיתב דעתא קצת וביאור בדברי הגמ׳

סי׳ י״ב

ביאור שיטת הרמב״ם בסוגיא דמצות צריכות כונה

סתירת הרמב״ם מהל׳ שופר להל׳ חמץ ומצה • לצאת ידי מצוה בהיפך כונה • בדבר הפי׳ היפוך כונה • לשיטת הרמב״ם אין חילוק בין היפוך כונה ולסתם • חילוק בין שופר לשאר מצות • בדברי מחצה״ש בסי׳ רע״ח מה חמור יותר משאצל״ג או פסיק רישא

סי׳ י״ג

בסוגיא דמצות צריכות כונה

ביאור החילוק בין מצוה שע״י אמירה למצוה שע״י מעשה • בענין הרהור כדבור דמי במקום אונס • מצות ת״ת בהרהור חשיב כמעשה • איסור הרהור שמא יוציא בשפתיו • טעם ההיתר להרהר בד״ת בביה״כ באונסכמה טעמים שאין מברכים ברכת התורה על הרהור • מצות והגית בו ומצות לא ימוש הם שני ענינים נפרדים • קיום מצוות במקום טנופת • חילוק בין מצוה חיובית למצוה קיומית לענין כוונה • ח״ש במצות ת״ת • איסור ח״ש כשאין חציו השני בעולם

סי׳ י״ד

בסוגיא דבני בתירה ריש פ״ו דפסחים

ביאור בל׳ הגמ׳ שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה שבת • בקו׳ הגאון ר׳ דוד דייטש דמכשירי פסח לא ידחו שבת הואיל ובידו להפקיר • בדברי התוס׳ במי שאין לו קרקע לענין חיוב ראייה • נציבין בא״י או בחו״ל

סי׳ ט״ו

סיום למס׳ ביצה - ונעוץ סופה בתחלתה

אין משקין ושוחטין את המדבריות בדברי הפנ״י דאין משקין דוקא קאמר • קו׳ לאשמעינן דאין נותנים מזונות משום דאסור מדינא • ליתן לבהמתו מזונות קודם שיאכל • איסור מוקצה קל משאר איסורי דרבנן • נפ״מ במחלו׳ ב״ש וב״ה ריש ביצה בשיעורי שאור וחמץ • לשרוף ח״ש ביו״ט

סי׳ ט״ז

לתת סחורה לפועל עכו״ם בחוה״מ היכא שיש לו הפסד גדול והמלאכה נקראת על שמו

מה נקרא דבר האבד בחוה״מ • לשלם שכר פועלים בחנם הוי דבר האבד • שלא ירגיל עצמו אצל סוחר אחר הוי דבר האבד • להביא עצמו לידי חשד חמור יותר משום דהוי איסור תורה • אופנים שאמירה לעכו״ם אסורה מה״ת • מכשיל את חבירו באיסור דרבנן אי שייך לפנ״ע • אומר מותר וכותי האם נחשבים לשוגגים • מראית עין היכא שיש הפסד מרובה

סי׳ י״ז

אחד שכפאו ראש הצבא לבנות סוכה ביו״ט האם מקיים מצוה כשאוכל וישן בה והאם מברך עליה

מהב״ע כשהמצוה מסייע להעבירה • נפלה סוכתו בשבת או יו״ט האם מותר לו לתקנו • מצוה להשתדל להביא עצמו לידי חיוב מ״ע דאורייתא • חילוק בין היכא שהעבירה נעשית בלי קיום המצוה או רק ע״י קיום המצוה • מלאכה באונס הוי משאצל״ג • מצהב״ע בשוגג ואונס • אם מותר לברך בסוכה זו • אי אמרינן בשוגג ובאונס אי עביד לא מהני • חילוק היכא שגוף המעשה עבירה להיכא שרק הזמן גורם

סי׳ י״ח

האם חייב אדם לצאת מביתו ולילך לעיר אחרת כדי לקיים מצות ד׳ מינים

בדברי האחרונים שנסתפקו האם חל על אדם חיוב מצוה קודם זמנה • באיזה דברים יש חיוב להשתדל כדי לקיים מצוה • עד היכן מגיע חיוב השתדלות בגופו ובממונו למ״ע • מחלוקת בקדושה וברכו אם הם דאורייתא או דרבנן • אם יש עדיפות למצוה דרבנן משום פרסום על מצוה דאורייתא • מצות קבלת פני רבו גדולה משאר מצות • אין כל המצות שוות לענין השתדלות

עניני יו"ד

סי' י"ט

שו"ב ששחט אווז ועד שלא בדק הסימנים חטפו עכו"ם מידו ויש אומדנא שנשחט כדינו בדיקת סימנים אי הוי מדאורייתא או מדרבנן • נאמנות אשה בבדיקת סימנים • לסמוך על הקפה והבחנה • חילוק בין סתם שוחט לשוחט דמתא • ס"ס במקום חזקה מה"ת

סי' כ'

משרתת שהסירה נוצות האווז ותחבה הראש במים חמים לפני מליחה לרגע ותיכף הוסר מה דינו של האווז

סילק האיסור מיד אם נאסר התבשיל • אפילו נימא דיכול לעשות ב' פעולות ברגע אחד מ"מ אינו נחשב לבישול • דין בשר שנתבשל בלא מליחה • בדברי הפמ"ג דבשר שנתבשל שנית בלא מליחה אוסרת • אם אין החתיכה יס"ב • אם יש באווז ס' נגד דם שבראש • אם צריך שיהיו הספיקות שווין בס"ס • ביאור במחלו' רש"י ור"י אי מפעפע או לא • דם שבראש עם דם האווז הוי מין במינו • בטעם הרמב"ם דמצריך חליטה אחר מליחה • ביאור היתר תרי דרבנן • איסור כבישה בב"ח

סי' כ"א

עוף שפרח לתוך תבשיל על האש ומיד הוציאוהו מה דינו של התבשיל

מחלוקת אחרונים אי בע"ח פולט • כו"ע מודי דיש ס' נגד פליטת בע"ח וכ"א יכול לשער זה • במחלוקת במציאות אם יש נתינת טעם • בשעה מועטת בודאי אינו פולט הרבה • מה שפולט הבע"ח הוי נוטלפ"ג

סי' כ"ב

אנשי צבא שיש להם יורה שמבשלים בה טריפות ורוצים להכשירו ואינם יכולים ללבנו מה דינו להבשירו בהגעלה

במחלוקת הפוסקים אי מחבת צריכה ליבון ובדיעבד בהפס"מ • ביורה שרוב תשמישה ע"י רותחין ולא ע"י טיגון • היכא שנשאר אחר הגעלה רק טעם קלוש

סי' כ"ג

אנשי צבא שנותנים להם לאכול נבילות וטריפות

האם רשאים הם להחליף מנותיהם במאכלים שאינם אסורים עם אנשים קלים ורקים

מה עדיף לעבור על לפנ"ע או לאכול נר"ט מחמת אונס • במה שמוסיף אינו רק מסייע לעוברי עבירה • מותר לעבור עבירה בשביל הצלת נפש מישראל • מוטב שיאכלו הם הנו"ט ולא הכשרים • בספק ליכא לפנ"ע

סי׳ כ״ד

תשובה על דברי הגאון מסעקלהיד על תשובה הנ״ל

בדברי הגאון הנ״ל לחלק בין היכא שהעובר העבירה עושה אותה באונס או לא • בלפנ״ע יש כללים שונים • טעם שאין מצווה להפריש את העובר עבירה במזיד • טעם שהקילו באיסור לפנ״ע • אם אינו מפרישו הוה כמסכים לו • הא דמסרה תורה לחכמים איסור ובחקתיהם לא תלכו ואיסור לפנ״ע • לעבור על ל״ת מפני אימת מלכות

סי׳ כ״ה

האם מותר לקנוס את בני הקהלה המאחרים לשלם מס בסכום גבוה יותר

האם נידון זה דומה להא דמותר למכור הלואה בפחות • טעם להתיר שדומה לנדונית חתנים • דרך קנס ולא דרך רבית ועוד דהוי כהקדש • להלוות כדי שיתן הלוה צדקה לפלוני • מצוה קיומית אי ליהנות ניתנה ומותר לעשותה ע״מ לקבל פרס • באיזה מצוה אמרו חישב לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו הכתוב וכו׳ • מצות צדקה ליהנות ניתנה • הנאת שכר עוה״ב הוי רק גרם הנאה • הנאת מצוה הוי הנאת נפש ולא הנאת הגוף • היכא דליכא טובת הנאה שרי לצורך מצוה • אין להתיר משום שליחות

סי׳ כ״ו

תשו׳ לש״ב אב״ד שאמשאן

אשה שהטילה מים בשעת וסתה ולא בדקה עצמה ולא הרגישה כלום

אם מהני לה בדיקה אחר זמן וסתה

לדחות ראיית החוו״ד מראתה דם אחר הטלת מ״ר • טמאה ודאי מדרבנן אבדה חזקת טהרה לדאורייתא • עלולה לראות בשעת וסתה אך על רגע אחת אינה עלולה • טעם שאין לחוש שראתה מכח אורח בזמנו בא • מלמד זכות על המנהג שאין בודקין ושט • חילוק בין ריאה לושט • ברוב מחמת סברא לא אמרינן קבוע כמע״מ • טפת דם כחרדל אי הוי דרבנן ובשעת וסתה • אי חוששין להרגשה בשעת שינה

סי׳ כ״ז

ישוב מהשגות דודו על סימן הקדום

יצא מחזקת טומאה מה״ת אי מהני לדרבנן • כמה חילוקים בכללי מחזיקים מאיסור לאיסור • איסורי דרבנן איסור גברא או איסור חפצא • מחלו׳ הראשונים בנדה המטמאה מפקידה לפקידה אם הוא רק לתרומה וקדשים או גם לחולין

סי׳ כ״ח

כלה שעונה בינונית שלה בליל חופתה האם מותר לה לקבל זריקה מרופא כדי לעצור הדם לכמה ימים

נאמנות הרופאים באיסור תורה היכא שיש רגלים לדבר • לעשות ספק ספיקא בידים • לסמוך על הזריקה בוסת שאינו קבוע ובוסת קבוע • מה דינה בימים אחר שנגמר כח הזריקה • לעשות מעשה בידים לסבב מצב כזה • מדין ביטול איסור לכתחלה • פס״ר באין מתכוין באיסור דרבנן

סי׳ כ״ט

שאלת חכם חצי תשובה להגאון מוה״ר שמעון גרינפעלד זצ״ל אב״ד סעמיהאלי

אשה שמצאה כעין טיפות דם קטנות בכלי המיוחד למ״ר • מצאה בספל שאינו בדוק

סי׳ ל׳

תשובת הגאון רבי בן ציון בלום זצ״ל

בענין הנזכר • תלינן הקלקלה במקולקל

סי׳ ל״א

אחד שקיבל על עצמו לתת מעשר מן רווחיו ומטה ידו מה דינו אם צריך חרטה או אם מהני התרה מחלו׳ הפוסקים אם יכול לחזור משום דהריוח לא בא לעולם • סתירת הש״ך באומר לכשאקחנו אתננו שחייב משום נדר • אדעתא דהכא לא נדר • חיוב מעשר כספים מה״ת או מד״ס • העניות שכיח ומצוי • הנודר משום שיודע שיש שיטת המחמירין אי הוי כפרישות וחסידות • המחמיר בדבר שלא מצינו שהחמירו הקדמונים יצא שכרו בהפסדו • הא דהמיעוט חשיב כמי שאינו בסנהדרין • מה שמצינו שכמה תנאים חששו לדעת היחיד • מנהג מהני אפילו לדשלב״ל וקנין סיטומתא

סי׳ ל״ב

פסול תעשה ולא מן העשוי במזוזה - פלפול בדברי שו״ת מהרש״ג

ילפותא ממה מצינו מסוכה וציצית • תולמ״ה במעקה • להפקיע עצמו ממצוות כשעושה לצורך • מל לפני זמנו אם מתקיימת המצוה כשמגיע יום השמיני

עניני חו"מ

סי' ל"ג

רשימות בדין ב"ד טועין וב"ד בתר ב"ד לא דייקי ואודות חזקת הרבנות

למחול חזקת רבנות השייך לבניו לאחר אריכות ימיו • לבחור בטלן בחיי בטלן אחר • טעו בפשרה • אין רשות למורשי הקהל לבקש בשם הקהל דבר שלא עולה על הדעת וע"ז צריך מינוי חדש • צוואה ושטרות עפ"י חוקי המדינה • בענין דינא דמלכותא דינא • כל ממונה אסור לקבל שוחד ואפילו אינו דיין • פשרה ומתנה באונס • קנין סיטומתא • היכא דאין הבע"ד ירא לשקר

סי' ל"ד

תשובה מהגאון בעהמח"ס בנין דוד זצ"ל

בענין המנויין שבישראל שבנו יורשו אי מהני מחילה • משו"ת מהריא"ץ

סי' ל"ה

הדרן למס' ב"מ ופלפול לקשר סוף המס' לתחלתה

בקו' תוס' ריש מכילתין דה"ל למיתני תחילה דיני קנין ומציאה • שנים אוחזים בטלית ז"א חציה שלי וכו' הא א"א לצמצם ובבא לצאת ידי שמים • אי ממון קל מאיסור או להיפך

סי' ל"ו

תשובה מהגאון רבי בן ציון בלום זצ"ל לחתנו המחבר בו מפלפל בדבריו

בנדון עדל"ת אי בעינן דוקא שזה העובר יקיים המ"ע • היכא דלא פשע אמרינן לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך ומטעם ערבות • במצוה רבה אמרינן חטא בשביל שיזכה • נשים עם בפנ"ע • תיבת אדם אי ממעט אשה או עבד • אי שייך אין אדם משים עצמו רשע לגבי עבד ואשה • מחלו' אם שייך עשה דייבום גבי אשה • ביאור ברש"י יבמות דף ג' מאביו בעהמ"ח שו"ת בית שערים • איסור עשה חמור מאיסור לאו או איפכא • ביאור מאחז"ל גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה • האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שתמות אחותך אמאי הוי דשלב"ל

סי' ל"ז

ששה הערות קצרות בשם המחבר מתוך שו"ת חותנו הגאון רבי בן ציון בלום זצ"ל (כת"י)

א) חולין מקדשים לא ילפינן אמנם גילוי מילתא בעלמא שפיר ילפינן

ב) התורה חסה על ממונם של ישראל לגבי מ"ע ול"ת

ג) בקו' מהרי"א אסאד אמאי תרומה וקדשים טמאים מטמאים הא כתותי מיכתת שיעוריה

ד) ביאור בדברי התו"י כתובות אמאי איצטריך קרא דאין עשה דכיבוד דוחה שבת הא אי אמר לא בעינא ליכא עשה

ה) בהא דמותר ללמוד תורה עם עכו"ם הבא להתגייר

ו) נאמנות לאשה לטעום ירך שנתבשל בגיד הנשה

דרוש לפ' נח

ביאור הכתובים בריש הפרשה

שני מיני צדיקים יש א' המוכיח את אנשי דורו והוא יכול להסתובב בין אנשי רשע ולא ילמד ממעשיהם הרעים והשני שאינו מוכיח והוא אינו יכול לילך עמהם • דורו של נח לא היו מקבלים תוכחה ובניית התיבה תוכיח • ביאור במדרש פליאה קנים תעשה את התיבה מה הקן הזה מטהר את המצורע וכו'

ઉદ્યોગ કાર્યકારી સંગઠનોએ ગુરુવારે જાહેર કરેલા અહેવાલમાં ચેતવણી આપી છે કે ચાલુ નાણાકીય વર્ષમાં નિકાસ ઓર્ડરમાં ૧૪ ટકાનો ઘટાડો નોંધાયો છે. અહેવાલ મુજબ સૌથી વધુ અસર સૂરત અને તિરુપુર જેવા કાપડ ઉદ્યોગ પર થઈ છે. ત્યાંના ઘણા નિકાસકારોએ જણાવ્યું કે તૈયાર કપડાં અને ગૃહસજ્જાની વસ્તુઓ બનાવતા એકમોમાં ઓર્ડર રદ થવાનું પ્રમાણ સૌથી વધુ નોંધાયું છે.

અહેવાલ મુજબ ૩૧ ઓગસ્ટ સુધીમાં નિકાસ ઓર્ડરમાં ૧૪ ટકાનો ઘટાડો નોંધાયો છે. ગયા વર્ષે આ સમયગાળામાં ૧૮ ટકાનો વધારો નોંધાયો હતો. ઉદ્યોગ નિષ્ણાતોનું માનવું છે કે યુરોપ અને અમેરિકાના આયાતકારોએ ઓર્ડર આપવામાં વિલંબ કર્યો છે અને કેટલાક કિસ્સામાં ઓર્ડર રદ કરી નાખ્યા છે. આ ઉપરાંત બાંગ્લાદેશ અને વિયેતનામ જેવા સ્પર્ધક દેશોમાં ઉત્પાદન ખર્ચ ઓછો હોવાને કારણે ભારતીય નિકાસકારો સામે સ્પર્ધા વધી રહી છે.

સૂરત ટેક્સટાઈલ ઉદ્યોગ સંગઠનના પ્રમુખ નરેન્દ્રભાઈ પટેલે જણાવ્યું કે “અમારા સભ્યોને મળેલા ઓર્ડરમાં સરેરાશ ૨૦ ટકા જેટલા ઓર્ડર રદ થયા છે. મોટા ભાગના કિસ્સામાં કારણ આપવામાં આવ્યું નથી પણ ઈમેલમાં એટલું જણાવવામાં આવ્યું છે કે બજારની માગ ઘટી છે.” તિરુપુર નિકાસ પ્રોત્સાહન સંગઠનના મહામંત્રી કે. સુબ્રમણ્યમે ઉમેર્યું કે નાના અને મધ્યમ કદના નિકાસકારો સૌથી વધુ મુશ્કેલીમાં છે કારણ કે તેમની પાસે મોટા ખરીદદારો સામે સોદાબાજી કરવાની શક્તિ ઓછી હોય છે.

અહેવાલમાં એ પણ નોંધવામાં આવ્યું છે કે કાચા માલના ભાવમાં થોડો ઘટાડો થયો છે પરંતુ તેનો લાભ નિકાસકારોને મળ્યો નથી. કપાસ અને યાર્નના ભાવ ગયા વર્ષની સરખામણીએ ૮ થી ૧૦ ટકા નીચા રહ્યા છે પરંતુ તૈયાર માલની નિકાસ કિંમતમાં ઘટાડો કરવામાં આવ્યો નથી. નિષ્ણાતોનું કહેવું છે કે આ સ્થિતિ લાંબા ગાળે નફાકારકતા પર દબાણ લાવશે અને કેટલાક એકમોને ઉત્પાદન ઘટાડવાની ફરજ પડશે.

સરકાર તરફથી નિકાસ પ્રોત્સાહન માટે વ્યાજ સહાય અને નિકાસ વેરામાં રાહતની માગણી કરવામાં આવી છે. ઉદ્યોગ સંગઠનોએ રજૂઆત કરી છે કે જો આ પગલાં ઝડપથી નહીં લેવાય તો આગામી દિવાળી અને નાતાલ પહેલાં નિકાસ ઓર્ડર વધુ ઘટી શકે છે. સરકાર તરફથી હજુ સુધી આ અંગે કોઈ સત્તાવાર નિવેદન બહાર પાડવામાં આવ્યું નથી.

זכרון בספר

לע"נ

ר' אליעזר ב"ר רפאל אהרן

קנאפפלער ז"ל

מדעברעצין

הונצח ע"י בנו

ר' מרדכי קנאפפלער הי"ו

יושב ראש דקהל אונגוואר

זכרון בספר

לע"נ

ר' ישראל שלמה ב"ר משה

פריעדמאן ז"ל

מדעברעצין

ידיד נעוריו ותלמידו של המחבר

הונצח ע"י בנו

ר' דוד ארי' פריעדמאן הי"ו

ראש הקהל דקהל אונגוואר